Pamäť národa

Vydáva Ústav pamäti národa

roč. VII, 2/2011 • 2,66 €

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

Proces s Gustávom Husákom a spol.

Hlinkova dopravná garda

ŠtB v období prestavby

Fotografia na obálke:
G. *Husák krátko po zatknutí ŠtB.*
Zdroj: NAĎR

Pamäť národa
02/2011

Redakcia

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. JergušSivoš, PhD.

Adresa
Ústav pamäti národa
Námeatie slobody 6
817 83 Bratislava 15
E-mail: redakcia@upn.gov.sk
www.upn.gov.sk

Redakčná rada

Predseda Redakčnej rady
Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia Redakčnej rady
PhDr. Igor Baka, PhD.
Doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSo.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
Doc. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.
Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Jazyková úprava
Zora Vanovičová

© Ústav pamäti národa 2011
Všetky práva vyhradené

Objednávky časopisu
zasielajte na adresu redakcie.
Ročné predplatné 8.30 €

Sadzba
Gabriela Smolíková

Tlač
Róbert Jurových, Nikara

Evidenčné číslo
EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Vážení a milí čtenáři,

dostáváte do rukou letošní druhé číslo časopisu *Paměť národa* a byl jsem vyzván, abych napsal pri této příležitosti úvodník, který bych velice rád věnoval možná paradoxně právě paměti, Koneckonců ne náhodou se také náš časopis jmenuje *Paměť národa.*

Když jsem totiž procházel jednotlivé články, tak jsem si kladl otázku zda li mají články tohoto čísla něco společného? Na první pohled jsou to naprosto různorodá témata. S jistou nadsázkou řečeno: od Hlinkovy dopravní gardy až po problematiku komunistických politických procesů. Ale přeci mají všechna tato témata něco společného. Spojujícím článkem všech studií je právě historická paměť slovenské společnosti.

Ale co je paměť? Slyšel jsem jednu zajímavou definici historie, respektive historické vědy, že je to řízený proces upadání historických faktů do zapomnění. Je tomu však skutečně tak?

Když se vysloví paměť, tak si dnešní společnost především vybaví počítačovou paměť - čili medium, které umožňuje uchovávat informaci. Paměť má ovšem i svůj psychologický a historický rozměr, V psychologii je to schopnost uchovávat a používat informace a v historické vědě pochopitelně sehrává velkou roli, protože hlavním úkolem historie je právě

uchovávat a interpretovat historickou paměť. S pamětí je to ovšem velice těžké. Tvoří ji totiž lidé a velmi často jsme svědky, že nejrůznější politické směry a systémy nás nutí různě a přiznejme si většinou špatně interpretovat historickou paměť ve jménu pochybných idejí. Vznešeným úkolem historiků je pak proti těmto snahám bojovat a snad ne náhodou osudy některých historiografů připomíná starozákonní proroky,

Snad i pro tuto skutečnost se nad obsahem historické paměti v poslední době velmi často diskutuje a jsme svědky neutuchajících sporů, kdy se především o místech paměti vedou spory. Zvláště na Slovensku je toto téma v podobě některých nově budovaných pomníků výbušný problém.

Myslím však, že naše svobodné poměry představují jedinečnou příležitost pro historiky a tím je představovat historii ve svém celku, bez hněvu a zášti. Není to jednoduché, ale stojí to za to. Josef Čapek jednou napsal, že Dějiny nejsou jen dějinami pokroku, velkých činů a velkých lidí, ale i lidské hlouposti. Myslím, že je to krásné vyjádření reality. Přiznání vlastních chyb a nedostatků je těžké a snad právě proto je zpytování svědomí tak těžké, ale stojí to za to. Snažme se o poznání historie, protože jedině tak naplníme starý antický odkaz v podání Cicerova výroku, že dějiny jsou svědky času, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti,

Srdečně Váš

Michal Pehr

Obsah

Štúdie

Vojtech Karpaty
Hlinková dopravná garda 4)

Matej Oráč
Zmeny a vývoj na Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave v rokoch 1948 - 1953 16)

Branislav Kinčok
Politicko-propagandistické pozadie procesu stzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku 30)

Dokumenty

Beáta Katrebová-Blehová
Jozef Tiso v kremsmünsterskom exile: Z denníka priora Richarda Rankla 50)

Peter Jašek
Mozaika dokumentov o aktivitách Štátnej bezpečnosti v období prestavby koncom 80. rokov 20. storočia 55)

Obete

Pavel Mičianik
Denník zo zajatia v Nemecku 1945 - Mikuláš Mózer 69)

Predstavujeme

Peter Sokolovič
A. Hruboň - šéfredaktor periodika Druhá svetovásk 87)

Ján Mitáč
Spomienky na maďarskú okupáciu 90)

Kariéry v ŠtB

Jerguš Sivoš
Štefan Demjan 96)

ÚPN interne

František Neupauer
Veteráni protikomunistického odboja v Žiline a v Košiciach 104)

Apendix

Ladislav Deák
MOLNÁR, I. (zost.): Omilostený na smrť. Dokumenty utrpenia Jánosa Esterházyho na základe záznamov Márie Esterházy-Mycielskej. 107)

Jarmila Švihranová
ŽIAK, M. - KRAJMEROVÁ, E. - NIŽŇANSKÝ, E. - SNOPKO, L. (zost.): Park ušľachtilých duší 1 - 4. 111)

Matej Medvecký
SYRNÝ, M,: Slovenskí demokrati '44 - '48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948 116)

Ondrej Podolec
LETZ, R. (zost.): V hodine veľkej skúšky 117)

Reakcia osobností na snahu vlády zmeniť zákon o pamäti národa 120)

Patrik Dubovský
Za „tichým hrdinom" Františkom Petrášom st. 121)

Marta Košíková
Za Helenou Kordovou 122)

Hlinková dopravná garda

Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD.

(1977), absolvent Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, študijný odbor politologia - dejiny. Pracuje na Vysokej škole bezpečnostného manažérstva v Košiciach

Napriek časovo krátkej etape existencie Hlinkovej dopravnej gardy (HDG) predstavuje toto obdobie osobitnú a pestrú kapitolu v histórii Hlinkovej gardy (HG) ako jedinej polovojenskej formácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSl1S). Hoci táto najpočetnejšia špecializovaná sekcia v rámci HG existovala iba necelé dva roky, sú jej dejiny poznamenané mimoriadne dynamickými zmenami, ktoré sprevádzali početné organizačné a personálne konflikty na úrovni bratislavského ústredia jej jednotlivých regionálnych úsekov.

Počiatky organizovania železničiarov autonomistického zmýšľania a ľudáckej politickej orientácie siahajú do prvých rokov po obnovení Slovenskej ľudovej strany (SLS). Vzhľadom na ich profesijné zaradenie a ďalší pracovný kariérny postup bolo však prihlásenie k autonomistom spojené so zjavným znevýhodnením a prekážkou ďalšieho kariérneho rastu v štátnej službe na železnici. Železnice na Slovensku sa stali po roku 1918 integrálnou súčasťou Československých štátnych dráh (ČSD). Na Slovensko prichádza značný počet železničiarov a železničných zamestnancov z Čiech, ktorí si zakladajú svoje odborové organizácie a ich politická orientácia je vzhľadom na ich pracovné zaradenie centralistická. Časť slovenských železničiarov videla v tomto prílеve českých železničných zamestnancov na Slovensko ohrozenie svojich existenčných pracovných príležitostí. Medzi železničiarmi a železničnými zamestnancami na Slovensku tak začali dlhodobé dvadsaťročné rozpory a konflikty, vyplývajúce z národnostných, sociálnych a ideovo-politických základov. Vo svojej podstate sa však tieto spory týkali priamo otázky prežitia slovenského zamestnanca. A keď sa dnes argumentuje nevraživosťou ľudákov voči Čechom, ktorí prišli na Slovensko „nezištne pomáhať" a *„poskytnúť svoju odbornosť a znalosti zaostalejším bratom z československého kmeňa",* treba brať do úvahy pomer špecializovaných postov na železnici a pomocných zamestnaneckých miest, pomer ich obsadenia Čechmi a Slovákmi s rovnakou kvalifikáciou a vzdelaním.

Prvá slovenská odborová organizácia autonomistických železničiarov vznikla už v druhom roku existencie spoločného československého štátu. Na svojom žilinskom zjazde dňa 2. novembra 1919 zakladá 400 ľudáckych železničiarov svoju odborovú organizáciu s názvom Zväz železničiarov na Slovensku (ZŽS). Nová organizácia sa ihneď po svojom založení prihlásila k programu SLS a k autonomistickej orientácii. Za predsedu ZŽS bol zvolený Štefan Suroviak[1] a počet členov tejto organizácie sa pod jeho vedením zvýšil počas dvoch rokov na viac ako 2 000 železničiarov.[2] Organizácia prijala nový priliehavejší názov a premenovala sa na Zväz slovenských železničiarov (ZSŽ), začala vydávať svoj spolkový časopis s názvom Hlas slovenských železničiarov. Po vyhlásení autonómie Slovenska a samostatného Slovenského štátu odišlo zo Slovenska viac ako 5 000 českých železničiarov a železničných zamestnancov, ZSŽ sa stala jedinou odborovou organizáciou združujúcou všetkých slovenských železničiarov a zároveň zamestnancov Dunajplavby, mestskej elektrickej železnice v Bratislave a štátnych cestmajstrov a cestárov. Každý nový člen ZSŽ platil jednorazové zápisné 5 korún a dve koruny poplatok za vystavenie legitimácie. Okrem toho platil každý člen ZSŽ mesačný členský príspevok. Aktívni definitívni a pomocní zamestnanci vo výške 7 Kčs[3] a aktívni zmluvní

1 SUROVIAK, Štefan (10. 11. 1892 Pribiš /na Orave/) Po ukončení základného vzdelania absolvoval štúdium na Vyššej obchodnej škole v Dolnom Kubíne a po jeho skončení nastúpil do zamestnania v Košicko-Bohurnínskej železnici. Po vypuknutí 1. svetovej vojny narukoval k 71. pešiemu pluku do Trenčína a odišiel na ruský front, kde v roku 1915 padol do zajatia. V roku 1918 sa zo zajatia vrátil na Slovensko a zamestnal sa na železničnej stanici v Žiline, kde začali aj jeho prvé kroky v oblasti železničiarskych odborových organizácií a v politike Slovenskej ľudovej strany (SĽS). Bol zakladajúcim členom Zväzu slovenských železničiarov a jeho spolkového časopisu Hlas slovenských železničiarov. V roku 1925 bol zvolený za HSĽS do Národného zhromaždenia a stal sa ústredným predsedom Zväzu slovenských železničiarov. Bol stálym spolupracovníkom časopisu Slovák na stráži. Kontinuálne bol od decembra 1938 poslancom Snemu Slovenskej krajiny a po 14. marci 1939 poslancom Slovenského snemu. Už ako veliteľa Hlinkovej dopravnej gardy ho prezident republiky vymenoval za predsedu Zväzu slovenských dopravných zamestnancov a neskôr za predsedu Združenia štátnych a verejných zamestnancov.

2 *Doprava a verejné práce na Slovensku. Verkehr und öffentliche Arbeiten in der Slowakei.* Bratislava 1941, strana(s.)4.

3 Korún československých.

Dôstojnícky zbor HDG na prehliadke HDG dňa 6. augusta 1939 v Bratislave. Zdroj: Archív autora

zamestnanci vo výške 5 Kčs. Zamestnanci vo výslužbě a vdovy po železničiaroch platili mesačne 4 Kčs. Tieto príspevky sa od 1. januára 1939 podľa výnosu Ministerstva dopravy v Bratislave číslo (č.) 1653 zo 7. decembra 1938 zrážali zamestnancom pri výplate služobných pôžitkov.[4]

Do nového štátu vstupoval ZSŽ s troma základnými obvodmi a centrálnym ústredím. Ústredie ZSŽ sídlilo v Žiline a viedol ho ústredný predseda a poslanec Štefan Suroviak, ktorého v neprítomnosti zastupoval ústredný tajomník zväzu František Závodský, Sekretariát pre bratislavský obvod HDG sídlil na Dobšinského ulici v Bratislave a viedol ho obvodný tajomník Jozef Ištvánčin. Sekretariát ZSŽ zvolenského obvodu (sídlil na Štúrovej ulici vo Zvolene) viedol obvodný tajomník Jozef Kolesár a obvodný sekretariát v Spišskej Novej Vsi riadil obvodný tajomník Ján Červený,

V roku 1940 sa počet členov ZSŽ ustálil na úctyhodnej výške 42 000 zamestnancov v rôznych dopravných odvetviach, a tak zmenil aj svoj názov na Zväz slovenských dopravných zamestnancov. V procese premeny ZSŽ na masovú organizáciu však začala jej monopolu konkurovať v istých odvetviach vznikajúca HDG, ktorej základný a primárny rezervoár radových členov a funkcionárov predstavoval práve tento zväz. Do HDG sa však začali hlásiť aj karieristi, prospechári či dokonca bývalí politickí oponenti a protivníci ľudáckeho autonomizmu, čo neušlo pozornosti dlhoročným pracovníkom ZSŽ. V prvej polovici roku 1939 došlo k vyhroteniu konfliktov medzi ZSŽ a transformujúcou sa HDG. Kritika zo strany „starých bojovníkov" zväzu sa sústredila na niektoré vedúce veliteľské kádre HDG v centre, no predovšetkým v regiónoch, ktoré boli podľa nich predstaviteľmi konjunkturalizmu, prospechárstva a do HDG sa prihlásili výhradne z utilitaristických dôvodov, a to napriek svojej pochybnej, často zjavnej a dokázateľnej čechoslovakistickej minulosti. K týmto sporom sa vrátil v lete 1939 vo svojom príspevku v časopise *Gardista* radca Slovenských železníc, zástupca zborového veliteľa HDG a náčelník jej štábu JUDr. Dezider Balogh, ktorý sa snažil podstatu problému formulovať v tézach boja o kompetencie: *„Pomer medzi Zväzom slo-*

4 *Kalendár Zväzu slovenských železničiarov na obyčajný rok 1939.* Ročník XVII. Žilina 1938, s. 37.

venských železničiarov a HDG - aký má byť. Dnes nie je taký, aký by mal byť a aký - dúfajme - bude. Nevzťahuje sa to na vzájomný pomer členov jednej a druhej zložky, lebo člen HDG je aj členom ZSŽ, ale na pomer, ktorý žiaľbohu v poslednom čase zavládol medzi vedením HDG a ZSŽ. Dostala sa medzi nás nevraživosť a prejavuje sa v intrigánstve, ktoré škodí veci HDG a veci ZSŽ. Buďme objektívni a priznajme si pravdu: Chyby sa stali na obidvoch stranách, nie zo zlého úmyslu, ale z prenáhlenosti, že vedúcich činiteľov ZSŽ alebo HDG hnala vlna udalostí, ktoré sa prúdom valili a vynútili si potrebu okamžitého rozhodovania a neostávalo času, ako v pokojných časoch, na dlhé všestranné uvažovanie a že následkom toho hádam niekde HDG zasiahla, alebo naštrbila právomoc a okruh pôsobnosti ZSŽ. Toto by nebolo nič zlého a dalo by sa to pekne medzi sebou urovnať. Zlo začína tam, kde sa z takýchto, mnoho ráz ani nie skutočných, ale vymyslených alebo prekrútených chýb osnujú intrigy a zahrocujú sa osobne, aby niekoho znemožnili, nie preto, že na svoje miesto nie je súci, ale len preto, že je nepohodlný a stojí v ceste neukojeným ambíciám iných osôb. Vymýšľajú sa fantastické správy, aby bol pošpinený charakter nepohodlných osôb a podávajú sa ako fakľa na vysokých miestach s úmyslom odstrániť tieto osoby."[5]

Stupňujúca sa kritika namierená proti zmyslu a poslaniu HDG argumentovala viacerými ideologickými i praktickými „dôkazmi" o jej zbytočnosti a nepotrebnosti. Viacerí z kritikov pripomínali, že nie sú jasne vymedzené ani jej základné kompetencie, a to ani vo vzťahu k všeobecnej HG, ani vo vzťahu k jej spoločensko-profesionálnym funkciám a úlohám. No ani samotná HG nemala však ešte v tomto období (leto 1939) svoj právny základ a jasný legislatívny rámec pre svoju existenciu. K opodstatnenosti existencie HDG ako najväčšej špecializovanej profesnej sekcii HG sa vyjadrovali viacerí ľudácki a gardistickí funkcionári. Ich obrana špecializovaných zložiek však v mnohých prípadoch skízala do apológie HG, bez podstatnejších a konkrétnejších argumentov v prospech jej špecializovaných oddelení, v tomto prípade HDG. Jeden z takýchto príspevkov do diskusie na túto tému publikoval začiatkom augusta 1939 i zástupca hlavného duchovného poradcu pre HDG kaplán Imrich Fúzy: *„Pri zakladaní HDG rozniesli sa rôzne správy, že zakladať gardu zvlášť pre železničiarov je vecou úplne zbytočnou. Budú vraj dve gardy, tieto sa nebudú znášať, a takto celá garda bude oslabená. Tak som to myslel i ja. Neskoršie som tento svoj názor zmenil a dal som za pravdu tým, ktorí priložili ruku k tak peknej a vzácnej, pritom ale zodpovednej práci."*[6] Namiesto zdôvodnenia zmyslu existencie HDG sa však autor tohto článku vrátil v ďalšej časti znovu k všeobecnej téme HG, k nevyhnutnosti vzorovej disciplíny v tejto polovojenskej organizácii, ale aj ku konfesionálnej otázke, či lepšie povedané k apelu na evanjelikov a ku kritike ich vlažného až odmietavého postoja k HG: *„Nevyhovárajsa, že si evanjelikom, že nemáš čo hľadať v garde, ktorá nesie meno A. Hlinku. Nemení sa na tom nič, či si katolík, či evanjelik, si Slovák, a to nech nás spája, keď nás náboženské presvedčenie spájať nemôže. Kto však nevie a nechce počúvať, toho treba - bez rozdielu náboženstva - čo najprísnejšie potrestať. To sú tí spachtoši, ktorí sa nechcú prebudiť z „krásnych" snov čechoslovakizmu. Veď komu z katolíkov napadlo, že Štefánik bol evanjelikom? Nikomu! A každý katolík si ho ozaj hlboko ctí a váži, vidiac v ňom dobrého Slováka. Tak i vy, bratia evanjelici, nevidťte v osobe A. Hlinku katolíka, ale dobrého a obetavého Slováka. A takto všetko bude v poriadku."*[7] Nijaká ďalšia argumentácia, nijaké ďalšie zdôvodnenia zmyslu a poslania HDG, a to napriek jednoznačnému názvu článku (Výhľady HDG...).

Na „starých bojovníkov" zo ZSŽ sa stále intenzívnejšie apelovalo, aby za každú cenu zachovali lojalitu a nevyhrocovali už i tak v tomto rezorte dosť napätú situáciu. No napriek týmto výzvam sa aktivizácia HDG stupňovala a slovenskí katolícki železniční odborári, previazaní s tradicionalizmom HSLS konca dvadsiatych a tridsiatych rokov, boli nútení prechádzať v tomto období do zjavnej defenzívy. Nakoniec mali tieto spory zničujúci a likvidačný dopad na obe súperiace strany, ktoré boli postupne pacifikované a zjednotené v unifikovaných odboroch Slovenskej republiky.

Sebadefinovanie samotných dopravných gardistov však počas celého roku 1939 nemalo ďaleko k teatrálnym, no zato o konkrétnej práci nič nehovoriacim bombastickým vyjadreniam a deklaračným frázam. Svojou všeobecnosťou v ničom nevybočovali z rámca

5 *Gardista,* 5. 8. 1939, s. 9.
6 Tamže, s. 3.
7 Tamže.

Prehliadka oddielov z jednotlivých úsekov HDG dňa 6. augusta 1939. Zdroj: Archív autora

vtedajšej dobovej gardistickej formálnej rétoriky. Svedčí o tom aj ďalší článok z *Gardistu* s heslovitým názvom Všetko pre národ a štát, ktorý začína pripomenutím významu a dovtedy sporných zásluh HDG: *„Dopravnígardisti sú početnou a aj významnou zložkou v národe slovenskom. Povaha ich služby predurčuje im toto prednostné postavenie, avšak záleží iba na nich samých, do akej miery budú vedieť svoje postavenie udržať vo vlastnom štáte."*[8] Po všeobecných a rozvláčnych úvahách o mentalite slovenského človeka a potrebách národnej jednoty prechádza autor J. Bezák k verbálnym útokom na starú tradicionalistickú a ľudácku stavovskú organizáciu a pripisuje HDG úlohu integrovať tieto štruktúry ako údajne nepotrebné, prežité a prekonané, oháňajúc sa citom HDG pre skutočné celonárodné potreby zbavené tzv. profesijného partikularizmu: *„Dopravní zamestnanci majú byť prevychovaní v dopravnej garde! Dnes nám nestačí len stavovská solidarita stále sa hašteriaca, prípadne otŕčajúca ruky po výdobytkoch svojho pohodlia a bezohľadná pre ostatné vrstvy v národe. Dnes potrebuje Slovenský štát zamestnancov, ktorí majú aj zmysel a porozumenie pre všetky potreby štátu, aby celý národ mohol byť spokojný. Byť dopravným gardistom znamená viac ako byť len zamestnancom niektorého dopravného podniku. Gardisti majú viac povinností! Po skončení služby v podniku čaká ich služba v garde, práca vznešená pre národ a štát. Dopravní gardisti chcú byť zjavnými nositeľmi myšlienky slovenskej samostatnosti národnej a štátnej, vyznačujúci sa zvýšenou láskou k svojeti, ktorí vždy lepšie konajú všetko než tí ostatní."*[9] V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť aj permanentnú ideovú i kompetenčnú neujasnenosť postavenia HDG, ktoré sa až do jej postupného pozvoľného zániku v prvej polovici roku 1940 nikdy úplne nevyjasnilo a nebolo podporené nijakou osobitnou legislatívou alebo aspoň stabilnejšou vnútorno-organizačnou smernicou. Fáza formovania HDG bola najintenzívnejšia od leta 1939 a koncom tohto roku a v prvých mesiacoch roku nasledujúceho postupne stagnovala, až viedla k tichému, ale programovému zániku tejto najväčšej špecializovanej sekcie HG. Dopravná garda nikdy nedosiahla väčší rozmach. Súvisí to i s nemeckými plánmi s touto polovojenskou zložkou ľudáckeho represívneho aparátu. Garda sa nemala stať plošnou a masovou organizáciou, ale mala poslúžiť ako personálna základňa pre možný perspektívny, no nakoniec neuskutočnený nábor do jednej zo zložiek nemeckej brannej moci, a zároveň byť nástrojom vydierania a nátlaku na umiernené krídlo vládnucej HSl1S.

8 Tamže, 22. 7. 1939, s. 25.

9 Tamže.

Pri základnej komparácii HDG s podobnými pendantmi ideovo príbuzných polovojenských európskych formácií vykazuje najviac spoločných znakov a zhodných charakteristík s talianskou Železničnou milíciou (Milizia Ferroviaria),[10] ktorá existovala a pracovala s istými organizačnými a kompetenčnými zmenami až do pádu fašistického režimu v Taliansku v roku 1943. Pri porovnaní s nacistickým Nemeckom však nemôžeme nájsť paralelnú organizáciu, pretože v otázke organizovania polovojenských formácií režimu bol presadzovaný úplne odlišný model, a tak ani najväčšie z nich (SA a SS) nedisponovali osobitnými železničnými sekciami a oddeleniami. Dôraz však bol v Nemeckej ríši kladený v brannej oblasti na rozvoj a podporu motorizmu a automobilizmu, a tak vzdialenú podobnosť dopravným gardistom pripomínajú príslušníci postupne od SA osamostatneného a do brannej moci začleneného Národno-socialistického motoristického zboru (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps - NSKK).[11]

Začiatky HDG siahajú do jesenných mesiacov roku 1938, keď začala vznikať jej priama predchodkyňa - Hlinková železničná garda (HŽG). Najvyšším a centrálnym riadiacim orgánom novej organizácie sa stalo Náčelníctvo HŽG, sídliace na Dobšinského ulici č. 1 v Bratislave. Disciplinárne a organizačne mu poliehali všetky miestne a úsekové teritoriálne zložky. Náčelníctvo HŽG bolo tvorené náčelníkom, dvoma podnáčelníkmi, poradným zborom delegátov orgánov riaditeľstva slovenských železníc a ochranným zborom náčelníc-

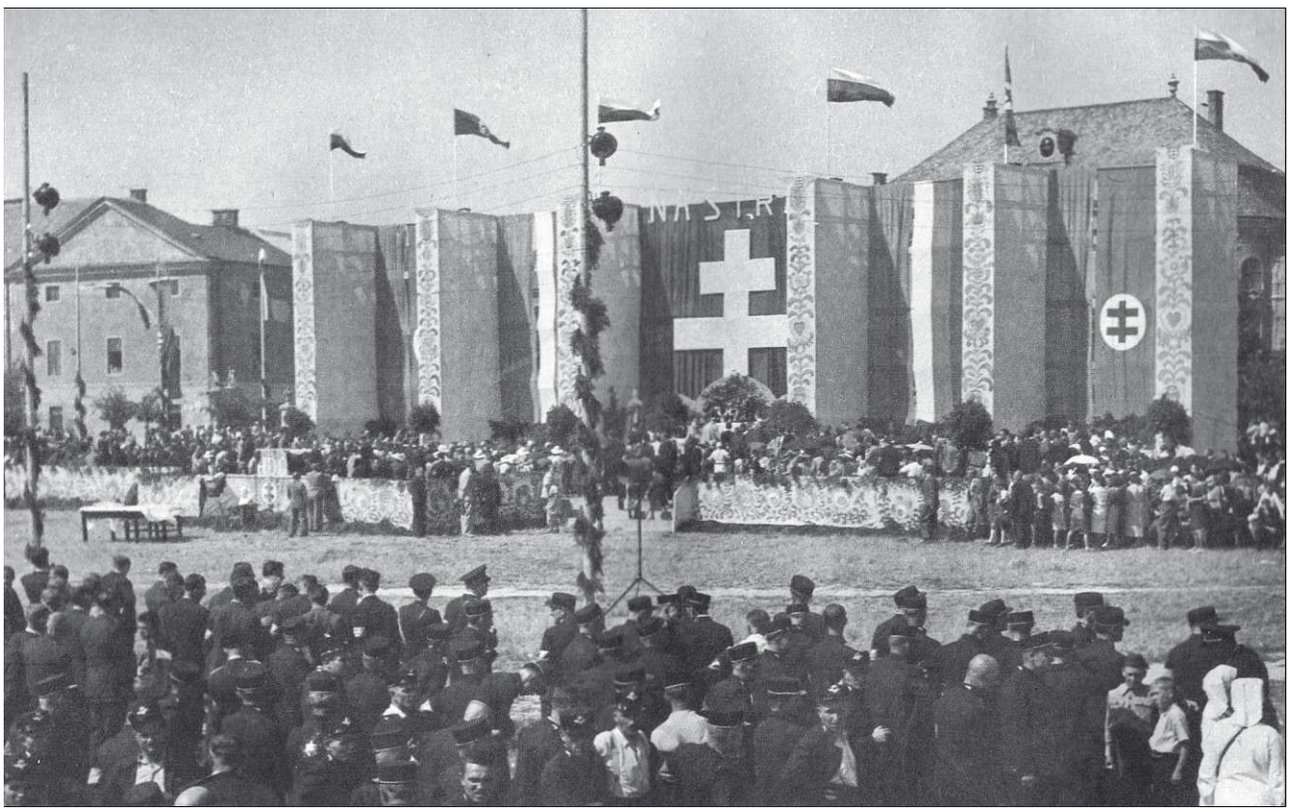

Tribúna počas prehliadky HDG. Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

10 Milizia Ferroviaria (MF) vznikla v júni 1923 ako súčasť fašistickej Dobrovoľnej milície národnej bezpečnosti (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale), ktorá bola oficiálnymi polovojenskými oddielmi vládnej Národnej fašistickej strany (Partito Nazionale Fascista). Pôvodne mali plniť pomocné strážne úlohy v súčinnosti a spolupráci s talianskou železničnou políciou (Polizia Ferroviaria), no v priebehu dvadsiatych rokov sa jej kompetencie rozrástli a podstatnejšie rozšírili. Členská základňa sa odborovo a spolkovo organizovala v špecializovanom fašistickom zväze s názvom Ferrovieri Fascisti (Fašistickí železničiari). Koncom novembra 1928 bola spolu s prístavnou (Milizia Portuaria) a poštovo-telegrafickou (Milizia Postelegrafonica) milíciou disciplinárne podriadená Generálnemu inšpektorátu špeciálnych oddielov (Ispettorato Generale Reparti Speciali) a v priebehu roku 1939 bola podriadená Skupinovému veliteľstvu železničných légií (Comando Gruppo Legioni Ferrovieri). V čase svojho najväčšieho personálneho a organizačného rozmachu v druhej polovici tridsiatych rokov mala MF 1 258 dôstojníkov a takmer 19 000 poddôstojníkov a radových milicionárov. KAPRAS, J.: *Fašismus.* Praha 1936, s. 48.

11 NSKK oficiálne vznikol 1. mája 1931 z tzv. Motorizovanej SA (Motor SA), ktorá bola založená pri motorizovanom dopravnom oddelení Úderných oddielov NSDAP. Na čele NSKK stál zborový vodca (Korpsführer) Adolf Hühnlein. Po tzv. noci dlhých nožov, keď bola definitívne zlomená moc SA, mal NSKK už viac ako 350 tisíc členov, rozdelených do 19 brigád, vrátane rakúskej brigády (Ostmark Brigade), ktorá existovala vo vtedy ešte samostatnom Rakúsku. V septembri 1939, keď mal NSKK už viac ako pol milióna členov, bol vo forme motorizovaných a transportných skupín oficiálne začlenený k jednotlivým zložkám nemeckej brannej moci a počas 2. svetovej vojny umožnil do svojich radov vstup i zahraničným dobrovoľníkom, medzi ktorými boli ako prví belgickí Flámi a Valóni, neskôr aj Francúzi. THOMAS, N.: *Wehrmacht auxiliary forces.* London 1992, s. 3 - 7.

tva. Územno-organizačne sa HŽG a jej železničná oblasť rozdeľovala na štyri hlavné úseky - bratislavský, zvolenský, žilinský a košický. Za vedenie úseku zodpovedalo príslušné veliteľstvo úseku, ktoré pozostávalo z úsekového veliteľa a dvoch podveliteľov (pre dopravu a pre technické oddelenie). V každej železničnej stanici, výhrevní alebo železničnej dielni začali vznikať pod vedením vlastných miestnych veliteľov čaty HŽG, ktoré sa podľa druhu a formy služby rozdeľovali na dopravné a technické oddiely.[12] Náčelníctvo HŽG v prvých týždňoch kreovania štruktúr železničnej gardy menovalo za miestnych veliteľov predsedov miestnych zborov Zväzu slovenských železničiarov. Boli vypracované smernice pre spoluprácu HŽG s výkonnými železničnými úradmi, ktorým mala aktívne napomáhať pri zabezpečení bezproblémového fungovania železničných spojení, a zároveň svojou strážnou službou ochraňovať národný majetok a čeliť prípadným možným sabotážam.

Zároveň bolo okrem organizačných prác potrebné načrtnúť hlavný ideový a koncepčný rámec poslania a úloh HŽG, ktorý spracoval podnáčelník HŽG, neskorší zástupca zborového veliteľa HDG Dr. Dezider Balogh.[13] Hlavným poslaním a úlohou HŽG sa stala ochrana celého hnuteľného a nehnuteľného majetku železníc na Slovensku ako majetku národného a dozor nad udržiavaním poriadku na železniciach. Charakterizovali a vymedzili sa i podmienky na členstvo v ŽHG. Členom sa mohol stať iba železničný zamestnanec s vedomosťami a zručnosťami chodu železničnej služby. Členom boli v dodatku organizačných smerníc z novembra 1938 udelené nasledujúce povinnosti: *„1. Členovia železničných gárd dozerajú, aby neprajné živly náš majetok nepoškodzovali, spisy a inventár neničili a aby sa cenné potraviny (káva, čaj, korenie atď.) v prehnanom množstve tiež textílie, vlnený ako aj iný tovar za špekulatívnym cieľom nevyvážali do maďarského okupačného územia. Nakoľko ide o filiálne závody a obchody českých a židovských materských firiem a vôbec zariadenie tovární a podnikov, aby sa za hranice Slovenska neodvázali. 2. Dbajú na disciplínu, včasné dochádzanie do služby, na presný a svedomitý výkon služby ako zo strany Slovákov tak aj zamestnancov iných národností. 3. Nesmú sa v služobných miestnostiach trpieť nijaké politické debaty. Proti provokatérom, záškodníkom* a *rozširovateľom poplašných správ energicky zakročia a odovzdajú ich do rúk našim bezpečnostným orgánom. Bez rozkazov náčelníctva Hlinkových železničných gárd v Bratislave nesmú ani veliteľstva a tým menej členovia gardy robiť niečo na vlastnú päsť a dopúšťať sa prehmatov. Náčelníctvo HŽG upravuje činnosť gárd rozkazmi, ktoré gardisti musia bezpodmienečne dodržiavať. V styku so železničnými úradmi výkonnými sú gardisti povinní spolupracovať a napomáhať, aby sa premávka na železniciach diala hladko a aby sa odstránili všetky vonkajšie vplyvy, ktoré by hatili riadny chod služby. Členom Hlinkových gárd je zakázané, aby sa ujímali výkonu železničnej služby na vlastnú zodpovednosť. Každý zákrok, ktorý podniknú, smú vykonať len v prítomnosti výkonného železničného zamestnanca, ktorý je poverený výkonom príslušnej agendy. Je zakázané, aby železniční gardisti sami revidovali cestovné lístky, prijímali tovar na prepravu v skladoch, prípadne ho vydávali, zadržovali, alebo inak ním disponovali, ako bolo stanovené náčelníctvom Hlinkových železničných* gárd."[14]

Civilný odznak HDG a príležitostný odznak z celoštátneho nástupu HDG dňa 6. augusta 1939. Zdroj: Archív autora

12 Miestne dopravné oddiely HŽG zabezpečovali službu na železničných staniciach a vo vlakoch a technické oddiely mali na starosti službu vo výhrevniach, dielňach a pri odboroch. Miestni velitelia sa vo všetkých sporných a naliehavých organizačných a ďalších naliehavých otázkach, týkajúcich sa života miestnej HŽG, obracali klasickým disciplinárnym postupom na príslušných úsekových veliteľov,

13 Dezider Balogh (kapitán v zálohe) bol ešte v októbri 1938 navrhnutý zakladateľmi HŽG Jánom Kočišom a Aladárom Blatnickým na funkciu náčelníka HŽG. Hoci mal najväčšie osobnostné a odborné predpoklady, Balogh túto funkciu neprijal a navrhol na funkciu náčelníka tajomníka Zväzu slovenských železničiarov Jozefa Ištvánčína. Tento návrh hlavný veliteľ HG schválil a potvrdil zverejnením menovania Ištvánčlna do tejto funkcie. Do funkcií podnáčelníkov boli zároveň menovaní A. Blatnický a J. Kočiš.

14 MISTRÍK ONDREJOV, L. (red.): *HDG (dopravné oddelenie HG). Vznikapráca.* Bratislava 1940, s, 42 - 43,

Železničné výkonné úrady začínajú s HŽG intenzívnejšie spolupracovať od konca októbra a začiatku novembra 1938, Najväčšou akciou tých dní HŽG bol zásah gardistov pri neoprávnenej, svojvoľnej a tajnej preprave štyroch vozňov cenín zo Zvolena do Prahy, a to aj napriek tomu, že vozne sprevádzala vojenská eskorta ozbrojená guľometmi.

Hlinková železničná garda sa definitívne premenovala na Hlinkovú dopravnú gardu schválením jej organizačného štatútu HDG dňa 19. januára 1939 a získala v rámci HG postavenie autonómneho zboru. Ešte deň predtým sa predstavilo verejnosti 600 gardistov - železničiarov na slávnostnom otvorení Snemu Slovenskej krajiny a uskutočnila sa slávnostná prísaha dôstojníkov HG, medzi ktorými bol i dôstojnícky štáb HDG. Prvým rozkazom HDG z 1. februára 1939 boli na návrh zborového veliteľstva HDG menovaní hlavným veliteľom HG Karolom Sidorom velitelia úsekov HDG.[15] Zároveň bolo doplnené personálne obsadenie jednotlivých oddelení Zborového veliteľstva, ktorého výsledky však boli zverejnené až v organizačnom rozkaze z 2. mája 1939.[16] Týmto rozkazom zároveň došlo k výmene na poste veliteľa IV. úseku HDG vo Zvolene a novým veliteľom sa stal Július Fusek.

Hlinková dopravná garda využívala možnosť priamej intervencie na Ministerstve štátnych železníc v záujme prijatia svojich členov za definitívnych železničných zamestnancov. Vystavovala doklady o ich ľudáckej a rodobraneckej minulosti a politickej spoľahlivosti.[17] Ďalší archívny výskum potvrdí, koľko intervencií bolo kladne vybavených.

Najmasovejšou a svojho druhu ojedinelou akciou HDG v samostatnom štáte bol manifestačný celoštátny nástup HDG, ktorý bol zvolaný funkcionármi Zborového veliteľstva HDG na 5. a 6. júla 1939 do Bratislavy, no z dôvodu technicko-organizačných komplikácií bol termín konania tejto akcie posunutý o jeden mesiac neskôr, teda na 5. a 6. augusta 1939. Tejto akcii predchádzali slávnostné vystúpenia a cvičenia za jednotlivé úseky - 9. júla 1939 vo Zvolene, 16. júla 1939 vo Vrútkach, 23. júla 1939 v Spišskej Novej Vsi a 30. júla 1939 v Trnave.

Prvý z regionálnych úsekových nástupov HDG sa uskutočnil 9. júla 1939 vo Zvolene a pripravovaný bol celý predchádzajúci mesiac. Organizátorom sa však nepodarilo vyhnúť dátumovej kolízii s inou spoločenskou akciou stredného Slovenska, so zjazdom evanjelickej mládeže v Banskej Bystrici. Okrem rozoslania pozvánok bolo ďalšou naliehavou úlohou organizátorov zabezpečenie stravovania pre delegácie z okolia. Finančne zabezpečilo stravovanie a ubytovanie miestne veliteľstvo HG vo Zvolene.[18] Delegácia bratislavského Zborového veliteľstva HG prišla na túto regionálnu prehliadku i so svojou dychovou hudbou, čo ešte viac skomplikovalo organizačné práce spojené s ubytovaním a stravovaním. Napriek prvotným informáciám o pracovnom zaneprázdnení zborového veliteľa HDG Ištvánčina sa správa o jeho neúčasti nepotvrdila, Do Zvolena však dorazil až po oficiálnom programe vo večerných hodinách a zúčastnil sa iba večerného neoficiálneho programu. Celá akcia, no predovšetkým dvojhodinový nástup, dopadli aj napriek panujúcej horúčave v plnej disciplinovanosti a bez zjavných organizačných nedostatkov. Distribúciu pitnej vody a zdravotnú starostlivosť zabezpečovali sestry a dobrovoľníci Slovenského červeného kríža (SČK). Na akcii boli za bratislavskú centrálu HDG prítomní plukovníci HDG Jozef Bezák, Ján Gallovič, Ján Kočiš, Michal Štefula a ďalší. Hlavný slávnostný program začal v nedeľu 9. júla 1939 budíčkom dychovej hudby na námestí pred miestnou železničnou stanicou. Postupne prichádzali osobitné vlaky s gardistickými delegáciami, ktoré sa zoraďovali do pochodových formácií podľa miestnych a služobných veliteľstiev. Napriek niektorým komplikáciám spojeným s časovým oneskorením príchodu niektorých delegácií z okolia sa o 10.30 hod. sformoval na námestí pred

15 Veíiteľrni úsekov HDG sa od februára 1939 stali: 1. úsek I. Bratislava - Aladár Blatnický, 2. úsek II. Žilina - Ferdinand Závodský, 3. úsek III. Spišská Nová Ves - Ján Červený a 4. úsek IV. Zvolen - Juraj Kulina.

16 Vo funkcii zborového veliteľa bol potvrdený Jozef Ištvánčin a jeho pobočníkom sa stal Ján Kočiš. Ďalšími členmi zborového veliteľstva sa od mája 1939 definitívne stali: Dr. Dezider Balogh (náčelník štábu), Jozef Bezák (náčelník organizačného oddelenia), Alojz Müller (náčelník výcvikového oddelenia), Ján Gallovič (náčelník hospodárskeho oddelenia), Elemér Halmy (náčelník sociálneho oddelenia), Dr. Vincent Takáč (náčelník osvetového oddelenia) a poslanec Anton Šalát (náčelník duchovného oddelenia).

17 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) 604 - Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy (HVHG), škatuľa (šk.) 57, 604 - 57 - 6.

18 Miestne veliteľstvo HDG vo Zvolene vzniklo koncom roku 1938 a hlavnými aktivistami boli v tomto období Július Fusek, Štefan Vadovič, Eugen Wagner, Anton Zubka, Rudolf Friedl, Ignác Šalát, Ján Varhalík, Eugen Pfeldmayer, Peter Krnáč a Ján Turčan. Začiatkom marca 1939 malo miestne veliteľstvo HDG vo Zvolene dve stotiny úderníkova jednu stotinu obrancov. Keďže bolo nepísaným pravidlom, že veliteľ miestnej HDG bol väčšinou predseda miestnej organizácie Zväzu slovenských železničiarov, prvým miestnym zvolenským veliteľom HDG sa stal Štefan Vadovič, ktorého po 15. marci 1939 vo funkcii vystriedal Július Ivan.

železničnou stanicou sprievod viac ako dvetisíc gardistov a po pätnástich minútach sa pohol s rozvinutými zástavami a hudobným sprievodom dychových hudieb na pochod ulicami Zvolena. Na hlavnom námestí sa uskutočnila prehliadka a po zahraní štátnej hymny akcia pokračovala slávnostným privítaním oficiálnych delegácií a prejavom zvolenského úsekového veliteľa HDG, v ktorom sa tematicky zameral na dôležitosť a význam gardistickej prísahy. Bezprostredne nasledovali prejavy zástupcu zborového veliteľa HDG, vládneho komisára mesta a zástupcov armády. Po oficiálnej slávnostnej prehliadke program pokračoval kultúrnymi a športovými vystúpeniami na miestnom futbalovom ihrisku. Zo slávnostného nástupu zvolenského úseku HDG boli poslané pozdravné telegramy predsedovi vlády, hlavnému veliteľovi HG, ministrovi národnej obrany, ministrovi dopravy a verejných prác a poslancovi Š. Suroviakovi.[19]

Ďalšími dvoma lokálnymi nástupmi úsekov HDG boli prehliadky v Spišskej Novej Vsi (16. júla 1939)[20] a vo Vrútkach (23. júla 1939), na ktorej sa zúčastnilo tritisíc dopravných gardistov od Štrby po Čadcu a od Vrútok po Hronskú Breznicu. Na tejto akcii sa zúčastnili zástupcovia armády, okresu, hasičstva, HG, HM[21] a Deutsche Partei (DP).

Posledným zo štyroch regionálnych úsekových nástupov HDG bola slávnostná prehliadka I. úseku HDG v Trnave, ktorá sa konala dňa 30. júla 1939. Pred zborovým veliteľom HDG v ten deň defilovalo takmer štyritisíc dopravných gardistov. Program stretnutia sa začal o 6.00 hod budíčkom a pokračoval o 7.00 hod bohoslužbami. Samotný nástup spojený so slávnostnou prísahou začal o 9.30 hod a po hodine pokračoval poradovými a pochodovými cvičeniami HDG a prehliadkou cvičenia strážneho oddielu HDG so psami. Oficiálny program skončil o 10.00 hod., nasledoval koncert dychového orchestra HDG s voľnou zábavou na ihrisku miestneho športového klubu. Na slávnosti sa zúčastnili zástupcovia mesta Trnava, okresného úradu, miestnej vojenskej posádky, žandárstva, polície, HG a HM a nemeckých politických a vojenských organizácií.[22]

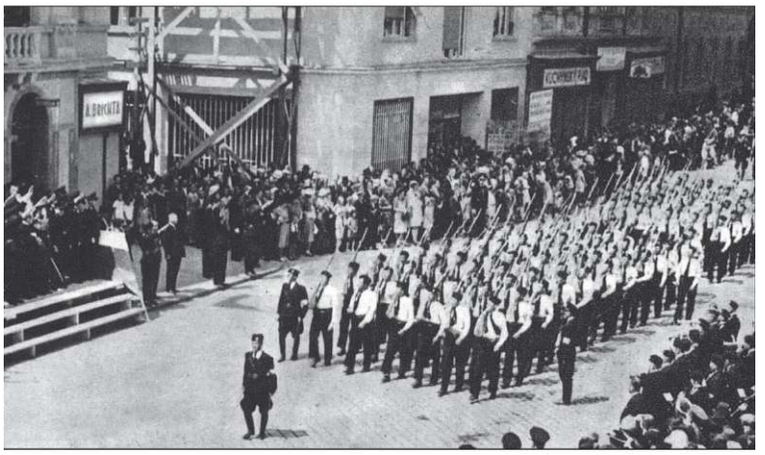

Momentka zo slávností HDG v Trnave. Zdroj: Nový svet

Najväčšou a svojho druhu jedinou celoslovenskou akciou HDG bol jej manifestačný nástup v Bratislave v dňoch 5. - 6. augusta 1939. Táto masová akcia bola pomerne úspešným, no ojedinelým masovým vystúpením dopravných gardistov na celoštátnej úrovni. Veliteľom prehliadky bol určený organizačným rozkazom č. 11 z 1. júla 1939 náčelník výcvikového oddelenia Zborového veliteľstva HDG Alojz Müller, ktorý mal za úlohu koordinovať prácu všetkých organizačných zložiek akcie. Do 10. júla 1939 boli miestne a služobné veliteľstva HDG povinné zistiť a nahlásiť presný počet účastníkov - dopravných gardistov a rodinných príslušníkov - v súvislosti so zabezpečením nocľahov a obedov. Príslušný veliteľ tak vypracoval zoznam gardistov a rodinných príslušníkov, ktorým boli vydané očíslované legitimácie a päťkorunové príležitostné odznaky, ktoré slúžili ako vstupenka na jednotlivé akcie slávnostného bratislavského nástupu HDG, zároveň ako potvrdenie, že účastník môže cestovať železnicou do Bratislavy, späť domov a počas akcie v Bratislave električkou zadarmo.[23]

Slávnosti začali ešte 5. augusta 1939 v podvečerných hodinách kultúrnym programom pred Slovenským národným divadlom (SND), ktorý začal koncertom šesťdesiatdvačlennej dychovej hudby HDG, vedenej

19 *Gardista,* 5.8.1939, s. 11-12.

20 Veliteľstvo II. úseku v Spišskej Novej Vsi usporiadalo dňa 16. júla nástup všetkých jednotiek HDG svojho úseku. Na tejto prehliadke sa celkom zúčastnilo 1 230 gardistov v gardistických a železničiarskych uniformách a dve uniformované dychové hudby HDG (z Bratislavy a Spišskej Novej Vsi). Na prehliadke sa zúčastnila i čestná stotina miestnej Freiwillige Schutzstaffel (FS), zborový veliteľ HDG a jeho bratislavský štáb. Za štátnu správu bol na prehliadke prítomný vládny komisár mesta Jozef Kuchár. MISTRÍK ONDREJOV, L. (red.): *HDG (dopravné oddelenie HG). Vznik a práca,* s. 172.

21 Hlinková mládež.

22 *Gardista, 5.* 8. 1939, s. 12.

23 Tamže, 15. 7. 1939, s. 7.

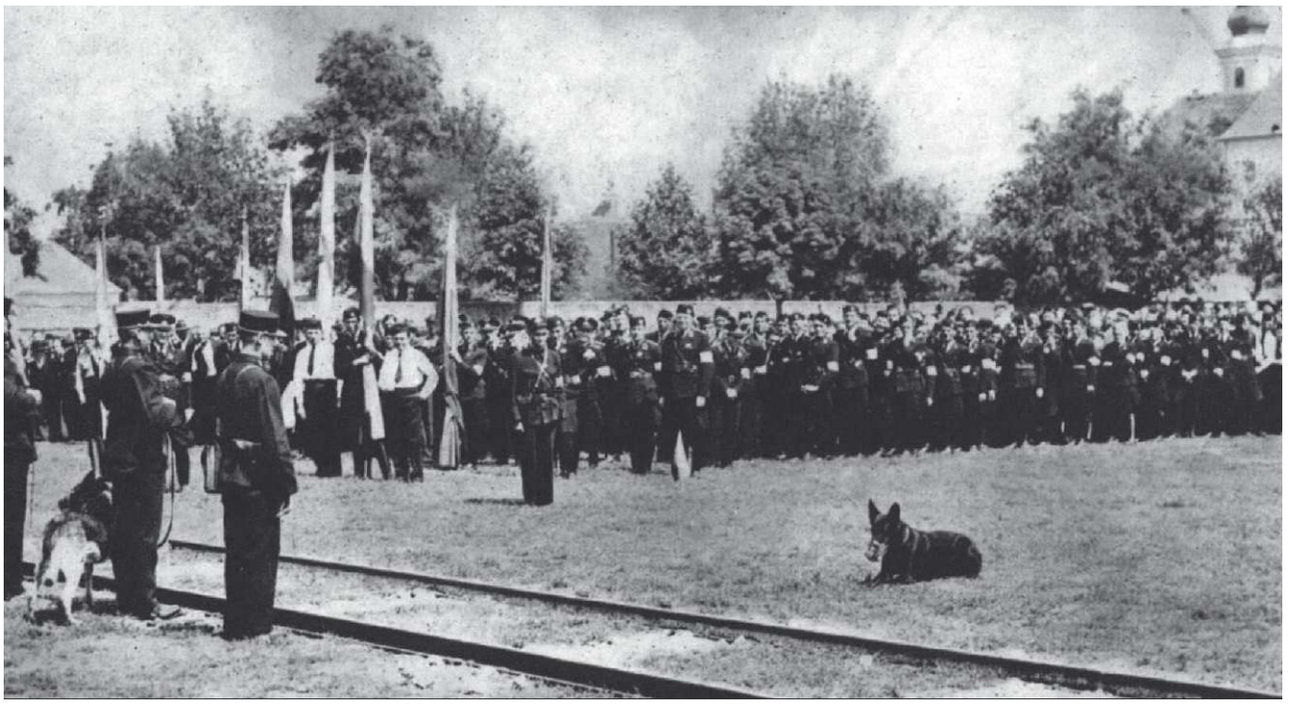

Ukážky výcviku služobných psov. Zdroj: Nový svet

kpt. Emilom Doleželom. Po hodine dychovku vystriedal folklórny program krojovaných skupín a približne v rovnakom čase vyplávali na plavbu po Dunaji tri lode s účastníkmi nástupu HDG. Vstup na parníky bol na osobitný príležitostný odznak (ktorý platil aj na cestu vlakom a električkou) alebo na osobitnú päťkorunovú vstupenku.

Druhý deň slávností začal nástupom bratislavských a regionálnych formácií HDG na Námestí Slobody o 8.15 hod, medzi ktoré prišli o pol hodinu aj zborový veliteľ Ištvánčin a hlavný veliteľ HG Alexander Mach. O 9.05 hod. podali velitelia nastúpených jednotiek HDG hlásenia o početných stavoch prítomných formácií hlavnému veliteľovi Machovi, ktorý následne vykonal ich prehliadku.[24] Pred slávnostnou tribúnou pochodovalo na prehliadke 13 tisíc uniformovaných gardistov a desaťtisícový krojovaný sprievod. Po prehliadke sa uskutočnila poľná omša, ktorú celebroval hlavný duchovný správca Dr. Karol Körper a ktorý zároveň posvätil nové zástavy HDG. Nasledovali slávnostné prejavy Macha a Ištvánčina a odovzdávanie čestných dýk HDG a vyznamenaní aktívnym účastníkom obranných bojov proti maďarským agresorom v marci 1939 počas tzv. Malej vojny.[25] Program druhého dňa slávnosti pokračoval od 16.00 hod na ihrisku ŠK Bratislava na Tehelnom poli cvičeniami vybraných jednotiek úsekov HDG a večernou ľudovou veselicou.

Leto 1939 predstavuje vrcholnú etapu aktivít a rozmachu HDG ako integrálnej, hoci relatívne nezávislej a samostatnej špecializovanej zložky HG. Aj početný stav dosiahol v danom období svoje maximum. HDG mala v druhej polovici roku 1939 914 dôstojníkov, 1665 poddôstojníkov a 15 081 gardistov.[26] V druhej polovici roku 1939 nastáva v HDG obdobie stagnácie a postupného úpadku vedúceho k jej zániku. Príčin bolo niekoľko, no tie hlavné možno rozdeliť na vonkajšie a vnútorné. Vonkajšie boli predovšetkým spôso-

24 Gardistické formácie boli rozdelené do zástav (4 stotiny) a stotín (4 čaty). Čata HDG mala 45 - 50 gardistov, stotina 180 - 200 gardistov a zástava 760 - 800 gardistov. Najmenšou organizačnou jednotkou bolo družstvo, ktoré malo 15 gardistov a najväčšou bol pluk, ktorý mal 3 200 gardistov. Dopravní gardisti nastúpili do pochodových formácií v rôznom ustrojení. Najpočetnejší boli gardisti v gardistických a služobných rovnošatách (železničiarska rovnošata alebo uniforma zamestnancov Dunajplavby, Slovenskej pošty a vodičov električiek doplnená o gardistickú pásku). Gardisti, ktorí ešte nemali gardistickú uniformu, mohli nastúpiť na prehliadku i v civilnom odeve, ktorý dopĺňala gardistická lodička a gardistická páska. Poslednou pochodovou formáciou boli gardisti v ľudových krojoch s gardistickými páskami na rukáve. Tamže, 15. 7. 1939, s. 7.

25 Účastníkom obrany Slovenska v marci 1939 bola odovzdávaná osobitná pamätná medaila atypického tvaru. Medailu tvoril empírový štít s mečom, vavrínovou a lipovou ratolesťou, ktoré zväzovala stuha s letopočtom 1939. Na reverze tejto bronzovej medaily bol text. ZA OBRANU SLOVENSKA (predelenie lipovou ratolesťou) V MARCI 1939. Medaila bola udeľovaná na modrej stuhe s prostredným bielym pásom a s postrannými tenkými červeno-bielymi lemovaniami.

26 SNA, f. 209 - Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), šk. 840, 209 - 840 - 2.

bené zmenou nemeckého stanoviska k HG a následne snahami nemeckého poradcu pre Hlinkovú gardu SS - Obersturmbannführera Viktora Nagelera, ktorý presadzoval budovanie HG na elitnom princípe výberu gardistov podľa prísnych ideologických a telesných kritérií a predpokladov. Bol proti HG ako masovej organizácii, ktorá by združovala i ľudí s pochybnou politickou minulosťou a povesťou alebo fyzicky indisponovaných. Teda HG sa mala prerodiť v duchu nového očisteného, ideologicky a telesne kompaktného a bezchybného politického vojska. Z HG sa mal stať početne menší, no o to efektívnejší nástroj presadzovania národného socializmu na Slovensku. Gardisti už nemali byť iba štafážou a kulisou na štátnych oslavách a politických zhromaždeniach, ale mali byť politickým vojskom a prvým garantom slovensko-nemeckej spolupráce v duchu novej národno-socialistickej Európy. Tieto snahy sa však Nagelerovi podarili iba v minimálnej miere v podobe Vybraných jednotiek HG. Muži vybraných jednotiek sa mali stať jadrom slovenských dobrovoľníkov SS. Predbežné inštrukcie kancelárie ríšskeho vodcu SS Heinricha Himmlera, adresované Gottlobovi Bergerovi, určovali základné kritériá pre člena Vybraných jednotiek HG: *„Nesmú byť prijímaní mnohí. Tí, ktorí budú prijatí, musia byť minimálnej výšky 1,74 m a musia vyhovovať po stránke rasovej najprísnejším germánskym mieram. Keď bude slovenský dobrovoľník Zbraní SS odetý do rovnošaty, nesmie sa od nemeckého alebo iného germánskeho dobrovoľníka SS vedieť rozlíšiť."*[27] Transformácia Vybraných jednotiek HG na slovenskú dobrovoľnícku formáciu Zbraní SS sa však až do konca 2. svetovej vojny z rozličných príčin neuskutočnila, a to ani v období rokov 1944 - 1945, keď ako súčasť Zbraní SS vznikali najrozličnejšie bizarné formácie a národnostné oddiely a jednotky.

Ďalším následkom Nagelerových reforiem však bolo i zjednotenie HG a sprehľadnenie, zjednodušenie a zefektívnenie vnútornej organizačnej štruktúry. Jedným zo sprievodných javov týchto organizačno-štrukturálnych zmien v HG bolo postupné odstránenie pomerne autonómneho a samostatného postavenia HDG v rámci HG, vytvorenie dopravného oddelenia HG a jej postupná likvidácia Zmeny boli ohlásené už koncom roku 1939 v rámci príprav na reformu Organizačného štatútu HG a prijatie osobitného zákona o HG, ktorý by dal konečne plnohodnotný legislatívny rámec pre jej existenciu a aktivity. Podľa neho už mala mať výsadné a autonómne postavenie v rámci HG iba HM, no aj to bolo neskôr doriešené jej úplným osamostatnením v roku 1940. Šéf výcvikového oddelenia HDG A. Müller ohlásil tieto zmeny na stránkach *Gardistu: „HDG bola doteraz autonómnym útvarom Hlinkovej gardy a tvorili ju železničiari, zamestnanci Slovenskej dunajplavby a elektrických železníc. Podľa organizačného štatútu HDG, článok 1, odsek 1 a článok 4, odsek 3, Hlinková dopravná garda iba funkciou svojho veliteľa a jeho zástupcu podliehala Hlavnému veliteľstvu HG, poťažne osobe hlavného veliteľa HG. V skutočnosti to vyzeralo, akoby boli dve gardy vedľa seba. Vl. nar. o HG takýto dualizmus do budúcnosti pripúšťa iba u HM a u nijakej inej zložky. Preto v rámci reorganizácie HG pretvorí sa dnešné zborové velit. Autonómnej HDG na osobitné oddelenie HVHG. Majetok a finančné povinnosti (záväzky) HDG prechádzajú na HVHG. Pomer HG (býv. HDG) k Zväzu slovenských železničiarov a k železnici bude, pravda, kladný, avšak HG nebude možné stotožňovať so Zväzom a železnicou ako „jedno". (Keď bola HDG úplne autonómnou zložkou mohlo byť jedno: Zväz i HDG)."*[28]

Druhým kľúčovým a podstatným vnútorným faktorom likvidácie autonómneho postavenia HDG však bolo svojvoľné a nezodpovedné správanie jej najvyšších funkcionárov, predovšetkým zborového veliteľa HDG Ištvánčina a jeho neprehľadné nakladanie s financiami organizácie. Tieto excesy šéfa HDG sa začali šíriť medzi verejnosťou. Na Ištvánčina začali Dôverníckej službe Rodobrany (DSR) a na HVHG prichádzať viaceré anonymné i podpísané udania a hlásenia, ktoré okrem jeho „šafárenia" na HDG pranierovali niektoré jeho politicky nepremyslené a protizákonné aktivity z minulosti a súkromného života: „*Ištvánčin, býv. ministerský tajomník, roku 1919 ušiel do Maďarska, kde vstúpil do vöröshadseregu* (branná moc Madárskej republiky rád, pozn. autora), *odkiaľ potom ušiel. Pri prechá-*

27 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AM SNP), f. IX, šk. 10, S 58/87.

28 *Gardista,* 16. 12. 1939, s. 2.

Zborový veliteľ HDG Ištvánčin pri prejave. Zdroj: Nový svet

dzaní na hraniciach strelili za ním a jeho priateľmi. Jeho neranili, ale z jeho priateľov jeden bol tam zastrelený. Pri istej svadbe pokradol akési šperky, za čo bol i zavretý istý čas."[29] Druhé udanie vyčíta Ištvánčinovi nekalé praktiky v súvislosti s dražbou a následnou správou poľovného revíru pri Kuchyni: *„V prvých dňoch novembrových roku 1938 vydražil kuchynskú poľovku p. Ištvánčin, vtedajší hl. veliteľ* (správne zborový veliteľ, pozn. autora) *HDG spôsobom, ktorý už žandárska stanica v Rarbochu vyšetrila a ktorej priebeh sledoval aj p. JUDr. Kendeffy a J. M. Šimek, obaja z Bratislavy. Je veľmi zaujímavé, ako sa mohlo stať to, že keď sa mala táto poľovka dražiť na tri diely, pozmenilo sa toto v obci tak, aby sa celý revír dražil v jednom. Ako sa mohlo stať ale aj to, že sa obišiel okr. úrad v Malackách a že do dnešného dňa nie je po tejto veci ani slechu - ani dechu, vec sa stratila ako kvapka vody v mori a bez schválenia tejto dražby pytliači p. Pośledni, spolu poľujúci s pánom Ištvánčinom, v kuchynskom revíri beztrestne a spôsobom nevhodným ani pre menej inteligentného človeka ako je údajne p. Pośledni. Výpoveďou hájnikov, ktorých mal zamestnať p. Ištvánčin a ktorých dirigoval p. Pośledni sa podarilo zistiť, že za túto dobu poľovné právo p. Ištvánčin nemá, lebo nemá o tom vedomie ani okresný úrad v Malackách, ani obecné predstavenstvo v Kuchyni, zastrelil p. Pośledni oprávneným a neoprávneným spôsobom 50 zajacov, 30 jarabíc, 8 bažantov, 20 srncov, 5 diviakov a 4 jeleňov. Tento p. Pośledni zdemoralizoval celú spoločnosť loveckú v Kuchyni a to tým, že strieľal v zakázanom období zver, strieľal túto s použitím ďalekohľadu, a toto jeho slávne účinkovanie najavo neprišlo rozoštvával medzi sebou hájnikov, ktorých mal často aj šesť, viedol protištátne reči a sľuboval, že až sa Beneš vráti, on ukáže kto on je a čo vie, aby si teda dali pozor a mlčali."*[30]

Počas vyšetrovania DSR vyšli najavo viaceré ďalšie Ištvánčinove osobné zlyhania. Bolo mu dokázané prijatie viacerých úplatkov. V hlásení DSR z decembra 1939 sa uvádza jeden z exemplárnych prípadov Ištvánčinovho úplatkárstva. Ešte v júli 1939 požiadal Ľudovít Vydra zborového veliteľa Ištvánčina, aby zakročil v prospech jeho oslobodenia z pätnástich trestov a pokút. Za kladné vyhovenie jeho žiadosti ponúkol Ištvánčinovi ako úplatok automobil značky Tatra 57.[31] V druhej polovici roku 1939 začalo udaní na Ištvánčina pribúdať a prichádzali i písomné podnety, ktoré naznačovali neštandardné nakladanie s finančnými prostriedkami a nedbalosť vo vedení účtovnej agendy na Zborovom veliteľstve HDG i v sa-

29 SNA, f. ÚŠB, šk. 840, 209 - 840 - 3.
30 Tamže, 209 - 840 - 2.
31 Tamže.

motriej HDG. Na tieto podnety už bolo nútené urýchlene reagovať priamo HVHG v súčinnosti s Ministerstvom financií SR. V dňoch 2. - 18. októbra 1939 sa uskutočnila revízia na hospodárskom oddelení Zborového veliteľstva HDG. Revízia bola paralelne vykonaná i vo Vzájomnej pokladnici železničných zamestnancov a v Záložni železničných zamestnancov.[32] Revízia zistila závažné nedostatky vo vedení účtovníctva a zapisovaní a riadnom dokumentovaní výdajov. Revízna správa bola nútená po viac ako dvojtýždňovom štúdiu účtov, účtovných kníh a inej dokumentácie skonštatovať nasledujúce závery: *„Všeobecne musíme konštatovať, že hospodárske knihy HDG sú vedené neodborne a neporiadne, obsahovo neúpine, takže na základe nich nemožno nijakým spôsobom zistiť výsledok hospodárenia ani terajší skutočný stav majetkový. Preto obmedzila revízna komisia kontrolu prevažne na dokladový materiál, najmä na doklady výdajových položiek, podľa ktorých sledovala účet výplatný. Ináč ani tento materiál nie je poriadne usporiadaný. Časť dokladov je u HDG a časť zase u Vzájomnej pokladnice. Z dokladov príjmových nie je zrejmý druh platby, napríklad čo sa týka tovaru, členských príspevkov alebo darov."*[33] Priamou a okamžitou reakciou bolo odvolanie Ištvánčina z funkcie zborového veliteľa HDG a menovanie poslanca a ústredného predsedu Zväzu slovenských železničiarov Štefana Suroviaka do tejto funkcie.

Výsledky revízie iba potvrdili presvedčenie HVHG o nevyhnutnosti likvidácie autonómneho postavenia HDG a jej následného začlenenia do reorganizovanej HG iba ako jedného z oddelení HVHG. Postupný úpadok viedol k prehlbujúcej sa stagnácii dopravných gardistov a postupnému faktickému zániku tejto špecializovanej zložky HG. Napriek počiatočným snahám z rokov 1938 - 1939 HDG nikdy nedosiahla postavenie, aké mali podobné paramilitantné špecializované zložky v niektorých štátoch vtedajšej Európy, predovšetkým v Taliansku. Rozmach HDG skrachoval do značnej miery na osobných kvalitách jej vodcov a najvyšších funkcionárov, ktorí namiesto rozvoja organizácie uprednostnili osobný prospech.

Definitívny zánik HDG priniesli organizačné reformy v HG v roku 1941, ktorých výsledkom bol nový Organizačný poriadok HG, eliminujúci predtým autonómne postavenie jednotlivých špecializovaných zborov a neskôr oddelení HG. Namiesto nich vznikli iba špecializované služby, ktoré mali plniť jednorazové výcvikové konkrétne ciele a úlohy v rámci HG ako celku. Organizačný poriadok HG ich charakterizoval nasledovne: *„Vzhľadom na zvláštne úlohy HG v brannosti národa sú v HG zriadené na špeciálny výcvik tieto služby: 1. letecká, 2. dopravná, 3. spojovacia 4. automobilová. Podľa potreby môžu byť zriadené i ďalšie služby. Dopravnú službu vykonávajú dopravní zamestnanci štátnych železníc a autobusov. Spojovaciu službu vykonávajú poštári a zamestnanci Slovenského rozhlasu."*[34] Vedením každej špecializovanej služby HG bol poverený prednosta, ktorý zastával svoju funkciu ako čestnú. Ciele, úlohy a kompetencie jednotlivých služieb HG a ich funkcionárov a pracovníkov určovali osobitné smernice pre každú príslušnú službu, ktoré schvaľovalo HVHG. Týmto organizačným opatrením úplne zanikla nielen dopravná, ale všetky dovtedajšie špecializované sekcie HG, teda i letecká, jazdecká a automobilová.

Vojtech Kárpáty: Hlinka Transport Guard

Although the existence of Hlinka Transport Guard (HDG) was short, this period presents special and interesting chapter in the history of Hlinka Guard (HG) being the only semi-military formation of Hlinka Slovak People's Party (HSĽS). This specialized section within the structure of HG was the largest as for the number of its members and existed less than two years, its history was full of dynamic changes accompanied by number of organizational and personnel conflicts on the level of the headquarters in Bratislava as well as it regional structures. The study deals with its activities, organizational structure, but also its creation and subsequent dissolution.

32 Finančnou a účtovnou revíziou na Zborovom veliteľstve HDG boli poverení Dr. Jozef Dulka (odborový radca ministerstva financií), Michal Závodský (hlavný revízny tajomník ministerstva financií), Štefan Jariabka (hlavný revízny tajomník ministerstva financií) a Gejza Turčan (revízny tajomník ministerstva financií). Počas revízie bol prítomný pri jej výkone i Tibor Kolényi z Policajného riaditeľstva v Bratislave. Revízia sa týkala celého obdobia existencie HDG. teda od novembra 1938 do septembra 1939.

33 SNA, f. ÚŠB. šk. 840, 209 - 840 - 2. Revízna správa zo dňa 18. októbra 1939 o výsledku revízie na hospodárskom oddelení Zborového veliteľstva HDG v Bratislave.

34 *Organizačný poriadok Hlinkovej gardy.* Bratislava 1941, s. 33.

Zmeny a vývoj na Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave v rokoch 1948 - 1953

ThDr. Matej Oráč

(1980), študent externého doktorandského štúdia v Historickom ústave SAV v Bratislave, evanjelický a. v. farár

Nástupom komunistického režimu v Československej republike (ČSR) vo februári 1948 sa zmenil postoj štátu voči cirkvám. Jednou z dôležitých priorít komunistickej moci v oblasti cirkevnej politiky bolo aj podriadenie výchovy kňazského dorastu „vlastnej ideologickej línii".

Ideologickým tlakom sa nevyhla ani Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta[1] (SEBF) v Bratislave. Na zasadnutí profesorského zboru 9. januára 1948 sa konštatovalo, že fakulta má desať systematizovaných profesorských miest, ale len štyri sú reálne obsadené.[2] V neľahkom období po komunistickom prevrate v rokoch 1948 - 1950 boi jej dekanom profesor historickej teológie Ján Oberuč.[3] Na konci študijného roka 1947/48 sa tajomníkom fakulty stal Ján Kedro,[4] ktorý však v jeseni 1949 odišiel pracovať na Slovenský úrad pre veci cirkevné (SLOVÚC).[5]

Penetrácia komunistickej ideológie do života školy bola evidentná už v akademickom roku 1949/1950. Na SEBF sa z rozhodnutia Povereníctva školstva, vied a umení zo 17. októbra 1949 prednášali „spoločenské náuky", ktoré vyučovali Michal Topoľský a Milan Lajčiak.[6]

Nové vládne nariadenie o bohosloveckých fakultách

Reorganizácia (v praxi totálne podriadenie sa ideológii štátu) bohosloveckých fakúlt v ČSR sa uskutočnila v polovici roku 1950. SEBF a Rímskokatolícka Cyrilometodská bohoslovecká fakulta (RCMBF) v Bratislave boli už v roku 1945 vypustené zo zväzku Slovenskej univerzity nariadením Slovenskej národnej rady č. 88 z 27. júla 1945 a stali sa „osobitnými vysokými školami".[7] Podľa zákona číslo (č.) 58 z 18. mája 1950 boli bohoslovecké fakulty vyňaté spod pôsobnosti Ministerstva (na Slovensku Povereníctva) školstva a podriadené priamo Štátnemu úradu pre veci cirkevné - SÚC (na Slovensku SLOVÚC-u). V tejto novej situácii prebiehala aj voľba dekana SEBF na akademický rok 1950/1951, ktorá sa mala uskutočniť 3. júna 1950 na zasadnutí fakultného zboru SEBF, ale *„keďže podľa nového zákona o vysokých školách má SEBF prejsť pod právomoc SLOVÚC-u, rozhodol sa fakultný zbor hlasovaním (pomer hlasov 10:1), že pred vykonaním voľby treba sa opýtať na SLOVÚC- i ako pokračovať."*[8]

1 V letnom semestri 1947/1948 študovalo na SEBF v Bratislave 52 riadnych a 6 mimoriadnych poslucháčov, medzi riadnymi študovala aj jedna žena, V letnom semestri 1948/1949 74 poslucháčov, z toho 3 mimoriadni. Na začiatku zimného semestra 1949/1950 bolo zapísaných 90 poslucháčov, z toho 6 mimoriadnych. In: Zápisnice o riadnej schôdzke profesorského zboru SEBF z 29. mája 1948, 23. júna 1949 a 6. decembra 1949 (všetky zápisnice zo zasadnutí fakultnej rady a učiteľského zboru Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulty v skúmanom období sú archivované na dekanáte Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave - pozn. autora).

2 V akademickom roku 1947/1948 pôsobili na SEBF riadni profesori: Ján Beblavý, Ján Jamnický, Samuel Štefan Osuský, mimoriadny profesor: Ján Oberuč. In: Zápisnica o riadnej schôdzke profesorského zboru SEBF z 9, januára 1948, v akademickom roku 1948/1949 profesori: Ján Beblavý, Ján Jamnický, Samuel Štefan Osuský, Ján Oberuč, docenti: Ján Ďurovič, Karol Gábriš, Štefan Kátlovský, suplent: Július Janko, asistent: Ján Michalko, lektori: Július Adamiš a Katarína Hermannova. In OBERUČ, J.: Zpráva o Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte za študijný rok 1948/49. In: *Cirkevné listy,* 11.2. 1950, strana (s.) 51.

3 Zvolený za dekana profesorským zborom 29. mája 1948 a 23. júna 1949, vždy na obdobie jedného akademického roka. In: Zápisnica z riadnej schôdze profesorského zboru SEBF v Bratislave z 29. mája 1948 a 23. júna 1949,

4 BEBLAVÝ, J.: Zpráva o Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte za rok 1948. In: *Cirkevné listy,* 5. 2. 1949, s, 41,

5 Ján Kedro bol povereníkom-predsedom SLOVÚC-u, G. Husákom 5. novembra 1949 poverený funkciou prednostu oddelenia I/3 kultového odboru SLOVÚC-u. In: Zápisnica o riadnej schôdzi fakultného zboru SEBF zo 6. decembra 1949.

6 Zápisnica z riadnej schôdze fakultného zboru SEBF zo 6. decembra 1949.

7 PEŠEK, J -- BARNOVSKÝ, M,: *Štátna moca cirkvi na Slovensku 1948 - 1953.* Bratislava 1997, s, 183.

8 Zápisnica z riadnej schôdze fakultného zboru SEBF z 3. júna 1950.

Organizáciu bohosloveckých fakúlt podliehajúcich správe SÚC (pripadne SLOVÚC) stanovila vláda ČSR vydaním vládneho nariadenia č. 112 zo 14. júla 1950 o bohosloveckých fakultách. Vládne nariadenie určilo, že rímskokatolícke bohoslovecké štúdium na Slovensku sa realizuje *„len na fiCMBF a evanjelické na SEBF".* Nariadenie tiež stanovilo, že *„v čele fakulty stojí dekan a fakultná rada (...) fakultná rada sa skladá z dekana, ktorý jej predsedá, jeho námestníka a ďalších členov z radov učiteľov fakulty, zástupcov dotknutej cirkvi a študentov".*[9]

5. októbra 1950 bol vymenovaný nový učiteľský zbor SEBF,[10] ktorý zložil sľub do rúk povereníka zodpovedného za SLOVÚC Ladislava Holdoša. Menovaní boli ôsmi profesori: Dr. Štefan Kátlovský (bol zároveň aj dekanom fakulty[11]), Dr. Ján Ďurovič (bol zároveň aj prodekanom fakulty[12]), Dr. Ján Beblavý, Dr. Ján Petrík, Ján Chabada (v tom čase generálny tajomník Evanjelickej cirkvi a. v., stal sa vedúcim katedry spoločenských náuk), Dr. Ján Jamnický, Dr. Ján Oberuč a Dr. Karol Gábriš. Za štátnych docentov boli menovaní: Ivan Kolesár, Jozef Kubiš, Dr. Ján Michalko,[13] ThB. Ján Štrba a Dr. Július Janko. Za lektorov: Dr. Július Adamiš (nemecký a maďarský jazyk), Katarína Hermannova (anglický jazyk) a Ing. Július Letňan (cirkevná hudba).[14] V zozname vymenovaných profesorov „zo starej gardy" chýbal profesor Samuel Š. Osuský, ktorého štátne orgány odmietli vymenovať.[15]

Dekan Š. Kátlovský začínal akademický rok 1950/1951 slovami: *„Poslanie našej evanjelickej teologickej fakulty sa teda nemení, chceme pestovať vedu, ale vedu pre vieru, vieru upevňovať a nie rúcať. Poslanie našej fakulty sa nemení avšak časy sa zmenili a preto, že chceme vychovávať bohoslovcov pre tieto časy, musíme mať na zreteli aj ich zmeny. Tešíme sa, že Ústavou z 9. mája 1948 je zabezpečená sloboda vyznania náboženskej viery (...) Štátna správa podáva dôkazy, že dáva na potreby cirkvi toľko, ako nikdy predtým (...) V dnešnej dobe vo veľkej časti ľudstva vládne materialistický*

M. Oravec (vľavo) a D. Veselý v máji 1954. Zdroj: Archív rodiny Veselej

9 Vládne nariadenie zo dňa 14. júla 1950 č. 112 o bohosloveckých fakultách. In: *Aktuálni otázky cirkevní politiky a vedeckého ateizmu XIII. díl, Sekretariát pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR.* Praha 1987, s. 12 nn.

10 V období rokov 1950 - 1990 sa na SEBF nemohli konať habilitácie docentov ani inaugurácie profesorov. Pedagógovia boli do univerzitných hodností len vymenúvaní. In: DAVID, P. D.: Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity J. A. Komenského. In: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3.diel.* Liptovský Mikuláš 2001, s. 238.

11 Dekana a prodekana menoval, profesorov a docentov ustanovoval minister poverený vedením SÚC, na Slovensku povereník poverený vedením SLOVÚC-u. In: Vládne nariadenie zo dňa 14. júla 1950 č. 112 o bohosloveckých fakultách

12 Funkcie prodekana sa vzdal 18. októbra 1951, novým prodekanom sa stal Ján Štrba. In: Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 18. októbra a 22. novembra 1951.

13 Ján Michalko sa v roku 1969 na stretnutí vedenia SECAV s postihnutými farármi vyjadril k reorganizácii SEBF v roku 1950: *„Pokiaľ ide o fakultu: Fakulta sa dôsledkom reorganizácie dostala do nových pomerov (1950), povedzme znovu nepripravená. Zbor, ktorý bol menovaný 16 členný, veľká reprezentácia, z toho prinajmenšom polovica nekvalifikovaných ľudí. Boli menovaní na návrh Generálnej rady (...) Jasom bol vtedy asistentom a mal som vypadnúť, lebo som bol označený za príčinu reakčnosti študentov, hoci som s teológmi bol v styku iba pri vydávaní kníh. Mal vypadnúť Oberuč, vypadol iba Osuský"* In: HRONEC, P.: *Kronika nášho obrodného hnutia.* Bratislava 1983, s. 212. Rukopis.

14 KÁTLOVSKÝ, Š.: Reorganizácia bohosloveckého štúdia u nás. In: *Cirkevné listy,* 1950, s. 385 - 386.

15 28. júna 1950 bol ešte prítomný na zasadnutí fakultného zboru SEBF, ale počas Jeho zasadnutia 31. augusta *„bolna dovolenke".* In: Zápisnica z riadnej schôdze fakultného zboru SEBF z 28. Júna a 31. augusta 1950; Ján Štrba na zasadnutí učiteľského zboru SEBF 11. januára 1951 navrhol Dr. Osuského za *„ústredného archivára cirkvi, nakoľko od 1. januára 1951 menovaný nedostáva plať.* In: Zápisnica z riadnej schôdze učiteľského zboru SEBF z 11. januára 1951.

svetonázor, svetonázor, ktorý neuznáva vieru v Boha. Nemalo by zmyslu pre nás púšťať sa a mariť sily v ideovom zápase, veď sú tu naliehavé životné úlohy, ktoré treba plniť(...) Máme si teda položiť otázku, či pri ideových rozdieloch je možná spolupráca, napr. v práci za mier, za mier za vlasť pri riešení sociálnej otázky (...) Kristovo evanjelium musíme niesť svetu, dnešným súčasným pomerom, nie ponad hlavy poslucháčov..."'[16]

25. októbra 1950 sa konala ustanovujúca schôdza fakultnej rady SEBF (tvorilo ju 10 členov), ktorá bola zriadená v intenciách vládneho nariadenia 112/1950. Jej členmi boli: dekan, prodekan, vedúci profesori katedier, tajomník fakulty, zástupca cirkvi (Evanjelickej cirkvi, a. v.) a zástupca študentov.[17]

Politické tlaky a celková atmosféra na fakulte viedli k rozhodnutiu pedagogického zboru z 11. januára 1951 o konaní týždenných prednášok zo spoločenských náuk aj pre členov učiteľského zboru v duchu zásady: *„aby aj vlk ostal sýty, aj ovca* ce/á".[18] V novembri 1951 dochádza po personálnych čistkách vo vedení Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. (SECAV) aj ku zmene na poste vedúceho katedry spoločenských náuk. Po „jednoznačnom" zvolení vedúceho katedry Jána Chabadu za generálneho biskupa SECAV bol na jeho funkciu na katedre menovaný Jaroslav Čelko.[19] Pod dozor štátnej moci (pod SLOVÚC) prešiel od 1. októbra 1951 aj teologický domov SEBF.[20] Na jeseň 1951 podal prodekan Ján Štrba pred fakultnou radou SEBF aj správu o získavaní študentov a učiteľov do masovopolitických organizácií. Do Sväzu (dobový pravopis) československo-sovietskeho priateľstva (SČSP). vstúpilo 59,74% poslucháčov SEBF a 100% zamestnancov fakulty.[21]

Nástup nového tajomníka a likvidácia „reakčných" študentov

V januári 1952 dochádza k zmene na poste tajomníka fakulty, kam po odchode Štefánie Kedrovej[22] nastúpil v tom čase ešte študent SEBF Ján Milan Juráš.[23] Na zasadnutí fakultnej rady ho 16. januára 1952 uviedol do funkcie zástupca SLOVÚC-u prednosta Kmeť.[24] Generálny biskup J. Chabada poukázal pri tejto príležitosti *„na vážnosť funkcie tajomníka, ktorá nespočíva len v administratívnej práci, ale i v ideovom vedení".*[25] Prodekan Štrba zasa vyjadril *„radosť, že práve z radov teológov vychádza nový tajomník, pretože tento vidí potreby a pozná ovzdušie na fakulte".*[26]

Prvá „skúška ideologickej vernosti" nového tajomníka nastala vo februári 1952. Na SEBF sa odohrali udalosti, ktoré zmenili životy viacerých študentov. P. Uhorskai (po roku 1989 generálny biskup SECAV - pozn. autora) uvádza, že na SEBF sa po zavedení spoločenských náuk do vyučovacieho procesu vytvorili antagonistické skupiny: konfesionalisti a prorežimní tzv. jakubčíkovci (perspektívni biologisti).[27] Juraj Torok, evanjelický a. v. farár v Liptovskom Trnovci spomína, že v rokoch 1948 - 1951 *„grupovali sa na SEBF z niektorých študentov tzv. perspektívni biologici, ináč „jakubčíkisti". Ideové východisko tejto skupiny bolo v knihe J. Jakubčíka: Naše křesťanství, ktorá vyšla v roku 1947 v Prahe"* [28] Na činnosť tejto skupiny spomína aj Ján Paulov:[29] *„Prvým cudzím prvkom na fakulte bolo, že sa vytvorila skupina Jakubčíkova. Ako k tomu došlo? Profesor Osuský na seminári filozofie dal zhodno-*

16 KÁTLOVSKÝ, Š.: Naša bohoslovecká fakulta do nového študijného roku. In: *Cirkevné listy,* 28. 10. 1950, s. 332 - 334.

17 Zápisnica z ustanovujúcej schôdze fakultnej rady SEBF z 25. októbra 1950.

18 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF zo 7. februára 1951.

19 Jaroslav Čelko bol od 1. novembra 1951 vedúcim kádrového odboru SLOVÚC-u. In: Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 22. novembra 1951; PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953,* s. 108,

20 KÝŠKA, M.: *Teológia tvárou k životu.* Dizertačná práca. Bratislava: SEBF, 1984, s. 62.

21 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 22. novembra 1951

22 V zápisniciach o schôdzach na SEBF sa jej meno ako tajomníčky objavovalo od januára 1951 (pozn. autora).

23 Ján Milan Juráš - od 16. januára 1952 do 30. septembra 1953 tajomník SEBF, od 1. októbra 1953 do 30. septembra 1954 odborný asistent na SEBF, od 1. októbra 1954 tlačový tajomník na Generálnom biskupskom úrade SECAV v Bratislave. In: Ústredný archív Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku (ÚA ECAV), fond (f.) Generálny biskupský úrad (GBÚ), škatuľa (šk.) 270.

24 Ján Kmeť bol vedúcim oddelenia pre nekatolícke cirkvi kultového odboru SLOVÚC-u. In: Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF zo 16. januára 1952; PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moca cirkvi na Slovensku 1948 - 1953,* s. 108.

25 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF zo 16. januára 1952.

26 Tamže.

27 UHORSKAI, P.: Pomery na SEBF v Bratislave v 50. rokoch. In: *Evanjelický posol spod Tatier,* 4. 10. 2006, s. 8.

28 List Juraja Tôroka, evanjelického a. v. farára v Liptovskom Trnovci Pavlovi Neckárovi z 10. novembra 1965. In; Archív evanjelického a. v. cirkevného zboru v Liptovskom Trrnovci - nezaradené.

29 Ján Paulov - evanjelický a. v. farár, odsúdený v roku 1962 na Krajskom súde v Košiciach v rámci skupiny KVAP (pozn. autora).

ŕ/T knihu Jozefa Jakubčíka Naše křesťanství Jurajovi Törokovi. Ten ju zhodnotil tak, že jej čiastočne podľahol. Ide o smer blízky katolíckemu modernizmu, ktorý vznikol po roku 1870, kedy časť katolíckych teológov vyslovila nesúhlas s dogmou o neomylnosti pápeža (...) Nie všetko bolo v tej knihe zlé, ale akosi vzdialené duchu reformácie (...) Táto kniha zachytila nielen To roka, ale aj dalších, najmä Vladimíra Olexu, Karola Nandráskeho, Dušana Ondrejoviča, Jozefa Lajtoša, menej Jána Juráša a Ondreja Macku. Hlavným hlásateľom jej myšlienok bol Karol Nandrásky."[30]

Daniel Veselý uvádza: „S *týmito študentmi - vtedajšími biologikmi dostali sme sa viacerí teológovia do sporov. Boli sme proti ním v obrane. Nepredpokladal som, že poctivá a otvorená diskusia o náboženských teologických problémoch môže niekoho podráždiť k takej zlomyseľnosti. Oni, aby svoje pozície uhájili, použili všetky spôsoby, aby považujúc nás za svojich protivníkov, umlčali nás a kryjúc sa titulom obrancov pokroku a socializmu, použili všetky možné orgány a formy na naše zlikvidovanie."*[31]

Riešenie „ideologických napätí" dvoch protichodných študentských skupín vyvrcholilo na zasadnutí fakultnej rady 8. februára 1952. Dekan Š. Kátlovský konštatoval, že *„následkom uvoľnenej disciplíny je situácia pre fakultu nadmieru vážna"* [32] Tajomník J. M. Juráš *„poukázal na neprijateľnosť dôvodenia niektorých študentov, akoby stavať sa plne za budovanie socializmu a do čela boja za mier bolo vecou pomýlenou a pre teológa neprijateľnou"* [33] Juráš tiež otvorene kritizoval *„antisovietsku a antisocialistickú činnosť študentov Daniela Veselého, Milana Oravca a Igora Kišša".* Prodekan J. Štrba uviedol aj svoje skúsenosti s náborom do SČSP Zdôraznil, že vyššie spomenutí študenti vyjadrili negatívny postoj k vstupu do tejto organizácie a „zaviedli" týmto názorom aj časť študentstva.[34] Docent J. Janko na prednesené obvinenia voči študentom reagoval tým, že

Daniel Veselý vo vyšetrovacej väzbe. Zdroj: A ÚPN

nevedel o vážnosti o situácii na fakulte (...) a žiadal študentom odpustiť".[35] Vedúci katedry spoločenských náuk docent J. Čelko *„však v zmysle slov Klementa Gottwalda o upevňovaní štátnej disciplíny sa jednoznačne vyjadril za odstránenie takýchto rušivých javov".*[36] Člen fakultnej rady delegovaný za S ECAV, biskup Západného dištriktu (ZD) F. F. Ruppeldt *„prejavil udivenie, že profesori už prv nevenovali pozornosť študentom, ako je Veselý a Oravec a keďže sú to študenti nadania mravne zachovalí, apeluje na fakultnú radu, aby menovaných študentov zo štúdia nevylučovala, ale len pokarhala"* [37]

Po diskusii sa pristúpilo k hlasovaniu. Učiteľský zbor v počte 14 členov[38] hlasoval jednomyseľne za pokarhanie s výstrahou nasledujúcich študentov: Igor Kišš, Ladislav Fričovský, Ľudovít Koreň,[39] Michal Hudák,

30 FAULOV. J.: *Cestou môjho života (memoáre - spomienky).* Trenčín 1993, s. 39 nn. Rukopis. In: ÚA ECAV. f. GBÚ.

31 Žiadosť Daniela Veselého predsedovi vlády ČSSR. Ministerstvu školstva a kultúry a dekanátu Komenského evangelickej bohosloveckej fakulty v Prahe zo 6. novembra 1963 o umožnenie dokončiť štúdium evanjelickej teológie. In: ÚA ECAV. f. GBÚ. Postihnutí kňazi za socializmu 184 d - D. Veselý.

32 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBE z 8. februára 1952.

33 Tamže.

34 V rozsudku Štátneho súdu v Bratislave z 13. júna 1952 sa dozvedáme, že študenti SEBF D. Veselý a M. Oravec sa *„pričinili, že asi 30 študentov nevstúpilo do SČSP".* In: Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Štátny súd 1948 - 1952. 3 Ts III 38/52 Daniel Veselý a Milan Oravec.

35 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 8. februára 1952.

36 Tamže.

37 Tamže.

38 Kátlovský, Štrba, J. M. Juráš (tajomník SEBF. ale zároveň aj študent), Beblavý. Janko. Michalko, Čelko. Gábriš, Chabada. Jamnický, Kolesár, Kubis, Oberuč, Petrík. (In: Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 8. februára 1952.)

39 Po skončení SEBF v júni 1952 nebol pripustený k ordinácii za evanjelického a. v. kňaza, lebo nezískal štátny súhlas. In: KOČ, 0.: *Spomienky,* s. 5. Rukopis - archív autora.

Bratislavský evanjelický a. v. farár Dr. J. Cibulka obklopený niekoľkými teológmi v roku 1952 (D. Veselý - horný rad v strede so šálom). Zdroj: Archív rodiny Veselej

Ján Kalús, Štefan Švancara, Oľga Kuhlôflová, Miroslav Synak, Ján Paulov a Zora Beblavá. V osobitnom hlasovaní rovnako jednomyseľne hlasovali aj členovia fakultnej rady. Po tomto hlasovaní sa pristúpilo k hlasovaniu o vylúčení študentov Daniela Veselého a Milana Oravca zo štúdia. Za vylúčenie bolo 13 členov učiteľského zboru, 1 sa hlasovania zdržal (docent Janko). V osobitnom hlasovaní fakultnej rady za vylúčenie študentov Veselého a Oravca bolo 8 členov za vylúčenie, 1 bol proti (zástupca za SECAV biskup ZD F. F. Ruppledt), 1 sa hlasovania zdržal (docent Janko). Na záver zasadnutia fakultnej rady generálny biskup Ján Chabada *„varoval aj profesorský zbor"* a *„zdôraznil, že v prípade nesprávneho postoja profesorov použije možnosť odňatia cirkevného súhlasu pre pôsobenie na fakulte v učiteľskej funkcii".*[40]

Študenti D. Veselý a M. Oravec sa voči rozhodnutiu fakultnej rady o ich vylúčení zo štúdia odvolali. Fakultná rada sa ich odvolaním zaoberala 20. februára 1952 a v zmysle organizačného štatútu fakulty ich odvolanie odstúpila SLOVÚC-u.[41] Udalosti však už nabrali veľmi rýchly spád. D. Veselý spomína: *„Ešte sme bývali na internáte, keď 23. februára 1952 nás dvoch, mňa a môjho spolubývajúceho*[42] *prišli zatknúť ľudia z bezpečnosti. Boli v civile. Niekoľko dní predtým sa stalo, že sme dostali obálku, v ktorej bolo číslo časopisu Dikobraz. Na prvej strane bol bežný obrázok, ale vo vnútri bolo celé číslo plné protištátnych vtipov. Dobre si pamätám, že na celej strane bol napríklad vyobrazený Stalinov pohreb. A to sa písal rok 1952 a Stalin predsa umrel až o rok neskôr (...) Obálka nám bola doručená poštou. Pozerali sme sa so spolubývajúcim, čo to má znamenať? Aký podraz to má byť. Tak sme to hodili do pece. Keď príslušníci bezpečnosti 23. februára po nás prišli, robili nám v izbe prehliadku a pýtali sa nás kde to máme."*[43] D. Veselý a M. Oravec boli odsúdení Štátnym súdom v Bratislave 13. júna 1952. V rozsudku čítame: „.. *.spoločne pôsobili na spoluštudujúcich tak, aby nepodporovali úsilie pracujúcich o vybudovanie socializmu a najmä odhovárali ich od vstupu a činnosti v SČSP, predstierajúc náboženský konfesionalizmus (...) obvinený Veselý sa vyjadril o Leninovi a Stalinovi, že ich obrazy špinia stenu a nazval Stalina satanom (...) obvinený Oravec rozširoval ilegálne tlačivo obsahom namierené proti ľudovodemokratickému zriadeniu".*[44] Súd odsúdil D. Veselého na tri roky

40 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 8. februára 1952, EPST 4. októbra 2006, s. 8.

41 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 20. februára 1952.

42 Milana Oravca (pozn. autora).

43 PEŠEK, J.: *Odvrátená tvár totality.* Bratislava 1998, s. 145.

44 ŠA Bratislava, f. Štátny súd 1948 - 1952. 3 Ts III 38/52 Daniel Veselý a Milan Oravec.

nepodmienečne pre trestný čin združovania a nepriateľského konania proti republike, stratu občianskych práv na tri roky a prepadnutie majetku. M. Oravca odsúdil na osemnásť mesiacov nepodmienečne za združovanie a poburovanie proti republike, stratu občianskych práv na tri roky a prepadnutie majetku. V súdnom procese svedčil aj člen „jakubčíkovskej skupiny" Jozef Lajtoš.[45]

Zdroj: ÚA ECAV v Bratislave, fond GBÚ

Zatknutie D. Veselého a M. Oravca malo svoju „dohru" aj v teologickom domove SEBF. 23. februára 1952 sa na spoločných večerných modlitbách modlil za zaistených študentov poslucháč 4. ročníka SEBF Ondrej Koč. Na druhý deň bol za tento čin dekanom fakulty podmienečne vylúčený zo štúdia.[46]

Okrem dvoch vylúčených a neskôr zatknutých študentov bola na fakulte desaťčlenná skupina pokarhaných študentov, ktorých si jednotliví pedagógovia „vzali pod patronát" a mali s nimi viesť rozhovory. Fakultná rada na zasadnutí 6. marca 1952 vyhodnocovala *„vývoj pokarhaných študentov"* [4i] Profesor J. Oberuč hodnotil svojho zverenca M. Hudáka, ktorý *„stále vytýka pokrokovej časti študentstva, že je málo dogmatická"*[48] Podobne profesor J. Ďurovič hodnotil L. Fričovského, že „*smeruje k dobrému, ale pokrokovým študentom vytýka nedogmatickosť*",[49] Profesor J. Jamnický na tieto skutočnosti reagoval vyjadrením, že vedeckému bádaniu nemôžeme klásť žiadne dogmatické hranice. Docent J. Janko zhodnotil Z. Beblavú a poukázal na to, že *„jej správny vývoj je predmetom dlhšej starostlivosti".* Profesor J. Petrík sa vyjadril k osobe študenta L. Koreňa, ktorý *„ľutuje svoje doterajšie počínanie a uznáva svoju nedisciplinovanosť voči profesorom".* Docent J. Michalko za najťažšie prípady okrem vylúčených a Koreňa považuje Hudáka a Kalúsa, lebo *„oni apriórne odmietajú presvedčenie a pokrokovú líniu profesorov, ktorých považujú za zradcov a zapredancov"* [50]

Informácie o vývoji na SEBF a návrhy na riešenie situácie boli s odstupom niekoľkých mesiacov predložené aj na zasadnutie predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) v júni 1952. V správe o teologických fakultách, pripravenej pre ÚV KSS, čítame: „*Fakulta* (SEBF - pozn. autora) *po roku 1948 dosiahla stavu poslucháčov akého nikdy predtým nedosahovala. V posledných rokoch išli na fakultu abiturienti, ktorí pre svoj pôvod a smýšľanie dosť ťažko mohli študovať na inej vysokej škole. Dvaja z nich boli zaistení pre protištátnu činnosť a nad ďalšími 7 si vzali profesori patronát, aby zabránili ich vylúčeniu. Ako odveta na opatrenie proti reakčným študentom sú tendencie so strany cirkvi neudeliť cirkevný súhlas ku kňazskej činnosti tým študentom,*

45 Tamže.

46 O. Koč spomína: *„Po zaspievaní spoločnej nábožnej piesne som prečítal určený text z listu apoštola Pavla Filipským 1, 21 - 30 a pomodlil som sa. Do modlitby som zahrnul aj uväznených bratova prosil som Pána Ježiša o jeho pomoc, ochranu, silu viery, aby vydržali v bolesti a súžení, ktoré ich gniavilo. To sa nepáčilo môjmu spolužiakovi J. M. Jurášovi, ktorý to oznámil dekanovi Kátlovskému. Ten si ma predvolal na dekanát. Vyčítal mi, že som sa modlil za uväznených bratov, lebo to boli naši nepriatelia (...) Vylučujem vás zo štúdií podmienečne a budete sa hlásiť u docenta Štrbu, aby vás prevychoval a umožnil Vám dokončiť teologické štúdium."* In: KOČ, O.: *Spomienky,* s. 5. Rukopis - archív autora.

47 Hodnotenie správania pokarhaných študentov pedagógmi je potrebné vidieť minimálne v dvoch rovinách: 1. oficiálna rovina *„hodnotenia problematického študenta"* vo vzťahu k fakultnej rade a štátu, 2. osobná ľudská rovina pedagóga vo vzťahu k *„problematickému študentovi,"* ktorú dokazujú výpovede pokarhaných študentov (napr. osobné svedectvo L. Fričovského o pozitívnom postoji J. Ďuroviča k jeho osobe pred autorom práce). Viacerí pedagógovia museli v tejto situácii konať „schizofrenický". V blízkej budúcnosti boli niektorí *„hodnotitelia - patróni"* z politických dôvodov vylúčení zo SEBF, alebo sami požiadali o uvoľnenie, *„lebo nemohli konať proti svojmu svedomiu"* (pozn. autora).

48 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady a učiteľského zboru SEBF zo 6. marca 1952.

49 Tamže.

50 Tamže.

ktorí sa jednoznačne stavajú za spoluprácu cirkvi so štátom. KV - ŠtB (Krajské veliteľstvo Štátnej bezpečnosti - pozn. autora) *doporučuje v záujme konsolidácie pomerov na fakulte odstrániť z fakulty dvoch reakčných profesorov a 5 študentov, nad ktorými majú učitelia patronát. Toto opatrenie je nutné."*[51]

SLOVÚC v správe o plnení uznesení o teologických fakultách z jesene 1952 vysvetľuje aj svoj postup *„v otázke výmeny"* tajomníka SEBF v januári 1952: *„Vzájomne zlepšenia situácie na fakulte bola odvolaná tajomníčka fakulty s. Kedrová a tajomníkom sa stal poslucháč IV. ročníka J. Juráš. Táto zmena pôsobila dobre v tom smere, že dôveru štátnej správy dostal poslucháč a reakcia na fakulte bola odzbrojená preto, lebo predpokladala, že tajomníkom bude exponovaný člen KSČ a ateista. Dnes však Juráš už nám nemôže preukazovať potrebné služby, lebo vo zmenených pomeroch nemôžeme mu ako nábožensky zaťaženému človeku dávať jasnú dôverné Inštrukcie. Je potrebné, aby počiatkom letného semestra bol vymenený, pričom ostane na fakulte vo funkcii asistenta a bude nám robiť cenné služby miesto odvolaného profesora Jamnického, ktorý prednáša praktickú teológiu."*[52]

Zprošťovací dekrét J. Beblavého z funkcie profesora na SEBF z 30. júla 1952. Zdroj: ÚA ECAV

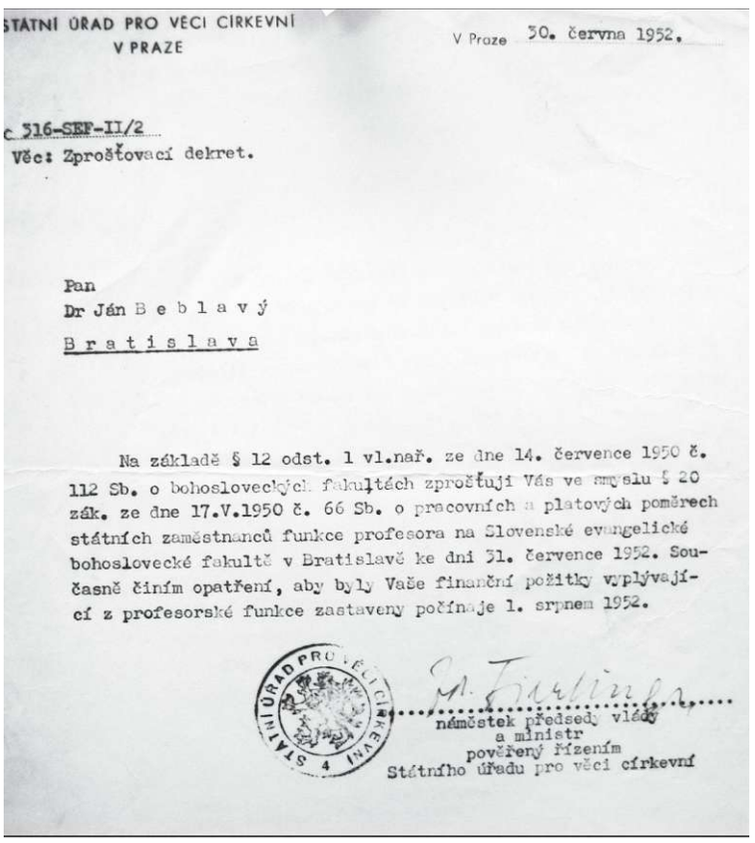

STÁTNÍ ÚŘAD PRO VĚCI CÍRKEVNÍ
V PRAZE

V Praze 30. června 1952.

č. 516-SEF-II/2
Věc: Zprošťovací dekret.

Pan
Dr Ján B e b l a v ý
B r a t i s l a v a

Na základě § 12 odst. 1 vl.nař. ze dne 14. července 1950 č. 112 Sb. o bohosloveckých fakultách zprošťuji Vás ve smyslu § 20 zák. ze dne 17.V.1950 č. 66 Sb. o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců funkce profesora na Slovenské evangelické bohoslovecké fakultě v Bratislavě ke dni 31. července 1952. Současně činím opatření, aby byly Vaše finanční požitky vyplývající z profesorské funkce zastaveny počínaje 1. srpnem 1952.

STÁTNÍ ÚŘAD PRO VĚCI CÍRKEVNÍ 4

místopředseda vlády
a ministr
pověřený řízením
Státního úřadu pro věci církevní

Odstránenie „reakčných" profesorov a nástup pokrokových asistentov

19. mája 1952 prebehla na SEBF voľba nového dekana na dvojročné funkčné obdobie, ktorým sa stal docent Ján Michalko, prodekanom[53] profesor Štefan Kátlovský.[54] SLOVÚC *„vyjadril očakávania"* štátnej správy k zvoleným kandidátom: *„V navrhovanom obsadení dekanskej a prodekanskej funkcie sa dá predpokladať, že sa práca celého profesorského zboru na fakulte zlepší a že výchova bohoslovcov sa bude viesť v duchu úprimného postoja bohoslovcov voči štátu a že budú odstránené doterajšie nesrovnalosti a nevyjasněnosti, ktoré ešte mnohí bohoslovci majú, hlavne v tom, aké je treba zaujať stanovisko voči štátu a budovateľskému úsiliu nášho ľudu."*[55]

Novým zástupcom SECAV namiesto „reakčného" biskupa F. F. Ruppeldta vo fakultnej rade sa z rozhodnutia generálneho presbyterstva zo 6. mája 1952 stal generálny biskup Ján Chabada.[56] Fakultná rada podala aj návrh na menovanie nových asistentov od septembra 1952 v tomto zložení: Jána M. Juráša, tajomníka fakulty na katedru spoločenských náuk, na katedru biblickej teológie Jána Zemánka (poslucháča štvrtého ročníka SEBF), Vladimíra Olexu (poslucháča štvrtého ročníka SEBF) na katedru teórie náboženstva a Jaroslava Moncoľa na katedru systematickej teológie.[57] O prijatie za asistenta na starozmluvnú katedru požiadal fakultnú radu v júni 1952 aj Karol Nandrásky (študent

51 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. ÚV KSS - predsedníctvo. Schôdza predsedníctva ÚV KSS - Správa o teologických fakultách na Slovensku 14. júna 1952, šk. 818.

52 SNA, f. Štátny úrad pre veci cirkevné (SÚC). Správy o bohosloveckých fakultách, šk. 5.

53 Organizačný štatút bohosloveckých fakúlt bod VI. stanovoval, že *„Prodekanom je spravidla predchádzajúci dekan. Dekana i prodekana menuje minister poverený riadením SÚC po vypočutí fakultnej rady na obdobie dvoch študijných rokov."* In: *Aktuálni otázky cirkevní politiky a vědeckého ateizmu XIII. díl, Sekretariát pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR.* Praha 1987, s. 22.

54 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady z 19. mája 1952.

55 SNA, f. SÚC. Správy o bohosloveckých fakultách, šk. 5.

56 V roku 1952 prebehla „čistka" v Západnom dištrikte (ZD) SECAV a z funkcie biskupa musel odísť F. F. Ruppeldt. Generálna rada SECAV v auguste 1952 prijala jeho abdikáciu *„zo zdravotných dôvodov"* a zvolala kandidačnú poradu na nového biskupa ZD. In: ÚA ECAV, f. GBÚ, Zápisnica z Generálnej rady zo 6. augusta 1952; EPST 1952, s. 111.

57 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady z 19. mája 1952.

štvrtého ročníka SEBF), ktorého žiadosť bola odporúčaná na schválenie, avšak s umiestnením nie do starozmluvného, ale novozmluvného odboru.[58]

Na svojom zasadnutí 1. júla 1952 sa učiteľský zbor SEBF vrátil k činnosti komisie,[59] ktorá bola menovaná 27. marca 1952 a mala riešiť otázky predložené študentmi SEBF v otázke modernistov (tzv. perspektívnych biologikov). Komisia zasadla spolu s fakultným tajomníkom J. M. Jurášom 7. apríla 1952 a *„prebrala postupne všetky predložené otázky učiteľskému zboru a rozhodla niektoré otázky vylúčiť pre provokačný charakter, ktoré im dali študenti Veselý a Oravec a niektoré otázky určila jednotlivým katedrám (...) v otázke tzv. modernistov rozhodla komisia, že program je po dogmatickej stránke nezávadný. (...) referát K. Nandráskeho ako jeho súkromný rukopis nemožno pokladať za stanovisko celej skupiny"*[60]

Na konci akademického roku 1951/1952 boli z učiteľského zboru odstránení ďalší pedagógovia „zo starej profesorskej gardy".[61] V pláne prednášok[62] na študijný rok 1952/1953[63] už chýbajú mená profesorov Jána Beblavého a Jána Ďurovica.[64] Štátne orgány sa rozhodli pre ich odstránenie, „lebo sú typickými ideológmi reakcie, ktorí vyučovali ortodoxne".[65] SLOVÚC ich pôsobenie komentoval nasledovne: *„Pri hodnotení práce jednotlivých profesorov na SEBF v Bratislave boli zistené poznatky, že prof. Dr. Ján Ďurovič a Dr. Ján Beblavý sa ničím nepričinili k tomu, aby výchova na fakulte sa viedla so zameraním na súčasné pomery v našej ľudovodemokratickej republike. Dr. Ján Ďurovič je typický až idealizujúci pracovník, ktorý sa stratil v detailoch a unikla mu podstata. (...) nevidí dopredu, alebo nechce vidieť. Dr. Ján Beblavý je typ intelektuála, ktorý sa veľmi ťažko vyrovnáva so súčasnými problémami. Predpokladá, že dnes úplne stačí na podporovanie nášho budovateľského úsilia, keď sa na všetko len hlavou prikývne. Vo svojej práci sa zameriava len po starom spôsobe, ako bol zvyklý v minulosti. Jeho postoj k nášmu zriadeniu charakterizuje i tá skutočnosť, že jeho dcéra študuje v III. ročníku na EBF, ktorú nevie usmerniť, nakoľko táto patrí medzi najreakčnejších bohoslovcov, ktorej bude musieť byť prerušené štúdium na fakulte a do budúceho školského roka nebude na fakultu zapísaná pre jej otvorene reakčný postoj. Beblavý keď mu je na reakčný postoj jeho dcéry poukazované, odôvodňuje to jednoducho tým, že ho nechce poslúchať. Isté je však to. Že keď dcéra nevidí presvedčenie a oduševnenie u otca vo svojom mladistvom eláne sa ešte viac provokačne správa, nakoľko sa nevie tak pretvarovať, ako sa snaží robiť jej otec."*[66] Ján Beblavý bol zbavený funkcie profesora na SEBF rozhodnutím ministra Z. Fierlingera (zodpovedný za SÚC) k 31. júlu 1952.

Dcéra J. Beblavého Zora Beblavá-Kachničová[67] na jeho odchod zo SEBF spomína: *„Môj otec dostal sprošťovací dekrét bez udania dôvodu. V skutočnosti jeho prepustenie vyprovokoval študent K. N., ktorý zaniesol kompendium etiky môjho otca na SLOVÚC a tam im nesedeli vety o súkromnom vlastníctve a o rodine. Kompendium bolo však vypracované za Slovenského štátu a v tých rokoch* (50. rokoch - pozn. autora) *dal otec študentom prepracovaný text, ale im sa lenilo překlepať blany a stiahli len tie staré."*[68] Jej výpoveď potvrdzuje aj sprá-

58 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady z 12. júna 1952.

59 Členovia komisie: Beblavý, Jamnický, Štrba, Gábriš. In. Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 27. marca 1952.

60 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 1. júla 1952.

61 V roku 1950 po reorganizácii SEBF musel odísť len S. Š. Osuský (pozn. autora).

62 Plán prednášok na akademický rok 1952/53 je súčasťou zápisnice zo zasadnutia učiteľského zboru SEBF z 1. júla 1952 (pozn. autora).

63 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 1. júla 1952.

64 Ján Ďurovič (1894 - 1955) - od 1925 evanjelický a. v. farár v Skalici, 1934 získal doktorát z teológie v Prahe, 1938 doktorát z filozofie v Bratislave, funkciu prodekana SEBF zastával od 5, októbra 1950 do 18. októbra 1951, keď sa funkcie vzdal. Ján Michalko uvádza, že dôvodom jeho odchodu zo SEBF bolo, že *„ako Skaličan bol osobný nepriateľ Vašečku. /vedúci kultového odboru SLOVÚC-u/."\n: Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry, lv. 1. A- L,* heslo Ján Ďurovič. Liptovský Mikuláš 1997; Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 18. októbra a 22. novembra 1951; HRONEC, P: *Kronika nášho obrodného hnutia.* Bratislava 1983, s. 212. Rukopis.

65 SNA, f. SÚC. Správy o bohosloveckých fakultách. Zpráva o plnení uznesení o teologických fakultách, šk. 5.

66 Tamže. Správy o bohosloveckých fakultách. Zpráva a návrh na odvolanie z profesorských funkcií dvoch profesorov na SEBF.

67 Pokarhaná fakultnou radou SEBF 8. februára 1952 (pozn. autora).

68 Ján Beblavý (1898 - 1968) - profesor systematickej teológie a novozmluvných vied v Kaunase v Litve, od 1934 pôsobil na SEBF v Bratislave (viackrát bol dekanom), od augusta 1952 nastúpil na miesto seniorálneho kaplána v Bratislave a od apríla 1953 za zborového farára v Jaseňovej, okres Dolný Kubín, kde aj zomrel, in: ÚA ECAV, f. GBÚ, Postihnutí kňazi za socializmu 184a - J. Beblavý; KACHNIČOVÁ, Z.:... len vtedy nastanú nové časy. in: *Evanjelický posol spod Tatier*, 12. 3. 2008, s. 14,

va o bohosloveckých fakultách: *„Podarilo sa kompromitovať profesora Beblavého v súvislosti s jeho prednáškami v ktorých drzo urážal marxizmus a v súvislosti s týmto podarilo sa umlčať štvanie reakčných živlov proti pokrokovým študentom."*[69] Po nútenom odchode Jána Beblavého v júli 1952 bol za vedúceho katedry systematickej teológie menovaný Jozef Berger.[70]

Vštudijnom roku 1952/1953 na SEBF nastúpili „pokrokoví a spoľahliví" ašpiranti (asistenti)[71] Vladimír Olexa a Karol Nandrásky.[72]

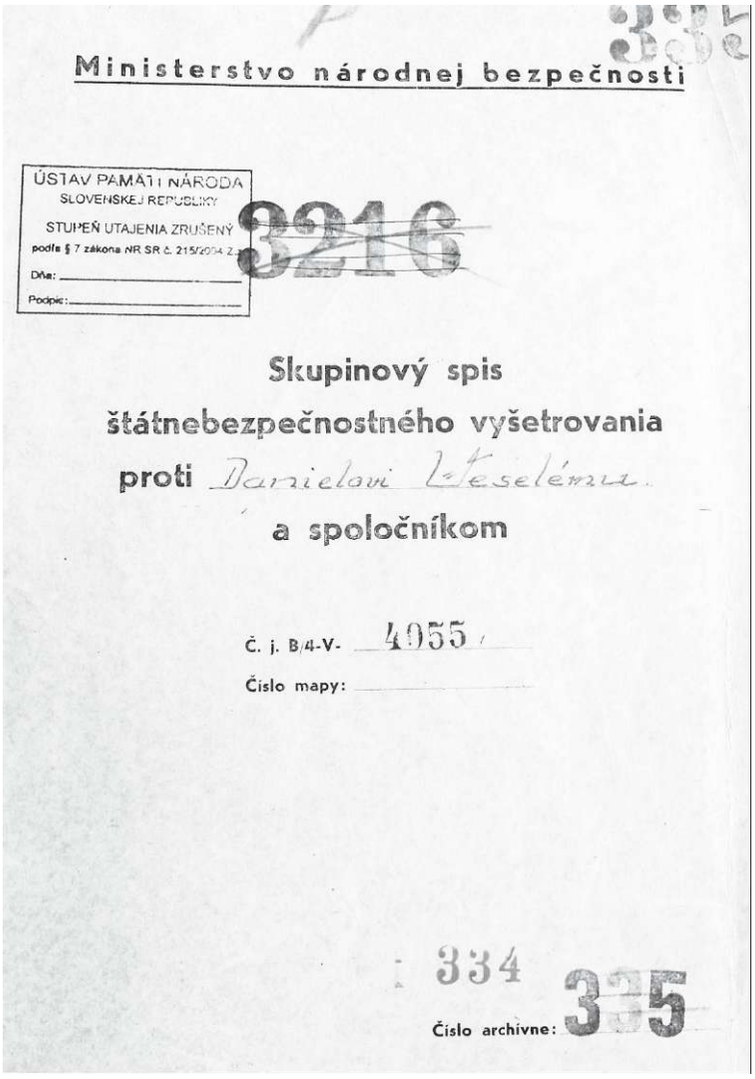
Ministerstvo národnej bezpečnosti

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
STUPEŇ UTAJENIA ZRUŠENÝ
podľa § 7 zákona NR SR č. 215/2004 Z. z.
Dňa:
Podpis:
3216

Skupinový spis
štátnebezpečnostného vyšetrovania
proti Danielovi Veselému
a spoločníkom

Č. j. B/4-V- 4055/
Číslo mapy:

334
Číslo archívne: 335

Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti D. Veselému a spot
Zdroj: A ÚPN

SLOVÚC ich prijatie na asistentské miesta na fakulte zdôvodnil nasledovne:. . . . *aby sa profesorský zbor čiastočne omladil navrhuje sa, aby na SEBF bol pre budúci školský rok 1952/53 ustanovený asistentom terajší poslucháč IV. ročníka Vladimír Olexa, ktorý by svojimi zdravými názormi bol prínosom na fakulte a jeho prítomnosťou na fakulte ako člena učiteľského zboru by sa práca zlepšila.* (...) po *uvoľnení profesorov Beblavého a Ďuroviča boli prijatí za asistentov Olexa a Nandrásky, ktorí sa behom štúdia javili ako najpokrokovejší bohoslovci."*[73]

Na jeseň 1952 SLOVÚC hodnotil pomery na SEBF a skonštatoval čiastočné *„odreakčnenie medzi študentmi" : „Dnes časť študentov zrejme sympatizuje stále so zatvorenými kolegami* (D. Veselý a Milan Oravec - pozn. autora) *a dáva to najavo tým, že nenavštevuje napr. prednášky usporiadané na fakulte v rámci hnutia obrancov mieru. Ide o skupinu, ktorá na fakulte reprezentuje asi % študentov. Je to úspech proti minulému roku, kedy takmer všetci študenti sa prejavovali reakčne. Veľmi zle pôsobí tá skutočnosť, že reakční študenti, ktorí majú narukovať a s ktorých jeden dostal i zvolávací lístok, dostal znovu odklad. "*[74]

Do akademického roka 1952/53 sa zapísalo na štúdium na SEBF 53 mužov a 11 žien. Nezapísala sa Oľga Kuhloflová[76] a Dr. Gašperíková. K zápisu prišla aj pokarhaná Zora Beblavá, ale *„nebolo pre ňu smerné číslo, keďže jej rodičia koncom študijného roka 1951/52 oznámili, že sa nezapíše. Vzhľadom na tento stav, nemôže byť zapísaná"*[76] Zora Kachničová-Beblavá uvádza veci na pravú mieru:[77] *„V októbri 1952 keď som sa šla zapísať do IV. ročníka (posledného) na SEBF bolo mi na dekanáte povedané, z úst úradníčky Tvarožkovej, že má príkaz ma nezapísať. Hneď som šla za dekanom fakulty a ten ma prehováral, aby som zo zdravotných dôvodov prerušila štúdium, že veď po roku môžem pokračovať (...) Dekan fakulty ma poslal na lekársku prehliadku... Súčasne ohľadne veci telefonoval na vyso-*

69 SNA, f. SÚC. Správy o bohosloveckých fakultách. Zpráva o plnení uznesení o teologických fakultách, šk. 5.

70 Menovaný SÚC od 1. júla 1952. In: *Evanjelický posol spod Tatier,* 1952, s. 88.

71 Absolvent bohosloveckej fakulty sa mohol ďalej vzdelávať ako ašpirant (doktorand) teológie podľa individuálneho študijného plánu jeden až tri roky. Po splnení individuálneho študijného plánu a obhajobe záverečnej práce mu fakulta udelila hodnosť doktora teológie. In: KÁTLOVSKÝ, Š.: Reorganizácia bohosloveckého štúdia u nás. In: *Cirkevné listy,* 1950, s. 385 - 386.

72 PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, *M: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953- 1970.* Bratislava 1999, s. 74.

73 SNA. f. SÚC. Správy o bohosloveckých fakultách, šk. 5.

74 Tamže.

75 Pokarhaná fakultnou radou 8. februára 1952 (pozn. autora).

76 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 9. októbra 1952.

77 List Z. Kachničovej-Beblavej Evanjelickému a. v. seniorskému úradu v Banskej Štiavnici vo veci rehabilitácie z 18. apríla 1990. In: ÚA ECAV, f. GBÚ, Postihnutí kňazi za socializmu 184a - Z. Beblavá.

koškolský zdravotný ústav... Po zhodnotení lekárskych vyšetrení zistili, že môj zdravotný stav nie je dôvodom na prerušenie štúdia a napísali na dekanát fakulty, že môžem študovať. (...) keď som sa domáhala zápisu dekan odsunul celý prípad na rozriešenie fakultnej rade (...) keď sa zišla fakultná rada, hneď po jej skončení som išla za dekanom a ten mi oznámil, že nemôžem byť zapísaná, lebo nie je pre mňa smerné číslo."[78]

V zmysle smerníc Povereníctva školstva, vied a umení o vyučovaní ruštiny na vysokých školách pre akademický rok 1952/1953 bola na zasadnutí učiteľského zboru SEBF 9. októbra 1952 na návrh docenta J. Štrbu implementovaná do vyučovacieho procesu aj ruština. Jej vyučovanie bolo určené študentom 1. a 2. ročníka s povinnosťou vykonať z nej skúšku najneskôr na konci 2. ročníka.[79]

9. októbra 1952 sa konalo aj valné zhromaždenie SEBF, kde dekan J. Michalko nielen zhodnotil uplynulé obdobie, ale formuloval aj víziu smerovania fakulty. Tajomník SEBF Ján Juráš zachytil jeho prejav nasledovne: *„v tomto období v ktorom sa ujíma funkcie dekana, sa sprísňuje disciplína, kladú sa zvýšené požiadavky na študentov i učiteľov. Varoval pred spiatočníctvom a nekalými úmyslami, lebo takýchto študentov, ale ani učiteľov fakulta trpieť nebude."*[80]

Kritika do vlastných radov

Na zasadnutí fakultnej rady SEBF 14. januára 1953 sa riešili aj personálne otázky fakulty. Profesor Ján Jamnický oznámil, že od 1. apríla 1953 požiadal o uvoľnenie z funkcie. Fakultná rada tiež prijala informáciu, že pokarhaní študenti Igor Kišš a Michal Hudák boli „nečakane" povolaní na prezenčnú vojenskú službu.[81] Na ich odchod na vojenskú službu spomína aj pokarhaný študent L. Fričovský: *„Na vojenskú službu som mal byť povolaný aj ja, ale primár Dérer mi vystavil lekárske potvrdenie o mojich zdravotných problémoch zo zrakom, a tak som nemusel narukovať ku jazdcom do Brna, ale mohol som pokračovať v štúdiu."*[82]

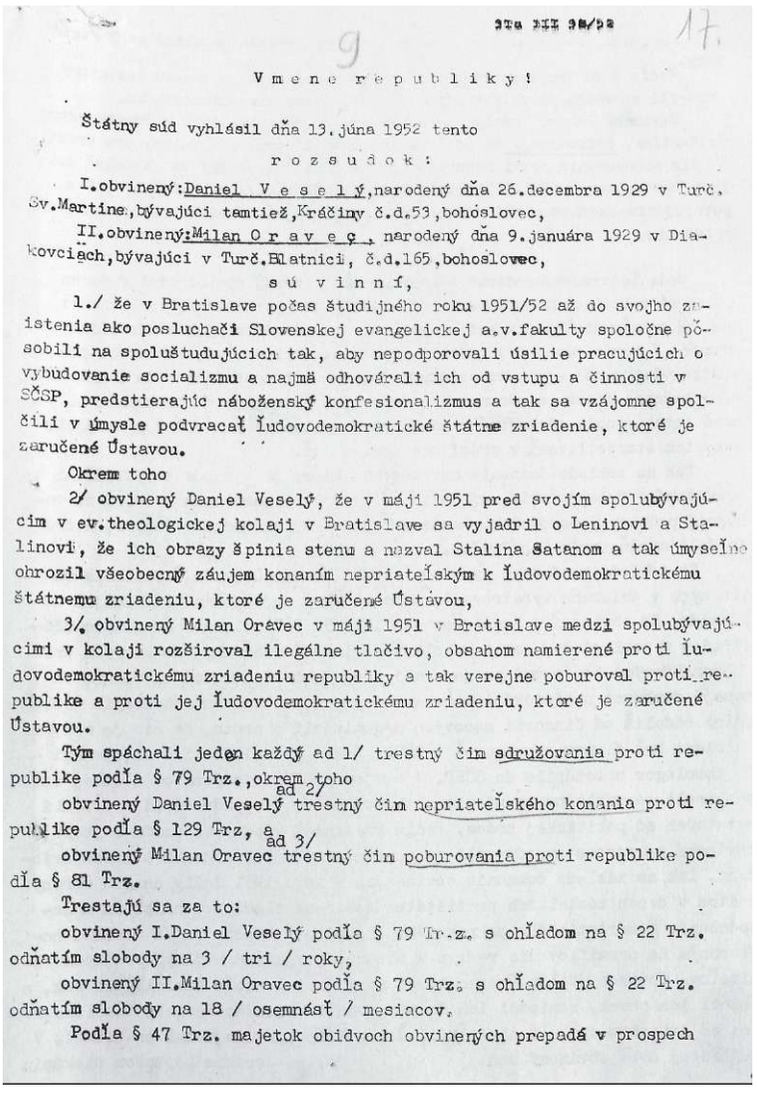

9

17.

V mene republiky!

Štátny súd vyhlásil dňa 13.júna 1952 tento

rozsudok:

I.obvinený:Daniel Veselý,narodený dňa 26.decembra 1929 v Turč. Sv.Martine,bývajúci tamtiež,Kráčiny č.d.53,bohoslovec,

II.obvinený:Milan Oravec, narodený dňa 9.januára 1929 v Diakovciach,bývajúci v Turč.Blatnici, č.d.165,bohoslovec,

sú vinní,

1./ že v Bratislave počas študijného roku 1951/52 až do svojho zatistenia ako poslucháči Slovenskej evangelickej a.v.fakulty spoločne pôsobili na spoluštudujúcich tak, aby nepodporovali úsilie pracujúcich o vybudovanie socializmu a najmä odhovárali ich od vstupu a činnosti v SČSP, predstierajúc náboženský konfesionalizmus a tak sa vzájomne spoločili v úmysle podvracať ľudovodemokratické štátne zriadenie, ktoré je zaručené Ústavou.

Okrem toho

2/ obvinený Daniel Veselý, že v máji 1951 pred svojím spolubývajúcim v ev.theologickej kolaji v Bratislave sa vyjadril o Leninovi a Stalinovi, že ich obrazy špinia stenu a nazval Stalina Satanom a tak úmyselne ohrozil všeobecný záujem konaním nepriateľským k ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu, ktoré je zaručené Ústavou,

3/ obvinený Milan Oravec v máji 1951 v Bratislave medzi spolubývajúcimi v kolaji rozširoval ilegálne tlačivo, obsahom namierené proti ľudovodemokratickému zriadeniu republiky a tak verejne poburoval proti republike a proti jej ľudovodemokratickému zriadeniu, ktoré je zaručené Ústavou.

Tým spáchali jeden každý ad 1/ trestný čin združovania proti republike podľa § 79 Trz.,okrem toho

ad 2/

obvinený Daniel Veselý trestný čin nepriateľského konania proti republike podľa § 129 Trz, a

ad 3/

obvinený Milan Oravec trestný čin poburovania proti republike podľa § 81 Trz.

Trestajú sa za to:

obvinený I.Daniel Veselý podľa § 79 Trz. s ohľadom na § 22 Trz. odňatím slobody na 3 / tri / roky,

obvinený II.Milan Oravec podľa § 79 Trz. s ohľadom na § 22 Trz. odňatím slobody na 18 / osemnásť / mesiacov.

Podľa § 47 Trz. majetok obidvoch obvinených prepadá v prospech

Rozsudok Štátneho súdu z 13. júna 1952 nad D. Veselým a M. Oravcom. Zdroj. A Ú PN

15. januára 1953 prijal učiteľský zbor SEBF uznesenia na *„zvýšenie štátopolitickej a vedeckej úrovne učiteľského zboru, ale*

78 Zora Kacliničová-Beblavá (1931) - v lete 1952 (po skončení 3. ročníka SEBF) po odchode svojho otca J. Beblavého z fakulty sa musela zamestnať ako lekárska laborantka a neskôr robotníčka v záhradníctve. Fakultná rada SEBF na svojom zasadnutí 23. septembra 1953 na jej žiadosť o dokončenie štúdia opakovane odpovedá, že *„to smerné číslo nedovoľuje"*. Od 1. októbra 1953 nastúpila na miesto zdravotnej sestry v Okresnom ústave národného zdravia v Dolnom Kubíne. V roku 1956 na jej opätovnú žiadosť o dokončenie štúdia dala Generálna rada SECAV 11. októbra 1956 „šalamúnsku" odpoveď: *„Generálna rada nemá námietok, aby teologické štúdium nedokončila, ale považujúc terajší počet poslucháčov na fakulte za dostačujúci, nemôže sa zaručiť, či bude môcť byť v budúcnosti umiestnená v cirkevnej službe po dokončeni teologického štúdia."* Na SEBF sa mohla vrátiť až v akademickom roku 1968/1969 a štúdiá dokončila v roku 1970. Odvtedy pôsobí v evanjelickom a. v. cirkevnom zbore Čelovce pri Krupine. In: ÚA ECAV, f. GBÚ, Postihnutí kňazi za socializmu 184a - Z. Beblavá; Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 23. septembra 1953; ÚA ECAV, f. GBÚ. Zápisnica zo zasadnutia Generálnej rady SECAV z 11. októbra 1956.

79 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 9. októbra 1952.

80 Zápisnica z valného zhromaždenia SEBF z 9. októbra 1952; EPST 1952, s. 151.

81 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF zo 14. januára 1953.

82 FRIČOVSKÝ, L.: *Spomienky* (prerozprávané autorovi 27. decembra 2010). Archív autora.

aj zlepšenie kontaktov medzi sebou navzájom a so študentmi". Každý člen učiteľského zboru si mal napr. pozývať jednotlivých študentov na pohovor, a to individuálne i kolektívne.[83] Na tomto stretnutí prebehla aj sebakritika a kritika členov pedagogického zboru. Docent J. Štrba sa vo svojom príspevku vrátil k udalostiam z februára 1952 na SEBF, pričom skonštatoval, že *„prípady, ktoré sa stali pred rokom na našej fakulte boli odstrašujúcim príkladom zlej cesty evanjelického študenta teológie"*[84] Asistent V. Olexa vo svojej sebakritike uvádza: *„profesori sa ešte vždy nedostatočne zapájajú do masovopolitickej práce na fakulte prevádzanej masovo-politickými organizáciami... ešte stále badať rozdiel medzi tými profesormi, ktorí sa každodenne zaujímajú a prakticky usmerňujú masovopolitickú prácu a medzi tými, ktorí od nej stoja bokom (na jednej strane: Kolesár, Štrba, Nandrásky, Olexa, Kátlovský, Juráš, Michalko - viac z úradu, čiastočne Oberuč a Gábriš a na druhej strane Janko, Petrík, Jamnický, Kubis a z objektívnych príčin Berger. (...) treba tiež odstrániť vedecké podceňovanie tých profesorov, ktorí prišli od roku 1950 a dvíhať ich autoritu medzi študentmi."*[85]

Docent I. Kolesár poukazuje na existenciu *„študentských frakcií na fakulte":. . . . študenti sú ešte vždy v dvoch skupinách, jedni sa otvorene a úprimne hlásia k ľudovodemokratickému zriadeniu, druhí zasa premýšľajú, váhajú, ba niektorí otvorene dávali najavo svoj nepriateľský postoj naproti nášmu zriadeniu dneška (...) prišiel som k záveru, že v pravý čas a na pravom mieste treba použiť Ježišovho korbáča prísnosti, dľa reformátora Luthera palicu i jablko, prísnosť i láskavosť"* [86] Razantne sa vyjadril vo svojej kritike asistent K. Nandrásky:. . . . *myslím, že právom môžem konštatovať, že nám mladým - myslím tu na brata fakultného tajomníka Juráša a asistenta V. Olexu - za nadávky i špinenie, ktorých sa nám dostalo, dáva nám zadosťučinenie i dnešná skutočnosť, že na fakulte v celku už zvíťazila a dnes bezpečne víťazí pokroková línia, za ktorú sme od vstupu na fakultu bojovali. (...) za výdatného porozumenia a pomoci SLOVÚC-u zvlášť vymenovaním nových členov učiteľského zboru (Chabada, Kolesár, Štrba, ako i Kátlovského za dekana), my mladí máme hlavný podiel na tom, že na fakulte zvíťazila pokroková línia."*[87]

Na zasadnutí učiteľského zboru SEBF 15. januára 1953 za prítomnosti zástupcov SLOVÚC-u (Felix Vašečka, Ján Kmeť) sa uskutočnila v rámci diskusie aj kritika dekana Jána Michalka. Asistent K. Nandrásky dekanovi vyčítal, že. . . . *vo svojej kritike nespomenul, že i on v minulosti brzdil vývoj pokroku na fakulte, na dôkaz čoho spomenul homileticko-kázňové cvičenia pre študentov".*[88] Zástupca SLOVÚC-u F. Vašečka na kritiku Michalka reagoval, že *„je správne, že pri kritike vedúceho činiteľa sa používajú prísnejšie merítka (...) kritika dekana je kritika funkcie a nie osoby".* Vo svojom prejave ďalej konštatoval, že: *„pred rokom sa podarilo vyhrať na fakulte jednu bitku a to so starými kádrami. (...) mení sa i profesorský zbor. Nie je tomu dávno, čo skupina dôsledných pokrokových študentov nebola v obľube ani u profesorov. (...) keď bol vyhlásený Turíčsky program, boli sme svedkami, ako študentov stojacich za ním chceli odstrániť. "*[89]

Letný semester 1952/53 bol na SEBF aj obdobím *„prevádzania kritiky a sebakritiky študentov"* po jednotlivých ročníkoch. Študenti museli odpovedať na otázky uvedené v dotazníku.[90] Samotná kritika a sebakritika prebehla 11. - 15. mája 1953. Učiteľský zbor a fakultná rada po ich uskutočnení prijali informáciu, že *„v IV. ročníku prebehla kritika a sebakritika na pomernej úrovni. Rušivo pôsobilo neprístojne chovanie študenta Miroslava Synaka, ktorý nebol sebakritický a na pripomienky reagoval podráždene, v III. ročníku badať vyjasnenie kladným smerom, v II. ročníku sa ukázal slabý kolektívny duch, v I. ročníku sa vytvoril pekný kolektív, ale nevyhovujúce sebakritiky podali študentky Ferienčíková a Priechodská"* [91]

Na zasadnutí učiteľského zboru a fakultnej rady SEBF 26. júna 1953 sa zavŕšil

83 Uznesenia zo zasadnutia učiteľského zboru SEBF z 15. januára 1953.
84 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru SEBF z 15. januára 1953.
85 Tamže.
86 Tamže.
87 Tamže.
88 Tamže.
89 Tamže.
90 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 29. apríla 1953.
91 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru a fakultnej rady SEBF z 3. júna 1953.

proces *„odchodu nespoľahlivých"* pedagógov. Dekan fakulty informoval, že docenti J. Janko[92] a J. Kubis (jedným z dôvodov bolo aj časté dochádzania z miesta bydliska v Cerove pri Krupine do Bratislavy)[93] „požiadali" SLOVÚC o uvoľnenie zo služieb fakulty k 30. septembru 1953.[94]

Je zaujímavé, že v správe o činnosti SEBF z 15. júla 1953 SLOVÚC napriek všetkým *„víťazstvám nad reakciou na SEBF"* konštatuje len *„čiastočné víťazstvo"'. „Po februári 1948 začali sa na fakulte zásluhou niektorých pokrokových študentov prebúdzať nové pokrokové smery, ktoré nadobúdali a nadobúdajú rámec ostrejšieho boja medzi jednotlivými študentmi a členmi profesorského zboru, pokroková línia však dodnes v plnom rozsahu ešte na fakulte neprerazila. O tomto svedčí posledná udalosť, ktorá sa na fakulte odohrala. Je všeobecne známy reakčný postoj biskupa Čobrdu* (do jesene 1953 biskup Východného dištriktu SECAV - pozn. autora) *a jeho obľúbenosť u tých, ktorí ešte k nášmu zriadeniu nenašli kladný vzťah. Je tiež známe, že je to práve biskup Čobrda, ktorý je u poslucháčov SEBF dosť obľúbený (...) Táto skutočnosť sa odzrkadlila tiež pri príležitosti, keď absolventi fakulty požiadali GBÚ o ordináciu. Dľa rozhodnutia GBÚ ako i vedenia fakulty, všetkým absolventom fakulty bolo povedané, že ordinácia bohoslovcov bude v Bratislave a ordináciu prevedie generálny biskup Chabada. Naproti tomu však všetci absolventi fakulty písomne požiadali GBÚ, aby boli ordinovaní v Liptovskom Mikuláši. Samozrejme počítali s ordináciou biskupa Čobrdu. Teda i tu sa ukázalo, že keď ide o zásadné rozhodnutia teológovia vždy sa postavia na stranu kde je reakcia."*[96]

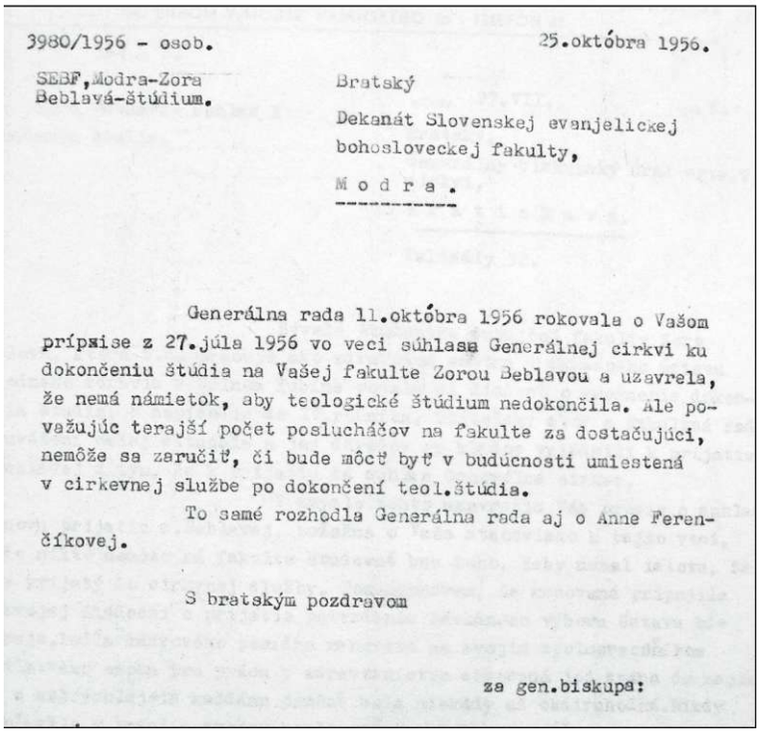

3980/1956 - osob. 25.októbra 1956.

SEBF,Modra-Zora
Beblavá-štúdium.

Bratský
Dekanát Slovenskej evanjelickej
bohosloveckej fakulty,
M o d r a .

Generálna rada 11.októbra 1956 rokovala o Vašom prípise z 27.júla 1956 vo veci súhlasa Generálnej cirkvi ku dokončeniu štúdia na Vašej fakulte Zorou Beblavou a uzavrela, že nemá námietok, aby teologické štúdium nedokončila. Ale považujúc terajší počet poslucháčov na fakulte za dostačujúci, nemôže sa zaručiť, či bude môcť byť v budúcnosti umiestená v cirkevnej službe po dokončení teol.štúdia.

To samé rozhodla Generálna rada aj o Anne Ferenčíkovej.

S bratským pozdravom

za gen.biskupa:

„Súhlas" Generálnej rady SECAV dekanátu SEBF vo veci dokončenia štúdia Zory Beblavej z 25. októbra 1956. Zdroj: ÚA ECAV

Na zasadnutí fakultnej rady SEBF 24. augusta 1953 dekan Michalko oznámil, že *„aktuálnym sa stáva sťahovanie SEBF do Modry, ktoré sa reálne uskutočnilo až vo februári a marci 1954"*,[96] Z tohto dôvodu bol do Modry 18. septembra 1953 presťahovanýz Legionárskej ulice v Bratislave aj teologický internát.[97] Za riaditeľa internátu bol fakultnou radou navrhnutý docent J. Štrba.[98] Od 1. októbra 1953 dochádza aj k zmene na poste tajomníka fakulty, pretože J. M. Juráš bol menovaný za odborného asistenta na katedre cirkevných dejín.[99] Novým tajomníkom SEBF sa stal pracovník SLOVÚC-u Ján Filo.[100]

92 Július Janko (1908 - 1975) - po odchode z fakulty pôsobil do roku 1958 ako evanjelický a. v. farár v Senci, v roku 1958 získal štátny súhlas na pôsobenie ako zborový farár v Bratislave, 1959 po vykonštruovaných obvineniach ľudovej správy odišiel za farára do Rače, na SEBF sa mohol vrátiť až v roku 1968. Ján Michalko v roku 1969 na stretnutí vedenia SECAV s postihnutými farármi uviedol, že dôvodom prepustenie profesora Janka bolo, že *..nehlasovalza vylúčenie tých dvoch študentov"(Ora\ica* a Veselého). In: ÚA ECAV, f. GBÚ, Postihnutí kňazi za socializmu 184b - J. Janko; HRONEC. P.: *Kronika nášho obrodného hnutia.* Bratislava 1983, s. 212. Rukopis.

93 Jozef Kubis (1913 - 1993) - v januári 1950 bol súdený Štátnym súdom v Bratislave za neoznámenie trestného činu podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky 231/1948 v rámci vykonštruovanej skupiny „Juh nespí" - Július Weiss a spol. (súdení za velezradu), po oslobodzujúcom rozsudku bol v januári 1950 dodaný rozhodnutím Krajského národného výboru v Nitre do Tábora nútených prác v Novákoch, kde bol až do jari 1950. Po odchode z pozície docenta SEBF pôsobil ako evanjelický a. v. farár v Pustých Úľanoch a potom v Slovenskom Právne. V roku 1969 bol jedným z kandidátov na post biskupa Východného dištriktu SECAV. In: ŠA Bratislava, f. Štátny súd 1948 - 1952, Or III 330/49 - Július Weiss a spol.; ÚA ECAV, f. GBÚ, Postihnutí kňazi za socializmu 184b - J. Kubis; PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 - 1989.* Bratislava 2004, s. 52.

94 Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru a fakultnej rady SEBF z 26. júna 1953.

95 SNA, f. SÚC. Správy o bohosloveckých fakultách, šk. 5.

96 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 24. augusta 1953.

97 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF z 23. septembra 1953.

98 Tamže.

99 Za odborných asistentov boli vymenovaní od 1. júla 1953 aj Vladimír Olexa, od 1. septembra 1953 aj Karol Nandrásky. In: Zápisnica zo schôdze učiteľského zboru a fakultnej rady SEBF z 26. júna 1953.

100 Zápisnica zo schôdze fakultnej rady SEBF zo 16. októbra 1953.

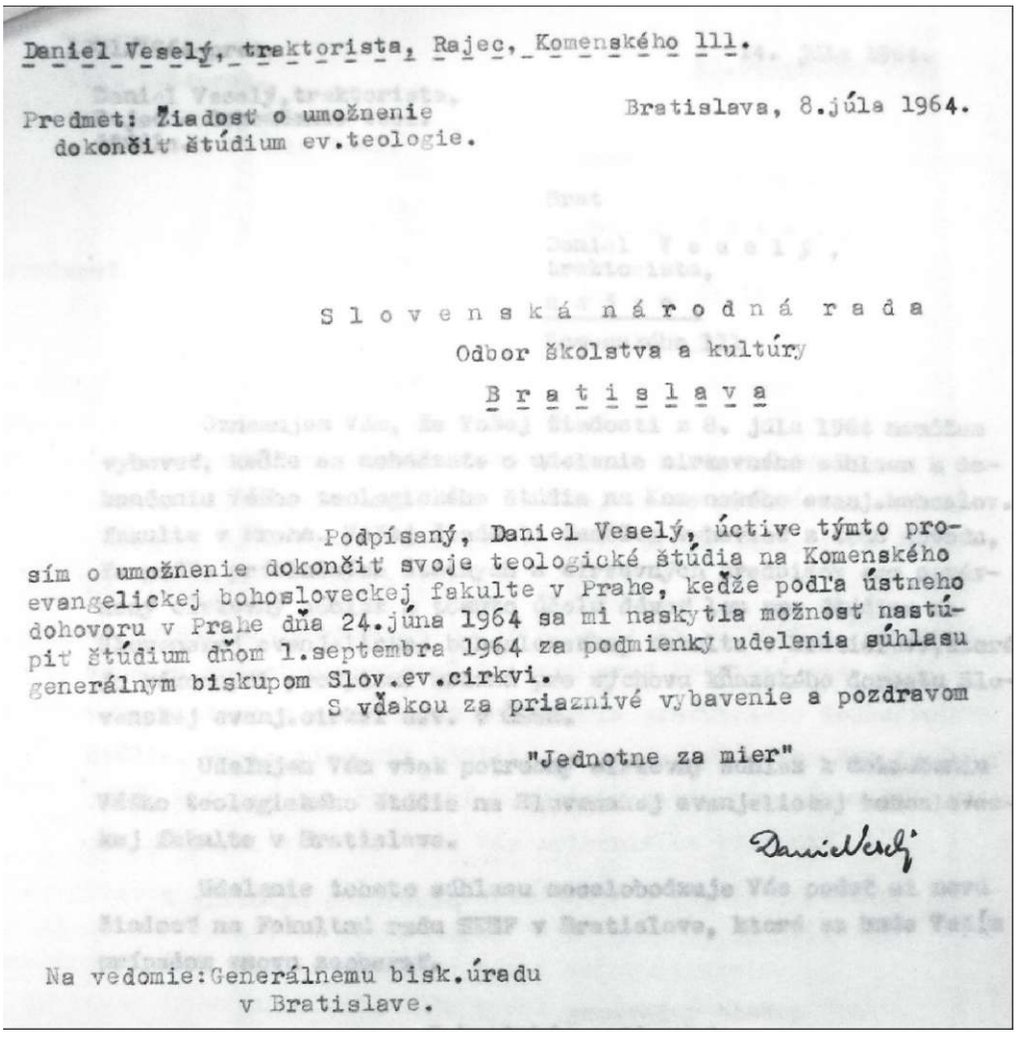

Daniel Veselý, traktorista, Rajec, Komenského 111.

Bratislava, 8.júla 1964.

Predmet: Žiadosť o umožnenie dokončiť štúdium ev.teologie.

Slovenská národná rada
Odbor školstva a kultúry
Bratislava

Podpísaný, Daniel Veselý, úctive týmto prosím o umožnenie dokončiť svoje teologické štúdia na Komenského evangelickej bohosloveckej fakulte v Prahe, keďže podľa ústneho dohovoru v Prahe dňa 24.júna 1964 sa mi naskytla možnosť nastúpiť štúdium dňom 1.septembra 1964 za podmienky udelenia súhlasu generálnym biskupom Slov.ev.cirkvi.

S vďakou za priaznivé vybavenie a pozdravom

"Jednotne za mier"

Daniel Veselý

Na vedomie: Generálnemu bisk.úradu
v Bratislave.

Žiadosť Daniela Veselého o dokončenie štúdia teológie (1964). Zdroj: ÚA ECAV

Genéza teológie tvárou k životu

Rok 1953 bol zlomovým aj v oblasti vytýčenia *„teologického smerovania SEBF".* Dekan fakulty Ján Michalko publikoval na stránkach *Cirkevných listov*[101] článok pod názvom „Teológia tvárou k životu" (nazýva ju aj teológiou služby), ktorá sa stala *„oficiálnym metodickým smerom na SEBF".*[102] Hlavnými princípmi tejto teológie boli: realizmus (teológia nesmie utekať z tohto sveta), zodpovednosť (teológia si je vedomá zodpovednosti a spoluzodpovednosti za všetko, čo sa vo svete deje), sloboda (teológia musí byť slobodná od všetkých starých foriem spoločenského života), smelosť (teológia sa nesmie báť nijakých otrasov, zmien ani revolúcií), optimizmus (teológia zo všetkých síl pracuje na upevňovaní a napomáhaní života) a cirkevnosť (teológia, ak má byť blízka životu, musí byť v najtesnejšom spojení s cirkvou).[103] K tejto teológii sa v v rokoch 1953 - 1989 okrem J. Michalka hlásili viacerí teológovia pôsobiaci na SEBF: J. Štrba, J. Berger, J. Petrík, K. Nandrásky, V. Olexa, K. Gábriš, I. Kišš, D. Ondrejovič.[104]

Hodnotenie teológie tvárou k životu po roku 1989 je ambivalentné.[105] Jej veľkým pozitívom určite bolo, že orientovala kresťanov na sociálnu angažovanosť vo svete v duchu kresťanského humanizmu, napr. na mierovú prácu (otázka odzbrojenia v podmienkach studenej vojny), solidaritu s biednymi a pod. Na druhej strane je však nesporné, že prehliadala *„spoločenské a politické javy, ktoré boli v pro-*

101 *Cirkevné listy,* 1953, č. 3.

102 KÝŠKA, M.: *Teológia tvárou k životu.* Dizertačná práca. Bratislava: SEBF, 1984, s. 90.

103 MICHALKO, J.: *Teológia tvárou k životu.* Liptovský Mikuláš 1986, s. 62 - 64.

104 GLUCHMAN, V.: *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť. Konzekvencionalistická analýza slovenskej evanjelickej sociálnej etiky.* Prešov 1994, s. 113 nn.

105 Pri jej hodnotení by som sa však dôsledne vyhol extrémnym tvrdeniam, napr. že bola *„teológiou bez Boha"* (pozn. autora).

tiklade s jej schémou". Prehliadala skutočnosť, že napriek tvrdeniam oficiálnej ideologickej propagandy o *„hodnote človeka v socializme"* boli porušované jeho základné ľudské práva (de iure existovala náboženská sloboda, ale de facto jej praktizovanie viedlo k spoločenskému znevýhodňovaniu „vyznávačov viery"), ľudia boli prenasledovaní, väznení, dokonca zavraždení, pretože sa postavili na odpor štátnej ideológii.[106] Michalkov vzťah k socialistickej spoločnosti vychádzal z Lutherovej tézy: *„Kresťan považuje vrchnosť za Božie riadenie. (...) svetská vrchnosť sa stáva Božím nástrojom a služobníkom pre dobro človeka."*[107]

Teológia tvárou k životu svojimi programovými tézami zdôvodňovala aj konanie oficiálnych predstaviteľov (a cirkevných orgánov) Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku po roku 1948, resp. po roku 1950, keď sa začala *„prestavba vedenia cirkvi, ale aj SEBF".* Do roku 1989 bola oficiálnou teológiou SECAV na Slovensku v podmienkach socialistického štátu, čoho potvrdením bola aj voľba jej „duchovného otca" J. Michalka za generálneho biskupa SECAV v roku 1970.

Záver

Po roku 1948 sa aj na SEBF v Bratislave previedli opatrenia na odstránenie všetkých *„reakčných živlov"* pôsobiacich v dobe *„zostrujúceho sa triedneho boja".* Otázkou zostáva, do akej miery pri postihoch „nepriateľov ľudovodemokratického zriadenia" na SEBF v 50. rokoch zohrávala rozhodujúcu úlohu „len" osobná angažovanosť a ambícia prenasledovateľov či revolučnosť doby Faktom tiež zostáva, že niektorí iniciátori perzekúcií na SEBF sa neskôr „našli" v teológii tvárou k životu, ktorá sa stala oficiálnou teológiou SECAV po roku 1953. Jedným z negatív teológie tvárou k životu bolo, že vedome (nevedome?) prehliadala socialistické nezákonnosti, čo sa mnohokrát odzrkadlilo aj v postoji oficiálnych predstaviteľov SECAV napr. k prenasledovaným kňazom (samozrejme neplatilo to paušálne). Paradoxne tak robila teológia, ktorá sa svojou činnosťou orientovala najmä na *„mierové úsilie vo svete".* Nesmieme však prehliadať ani historický kontext, v ktorom táto teológia pôsobila, pretože bez nej by sa SECAV pravdepodobne ocitla v otvorenom konflikte so štátom, resp. bola nútená prejsť do ilegality.

Perzekúcie na SEBF v rokoch 1948 - 1953 mali v mnohých prípadoch celoživotné následky pre viacerých proskribovaných pedagógov, ale aj študentov. Znamenali často aj zmarenie ich životných šancí, a preto ich perzekúcia zostáva pre nás trvalým mementom sociálnych dôsledkov zhubnej totality.

Matej Oráč: Changes and Development at Slovak Lutheran Theological Faculty in the Period from 1948 to 1953

The study deals with the development at Slovak Evangelical Theological Faculty (SEBF) in Bratislava in the period from 1948 to 1953. The Communist regime in Czechoslovakia adopted a Governmental Decree No. 112 in 1950 on theological faculties resulting in subordination of SEBF in Bratislava directly to Slovak Authority for Religious Issues (SLOVÚC). This authority appointed new teachers staff consisting from "old guard" teachers but also from "progressive" (i.e. pro-regime) teachers. A "reactionary" professor Štefan Osuský had to leave SEBF in 1950, professors Ján Beblavý and Ján Ďurovič in 1952 and Július Janko in 1953. The students started to divide themselves into "orthodox" and "progressive". The tension between these antagonist groups culminated in 1952 when two students were expelled from SEBF (later also sentenced by the State Court) and 11 of them were reprimanded. At the end of this study the creation of the "theology face to life" that became an official theological stream at SEBF, but also in Slovak Evangelical Church of the Augsburg Confession after 1948 is presented.

106 Gluchman uvádza, že Michalko nekriticky obdivoval socializmus, ale na druhej strane poukazuje aj na riziko dôsledkov otvoreného konfliktu medzi socialistickým štátom a evanjelickou cirkvou. In: GLUCHMAN, V: *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť,* s. 125 - 127

107 MICHALKO, J.: Kresťan a vrchnosť. In: *Evanjelický posol spod Tatier,* 1976, s. 278.

Politicko-propagandistické pozadie procesu s tzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku

Mgr. Branislav Kinčok

f 1979), absolvent histórie na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje v Ústave pamäti národa

Kampaň a proces proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom[1] bol z viacerých pohľadov najvýznamnejším politickým procesom na Slovensku v rokoch 1948 - 1989. Kampaň, ktorá tomuto procesu predchádzala a po jeho skončení naďalej pokračovala, poznačila na dlhé roky slovenskú spoločnosť a čiastočne narušila vzájomné česko-slovenské vzťahy. Je preto prirodzené, že táto problematika bola už témou mnohých prác slovenských,[2] ale aj zahraničných historikov.[3] Napriek tomuto faktu je v nej aj naďalej množstvo neobjasnených miest, pretrvávajúcich poloprávd a legiend. Rozhodli sme sa preto čiastočne poodhaliť politické a propagandistické pozadie tohto procesu, ktoré je nesmierne zaujímavé, no o to komplikovanejšie. Od začiatku kampane až po samotný proces ubehlo niekoľko rokov, ktoré predstavovali najhektickejšie obdobie po skončení druhej svetovej vojny. Na kampaň a samotný proces vplývalo množstvo zahraničnopolitických a vnútropolitických faktorov, ktoré sa vzájomne prelínali, zanikali a opäť sa objavovali. Orientácia v nich je nesmierne zložitá, preto viaceré z nich len načrtneme. Zo zahraničnopolitických faktorov sa pokúsime analyzovať vplyv sovietskeho hegemóna na situáciu v Československu, vplyv jeho roztržky s Juhosláviou a z toho vyplývajúce procesy v krajinách sovietskeho bloku. Z vnútropolitických vplyvov nemôžeme obísť predstavy Prahy o definitívnom riešení štátoprávneho postavenia Slovenska v Československu, centralizmus po straníckej línii, ďalej vplyv vnútrostraníckeho boja v Komunistickej strane Slovenska (KSS) na vývoj kampane, a samozrejme nemožno obísť ani vzájomný antagonizmus medzi Gustávom Husákom a Viliamom Širokým. Pokúsime sa analyzovať, ktoré zahraničnopolitické alebo vnútropolitické faktory mali rozhodujúci vplyv na priebeh procesu. Rovnako dôležité je zodpovedať otázku, prečo proces proti buržoáznym nacionalistom neprebehol v Československu už v rokoch 1949 - 1950, tak ako v ostatných krajinách sovietskeho bloku, ale až v roku 1954? Pri celkovej zložitosti, nesmiernej šírke problematiky a čiastočnej absencii sovietskych prameňov nie je dnes možné na tieto otázky odpovedať úplne uspokojivo. Preto je našou hlavnou ambíciou načrtnúť ich základné črty, ktoré by poslúžili ako východisko k dalšiemu výskumu problematiky.

Pojem buržoázny nacionalizmus bol do Československa importovaný zo Sovietskeho zväzu po roku 1945. Podľa marxisticko-leninskej teórie po víťazstve socializmu už neexistujú antagonistické triedy. Akékoľvek presadzovanie celonárodných záujmov sa preto chápalo ako nadraďovanie vlastného socialistického štátu potrebám celého socialistického spoločenstva, a najmä potrebám Sovietskeho zväzu ako vedúcej sily celého komunistické-

1 Keďže pojem buržoázny nacionalizmus bol súčasťou komunistickej terminológie, mal by sa uvádzať v úvodzovkách alebo s prívlastkom takzvaný. Podobne ako ostatní autori ho pre časté používanie v texte nebudem uvádzať s úvodzovkami.

2 Z domácich autorov sa problematike venovali napríklad: BARNOVSKÝ, M.. Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J. - FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský".* Brno 2005, strana (s.) 158 - 170; BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami" z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 - 1967. In: *Československá historická ročenka 1998.* Brno 1998, s. 67 - 73; PEŠEK, J.: Zradcovia so straníckou legitimáciou. *História,* roč. 10, číslo (č.) 1 - 2, 2010, s. 68 - 74; PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril.* Bratislava 1991; UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. In: BARNOVSKÝ, M. (zost.): *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 - 1953.* Bratislava 1995, s. 105 - 115; Tenže: *Zo zákulisia rehabilitácií.* Bratislava 2001; ZAVACKÁ, M.: Buržoázni nacionalisti? Slovenskí komunisti. In: *Československá historická ročenka 1998,* s. 75 - 77.

3 Od zahraničného autora pochádza jediná monografia venovaná tejto téme: GĄSIOR, G.: *Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów" w 1954 roku.* Warszawa 2006.
Z českých autorov sa problematike venoval najmä RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1945 - 1992.* Bratislava 1998, s. 146 - 169; RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům. In: *Československá historická ročenka 2005.* Brno 2005, s. 181 - 194.
Vo viacerých prácach sa buržoáznemu nacionalizmu čiastkovo venoval historik Karel Kaplan.

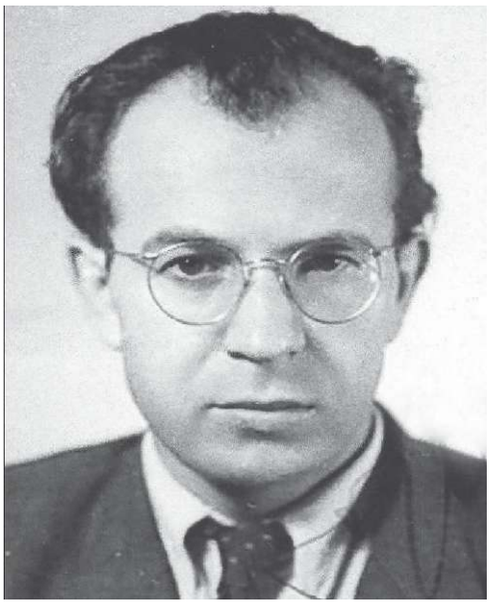

G. Husák

ho hnutia.[4] Zjednodušene povedané: buržoázny nacionalista je ten, kto v období socializmu hovorí o celonárodných záujmoch, čím zostáva svojím myslením ešte v ére kapitalizmu (buržoázny), a zároveň sa stavia na pozície antisovietizmu (nacionalizmus). V takejto podobe sa buržoázny nacionalizmus aplikoval v Sovietskom zväze.[5] Po roku 1945, najmä po roztržke s Juhosláviou roku 1948, sa ho ZSSR snažil v mierne modifikovanej podobe exportovať aj do krajín vznikajúceho sovietskeho bloku. Jednou z nich bolo aj Československo, kde však buržoázny nacionalizmus nadobudol špecifickú podobu.

Prológ kampane proti buržoáznemu nacionalizmu (1945 - jún 1948)

Udalosti rokov 1945 - 1948 položili základy vnútropolitického pozadia budúcej kampane a procesu s buržoáznymi nacionalistami na Slovensku. Riešenie štátoprávnych pomerov v Československu a kompetencií slovenských národných orgánov, otázka centralizmu po straníckej línii a aj prebiehajúci vnútrostranícky boj v KSS predstavovali pre budúce obvinenia z buržoázneho nacionalizmu veľmi živnú pôdu. V čase relatívne malého zahraničnopolitického tlaku (smerom z Moskvy) boli vnútropolitické faktory pre situáciu v Československu rozhodujúce. V tomto období sa objavili prvé obvinenia slovenských politických predstaviteľov z nacionalizmu. Ako prví sa stali cieľom kritiky predstavitelia Demokratickej strany (DS) a po nich aj funkcionári KSS. Znaky cielenej kampane však táto kritika ešte neobsahovala, preto ju možno nazvať akýmsi prológom budúcej kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku.

Už od začiatku roku 1945 existovali vo vedení KSČ a KSS viaceré rozdielne názory. Dotýkali sa najmä otázky usporiadania štátoprávnych pomerov v Československu a kompetencií ústredných a slovenských národných orgánov. Slovenskí komunisti, ktorým vďaka Slovenskému národnému povstaniu výrazne stúplo sebavedomie, zo začiatku vystupovali v riešení „slovenskej otázky" veľmi energicky a iniciatívne. Cieľom slovenských politikov, vrátane komunistov, bola podľa okolností čo najväčšia možná decentralizácia. Samozrejme, predstavy silnejšieho českého partnera boli úplne iné. Skúsenosť vojnových rokov viedla českých politikov k predstave, že k tomu, aby sa neopakovali udalosti rokov 1938 - 1945, je nevyhnutné budovať Československo podľa možností ako jednotný a centralizovaný štát.[6] Tento názor zdieľali rovnako českí komunistickí aj nekomunistickí politici. Zjednodušene možno konštatovať, že viac-menej centralistický model štátoprávneho vzťahu Čechov a Slovákov presadzovali predovšetkým politickí predstavitelia, ktorí boli vo vojnových rokoch v emigrácii v Moskve alebo Londýne. Naproti tomu povstaleckí činitelia, ktorí boli v protifašistickom odboji doma, presadzovali v podstate federálne usporiadanie československého štátu.[7] Slovenskí komunisti v otázke riešenia štátoprávnych pomerov v Československu a kompetencií slovenských národných orgánov postupne podľahli tlaku pražských kolegov.[8] Dôsledkom takejto situácie boli prvé verbálne obvinenia via-

4 RYCHLÍK, J. Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistom, s, 182.

5 Pravdepodobne najznámejším je ťaženie moskovského vedenia proti ukrajinskému nacionalizmu v druhej polovici 20. a na začiatku 30. rokov. Za hlavu ukrajinských buržoáznych nacionalistov bol označený Mykola Skrypnyk, ukrajinský komunista a minister školstva, Roku 1937 bolo v krvavých čistkách odstránené prakticky celé ukrajinské politbyro. RYCHLÍK, J.: *Cesia Slováci ve 20. století (1945- 1992), s.* 147

6 RYCHLÍK, J.: *Česia Slováci ve 20. století(1945 - 1992),* s. 20.

7 Porovnaj: UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu, s. 107.

8 Ich rezignácia sa plne prejavila pri rokovaniach o tzv. troch pražských dohodách v rokoch 1945 - 1946, ktoré obmedzili kompetencie slovenských národných orgánov, najmä Slovenskej národnej rady (SNR).

1. Predseda SP Dr. Gustáv Husák. 2. Podpredseda SP Rudolf Fraštacký. 3. Poverenik vnútra gen. Dr. Mikuláš Ferjenčík. 4. Poverenik školstva a národnej osvety Laco Novomeský. 5. Poverenik priemyslu a obchodu Dr. Ján Púll. 6. Poverenik dopravy a verejných prác Dr. Kazimír Bezek. 7. Poverenik sociálnej starostlivosti minister m. s. Dr. Jozef Šoltés. 8. Poverenik financií Dr. Matej Josko. 9. Poverenik výživy a zásobovania Ing. Kornel Fillo. 10. Poverenik zdravotníctva prof. Dr. Emanuel Böhm. 11. Poverenik techniky Ing. Jozef Styk. 12. Poverenik informácií Dr. Samuel Belluš. 13. Poverenik pôdohospodárstva a pozemkovej reformy Dr. Martin Kvetko. 14. Poverenik pôšt Jozef Lukačovič. 15. Poverenik spravodlivosti Dr. Jozef Štefánik.

G. Husák na čele Zboru povereníkov. Zdroj: AMSNP

cerých slovenských komunistických funkcionárov z provincionalizmu, dualizmu a separatizmu už v roku 1945.

Súviseli najmä s prebiehajúcim vnútrostraníckym bojom v KSS v období pred žilinskou konferenciou KSS, ktorá sa konala 11. - 12. augusta 1945. Vo vedení, funkcionárskom zbore a členskej základni KSS sa postupne vyprofilovali dve konkurenčné skupiny. Prvou bola tzv. pražská skupina spolu so svojimi prívržencami na Slovensku (Viliam Široký, Július Ďuriš, Štefan Bašťovanský, Karol Bacílek a ďalší), ktorá bez výhrad akceptovala názory a stanoviská pražského vedenia Komunistickej strany Československa (KSČ) a nacionálnej otázke nepripisovala veľký význam. Rovnako bez výhrad podporovala centralizmus štátnej správy a poslušne vykonávala príkazy Prahy. Na druhej strane stála skupina okolo Gustáva Husáka (Karol Šmidke, Ladislav Novomeský a ďalší), ktorí mali vlastné predstavy o premenách Slovenska a o riešení česko-sloven-

ských vzťahov, pričom do popredia presadzovali slovenský pohľad a slovenské záujmy.[9] Medzi oboma skupinami dochádzalo k častým sporom, ktoré sa nedarilo preklenúť. Ich korene boli predovšetkým politické, a teda hlbšie ako ich osobná nevraživosť, ktorá sa možno aj trochu preceňuje.[10] Preto neprekvapuje, že prvými kritikmi nacionalizmu v KSS boli tzv. pražskí Slováci (V. Široký a J. Ďuriš), a to v súvislosti s pripravovanou žilinskou konferenciou KSS. J. Ďuriš už na zasadnutí predsedníctva Ústredného výboru (ÚV) KSČ 12. júla 1945, ktoré rokovalo o situácii na Slovensku, hovoril o *„chybnej línii v nacionálnej otázke".* O necelý týždeň zaznela kritika opäť, a to na spoločnom zasadnutí ÚV KSČ a ÚV KSS 17. a 18. júla 1945, na ktorom bolo vedenie KSS (predovšetkým K. Šmidke a G. Husák) podrobené ostrej kritike za *„nesprávny prístup k riešeniu nacionálnej otázky*",[11] Dôsledky tejto kritiky sa dostavili na žilinskej konferencii KSS v auguste 1945. Prevedené personálne zmeny znamenali faktické odstavenie národne orientovaných slovenských komunistov, ktorí väčšinou stáli na čele Slovenského národného povstania (SNP).[12]

Po čiastočnom vyriešení vnútrostraníckeho boja na žilinskej konferencii KSS kritika nacionalizmu čiastočne ustala. Široký a spol. nemali záujem na zostřovaní vzájomných sporov, pretože sa blížili voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia, ktoré sa stali významným medzníkom v riešení „slovenskej otázky". Neúspech KSS vo voľbách v máji 1946 utvrdil pražské vedenie v presvedčení, že sa Slovensko *„stalo ešte slabším článkom pri rozvíjaní revolúcie a že z tohto miesta hrozilo najväčšie nebezpečenstvo reakčných útokov".* Táto situácia vyžadovala *„zlomiť mocensko-politické pozície demokratickej strany, čo za danej situácie znamenalo posilniť autoritu vlády a celoštátnych orgánov na úkor slovenských orgánov*",[13] Výsledkom takéhoto postupu bola tzv. tretia pražská dohoda, ktorou boli právomoci slovenských národných orgánov silne obmedzené. Predstavitelia

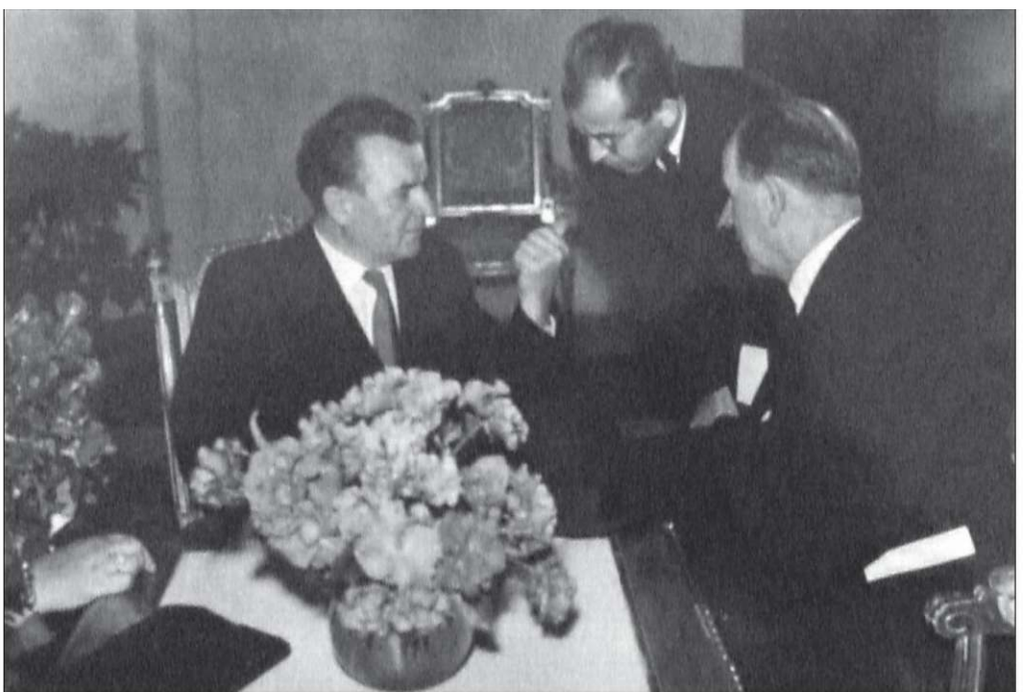

Voľba K. Gottwalda za prezidenta ČSR 14. júna 1948 (zľava K. Gottwald, G. Husák a A. Zápotocký). Zdroj: AMSNP

9 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 159.

10 Povestný bol najmä vzájomný antagonizmus medzi V. Širokým a G. Husákom. KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 - 1956.* Brno 2005, s. 215.

11 UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu, s. 107.

12 Slovensko bolo na konferencii z hľadiska „revolučného procesu" označené za slabé miesto a z toho boli ihneď vyvodené personálne závery. Predsedom KSS sa stal V. Široký, podpredsedom K. Šmidke, ústredným tajomníkom Š. Bašťovanský a ďalšími tajomníkmi K, Bacílek, Eduard Friš a Ladislav Holdoš. Bolo zriadené nové predsedníctvo v zložení Široký, Husák, Ďuriš, Šoltész, Zupka, Valachovič, Holdoš, Šmidke a Bašťovanský. RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve20. století,* s. 32.

13 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) 1. tajomník ÚV KSS Gustáv Husák (ÚV KSS), škatuľa (šk.) 2404. Správa komisie pre preskúmanie IX. zjazdu KSS z hľadiska kritiky buržoázneho nacionalizmu, predložená predsedníctvu ÚV KSČ dňa 5.12. 1963 (Správa komisie), časť 1945 - 1948, s. 49. Keďže záverečnú správu budeme v texte často citovať, budeme uvádzať len archív, skratku fondu, skratku dokumentu a vymedzené obdobie a číslo strany.

KSS boli nútení upustiť od svojich predstáv ohľadne štátoprávnej úpravy postavenia Slovenska a plne podporili stanovisko KSČ, Podobne poslušne postupovali slovenskí komunisti aj neskôr, pri prijímaní novej ústavy (Ústava 9. mája), ktorá v podstate potvrdila stav po tzv. tretej pražskej dohode.

K obnoveniu kritiky nacionalizmu došlo až po februárovom prevrate v roku 1948 v súvislosti s riešením centralizmu po straníckej línii, ktorý sa definitívne vyriešil v septembri 1948, Na zasadnutí predsedníctva ÚV KSČ 5. apríla 1948 sa po referáte Júliusa Bráníka o organizačných formách ekonomickej výstavby na Slovensku rozhorela veľmi ostrá polemika medzi slovenskými predstaviteľmi a predstaviteľmi KSČ. V rámci diskusie Klement Gottwald priam prorocky vyhlásil: „*Varujem slovenských súdruhov, cesta, po ktorej sa dávate, je falošná a môžete sa dostať tam, kam nechcete. Po 25. februári sme si uľahčili socializmus. Nechceme Vám nič brať, ale musíte pochopiť jedno: my sa musíme zaistiť, že vždy môžeme zasiahnuť na Slovensko, keby sa niečo stalo.*Zachovali sa aj zápisky J. Ďuriša o priebehu rokovania, v ktorých si takmer dva roky pred V. Širokým určil líniu, ktorou sa bude uberať budúca kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku: *„Separatistické tendencie. Budú z toho ťažké politické problémy s KSS. Je to línia dementis, Husák, kompromisníci, podliehajú buržoáznemu nacionalizmu."*[15] Podobne varovne vystúpil v diskusii aj Vaclav Kopecký, ktorý návrhy KSS charakterizoval slovami: „Čo *slovenskí súdruhovia navrhujú je buržoázny separatistický nacionalizmus. Aby to nebolo ako na Ukrajine."*[16]

Pre takúto zostrenú kritiku nacionalizmu zvnútra vytváral vhodný priestor vývoj medzinárodnopolitickej situácie. Po februárovom prevrate došlo k postupnému stupňovaniu zahraničnopolitických tlakov z Moskvy a situáciu v Československu čoraz viac ovplyvňovali zahraničné faktory. Praha postupne začala strácať vplyv na priebeh domácich udalostí a dostávala sa čoraz viac do polohy vykonávateľa príkazov Moskvy. Roztržka medzi Sovietskym zväzom a Juhosláviou postupne kulminovala a spela k svojmu tragickému vyvrcholeniu.

Začiatok kampane proti buržoáznemu nacionalizmu (jún 1948 - leto 1949)

V júni 1948 vstúpil do riešenie otázky buržoázneho nacionalizmu na Slovensku nový faktor - zahraničnopolitický, ktorý reprezentoval hegemón vznikajúceho socialistického bloku Sovietsky zväz. Udalosťou, ktorá túto zmenu spôsobila, bola roztržka medzi ZSSR a Juhosláviou, presnejšie povedané medzi ich hlavnými predstaviteľmi - J. V. Stalinom a J. B. Titom. Stala sa akýmsi katalyzátorom pri spúšťaní kampane proti buržoáznym nacionalistom nielen na Slovensku, ale aj v celom socialistickom bloku. Ako si ďalej ukážeme, v podmienkach Československa však boli aj nadálej určujúce najmä vnútropolitické faktory. A to až do konania budapeštianskeho procesu s bývalým madärským ministrom zahraničných vecí Lászlóm Rajkom a do príchodu sovietskych poradcov do Československa v septembri 1949.

Napätie vo vzájomných sovietsko-juhoslovanských vzťahoch narastalo už od začiatku roka 1948, pretože Moskva nebola ochotná akceptovať akúkoľvek samostatnú domácu a zahraničnú politiku Juhoslávie.[17] Stalin navyše v Titovi spozoroval potenciálneho konkurenta, ktorý by teoreticky mohol narušiť jeho výhradné postavenie vládcu socialistického bloku, čo bolo pre Stalina absolútne neprijateľné. Preto sa ich vzájomná roztržka nemohla skončiť inak ako rozchodom.

Situácia vyvrcholila v júni 1948 v Bukurešti na zasadnutí Informbyra[18] a jej odrazom bola „Rezolúcia Informačného byra o situácii v Komunistickej strane Juhoslávie". Okrem iného sa v nej konštatovalo, že *„vodcovia Komunistickej strany Juhoslávie sa postavili proti komunistickým stranám, ktoré sú členmi Informačného byra, prešli k odštiepeniu sa od jednotného socialistického frontu proti imperializmu, dali sa na cestu zrady veci medzinárodnej solidarity pracujúceho ľudu a prechodu na pozície na-*

14 PEŠEK, J.: Centralizmus po straníckej línii. Vzťah vedenia KSČ a KSS po februári 1948. In: *Československá historická ročenka 1998,* s. 40.

15 Tamže.

16 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 159.

17 Bližšie k roztržke ZSSR s Juhosláviou pozri: BARNOVSKÝ, M.: Sovietsko-juhoslovanská roztržka v roku 1948 a Československo. In: ŠTEFANSKÝ, M. - ZÁGORŠEKOVÁ, M. (zost.): *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 - 1989.* Banská Bystrica 1997, s. 8 - 18.

18 Informbyro, resp. Kominforma (Informačné byro komunistických a robotníckych strán), založená v septembri 1947 v Szklarskej Porębę (Poľsko). Nadväzovala na činnosť bývalej Kominterny.

cionalizmu".[19] V konečnom dôsledku došlo k vylúčeniu Juhoslávie zo socialistického bloku, aj keď v rezolúcii takáto formulácia chýbala:. . . . *Ústredný výbor Komunistickej strany Juhoslávie stavia seba a juhoslovanskú komunistickú stranu mimo rodinu bratských komunistických strán, mimo jednotný komunistický front a teda mimo rady Informačného byra"* [20] Podľa takejto formulácie sa v podstate Juhoslávia vylúčila zo socialistického tábora sama. Rezolúcia obsahovala aj niekoľko postulátov, ktoré sa stali záväzné pre komunistické strany vo východnej Európe. Pre budúci vývoj kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku boli rozhodujúce dve - teória o zostřovaní triedneho boja pri prechode k socializmu a teória o buržoáznom nacionalizme ako hlavnom nebezpečenstve. Najvyšší juhoslovanskí predstavitelia boli obvinení, že *„popierajú skutočnosť, že kapitalistické živly v ich krajine rastú a že v súvislosti s tým sa zostruje triedny boj...".*[21] Najväčší hriech juhoslovanských komunistov však spočíval v tom, že *„sa domnievali, že môžu zachovať nezávislosť Juhoslávie a vybudovať socializmus (...) bez podpory Sovietskeho zväzu (...) pričom mlčky vychádzajú zo známej buržoázno nacionalistickej tézy, podľa ktorej kapitalistické štáty predstavujú menšie nebezpečenstvo pre nezávislosť Juhoslávie, ako Sovietsky zväz".* Pre nasledujúci vývoj kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku je kľúčové uvedomiť si, že rezolúcia chápe buržoázny nacionalizmu predovšetkým vo forme antisovietskej. Z hľadiska budúceho aplikovania záverov rezolúcie na vedenia jednotlivých komunistických strán bola v texte veľmi dôležitá zmienka o tom, že vo vedení Komunistickej strany Juhoslávie *„nadobudli rozhodujúci vplyv nacionalistické živly, ktoré tam boli i skôr, ale zamaskované..."* [22] Spolu s teóriou zostrovania triedneho boja mala táto formulácia za následok hľadanie nepriateľov - buržoáznych nacionalistov v takmer všetkých komunistických stranách socialistického bloku.

Výnimkou nebolo ani Československo, kde však došlo k špecifickej aplikácii teórie o buržoáznom nacionalizme. Na rozdiel od ostatných štátov sovietskeho bloku, kde buržoázno nacionalistická úchylka spočívala v nadraďovaní záujmov vlastného národa (štátu) nad záujmy Sovietskeho zväzu a celého socialistického bloku, v Československu toto obvinenie smerovalo na Slovensko, do radov KSS. Obvinenie z buržoázneho nacionalizmu tak v Československu získalo namiesto protisovietskeho protičeský ráz.[23] Takáto koncepcia viac vyhovovala pražskému vedeniu a dala sa rýchlo aplikovať na aktuálne vzájomné české a slovenské problémy a ich definitívne riešenie. Hlavným predpokladom nasledujúceho vývoja boli už udalosti rokov 1945 - 1948, ktoré vytvorili na Slovensku akúsi živnú pôdu pre svojské uplatňovanie rezolúcie Informbyra, a to najmä v časti týkajúcej sa buržoázneho nacionalizmu.

Aké bolo politické pozadie zamerania kampane proti buržoáznym nacionalistom práve smerom na Slovensko? Prevažovali najmä tri vnútropolitické motívy. Prvým bolo definitívne vyriešenie postavenia Slovenska v rámci Československa, druhým centralizmus po straníckej línii (zlúčenie KSS a KSČ do jednotnej KSČ) a tretím pokračujúci vnútrostranícky boj v rámci KSS. Tieto motívy boli v tomto počiatočnom štádiu kampane rozhodujúce. Pre lepšie pochopenie si jednotlivé motívy rozoberieme podrobnejšie.

V rámci riešenia vzájomných česko-slovenských vzťahov, resp. kompetencií slovenských národných orgánov už od roku 1945 zaznievala z Prahy neadresná kritika nacionalizmu v radoch slovenských komunistov. Preto bolo vcelku logické, a najmä prirodzené, že po rezolúcii Informbyra sa buržoázni nacionalisti začali hľadať práve na Slovensku v radoch KSS. Pre Prahu bolo v tejto situácii oveľa jednoduchšie hľadať nacionalistov na Slovensku ako v Českých krajinách.

Smer, ktorým sa bude kampaň uberať v Československu, naznačilo už zasadnutie ÚV KSČ z 28. júna 1948, na ktorom sa prerokovávala rezolúcia Informbyra. V diskusii obrátili ako prví pozornosť na Slovensko J. Ďuriš a V. Kopecký. Prvý menovaný vyhlásil, že *„taktiež ťažkosti na Slovensku by mali byť riešené pri tejto príležitosti. Bolo by treba skúmať,*

19 *Pravda,* 30. 6. 1948, s. 3.

20 Tamže.

21 Tamže, s. 1.

22 Tamže, s. 3.

23 Takáto koncepcia však nebola v sovietskom bloku úplne výnimočná a čiastočne bola použitá aj v Bulharsku pri procese proti Trajčo Kostovovi a spol. RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům, s. 184.

2 KSs

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Bratislava, streda, 30. júna 1948 — Roč. V. (1948) č. 150

Žatva začne slávnostne 3. júla

Zpráva o porade Informačného byra komunistických strán

V druhej polovici júna bola v Rumunsku porada Informačného byra, na ktorej sa zúčastnili títo predstavitelia: za Bulharskú robotnícku stranu (komunistov) súdruhovia T. Kostov a V. Červenkov; za Rumunskú robotnícku stranu s. G. Dej, V. Luka a A. Paukerová; za Maďarskú stranu pracujúcich s. M. Rákosi, M. Farkas a E. Gerö; za Poľskú robotnícku stranu s. J. Berman a A. Zawadski; za Všesväzovú Komunistickú stranu (bolševikov) s. A. Ždanov, G. Malenkov a M. Suslov; za Komunistickú stranu Francúzska s. J. Duclos a E. Fajon; za Komunistickú stranu Československa s. R. Slánský, V. Široký, B. Geminder a G. Bareš a za Komunistickú stranu Talianska s. P. Togliatti a P. Secchia.

Informačné byro prerokovalo situáciu v Komunistickej strane Juhoslávie a jednomyseľne prijalo rezolúciu k tejto otázke.

Rezolúcia Informačného byra o situácii v Komunistickej strane Juhoslávie

Rezolúcia Informbyra z júna 1948. Zdroj: Pravda

nakoľko by sa každý z nás mohol potknúť na podobných veciach ako v Juhoslávii". Ešte ostrejšie vystúpil V. Kopecký, keď uviedol, že *„v Juhoslávii preniká buržoázny nacionalizmus. Sú to nebezpečné formy. Podobné tendencie sa objavili aj na Slovensku. Treba ich dôrazne potierať".*[24] Tieto výroky sú dôkazom, že najvyšší predstavitelia KSČ si uvedomili, že v rezolúcii Informbyra získali nesmierne silnú zbraň na definitívne riešenie slovenskej otázky v Československu. Po zasadnutí ÚV KSČ sa problematika nacionalizmu preniesla aj na pôdu ÚV KSS. Už 2. júla 1948 sa v uznesení predsedníctva ÚV KSS objavila zmienka o potrebe *„vyvodiť záver (…) z vplyvu meštiackeho nacionalizmu vo vlastných radoch a z nebezpečného podceňovania vedúcej úlohy strany…"*[25] Po tomto zasadnutí sa otázka buržoázneho nacionalizmu na Slovensku dočasne utlmila. Nielen na straníckej pôde, ale aj v tlači.

Toto utlmenie bolo len dočasné a riešenie tejto otázky sa opäť nastolilo pod vplyvom udalostí v socialistickom bloku. Začiatkom septembra 1948 bola vo vedení Poľskej robotníckej strany odhalená „pravá a nacionalistická úchylka" na čele s generálnym tajom-

24 SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 31.

25 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. 789, inventárna jednotka (i. j.) 20. Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 2. júla 1948.

nikom strany Władysławom Gomułkom, ktorý bol následne zo svojej funkcie odvolaný.[26] Na základe skúseností z Poľska mali ostatné komunistické strany socialistického bloku venovať zvýšenú pozornosť boju proti buržoáznemu nacionalizmu.

Je zaujímavé, že v Československu k obnoveniu kampane proti buržoáznemu nacionalizmu nedošlo. Napriek tomu tu boli pokusy o jej obnovenie, dokonca zostrenie. Iniciatíva tentoraz neprišla z Prahy, ale priamo zo Slovenska. Na scénu opäť vstúpil faktor V. Široký a s ním riešenie vnútrostraníckych rozporov v rámci KSS. Kritiku nacionalizmu naplánoval predložiť na zasadnutí pléna ÚV KSS 27. a 28. septembra 1948. Prečo si Široký zvolil práve toto zasadnutie? Dôvody boli dva. Prvým už spomínaná situácia v Poľsku a druhým fakt, že zasadnutie malo a aj definitívne vyriešilo otázku centralizmu po straníckej línii - zjednotenie KSS s KSČ. Pri prerokovávaní sa táto téma dala zneužiť na kritiku nacionalizmu v KSS. V. Široký neponechal nič na náhodu a počas prvého dňa zasadania predniesol referát s názvom Za *všestranné upevnenie februárového víťazstva.* V rámci bodu, v ktorom riešil úlohy strany „v boji proti zvyškom reakcie", sa dotkol aj otázky nacionalizmu:

dôležitým problémom nášho socialistického napredovania je vplyv maloměšťackeho nacionalizmu v našej strane a tým aj v určitých vrstvách nášho ľudu. Musím samokriticky podčiarknuť, že vplyvu maloměšťackeho nacionalizmu neubránili sa ani vedúce orgány strany". Tento maloměšťacky nacionalizmus sa podľa Širokého prejavoval „v *pomere k českému národu".*[27] Išlo o jednoznačnú snahu posunúť kampaň proti vtedy ešte meštiackemu nacionalizmu na novú úroveň. Po prvýkrát sa hovorilo o vplyve nacionalizmu na vedúce orgány strany. Aj keď Široký nikoho nemenoval, z budúceho vývoja sa dá usúdiť, že kritika jednoznačne smerovala k predstaviteľom bývalého povstaleckého vedenia KSS a mala postupne viesť k definitívnemu vybaveniu si vzájomných účtov. Tento pokus mu však nevyšiel. Dôvodom bol vtedajší nezáujem Moskvy na zostrení kritiky nacionalizmu v tej podobe, v akej sa v Československu uplatňoval. Plénum ÚV KSS sa konalo v čase, keď bol K. Gottwald prítomný na Kryme, kam si išiel pre inštrukcie od J. V. Stalina. Vo vedúcich kruhoch KSČ vládla určitá nervozita, pretože sa nevedelo, s čím sa Gottwald vráti zo Sovietskeho zväzu. Po jeho návrate do Československa sa nekonala nijaká kritika nacionalistických úchyliek, ale politická línia KSČ sa posunula smerom k „ostrému kurzu". Postupne sa osvojovala téza o zostřovaní triedneho boja, začalo sa hovoriť o prenikaní nepriateľa do strany, čím sa vytvárala priaznivá atmosféra na rozkrútenie kolotoča politických procesov.[28] Širokého neúspech však bol len čiastočný, pretože jeho septembrová kritika meštiackeho nacionalizmu položila praktické základy budúcej kampane a procesu proti buržoáznym nacionalistom. Tým, že kritika smerovala do vedenia strany, bol vytýčený aj okruh potenciálnych cieľov kritiky, resp. budúcich obetí.

V. Široký

Kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku sa po Širokého pokuse neobnovila. Na poli vnútropolitickom, resp. straníckom až do jesene 1949 nebolo badať známky zvýšenej aktivity v otázke buržoázneho nacionalizmu.[29] V. Široký sa po čiastočnom neúspechu svojej kritiky snažil preniesť iniciatívu do prostredia Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Jeho

26 Bližšie pozri: KAMIŃSKI, L: Proč se Gomułka nestal polským Slánským? In: PERNES, J. - FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy i/ Československu,* s. 33 - 37.

27 SNA, f. Plénum ÚV KSS, šk, 1821, i. j. 8. Zasadnutie ÚV KSS zo dňa 27, - 28. 9. 1948, s. 8.
V knižnom vydaní tohto referátu boli tieto formulácie zostrené a termín maloměšťacky nacionalizmus bol z propagandistického hľadiska nahradený termínom buržoázny nacionalizmus. ŠIROKÝ, V.: *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu.* Bratislava 1952, s. 144.

28 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 160.

29 Na jednotlivých zasadnutiach ÚV KSČ, ÚV KSS a aj na IX, zjazde KSČ sa buržoáznemu nacionalizmu dostala len minimálna pozornosť. Väčšinou išlo len o neadresnú a formálnu kritiku. SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 35 - 36.

ciele zostali rovnaké, zmenili sa len prostriedky. Prostredníctvom svojich ľudí sa snažil zamerať vyšetrovanie smerom k svojim politickým odporcom. Už od konca roku 1948 začala ŠtB zhromažďovať materiály proti vedúcim slovenským politikom, najmä účelovo zameranými výsluchmi osôb zatknutých na jeseň 1948.[30] Je otázne, či V. Široký v prvých mesiacoch po prijatí rezolúcie postupoval v otázke buržoázneho nacionalizmu z vlastnej iniciatívy, teda bez vedomia Prahy, alebo až po schválení svojich krokov v úzkom vedení KSČ. Môžeme konštatovať, že koncom roka 1948, resp. začiatkom nasledujúceho ešte priestor na vlastnú iniciatívu mal. Situácia v strane a spoločnosti ešte nebola taká vypätá a neistá ako od jesene 1949. Po tom, ako prepukla kampaň hľadania nepriateľa vo vnútri strany, sa Širokému priestor na vlastnú iniciatívu výrazne zúžil. Od jesene 1949 sa stupňovali aj zahraničnopolitické tlaky na riešenie buržoázneho nacionalizmu v Československu. Zdalo sa, že Praha zostáva voči týmto tlakom hluchá.

Vyvrcholenie kampane proti buržoáznym nacionalistom (leto 1949 - leto 1950)

Od leta 1949 začala kampaň proti buržoáznym nacionalistom na Slovensku opäť ožívať, najmä vplyvom zahraničnopolitických udalostí. Tlak Moskvy, v prvých fázach prevádzaný prostredníctvom Madárska, neskôr priamo sovietskymi poradcami v Československu, sa pomaly ale isto stupňoval. Čelní predstavitelia KSČ postupne stratili vplyv na priebeh udalostí a Moskva jednoznačne prebrala opraty v smerovaní kampane proti buržoáznemu nacionalizmu. Na oživenie a priebeh kampane mali rozhodujúci vplyv tri zahraničnopolitické udalosti - procesy proti „nacionalistickým úchylkárom" v štátoch socialistického bloku, v prípade Československa najmä proti Lászlóvi Rajkovi v Maďarsku, príchod sovietskych poradcov do Československa a druhá rezolúcia Informbyra z novembra 1949.

K prvému odhaleniu „pravej nacionalistickej úchylky" došlo na jar 1949 v Komunistickej strane Albánska[31] a k podobnému odhaleniu došlo aj v Komunistickej strane Bulharska.[32] Približne v rovnakom čase sa v Madársku naplno rozbehlo hľadanie nepriateľov vo vnútri komunistickej strany, ktoré malo neskôr významný vplyv aj na situáciu v Československu. Jeho výsledkom bolo odhalenie rozsiahlej *„protištátnej buržoáznonacionalistickej skupiny"* orientovanej na Juhosláviu a jej prostredníctvom na západné mocnosti.[33] Do čela tejto skupiny postavili madárské vyšetrovacie orgány (samozrejme na pokyn z Moskvy) ministra zahraničných vecí a vysokého straníckeho funkcionára Lászlóa Rajka.[34] Maďarské vedenie sa touto kauzou snažilo v prvom rade uspokojiť očakávania Moskvy a v druhom rade sa ju snažilo využiť aj vo svoj prospech - pri riešení vzájomných československo-ma-

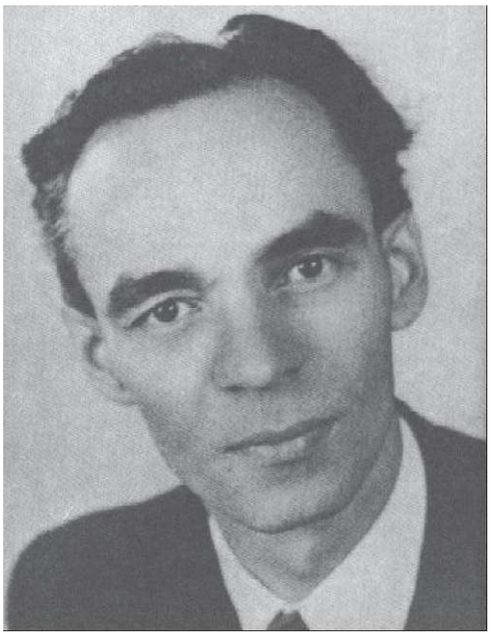

L. Rajk

30 V tomto období boli rozhodujúcimi výpovede bývalej pražskej dopisovateľky Pravdy V. Hložkovej, ktorá mala blízke styky takmer so všetkými poprednými slovenskými komunistickými funkcionármi. Vypovedala najmä o Holdošovi, Šoltészovi, Husákovi a Púllovi. Národní archiv České republiky (NA ČR) Praha, f. KSČ - ÚV - 02/1, svazek (sv.) 11-12, i. j. 14, bod 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spot, s. 11.

31 V nasledujúcom politickom procese bol do čela sprisahania postavený a na trest smrti odsúdený tajomník ÚV Komunistickej strany Albánska a minister vnútra Kopi Dzodze.

32 Do čela sprisahania bol postavený generálny tajomník Komunistickej strany Bulharska a podpredseda vlády Trajčo Kostov, ktorý bol v decembri 1949 odsúdený na trest smrti a popravený.

33 RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům, s. 185.

34 László Rajk bol ako „imperialistický agent a titovský špión" v septembri 1949 odsúdený na trest smrti a popravený. Bližšie k procesu pozri VARGA, L.: Rajkúv proces. In: PERNES, J. - FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu,* s. 273 - 281.

ďarských vzťahov.[35] Vyšetrovanie sa čiastočne zameralo aj smerom na Slovensko, preto neprekvapuje, že sa v procese proti Rajkovi objavilo aj viacero mien vysokopostavených slovenských komunistických funkcionárov (V. Clementis, G. Husák, L. Holdoš, M. Falťan a ďalší).[36] Keďže maďarskí komunisti na základe skúseností vedeli, čo čaká komunistov označených za buržoáznych nacionalistov, snažili sa týmto postupom upriamiť pozornosť Moskvy na Slovensko a takto sa pokúsiť zbaviť nepohodlných slovenských súdruhov.[37] Tento scenár mal reálny základ, pretože Moskva sa prostredníctvom procesu s Rajkom snažila preniesť kampaň odhaľovania vnútorného nepriateľa smerom do Československa. Maďarská strana celkom logicky stavila na Slovensko a protičeský buržoázny nacionalizmu, ktorý však nebol pre Moskvu zaujímavý. Potrebnú zmenu vyvolal príchod sovietskych poradcov M. T. Lichačeva a N. I. Makarova, od ktorých sa jednoznačne očakávalo, že budapeštiansky proces zamerajú tak, aby bol následne odhalený aj československý Rajk. Sovietski poradcovia zostali verní línii, ktorú vytýčili maďarskí vyšetrovatelia a začali hľadať československého Rajka na Slovensku medzi buržoáznymi nacionalistami. Do čela sprisahania však potrebovali osobu, ktorá by zdôraznila protisovietsky nacionalizmus. Je možné, že už pri príprave procesu si vytipovali na túto úlohu V. Clementisa,[38] ktorý sa v danej chvíli do tejto úlohy hodil.

Odhalenie „pravých nacionálnych úchyliek" v Albánsku, Bulharsku a budapeštiansky proces s Rajkom mali významný vplyv na situáciu v socialistickom bloku.Vdňoch 16. - 19. novembra 1949 sa konalo v Budapešti zasadnutie Informbyra komunistických strán, ktoré malo z týchto procesov vyvodiť ponaučenie pre všetky komunistické strany. Bola prijatá druhá rezolúcia o Juhoslávii s výstižným názvom „Juhoslovanská komunistická strana v moci vrahov a špiónov",[39] ktorá mala rozhodujúci ideologický a politický vplyv na hľadanie triednych nepriateľov vo vnútri KSČ. Rezolúcia konštatovala, že *„Titova a Rankovičova banda stala sa priamou agentúrou imperializmu a pomáhačom podnecovaiel'ov vojny".*[40] Jednou z najdôležitejších úloh komunistických a robotníckych strán bolo „*odhaľovať a odstrániť z vlastných radov buržoázne-nacionalistické živly a všetkých agentov imperializmu, nech sa kryjú akoukoľvek zástavou"* [41] Na základe tejto rezolúcie boli tzv. buržoázno nacionalistické živly v komunistických stranách stotožnené s agentmi imperializmu. V rámci Československa sa výsledky rezolúcie v plnej miere prejavili najmä na Slovensku.

Kedže československá ŠtB sa ukázala ako neschopná odhaľovať československé al-

Zdroj: Pravda

G. GEORGIU-DEJ

Juhoslovanská komunistická strana v moci vrahov a špiónov

Prejav na porade Informačného byra komunistických strán v druhej polovici novembra 1949

35 Vztahy medzi KSČ a KSS na jednej strane a Komunistickou stranou Maďarska na strane druhej trpeli v rokoch 1945 - 1948 trvalými rozpormi ohľadne postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. Napríklad Mátyas Rákosi už 24. septembra 1948 v liste J. V. Stalinovi tvrdil, že KSS je rozdelená na frakcie: *Jednu z nich vedie predseda Slovenského zboru poverenikov Husák. V tejto frakcii sú dementis, Novomeský a celá slovenská inteligencia a studentstvo. Frakcia má ostrý nacionalistický, antisemitský a antičeský charakter."* Charakteristiky ostatných frakcií Rákosi v liste neuvádza. MURAŠKO, G. P. (otv. red.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944 - 1953 gg. Tom I1 1949 - 1953 gg* Moskva - Novosibirsk 1998, dokument č. 108, pozn. č. 2, s. 331.

36 Pod nátlakom vypovedalo niekoľko československých občanov. Vo výsluchoch Gejzu Pavlíka sa objavili zmienky o sporoch v KSS a o tom, že *„Husák a jeho skupina zastáva nacionalistické hľadisko".* SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 39

37 G. Husák v roku 1963 dokonca tvrdil, že išlo o Širokého zámer dohodnutý s Mihálom Farkasom, členom maďarského vedenia, zodpovedným za Rajkov proces. Obaja sa dobre poznali, keďže Farkas bol rodákom z Košíc a pôsobil na Slovensku. ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka. Vybrané kapitoly z rokov 1948 - 1951.* Rigorózna práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2009, s. 47.

38 Túto teóriu čiastočne dokazuje list M. Rákosiho K. Gottwaldovi z 3. 9. 1949, v ktorom už pred procesom s Rajkom vyjadril nedôveru československému ministerstvu zahraničných vecí na čele s V. Clementisom. Keďže Rákosi sa zúčastňoval na vypočúvaní Rajka a mal informácie z prvej ruky, je pravdepodobné, že túto nedôveru vyjadril na základe vyšetrovania sovietskych poradcov. SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 40. Podľa historika Karla Kaplana si poradcovia pri príprave procesu vytipovali za československého Rajka aj ministra vnútra Václava Noska, ktorý počas 2. svetovej vojny pôsobil ako vedúci komunistického exilu v Londýne. KAPLAN, K.: *Sovětští poradci v Československu 1949 - 1956.* Praha 1993, s. 21.

39 Rezolúcia bola pomenovaná podľa prejavu, ktorý na porade Informbyra predniesol rumunský zástupca Georg Georgiu-Dej.

40 *Pravda,* 10. 12. 1949, s. 8.

41 Tamže, s. 15.

ternatívy „rajkovčiny" a vyhľadávať „titovských agentov", J. V. Stalin postupne vytváral na československé vedenie nátlak na prijatie sovietskych odborných poradcov, ktorí by pomohli bezpečnostným orgánom plniť požiadavky Moskvy. Tento nátlak prichádzal zo začiatku sprostredkovane cez Maďarsko v súvislosti s Rajkovym procesom a aj z Poľska.[42] K. Gottwald tlaku nakoniec podľahol a spolu s Rudolfom Slánským 16. septembra 1949 odoslali do Moskvy žiadosť o zaslanie sovietskych poradcov, ktorým sú *„výsledky súdneho vyšetrovania v Maďarsku známe a ktorí by nám pomohli previesť vyšetrovanie v tejto veci".*[43] Moskva tejto žiadosti vyhovela a už koncom septembra 1949 dorazili do Prahy prví dvaja poradcovia - nie náhodou to boli práve vyšetrovatelia z procesu s Rajkom - Lichačev a Makarov. Ich úlohou bolo dokončiť to, čo v budapeštianskom procese naznačili - odhaliť československého Rajka. Rozhodujúco ovplyvnili smerovanie a intenzitu kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku a do práce československej bezpečnosti priniesli nové sovietske metódy. Následne vznikli v rámci ŠtB dva zvláštne vyšetrovacie oddelenia na hľadanie nepriateľov v strane. Pražské oddelenie viedol K. Šváb, bratislavské Teodor Baláž.[44]

Po príchode do Československa poradcovia pravdepodobne ešte raz prehodnotili zameranie kampane smerom na Slovensko.[45] Po jej definitívnom schválení sa vyberal zo širšieho okruhu slovenských komunistov kandidát na československého Rajka. Podľa výpovede T. Baláža sa osoby vyberali na návšteve Lichačeva a Makarova v Bratislave na jeseň 1949: *„Poradcovia vtedy začali hovoriť o jednotlivých ľuďoch, na ktorých by mali byť zhromažďované poznatky. Odmietli návrh aby na jednaní bol prítomný niektorý z vedúcich politických činiteľov."*[46] Táto požiadavka bola logická, pretože v okruhu vytipovaných osôb boli takmer všetci najvyšší funkcionári KSS,[47] dokonca aj V. Široký.[48] Rozhodlo sa, že československý Rajk sa bude vyberať zo slovenských buržoáznych nacionalistov. Neskôr sa ukázalo, že táto orientácia nebola práve najšťastnejšia. Hľadaním československého Rajka v radoch slovenských komunistických funkcionárov sa zdôrazňoval v prvom rade protičeský nacionalizmus (provinčný), ktorý nebol pre Moskvu zaujímavý. Ako vedľajší produkt bol akceptovateľný, avšak ako hlavná téma kampane bol nevyhovujúci. Keďže úlohou poradcov bolo odhaliť sprisahanie v čo najkratšom čase,[49] zostali verní koncepcii, ktorá za hlavu sprisahania považovala ministra zahraničných veci V. Clementisa.[50] Tomuto zameraniu a celkove k hľadaniu Rajka v Československu nebol spočiatku naklonený ani K. Gottwald. Pri stretnutiach so sovietskymi poradcami to dával jasne najavo: *„Pri našom prvom stretnutí 27. septembra 1949, súdruh Gottwald povedal, že si nemyslí, že by sa anglo-americká špionážna sieť v Československu rozrástla do podobných rozmerov ako v Maďarsku (...) Hovoril, že každého osobne pozná už mnoho rokov a utvrdzuje sa v tom, že u nich Rajk nie je, on je o tom presvedčený, hoci v strednej úrovni štátneho a straníckeho aparátu nepriatelia, samozrejme, môžu byť."*[51] Tlakom z Moskvy však postupne podľahol, no napriek tomu jeho prvotný odmietavý postoj mohol spôsobiť oneskorenie hľadania československého Rajka.

42 M. Rákosi československým predstaviteľom odporúčal, aby si z Moskvy vyžiadali sovietskych poradcov, ktorí majú veľké skúsenosti v odhaľovaní nepriateľov a osvedčili sa v Budapešti. KAPLAN. K.: *Sovětští poradci v Československu,* s. 18.

43 Tamže. s. 19.

44 Bratislavské oddelenie vzniklo na porade V. Širokého. L. Kopřivu a K. Švába dňa 10. 10. 1949 v Černínském paláci v Prahe. NAČR Praha, f. KSČ - ÚV - 02/1. sv. 11 - 12, i. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol., s. 70.

45 Podľa výpovede vyšetrovateľa Bohumila Doubka práve sovietski poradcovia dospeli k názoru, že československého Rajka treba hľadať medzi Slovákmi, ktorí mali do Maďarska najbližšie a mali takisto užšie styky s Maďarmi. KAPLAN, K.: *StBosobš. Výpoveď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Praha 2002, s. 57.

46 SNA. f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954. s. 41.

47 O tom, že v KSS existujú dve názorové skupiny, resp. platformy, čelní predstavitelia v Moskve vedeli už pred februárom 1948. Tieto informácie k nim prúdili od samotných slovenských komunistov a samozrejme aj cestou sovietskych agentov v Československu.

48 Je všeobecne známe svedectvo T. Baláža, kde sa ho poradca Lichačev pýtal na V. Širokého *„A čo tento?Kopneme aj toho?"* SNA. f. ÚV KSS. Správa komisie, časť 1948 - 1954. s. 42.

49 O netrpezlivosti sovietskych poradcov hovoril v roku 1963 aj bývalý veliteľ ŠtB Jindřich Veselý ktorý charakterizoval ich činnosť slovami: *„Stoj čo stoj nájsť, usvedčiť,* orfsMfľTamže.s.42-43.

50 Bývalí pracovníci útvarov ŠtB B. Doubek a V. Kohoutek pri neskorších pohovoroch potvrdili, že orientáciu na V. Clementisa do vyšetrovania vniesli sovietski poradcovia Lichačev a Makarov spolu so K. Švábom. SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954. s. 45

51 VOLOKITINA, T. V. (otv. red.): *Sovetskij faktor v Vostočnoj Jevrope 1944 - 1953. T. 2. 1949 - 1953. Dokumenty.* Moskva 2002, dokumente. 99, s. 286.

V. Clementis

Zo začiatku (ešte v Maďarsku) postupovali poradcovia tak, že si vybrali najjednoduchšiu a najprirodzenejšiu cestu - z Maďarska je najbližšie práve na Slovensko a tým aj do Československa. Toto smerovanie bolo v danej situácii správne, veď sa poukazovalo, že sprisahanie má medzinárodné dimenzie. Zo sovietskeho pohľadu sa síce slovenskými buržoáznymi nacionalistami zdôrazňoval nacionalizmus protičeský, ale ak by sa do čela skupiny postavila osoba, na ktorej sa dá zvýrazniť prepotrebný nacionalizmus protisovietsky, problém by sa vyriešil. Koncepcia procesu mala byť podobná ako v prípade Lászlóa Rajku. Mala mať dve nosné línie - protiimperialistickú a protititovskú. Z propagandistického hľadiska mal proces odhaliť sprisahanie západného imperializmu proti *„táboru mieru, demokracie a socializmu"* (rozumej proti Sovietskemu zväzu) a úlohu služobníka imperializmu Titovej Juhoslávie.[52] Podľa tohto sa vyberali aj členovia a hlava sprisahania. Okruh podozrivých sa mal koncentrovať predovšetkým na osoby s negatívnym postojom k Sovietskemu zväzu, osoby, ktoré pôsobili v minulosti na Západe a osoby, ktoré mali kontakty na Juhosláviu. Samozrejme, v duchu druhej rezolúcie Informbyra bolo dôležité aj obvinenie z buržoázneho nacionalizmu.

V. Clementis pravdepodobne ako jediný tieto podmienky na prvý pohľad spĺňal a treba konštatovať, že z propagandistického hľadiska do úlohy československého Rajka vhodne zapadal. V prvom rade vďaka jeho „nesprávnemu" postoju k sovietsko-nemeckému paktu v roku 1939 ho bolo možné obviniť z protisovietskeho nacionalizmu, čím spĺňal základnú podmienku negatívneho postoja, resp. nenávisti k Sovietskemu zväzu. Poradcom do plánov výborne zapadala aj Clementisova činnosť v Londýne v rokoch 2. svetovej vojny a jeho časté kontakty s prezidentom E. Benešom. Vďaka tomu mohol byť obvinený zo spolčovania sa so „západnými imperialistami". Horšie to bolo so spojením Clementis a Juhoslávia Tento nedostatok sa ale mohol vyriešiť dosadením vhodnej osoby do skupiny, ktorá by plnila absentujúci rozmer „juhoslovanského špióna".[53] Dôležitou bola aj jeho funkcia ministra zahraničia. V. Clementis zastupoval Československo pri rokovaniach o maďarskej menšine na Slovensku, takže obvinenie z buržoázneho nacionalizmu sa priam pýtalo.[54] Na základe toho možno konštatovať, že Clementis sa skutočne hodil do úlohy československého Rajka - až na jednu zásadnú vec, ktorá sa prejavila veľmi skoro. V. Clementis nebol reprezentatívna osoba! Bol síce ministrom zahraničných vecí podobne ako László Rajk, ale na rozdiel od neho nikdy nebol vo vysokých štruktúrach strany. Ešte markantnejšie je jeho porovnanie s obvinenými a odsúdenými v procesoch v ostatných štátoch socialistického bloku.[55] Z tohto hľadiska koncepcia Moskve nevyhovovala, pretože jej išlo predovšetkým o hľadanie nepriateľa vo vnútri strany. Na základe teórie zostrovania triedneho boja sa museli zostrovať aj odhalenia, teda procesy mali šokovať viac ako predošlé. „Meč strany" mal smerovať už od konca roku 1949 do Prahy - medzi najvyšších predstaviteľov KSČ. Ak sa malo potvrdiť, že Československo je centrom medzinárodného sprisahania, odhalenie spri-

52 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 165.

53 Túto úlohu mohol plniť napríklad Karol Šmidke, ktorý mal živé kontakty na Juhosláviu a tiež bol obvinený z buržoázno nacionalistickej úchylky. Nad jeho zaradením do skupiny sa skutočne uvažovalo, ale nakoniec sa tento scenár nerealizoval. Tamže, s. 166.

54 Samozrejme, nik sa nepozastavoval nad tým, že Clementis v otázke maďarskej menšiny zastával oficiálne československé stanovisko.

55 Napríklad Kopi Dzodze bol tajomníkom ÚV Komunistickej strany Albánska a Trajčo Kostov dokonca generálnym tajomníkom Komunistickej strany Bulharska.

sahancov a samotný proces museli zákonite prekonať maďarský proces s Rajkom. Z pohľadu hľadania nepriateľov vo vnútri strany to s Clementisom ako s hlavou sprisahania nebolo možné. Môžeme jednoznačne konštatovať, že nijaký vtedajší slovenský komunistický funkcionár nespĺňal túto podmienku.[56] Vo svetle budúcich udalostí je namieste tvrdenie, že takýmto smerovaním sovietski poradcovia odsúdili celú kampaň a proces proti buržoáznym nacionalistom na Slovensku z pohľadu Moskvy k neúspechu. Proces s buržoáznymi nacionalistami neprebehol v roku 1950 a vďaka zmeneným zahraničnopolitickým podmienkam ani v rokoch 1951 - 1953, ale až v roku 1954.

Po určení línie a vytipovaní československého Rajka a jeho spoločníkov pristúpila ŠtB pod patronátom sovietskych poradcov k vyšetrovaniu. Na základe väčšinou vynútených výpovedí osôb zatknutých v roku 1948, ale najmä v novembri 1949, bola vytvorená koncepcia tzv. skupiny buržoáznych nacionalistov v KSS na čele s V. Clementisom.[57] Dňa 7. marca 1950 bola sovietskymi poradcami a K. Švábom vypracovaná správa pre vedenie strany, ktorá obsahovala súhrnné výsledky šetrenia proti skupine slovenských buržoáznych nacionalistov.[58] Ide pravdepodobne o najvýznamnejší dokument ku kampani a procesu s buržoáznymi nacionalistami na Slovensku. Správa načrtla hlavnú koncepciu kampane a stala sa základným pilierom kritiky buržoázneho nacionalizmu na straníckej úrovni.[59] Túto koncepciu ŠtB a predovšetkým V. Široký, ktorý bol ovládaný pražskými funkcionármi KSČ, už nikdy neopustili. A to ani vtedy, keď vyšlo najavo, že československým Rajkom sa V. Clementis nestane.

Správa bola rozdelená do troch častí. Prvá časť sa venovala skupine okolo Davu, vďaka ktorej ŠtB našla „historické korene" buržoázneho nacionalizmu už v 20. a 30. rokoch. Z pohľadu ŠtB, a najmä sovietskych poradcov išlo o kľúčové zistenie, pretože sa im podarilo „objaviť" skupinu. Na základe historickej existencie skupiny, resp. platformy mladých ľavicových intelektuálov a ich činnosti v minulosti, mohla ŠtB pomocou poloprávd a vyslovených klamstiev vykonštruovať „*nacionalistickú frakciu, ktorá sa už v 30. rokoch stavala proti línii strany a stratila dôveru v silu protifašistického tábora a ZSSR*"[60] Druhá časť správy sa zaoberala činnosťou Clementisa, Husáka, Šmidkeho a Novomeského v období 2. svetovej vojny, najmä v SNP. Boli obviňovaní, že sa do roku 1941 dištancovali od strany a spolupracovali s buržoáznymi politikmi v Londýne (Clementis), resp. paktovali s ľudáckymi pohlavármi na Slovensku (Husák a Novomeský). Na základe toho mohli vyšetrovatelia demagogickým prístupom obviniť skupinu zo spolčovania sa so „*západnými imperialistami a domácimi fašistickými prisluhovačmi".* Pre politikov (najmä V. Širokého) správa ponúkala aj niekoľko námetov na budúce rozšírenie kritiky a neskôr obvinení. Odporúčala preskúmať činnosť skupiny v prípravách a v priebehu SNP, ich ciele, ďalej otázku politického vedenia a či sa tieto osoby „*nezúčastnili intríg londýnskej vlády okolo vojenského velenia povstania".*[61] Tretia časť správy podrobne rozvádza „dôkazy" o protistraníckej a nepriateľskej činnosti tejto skupiny po oslobodení Československa. Vyšetrovatelia sa snažili zdôrazniť najmä dva aspekty: buržoázno nacionalistický a juhoslovanský. Clementis a spol.[62] boli obvinení zo separatistických snáh namierených proti koncepcii ČSR ako jednotného štátu a z toho, že podporujú *„protičeský šovinizmus a antisemitizmus"* [63] Aby sa do koncepcie dostal aj

56 Absenciu reprezentatívnosti slovenských komunistických funkcionárov spôsobil najmä fakt, že KSS a KSČ sa zjednotili až v septembri 1948 a kooptácia slovenských komunistov do riadiacich orgánov KSČ prebehla ešte neskôr. To spôsobilo, že slovenskí komunisti boli v skutočných mocenských orgánoch zastúpení nedostatočne. V predsedníctve ÚV KSČ boli v období 1948 - 1951 len dvaja slovenskí komunisti (V. Široký a Š. Bašťovanský). V politickom sekretariáte ÚV KSČ boli v rokoch 1951 - 1953 iba V. Široký a K. Bacílek. RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století,* s. 124.

57 Proti slovenským buržoáznym nacionalistom vypovedali najmä: E. Lôbl, námestník ministra zahraničného obchodu, V. Nový, šéfredaktor *Rudého práva,* E. Otto, blízky spolupracovník L. Novomeského na Povereníctve školstva a V. Hložková, bývalá pražská dopisovatelia Pravdy. SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 44.

58 Tamže, s. 52.

59 Podľa spomienok vyšetrovateľa B. Doubka bola uvedená správa *„hlavným podkladom pre rokovanie zjazdu KSS o buržoázno nacionalistických úchylkách a hlavnou príčinou kritiky a odvolania z funkcii Clementisa, Husáka, Novomeského a ďalších".* Doubek si tiež spomínal, že keď v novinách čítal referát V. Širokého, *„niektoré pasáže boli doslovným znením správy..."* KAPLAN, K.: *StB o sobě,* s. 58 - 59.

60 SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 53.

61 Tamže.

62 V tejto časti autori správy pridali do skupiny aj šéfredaktora Pravdy Eduarda Friša.

63 Tamže, s. 56.

„Buržoázni nacionalisti" vo vyšetrovacej väzbe ŠtB. Zhora: Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Ladislav Holdoš, Daniel Okáli a Ivan Horváth.
Zdroj: AZVJS, NAČR

Momentka z IX. zjazdu KSS 24. - 21. mája 1950. Zdroj: AMSNP

nacionalizmus protisovietsky, správa zdôrazňovala Clementisove postoje k sovietsko-nemeckému paktu v roku 1939. V rámci zvýraznenia juhoslovanského aspektu v celkovej kompozícii bol do skupiny priradený Karol Šmidke, ktorý mal ako predseda Zväzu slovenských partizánov početné kontakty do Juhoslávie.[64]

Napriek snahe sovietskych poradcov sa nepodarilo splniť požiadavky Moskvy a zdôrazniť v koncepcii pripravovanej kampane protisovietsky nacionalizmus a protititovskú líniu. Koncepcia v tejto podobe až príliš zvýrazňovala okrajový protičeský nacionalizmus. Poradcovia nesplnili svoju úlohu a obrazne povedané nenaviedli politických predstaviteľov v Prahe správnym smerom. Najvyšším funkcionárom KSČ naopak takáto koncepcia vyhovovala, a kedže bola výtvorom sovietskych poradcov, pokladali ju za oficiálnu inštrukciu z Moskvy a náležíte ju aj využili. Kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu sa dostala do rozhodujúcej fázy.

Ako prvý bol so správou oboznámený K. Gottwald a po ňom aj R. Slánský a V. Široký.[65] S využitím správy sa neváhalo a už na predsedníctve ÚV KSČ 13. marca 1950 predniesol Ladislav Kopřiva referát, v ktorom ostro kritizoval V. Clementisa. Kritika sa niesla presne v duchu správy ŠtB, možno povedať, že bola doslova skopírovaná. Clementis bol následne odvolaný z funkcie ministra zahraničných vecí a vyzvaný k písomnej sebakritike.[66] Po kritike Clementisa prišla na rad aj kritika Husáka a Novomeského, ktorá mala prebehnúť na pôde KSS a iniciatívy sa chopil, samozrejme, Husákov najväčší rival V. Široký. Na predsedníctve ÚV KSS 3. apríla 1950 predniesol Široký prvú adresnú kritiku jednotlivých členov vedenia KSS. Referát sa niesol presne v duchu posledného zasadnutia ÚV KSČ a okrem kritiky Clementisa sa zameral aj na Husáka a Novomeského, ktorých označil za *„nositeľov buržoázno nacionalistickej úchylky v KSS".*[67] Široký vsadil všetko na jednu kartu a na nasledujúcom pléne ÚV KSS 6. a 7. apríla 1950, ktoré už bolo verejné, kritiku ešte zostril. Na začiatku referoval o prípade Clementis, ale prevažnú časť referátu už venoval kritike Husáka a Novomeského. Zameral sa najmä na ich činnosť po roku 1945, najmä vo vzťahu k riešeniu otázky štátoprávneho postavenia Slovenska v Československu.[68] Zámerom Širokého pravdepodobne bolo, aby sa na Slovensku upriamila pozornosť na Husáka a Novomeského. Samozrejme, je otázne, či Široký konal na vlastnú zodpovednosť, alebo s tichým súhlasom Prahy.[69] Táto tendencia sa naplno prejavila na IX. zjazde KSS, ktorý sa konal v Bratislave 24. - 27. mája 1950 a ktorý bol v úplnej réžii V. Širokého. Zjazd sa preslávil najmä kritikou buržoázneho nacionalizmu a odstavením jeho hlavných predstaviteľov Husáka a Novomeského z vedenia KSS. V. Široký mal na zjazde hlavný referát „So súdruhom Gottwaldom smelšie a rýchlejšie vpred k vybudovaniu socializ-

64 Tamže.

65 O čiastkových zisteniach boli informovaní už od konca roku 1949. takže správa ich pravdepodobne neprekvapila. Tamže. s. 59.

66 Ani jedna z jeho šiestich sebakritík nebola uznaná za dostatočnú. Tamže, s. 64.

67 Tamže, s. 65.

68 SNA. f. plénum ÚV KSS, šk. 1823, i. j. 11. Referát V. Širokého na zasadnutí ÚV KSS 6. - 7. 4. 1950

69 V. Široký v roku 1963 tvrdil, že v tomto období konal so súhlasom ÚV KSČ: *..Vždy som všetko predkladal. Nikdy som so svojim osobným názorom na nič nešiel."* SNA. f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 65.

mu v našej vlasti", v ktorom sa obšírne venoval aj kritike buržoázneho nacionalizmu v KSS. Tá vychádzala z referátu predneseného na zasadnutí pléna ÚV KSS 6. a 7. apríla 1950 a v zásade sa od neho nelíšila. Jediným rozdielom bolo, že kritika Husáka, Novomeského a Šmidkeho už odznela ako prvá a hlavná, zatiaľ čo Clementisovi Široký venoval len minimálny priestor, a to iba v závere referátu o buržoáznom nacionalizme.[70] Širokého snaha bola evidentná - definitívne sa zbaviť Husáka a Novomeského v širšom vedení KSS, čo sa mu nakoniec podarilo. Po zjazde sa rozbehla z propagandistického hľadiska veľmi intenzívna a ostrá kampaň, ktorej výsledkom malo byť pravdepodobne zatknutie kritizovaných súdruhov. Došlo však k presnému opaku - náhlemu prerušeniu kampane.

Degradácia z procesu hlavného na proces vedľajší (leto 1950 - 1954)

V lete 1950 sa v ŠtB, samozrejme na pokyn Moskvy, začala prehodnocovať celá koncepcia odhalenia československého Rajka na čele s V. Clementisom. Dôsledkom toho došlo k náhlemu prerušeniu kampane proti buržoáznemu nacionalizmu. Zároveň to bol hlavný dôvod, prečo Clementis a spol. nedostali po IX. zjazde KSS ešte nálepku zradcov a nepriateľov a prečo po takej intenzívnej a ostrej kampani nedošlo k ich zatknutiu. Vdáka takmer výhradnej kritike Husáka, Novomeského a Šmidkeho kritika buržoázneho nacionalizmu na IX. zjazde KSS vyznela až príliš protičesky a nebola v súlade so snahou odhaliť československého Rajka, ktorým sa mal stať V. Clementis. Jej zameranie bolo z pohľadu Moskvy bezcenné a z propagandistického hľadiska neplnilo úlohy, ktoré vyplývali zo záverov rezolúcie Informbyra z novembra 1949. Proces by v takejto podobe ani zdáleka nedosahoval parametre madárského procesu s Rajkom a z propagandistického hľadiska by nepotvrdil jeho závery o Československu ako o centre medzinárodného sprisahania. Sklamanie a už aj istú dávku nespokojnosti Moskvy odrážajú hlásenia sovietskych diplomatov. V správe N. G. Novikova, generálneho konzula ZSSR v Bratislave, sa konštatuje *„nedostatočné principiálne nastolenie otázky buržoázneho nacionalizmu, jeho zredukovanie na osobnosti G. Husáka, L. Novomeského a K. Šmidkeho, ktorých nacionalistické chyby mali protičeské zameranie".* Týmto sa vraj dostalo do úzadia *„odsúdenie antisovietskych chýb Clementisa, hoci táto otázka podľa dôležitosti a aktuálnosti neustupuje prvej, ale prevyšuje ju".*[71] V podobnom duchu sa niesla aj správa korešpondenta TMS V. Medová, ktorú v polovici júla 1950 zaslal Ministerstvu zahraničia ZSSR L. F. Teplov, sovietsky chargé d'affaires: *„na zjazde* (IX. zjazd KSS - pozn. autora) *sa hovorilo iba o slovenskom buržoáznom nacionalizme, ale nikto nič nepovedal o celoštátnom nacionalizme, hoci tento je škodlivejší, nebezpečnejší a jeho korene siahajú oveľa hlbšie".*[72]

Situácia v hľadaní československého Rajka bola v tomto štádiu zrelá na energický zásah Moskvy, ktorý na seba nenechal dlho čakať. V prvom rade bolo potrebné zasiahnuť proti hlavným vinníkom nezdaru v odhalení československého Rajka - sovietskym poradcom Lichačevovi a Makarovovi, ktorí nedokázali zamerať vyšetrovanie tak, aby vyhovovalo sovietskym záujmom, a zároveň by dostatočne zrozumiteľne inštruovalo najvyšších predstaviteľov KSČ. Obaja poradcovia boli v lete 1950 z Československa odvolaní a ich miesto zaujala nová skupina na čele s Vladimírom Bojarským.'*[3] Tá mala pravdepodobne prinavrátiť pripravovanému procesu s československým Rajkom protisovietsky a protititovský obsah, ktorý vyhovoval požiadavkám Moskvy.

Poradcovia sa rozhodli využiť predchádzajúce vyšetrovanie slovenských buržoáznych nacionalistov a následne ho doplniť „českou vetvou", ktorá by zdôraznila predovšetkým „celoštátny" protisovietsky nacionalizmus. Aby sa tento efekt zvýraznil, bolo potrebné dosadiť do úlohy československého Rajka reprezentatívnejšiu osobu akou bol Slovák V. Clementis, ktorého pozícia už bola neudržateľná. Preto poradcovia obrátili svoju pozornosť do radov KSČ V novembri 1950 bol zatknutý vedúci tajomník Krajského výboru KSČ v Brne Otto Šlingl a na základe jeho výpovedí ŠtB vo februári 1951 zatkla aj bývalú vedúcu organizačného oddelenia ÚV KSČ a zástupkyňu generálneho tajomníka KSČ Máriu Švermovú. Vyšetrovanie priviedlo

70 SNA. f. Zjazdy a konferencie KSS, šk. 22. Protokol IX. zjazdu KSS 24. - 27. mája 1950, s. 56 - *55: Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska.* Bratislava 1950, s. 64 - 73.

71 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 166.

72 Tamže.

73 KAPLAN, K.: *Sovětští poradci v Československu*, s. 31.

Dobová karikatúra. Zdroj: Pravda

poradcov k tomu, že práve Šlingl je hľadaným československým Rajkom.'[4] Predpokladalo sa, že by sa oba prípady, Šlingl - Švermova a Clementis - buržoázni nacionalisti vzájomne prepojili a koncipovali ako súčasť širšieho sprisahania. Spoločným základom oboch sprisahaní mal byť buržoázny nacionalizmus - na českej strane prezentovaný ako nadraďovanie záujmov Československa nad záujmy Sovietskeho zväzu a na slovenskej strane ako separatizmus a úsilie o obnovenie kapitalizmu. Šlingl mal podľa vyšetrovateľov ako vodca sprisahania zvrhnúť generálneho tajomníka KSČ Slánského.[75] V podstate malo ísť o dva rovnocenné procesy, jeden český a jeden slovenský.

Záverom vyšetrovania a novej koncepcii sa podrobili aj čelní predstavitelia KSČ, ktorí už v tomto štádiu stratili akúkoľvek možnosť ovplyvňovať zameranie vyšetrovania iným smerom. Ten jednoznačne stanovili poradcovia a zamierili svoju pozornosť do najužšieho vedenia KSČ. Generálny tajomník R. Slánský 4. decembra 1950 na uzavretom zasadnutí predsedníctva ÚV KSČ jednoznačne vyhlásil: *„Šlingl je Rajk."*[76] K verejnému odhaleniu „špiónov a záškodníkov" došlo na slávnostnom zasadnutí ÚV KSČ 21. - 24. februára 1951. K slovenským buržoáznym nacionalistom (v tom čase už vo vyšetrovacej väzbe) referoval Š. Bašfovanský, ktorý vo svojom referáte „Odhalenie špionážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o trakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS" obvinil Clementisa a spol. z úmyselného rozbíjania republiky, sabotovania výstavby socializmu a zo snahy obnoviť kapitalizmus. Husákovi a Novomeskému sa snažil dokázať, že *„boli a sú zarytými nepriateľmi sovietskeho ľudu a jeho socialistického zriadenia"*[77] Podobnú rétoriku obsahoval aj Širokého referát na zasadnutí ÚV KSS 18. - 20. apríla 1951, v ktorom už činnosť Husáka a Novomeského jednoznačne označil za *„protištátnu a protistranfcku".* Ide tu o výrazný posun v porovnaní s kritikou na IX. zjazde KSS, čo dokazujú Širokého slová: *„Dnes je už jasné, že ani u Clementisa ani u Husáka a Novomeského nešlo len o ideologické úchylky od správnej politiky našej strany, ale o zámerné pôsobenie nepriateľov strany..."*[78] Oba referáty už činnosť Clementisa a spol. jednoznačne kriminalizovali a opäť rozdúchali v spoločnosti ostrú propagandistickú kampaň, ktorá mala byť predzvesťou očakávaného súdneho procesu s Clementisom a spol.

Do jej priebehu však znovu zasiahli zahraničnopolitické vplyvy, ktoré sa pre buržoáznych nacionalistov (okrem V. Clementisa) stali šťastím v nešťastí. Od leta 1951 sa vo vedení ŠtB začali objavovať názory, že hlavou sprisahania nie je Šlingl, ale niekto vyššie postavený. Tieto názory dostali reálnu podobu po odvolaní vedúceho sovietskych poradcov V. Bojarského z Československa, ktorý začal so zbieraním materiálov na R. Slánského, ktoré ale v Moskve vyhodnotili ako nedostatočné.[79] Jeho miesto zaujal Alexej Besčasnov, ktorý spolu s ďalšími poradcami koncipoval novú líniu hlavného procesu a vykonal aj jeho realizáciu.[80] Poradcovia prišli do Československa so

74 Tamže.

75 PEŠEK, J.: Zradcovia so straníckou legitimáciou, s. 70.

76 PETROV, N. V.: Sovětští poradci Ministerstva statní bezpečnosti a príprava procesu s R. Slánským (Podle dokumentů statní bezpečnosti). Irr. PERNES, J. - FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu,* s. 103.

77 *Pravda,* 27. 2. 1951, s. 9 - 10.

78 SNA, f. plénum ÚV KSS, šk. 1824, i. j. 12. Zasadnutie ÚV KSS konané dňa 18 - 20. 4. 1951.

79 Odvolanie V. Bojarského z Československa malo hlbšie súvislosti. Po odvolaní a zatknutí ministra štátnej bezpečnosti ZSSR Abakomova boli čistkou postihnutí aj jeho najbližší spolupracovníci. Ušetrení nezostali ani poradcovia štátnych bezpečností v krajinách socialistického bloku. PETROV, N. V.: Sovětští poradci Ministerstva statní bezpečnosti a príprava procesu s R. Slánským, s. 104.

80 KAPLAN, K.: *Sovětští poradci v Československu, s.* 38 - 39.

Oportunizmus a pučizmus - dve strany falošnej mince buržoáznych nacionalistov

O protistranníckej a protisovietskej platforme G. Husáka

Zdroj: Pravda

zásadne zmenenými inštrukciami. Po takmer dvoch rokoch vyšetrovania mali prestať hľadať československého Rajka a mali sa zamerať na prípravy procesu s tzv. protištátnym sprisahaneckým centrom na čele s R. Slánským, v ktorom išlo o odsúdenie sionizmu.[81] Zo slovenských buržoáznych nacionalistov sa do novej koncepcie procesu hodil iba V. Clementis, ktorému sa ako jedinému mohol dokázať negatívny postoj k Sovietskemu zväzu.[82] Zvyšok skupiny sa v priebehu roka 1952 dostal na vedľajšiu koľaj a pravdepodobne aj z pozornosti sovietskych poradcov. Vyšetrovanie však naďalej pokračovalo a postupne po doplnení o ďalších členov bola „sovietskymi metódami" vytvorená päťčlenná skupina slovenských buržoáznych nacionalistov. Tvorili ju G. Husák, L. Novomeský, L. Holdoš, D. Okáli a I. Horváth.[83] Vyšetrovatelia do jej čela postavili Husáka, preto bola označovaná aj ako skupina slovenských buržoáznych nacionalistov G. Husák a spol.

Po zmene koncepcie hlavného procesu vznikla otázka, čo so skupinou slovenských buržoáznych nacionalistov? Môžeme predpokladať, že sovietski poradcovia prestali mať záujem na procese po línii buržoáznych nacionalistov, ktoré v ostatných krajinách socialistického bloku prebehli pred viac ako tromi rokmi a o ktoré už Moskva nemala záujem. To spôsobilo, že riešenie otázky okolo G. Husáka a L. Novomeského sa dostalo plne do domácej réžie. Eminentný záujem na riešení tejto otázky mal V. Široký, ktorý by sa prostredníctvom súdneho procesu s Husákom a spol. definitívne zbavil svojich konkurentov. Na podobnom riešení mohlo mať rovnako záujem aj pražské vedenie, ktoré mohlo vo svoj prospech definitívne vyriešiť vzájomné česko-slovenské vzťahy. Z tohto pohľadu je znovu otázne, či Široký konal z vlastnej iniciatívy alebo s vedomím Prahy. Pravdou je, že prejavil obrovskú iniciatívu, najmä po tom, ako Ministerstvo národnej bezpečnosti predložilo 23. apríla 1953 trestné oznámenie proti G. Husákovi a spol. Oznámenie totiž neobsahovalo dôkazy o trestnej činnosti, ale len politické obvinenia formulované na straníckych jednaniach v rokoch 1950 - 1951.[84] Predsedníctvo ÚV KSS preto rozhodlo, že zriadi komisiu, ktorá preskúma obžalobu s buržoáznymi nacionalistami.[85] Na vypracovanie obžaloby boli nakoniec rozhodujúce pripomienky V. Širokého, ktoré zaslal ministrovi národnej bezpečnosti K. Bacílkovi v júni 1953, pričom celé ich pasáže boli takmer doslovne prevzaté do obžaloby.[86] Z uvedeného môžeme konštatovať, že na rozdiel od rokov 1951 - 1952 prípravu procesu a jeho vedenie plne prevzali vysokí stranícky činitelia a dotiahli ho pre nich do úspešného konca.[87] Kampaň, ktorú iniciovala Moskva, museli dotiahnuť dokonca domáci politickí činitelia.

Z uvedenej analýzy politicko-propagandistického pozadia kampane a procesu s buržoáznymi nacionalistami vyplýva, že zahraničnopolitické a vnútropolitické faktory sa v ňom neustále striedali a zároveň prelínali. Napriek tomu sa pokúsime o čiastočné zovšeobec-

81 Nová koncepcia procesu súvisela so zásadným obratom vo vzťahu Sovietskeho zväzu a Izraelu. Boj proti buržoáznemu nacionalizmu a titovskej Juhoslávii bol nahradený bojom proti „kozmopolitizmu" a „sionizmu", za ktorým sa skrýval obyčajný antisemitizmus. RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům, s. 185.

82 V. Clementis bol v procese s R. Slánským odsúdený na trest smrti a popravený. Išlo o najväčší a najvýznamnejší politický proces s vysokými komunistickými funkcionármi v Československu. Konal sa v novembri 1952 pred Štátnym súdom v Prahe, ktorý zo 14 obžalovaných 11 odsúdil na trest smrti a ostatných na doživotie.

83 L. Holdoš bol zo začiatku vypočúvaný v „protištátnej rozvratníckej skupine trockistov" a D. Okáliho dlho vyšetrovali ako vedúceho sionistických organizácií na Slovensku, pričom ani jeden z nich nebol kritizovaný z buržoázneho nacionalizmu. I. Horváth mal ako bývalý veľvyslanec v Maďarsku reprezentovať najmä protimaďarský faktor slovenského buržoázneho nacionalizmu. NAČR Praha, f. KSČ - ÚV - 02/1, sv. 11 - 12, i. j 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol., s. 19.

84 SNA, f. ÚV KSS, Správa komisie, časť 1948 - 1954, s. 98.

85 Zloženie komisie bolo nasledujúce: K. Bacílek, Š. Rais, Ľ. Benada a Š. Gažík. Tamže, s. 99.

86 Tamže.

87 Výsledky procesu s G. Husákom a spol., ktorý prebehol 21. - 24. apríla 1954, sú všeobecne známe: G. Husák doživotie, L. Novomeský 10 rokov odňatia slobody, L. Holdoš 13 rokov, D. Okáli 18 rokov a I. Horváth 22 rokov. Všetci okrem L. Novomeského sa na slobodu dostali až v roku 1960.

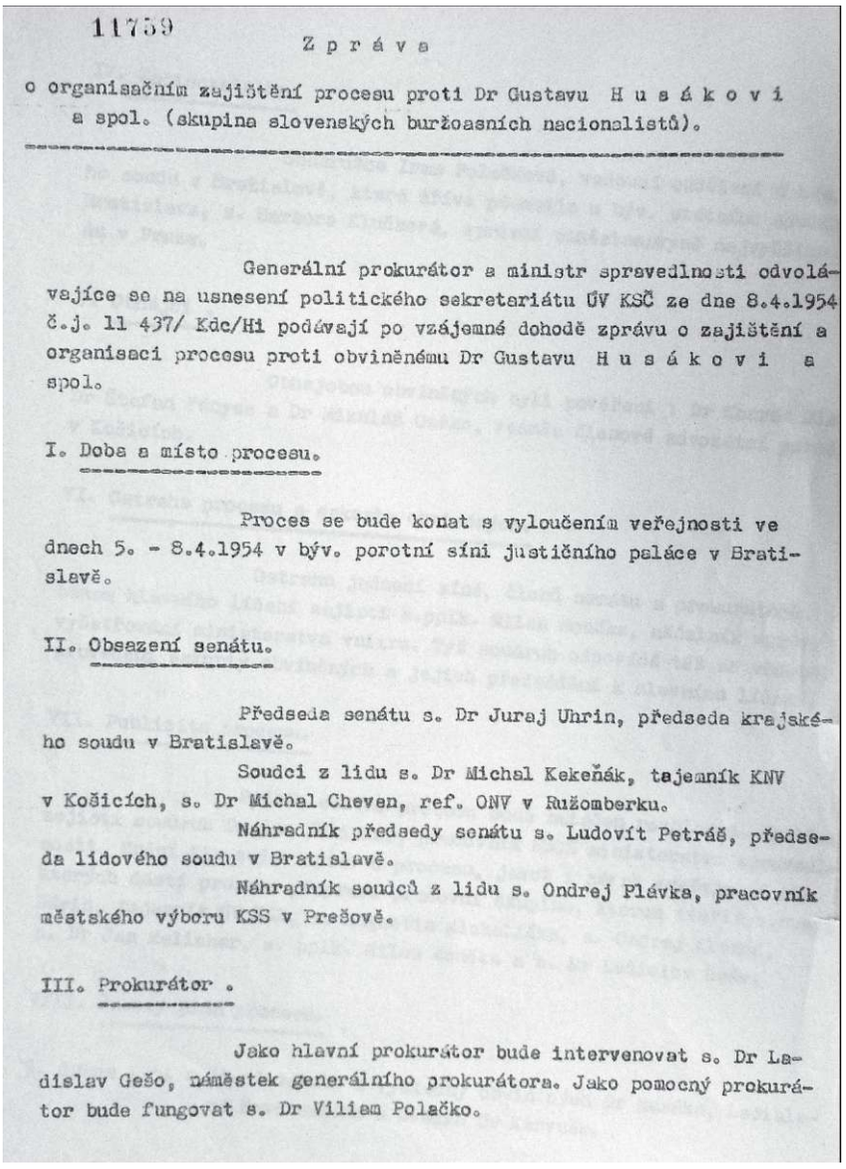

11759

Z p r á v a

o organisačním zajištění procesu proti Dr Gustavu H u s á k o v i a spol. (skupina slovenských buržoasních nacionalistů).

Generální prokurátor a ministr spravedlnosti odvolávajíce se na usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ ze dne 8.4.1954 č.j. ll 437/ Kdc/Hi podávají po vzájemné dohodě zprávu o zajištění a organisaci procesu proti obviněnému Dr Gustavu H u s á k o v i a spol.

I. Doba a místo procesu.

Proces se bude konat s vyloučením veřejnosti ve dnech 5. - 8.4.1954 v býv. porotní síni justičního paláce v Bratislavě.

II. Obsazení senátu.

Předseda senátu s. Dr Juraj Uhrin, předseda krajského soudu v Bratislavě.

Soudci z lidu s. Dr Michal Kekeňák, tajemník KNV v Košicích, s. Dr Michal Cheven, ref. ONV v Ružomberku.

Náhradník předsedy senátu s. Ludovít Petráš, předseda lidového soudu v Bratislavě.

Náhradník soudců z lidu s. Ondrej Plávka, pracovník městského výboru KSS v Prešově.

III. Prokurátor .

Jako hlavní prokurátor bude intervenovat s. Dr Ladislav Gešo, náměstek generálního prokurátora. Jako pomocný prokurátor bude fungovat s. Dr Viliam Polačko.

Organizačné zabezpečenie procesu proti G. Husákovi a spol. Zdroj: NAČR

nenie. Rozhodujúci vplyv na vývoj kampane a procesu mali zahraničnopolitické faktory v rokoch 1949 - 1952, keď o všetkom dôležitom rozhodovala Moskva skrze svojich poradcov pri ŠtB. Domáce faktory, podľa nášho názoru, prevažovali v roku 1948 a v záverečnej fáze prípravy procesu. Hlavné slovo tu mala Praha, ktorá rozhodovala cez svoju prevodovú páku V. Širokého. Jeho úloha v kampani sa preto až príliš často preceňuje. Napriek tomu, že bol nesmierne iniciatívny a je možné, zostal do konca len poslušným vykonávateľom príkazov Prahy.

Na záver zostáva zodpovedať len poslednú otázku. Prečo sa proces s buržoáznymi nacionalistami uskutočnil v Československu až v roku 1954? Rozhodujúci vplyv na oneskorenie procesu mali prví sovietski poradcovia, ktorí v rokoch 1949 a 1950 chybne zamerali hľadanie československého Rajka. Istý podiel na oddialení procesu mal aj K. Gottwald, ktorý sprvoti odmietal existenciu Rajka v Československu. Výrazný vplyv mala aj zmena vzťahu ZSSR k štátu Izrael v rokoch 1951 - 1952, ktorá zmenila koncepciu procesu. Predovšetkým tieto fakty zachránili buržoáznym nacionalistom ich životy a nie Husákov obdivuhodný odbojný postoj pri vyšetrovaní, ktorý je podľa nášho názoru niekedy až príliš preceňovaný.[88] Ak by sa proces konal v roku 1952, sovietski poradcovia by vôľu Moskvy presadili napriek Husákovmu odbojnému postoju.

Výsledky značne oneskoreného procesu proti buržoáznym nacionalistom v Československu boli nasledovné: na rozdiel od Moskvy, ktorá po tejto línii zaznamenala v Československu veľký neúspech, mohli byť československí predstavitelia s výsledkom procesu proti G. Husákovi a spol. vcelku spokojní. Prahe sa podarilo rozsudkom skompromitovať nielen buržoázny nacionalizmus na Slovensku, ale aj kriminalizovať akúkoľvek ideu samostatnosti a samobytnosti Slovenska. Rečou právnikov sa Prahe podarilo na základe rozsudku nad buržoáznymi nacionalistami zakonštruovať unitarny a centralizovaný štát za výlučný a jedine možný ústavnoprávny základ jednoty republiky súčasne v nerozdeliteľnej jednote s jej samostatnosťou a *„l'udovodemokratickým štátnym zriadením".*[89] V. Široký sa pre zmenu zbavil svojich konkurentov v KSS. Obe strany si zaiste mysleli, že problémy vyriešili navždy. Udalosti nasledujúcich rokov ukázali, ako veľmi sa vo svojich predpokladoch mýlili.

88 K preceňovaniu Husákovho odbojného postoja pri vyšetrovaní pozri napríklad: PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády.* Bratislava 1991, s. 70 - 79; UHER, J.: *Zo zákulisia rehabilitácií.* Bratislava 2001, s. 97 - 104.

89 BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami" z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 - 1967, s. 69.

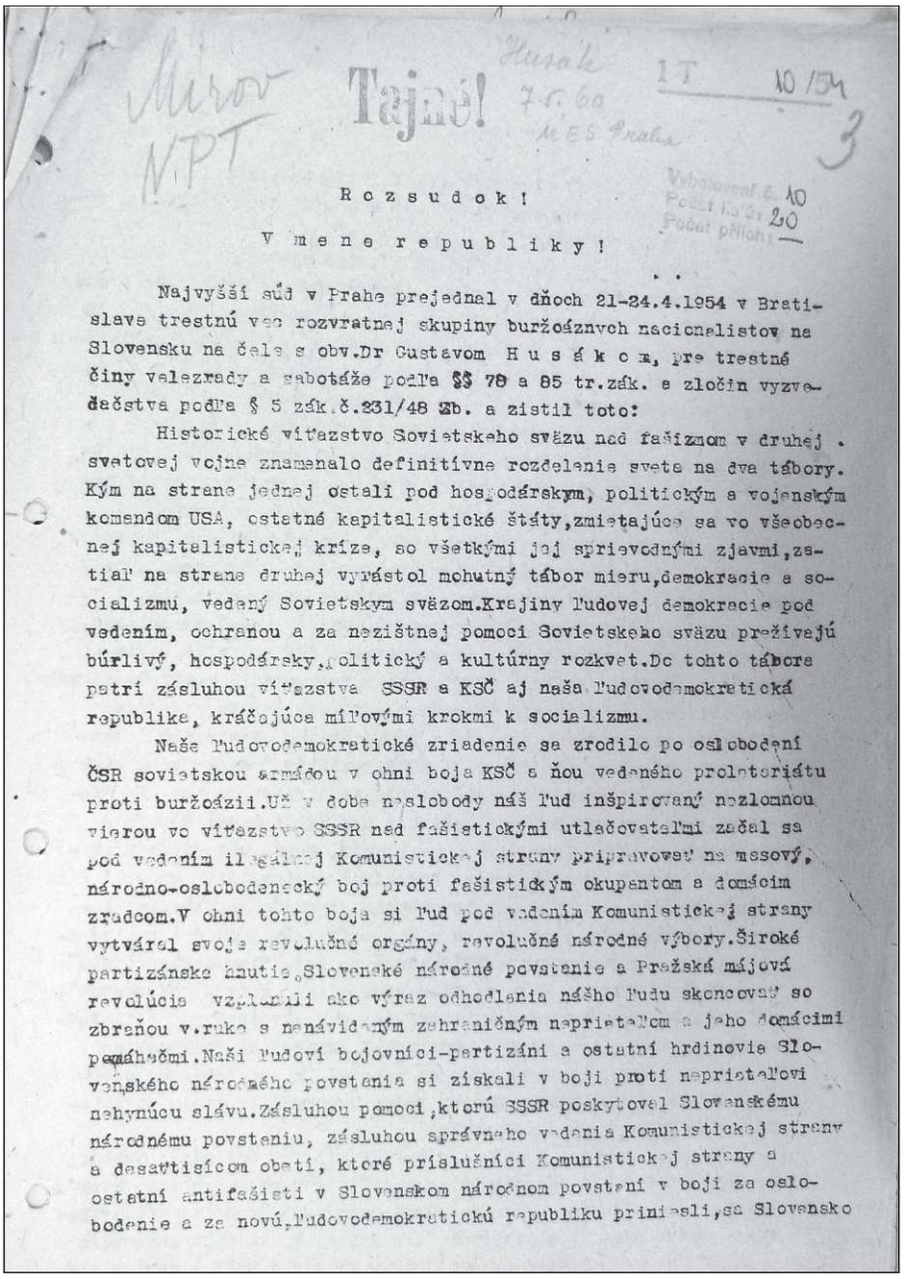

Mírov NPT

Tajné!

Husák 7.5.60 MES Praha

1 T 10/54

3

Vyhotovení č. 10
Počet listů: 20
Počet příloh: —

Rozsudok!

V mene republiky!

Najvyšší súd v Prahe prejednal v dňoch 21-24.4.1954 v Bratislave trestnú vec rozvratnej skupiny buržoáznych nacionalistov na Slovensku na čele s obv.Dr Gustavom Husákom, pre trestné činy velezrady a sabotáže podľa §§ 78 a 85 tr.zák. a zločin vyzvedačstva podľa § 5 zák.č.231/48 Zb. a zistil toto:

Historické víťazstvo Sovietskeho sväzu nad fašizmom v druhej svetovej vojne znamenalo definitívne rozdelenie sveta na dva tábory. Kým na strane jednej ostali pod hospodárskym, politickým a vojenským komandom USA, ostatné kapitalistické štáty,zmietajúce sa vo všeobecnej kapitalistickej kríze, so všetkými jej sprievodnými zjavmi,zatiaľ na strane druhej vyrástol mohutný tábor mieru,demokracie a socializmu, vedený Sovietskym sväzom.Krajiny ľudovej demokracie pod vedením, ochranou a za nezištnej pomoci Sovietskeho sväzu prežívajú búrlivý, hospodársky,politický a kultúrny rozkvet.Do tohto tábora patrí zásluhou víťazstva SSSR a KSČ aj naša ľudovodemokratická republika, kráčajúca míľovými krokmi k socializmu.

Naše ľudovodemokratické zriadenie sa zrodilo po oslobodení ČSR sovietskou armádou v ohni boja KSČ a ňou vedeného proletariátu proti buržoázii.Už v dobe neslobody náš ľud inšpirovaný nezlomnou vierou vo víťazstvo SSSR nad fašistickými utlačovateľmi začal sa pod vedením ilegálnej Komunistickej strany pripravovať na masový, národno-oslobodenecký boj proti fašistickým okupantom a domácim zradcom.V ohni tohto boja si ľud pod vedením Komunistickej strany vytváral svoje revolučné orgány, revolučné národné výbory.Široké partizánske hnutie,Slovenské národné povstanie a Pražská májová revolúcia vzplanuli ako výraz odhodlania nášho ľudu skoncovať so zbraňou v ruke s nenávideným zahraničným nepriateľom a jeho domácimi pomáhačmi.Naši ľudoví bojovníci-partizáni a ostatní hrdinovia Slovenského národného povstania si získali v boji proti nepriateľovi nehynúcu slávu.Zásluhou pomoci,ktorú SSSR poskytoval Slovenskému národnému povsteniu, zásluhou správneho vedenia Komunistickej strany a desaťtisícom obetí, ktoré príslušníci Komunistickej strany a ostatní antifašisti v Slovenskom národnom povstaní v boji za oslobodenie a za novú,ľudovodemokratickú republiku priniesli,sa Slovensko

Rozsudok nad „buržoáznymi nacionalistami". Zdroj: AZVJS

Branislav Kinčok: Political and Propaganda Backgrounds of the Trial with So-called Bourgeois Nationalists in Slovakia

A campaign and the trial with so-called Slovak bourgeois nationalists (Gustáv Husák and comp.) was the most significant political trial in Slovakia in years 1948 - 1989 from various points of view. The campaign anticipating that trial and going on also after the trial was over, influenced the Slovak society for many years and impaired mutual Czecho-Slovak relations. The study tries to reveal both political and propaganda backgrounds of that trial influenced by number of foreign political and national political factors mutually diffusing, vanishing and appearing anew. From those foreign political factors you shall find an attempt to analyse the influence of the Soviet Union on the situation in Czechoslovakia, especially the breaches with Jugoslavia and thereof resulting trials in the Soviet block countries. From national political factors the author analyses the ideas presented by the leadership in Prague on final solution of legal position of Slovakia within Czechoslovakia, the centralism in Communist Party structures and the influence of an internal fight within the Communist Party on the campaign development, and it is definitely not possible to leave out the mutual antagonism between Gustav Husák and Viliam Široký.

Jozef Tiso v kremsmiinsterskom exile: Z denníka priora Richarda Rankla

Beáta Katrebová-Blehová, PhD.
(1973), absolventka Inštitútu východoeurópskych dejín Viedenskej univerzity. Pracuje v Inštitúte východoeurópskych dejín Viedenskej univerzity

Prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso pricestoval so zvyškami slovenskej vlády do benediktínskeho kláštora v Kremsmünsteri v Hornom Rakúsku 5. apríla 1945. V starobylom kláštore sa začína jeho politický exil, ktorý trval až do zatknutia a neskoršieho vydania do znovuobnoveného Československa 27. októbra 1945. V samotnom Kremsmünsteri zostal však len do 27. apríla, teda niečo vyše troch týždňov, keď sa pred blížiacim sa východným frontom utiahol na bezpečnejšie miesto v kapucínskom kláštore v bavorskom Altöttingu.

Priestory benediktínskeho kláštora boli prezidentovi, ako aj členom vlády poskytnuté na základe dohody s Nemeckou ríšou.[1] O Tisovom príchode sa v kláštore vedelo už od novembra 1944, keďže už 8. novembra začali mnísi vypratávať konvent, v ktorom mala byť vláda ubytovaná.[2] Kláštor pozostával zo siedmich nádvorí s príslušnými budovami a obytnými miestnosťami: farský úrad, konvikt, gymnázium, historické sály, knižnica, galéria obrazov. Širší kláštorný komplex tvorili aj hospodárske trakty, rybník na chov rýb a skleník. Kláštorný kostol je zasvätený sv. Agapiusovi, ktorý bol spoločne s kláštorom začiatkom 18. storočia barokizovaný.[3] Samotnému Tisovi bola pridelená izba v opátstve, v pracovni opátstva boli ubytovaní slovenskí vojaci, v konvente a klerikáte bývali ostatní členovia vlády: ministri, poslanci, úradníci s rodinami. Spolu bolo v kláštore ubytovaných asi 220 Slovákov.[4] Tiso v Kremsmünsteri cez osobného tajomníka Karola Murína nadviazal kontakt s mníchovským arcibiskupom, kardinálom Michaelom von Faulhaberom, ktorý bol ochotný prevziať nad ním ochranu a navrhol mu, aby sa dočasne ukryl v niektorom z bavorských kláštorov.[5]

Tisov pobyt v Kremsmünsteri pomerne podrobne zachytáva denník vtedajšieho priora, pátra Richarda Rankla, ktorý je uložený v kláštornom archíve. Richard Karl Ranki (1890 - 1948) vstúpil roku 1909 do benediktínskej rehole v Kremsmünsteri, v rokoch 1910 - 1914 študoval teológiu v Ríme, kde bol vysvätený za kňaza, od roku 1914 až

Kláštor v Kremsmünsteri

1 Pozri BLEHOVÁ, B.: Jozef Tisov exile: od úteku po vydanie. In: *Duchovný pastier,* ročník (roč.) 88, číslo (č.) 4, 2007, strana (s.) 314,

2 Denník priora Richarda Rankla, zväzok (zv.) XIX, s. 167. Cit. podľa: HUNDSTORFER, R, OSB: *Das Stift unterm Hakenkreuz.* Sonderabdruck, Kremsmünster 1961, s. 72,

3 Pozri DOBIŠ, P.: *Generácia medzi dvoma svetmi. II. diel: Za ostnatým drôtom. Pamäti.* Linz 1982, s. 17. Dobišove pamäti obsahujú podrobné informácie o slovenskej povojnovej emigrácii v Rakúsku.

4 Pozri ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso - životopisný profil.* Bratislava 2006, s. 456. Okrem Slovákov sa v kláštore nachádzalo asi 600 Maďarov a približne 200 Nemcov zo Sliezska. Pozri DOBIŠ, P.: *Staatspräsident Dr. Jozef Tiso in Oberösterreich.* 2, vydanie. Linz 1982, s. 42 (samizdat).

5 Pozri bližšie MURÍN, K,: *Spomienky a svedectvo.* 2. vydanie, Trenčín 1991, s. 154 - 158.

do skončenia prvej svetovej vojny študoval matematiku, chémiu, fyziku a astronómiu na Viedenskej univerzite. Bol promovaným doktorom filozofie a diplomovaným učiteľom matematiky a fyziky, ktoré následne celé medzivojnové obdobie vyučoval v kremsmünsterskom kláštornom gymnáziu. V rokoch 1941 - 1945, počas zabavenia kláštora nacistickými orgánmi, bol vtedajším opátom Ignatiom Schachermayerom, nachádzajúcim sa v exile, poverený funkciou administrátora, v roku 1943 ho mnísi, ktorí počas vojny zostali v kláštore, zvolili za priora.[6] V tejto funkcii sa na jar 1945 zoznámil s prezidentom Tisom a o stretnutí si zaznamenal do svojho denníka záznamy, ktoré sa tu prvýkrát publikujú v slovenčine.

Prior Rankl si počas celého obdobia svojho mníšskeho a kňazského života viedol denník, dohromady ho tvorí 21 zväzkov, pričom časť z nich bola publikovaná v nemčine.[7] Denníky sú písané rukopisné, novogotickou kurzívou, a sú uložené v kláštornom archíve v Kremsmünsteri pod signatúrou Ia/II/4.[8] Okrem okolností ubytovania a pobytu prezidenta, členov vlády a ostatných Slovákov denníky obsahujú osobné vyhlásenia Tisu adresované samotnému priorovi. Z nich vyplýva logika uvažovania prezidenta, ktorý sa oprávnene obával vydania sovietskym orgánom, bol si vedomý, že ak sa dostane do rúk Sovietom, bude odsúdený ako vojnový zločinec.[9] Naopak, západným spojencom, najmä Britom a Američanom zjavne plne dôveroval, keď usudzoval, že s Britmi a Američanmi sa dá aspoň hovoriť. Tiso sa však najviac spoliehal na samotnú katolícku cirkev, ktorej bol kňazom, práve z tohto dôvodu kontaktoval kardinála Faulhabera. Iné alternatívy, ako napríklad útek do Švajčiarska s nasledovným pokusom o tamojší exil jednoducho neexistovali.

Tisová obava pred postupujúcou Červenou armádou bola plne oprávnená, keď zoberieme do úvahy, že začiatkom apríla 1945, keď Tiso pricestoval do Kremsmünsteru, to bola Červená armáda, ktorá ako jediná zo spojeneckých vojsk operovala na východorakúskom území. Západní spojenci začali Rakúsko obsadzovať až ku koncu apríla; v prípade USA (Tyrolsko, Salzburg, Horné Rakúsko) a Francúzska (Vorarlberg) zo západu, v prípade Veľkej Británie (Korutánsko) z juhu. Červená armáda postupovala najrýchlejšie; ku koncu apríla mala obsadené celé Dolné Rakúsko, dve tretiny Štajerska a časť Múhlviertelu.[10] Tiso sa v kremsmünsterskom kláštore teda ešte nemohol s určitosťou spoľahnúť, že to budú Američania, ktorí obsadia Horné Rakúsko, pretože to v tom čase ešte nevedeli ani samotní spojenci.

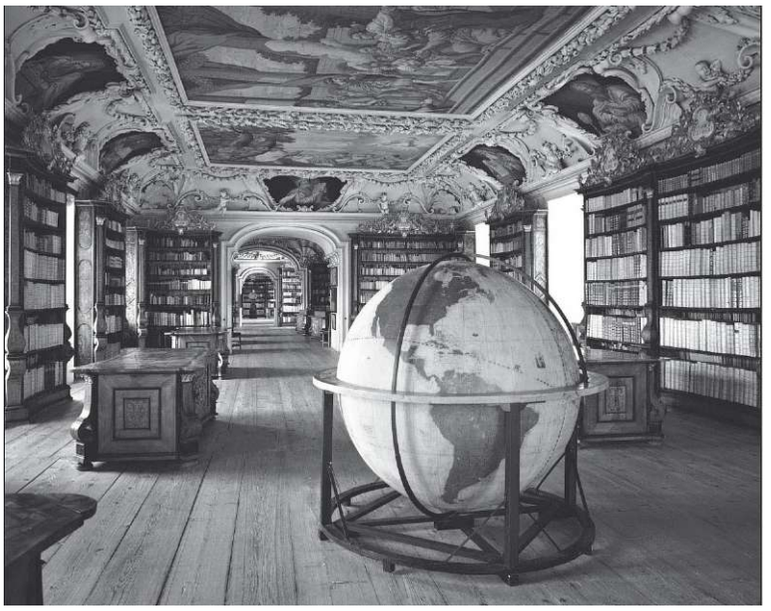

Knižnica kláštora v Kremsmünsteri

Zo záznamov priora Rankla je zjavná sympatia a obdiv k slovenskému prezidentovi. Prirovnáva ho k Ignazovi Seipelovi, katolíckemu kňazovi, ktorý v rokoch 1922 - 1924 a 1926 - 1929 zastával funkciu rakúskeho spolkového kancelára. Považuje ho za čestného človeka, ktorý „to *so svojím národom mienil celkom úprimne, ktorý chcel vždy to najlepšie*".[11] Zároveň vyjadruje ľútosť, že slovenskú vládu nemohol prijať za iných, priaznivejších okolností.

Posledný záznam z 30. apríla 1945 sa týka okolností okolo odchodu exministra Ferdinanda Ďurčanského, ktorý takisto bol istý čas ubytovaný v kremsmünsterskom kláštore. Po odchode z Kremsmünsteru sa istý čas zdržiaval v Kitzbüheli (Štajersko), potom v ba-

6 Pozri: *Österreichische Biographisches Lexikon 1815 - 1950,* zv. 8. Rankl P. Richard. Viedeň 1983, s. 416. Autorom hesla je Benedikt Pitschmann, OSB.

7 HUNDSTORFER, R., OSB: *Das Stift unterm Hakenkreuz.*

8 Na tomto mieste by som sa chcela poďakovať bratovi Benediktovi Pitschmannovi, ktorý mi denníky láskavo poskytol.

9 16. apríla 1945 si prior Rankl zaznamenal nasledovnú vetu: *„Tiso a jeho ministri už vedeli, že budú označenia odsúdení ako vojnoví zločinci"* Denník priora Richarda Rankla, zv. XX, s. 92. Tu citované podľa: Rudolf HUNDSTORFER, R., OSB: *Das Stift unterm Hakenkreuz, s. 77.*

10 Pozri bližšie: RAUCHENSTEINER, M.: *Stalinplatz 4. Österreich unter alliierter Besatzung.* Wien 2005, s. 27f.

11 Pozri záznam z denníka k 23. aprílu 1945.

Kaplnka v opátstve, v ktorej Tiso slúžieval sv. omšu. Zdroj: Archív autorky

vorskom Purfingu. 20. júla 1945 z Bregenzu v blízkosti švajčiarskych hraníc, poslal list Jozefovi Kirschbaumovi, bývalému vyslancovi vo Švajčiarsku, v ktorom ho prosí o pomoc slovenským utečencom v Rakúsku, ktorým hrozila násilná repatriácia do obnoveného Československa.[12] Ďurčanský po krátkom pobyte v okupovanom Rakúsku odcestoval do Ríma, kde naďalej vyvíjal politické aktivity smerujúce k obnoveniu slovenskej štátnosti.

Dokument

Kremsmünster, Kláštorný archív, Denník priora Richarda Rankla, Ia/II/4, 20. december 1944 - 26. máj 1945, zv. 20.

Február 1945, sobota 18.[13]

Na poludnie bol poplach - 12.44 - ½ 2 - lietadlá v Grazi a Linzi - Linecký rozhlas nevysiela. Gestapo ... bolo přesídlené z miestnosti v hosťovskom trakte na treťom poschodí do bývalej izby pre biskupa - pre Tisu sa opátstvo zariadilo nábytkom. Taktiež druhé poschodie pre klerikov obývané Slezanmi bolo vypratané pre Slovákov - prídu do Kremsmünsteru.

[...]

apríl 1945, nedeľa 5.[14]

Dnes predpoludním pricestoval slovenský prezident, prelát Tiso[15] sprevádzaný tromi ďalšími autami. Býva v opátstve - celebruje v kaplnke opátstva a stravuje sa v kláštornom výčape, ... 200 Slovákov sa tu stravuje - 20 má ešte prísť.

Brat Petrus ho pozdravil v opátstve - v opátstve je Tiso - v pracovni slovenskí vojaci, cca. 40 - v konvente a klerikáte Slováci, ministri, poslanci, úradníci s rodinami v bývalom konvikte nemecká škola - v hosťovskom trakte Gestapo a Bezpečnostná služba, v práčovni takisto 25 gestapákov - v izbe u mäsiara jeden generál SS so štyrmi dôstojníkmi.

Apríl 1945, piatok 6.

... na 11. hodinu pozval prezident Tiso subpriora brata Eduarda a mňa do opátstva, na priedomí nás prijal tajomník a vyviedol nás do predsiene, potom do salóna, [v ktorom] bola ministerská rada, cez bývalú jedáleň, v ktorej sú teraz štyri postele, cez predsieň kaplnky, tiež štyri postele, hore do spálne opáta, kde si Tiso s nami sadol ku stolíku a vysvetlil nám viac alebo menej svoje počínanie. Z poslušnosti voči svojim duchovným nadriadeným, biskupom, vstúpil do politiky a síce najprv v Uhorsku, potom v Československu a nakoniec so súhlasom apoštolskej Stolice na Slovensku. Považoval za svedomitú povinnosť v politike pracovať tak, aby to slúžilo národu, ako aj záujmom Svätej Cirkvi. Dobre vie, že mnohí mu majú za zlé jeho vzťahy k Hitlerovi a k národnému socializmu. Ale v tomto období chcel Slovensko zachovať vo víroch vojny a zažil, že náboženský život [zaznamenal] veľkolepý rozmach. Osobne bol Hitler voči nemu vždy veľmi láskavý. Keďže Rusi tak rýchlo obsadili Bratislavu a cez Viedeň postupujú až sem, sa jeho situácia aj v Kremsmünsteri stáva neudržateľnou. Svoje útočisko bude musieť hľadať ďalej na západe. Pretože s Angličanmi a Američanmi sa dá prinajmenšom dohodnúť. Po našom rozhovore nás Tiso vyviedol do jeho pracovne, zoznámil nás s jeho ministrami, poručili sme sa so želaním všetkého dobrého. Akiste by nám bolo bývalo milšie, keby sme týchto vysokých pánov mohli tuná privítať za iných okolností.

Apríl 1945, pondelok 16.

Brat Petrus bol v Linci - vládne tam veľká nervozita - on osobne zastáva názor, že Rusi neprídu až sem - ale Američania -

12 Pozri bližšie: BLEHOVÁ, B.: Kauza Ferdinand Ďurčanský a jeho exilová činnosť v Rakúsku. In: *Historický zborník,* 2006, č. 1 - 2, s. 69 - 78.

13 18. február roku 1945 bola nedeľa.

14 5. apríl roku 1945 bol štvrtok.

15 Na inom mieste si prior Rankl k osobe slovenského prezidenta zaznamenal: *„Bolžiakom Seipela a svojou povahou ho pripomína."* Pozri HUNDSTORFER, R., OSB: *Das Stift unterm Hakenkreuz,* s. 76.

v Kematoch[16] však už vypukli ľudové nepokoje [...].

O Slovákoch je známe, že ešte v priebehu týždňa opustia Kremsmünster - kto potom obsadí konvent - SS - tí by pred odchodom kláštor najradšej podpálili! - Hrôzostrašné prognózy! [...]

Večer sme stretli Tisu, ktorý nám povedal, že práve bol uňho generál SS a mienil, že nie je potrebné, aby Slováci opustili Kremsmünster. Tiso sa však obáva blízkosti Rusov - neželá si padnúť Rusom do rúk - preto dnešná ministerská rada rozhodla v nasledujúcich dňoch odcestovať na západ - bude pripravený vlak.[17]

Apríl 1945, pondelok 23.

Večer o 5. slovenský prezident Tiso - ktorý je veľmi vyčerpaný - ale zaujímavo rozprával:[18] Narodil sa v roku 1887 - študoval teológiu vo Viedni v Pazmáneu - v roku 1910 bol vysvätený za kňaza. - Samostatnosť Slovenskej republiky bola vyhlásená 14. marca 1939 - Tiso bol pozvaný Hitlerom do Berlína - mal tam vyhlásiť samostatnosť Slovenska - neurobil to však - ale nechal konať legálny slovenský parlament - ktorý ju jednohlasne vyhlásil - až na jeseň bol zvolený za prezidenta - proti svojim predstavám a odporúčaniu zvoliť niekoho iného.[19] - Apoštolská Stolica uznala Slovenskú republiku a došlo k výmene vyslancov. - Keď sa minulý rok objavili partizáni a urobili puč[20] - ponajprv konala len polícia - akonáhle začali vraždiť - musela byť" proti injustus aggressor[21] privolaná k pomoci nemecká armáda. - Slováci sa boja... boľševikov, ak neprídu až sem, tak by tu radi zostali - inak ale sa chcú radšej presťahovať dálej na západ, aby radšej padli do rúk Američanom - nevedia ale kam - nejaké vagóny sú už pripravené - odídu však až vtedy,

Pamätný kríž na počesť prezidenta J. Tisu, umiestnený v jednom z vnútorných dvorov kláštora. Zdroj: Archív autorky

keď odcestujú samotní Slováci. - Vo všeobecnosti sú - ako Tiso samotný verní katolíci a milí ľudia - ako poslednú nádej očakávajú rozpor medzi Ruskom a Anglickom-Amerikou, najmä kvôli poľskej otázke. - Zatiaľ však pravdepodobne vana spes![22] - Tiso to so svojím národom mienil celkom úprimne - nie je žiadny šplhúň - ale čestný človek, ktorý chcel vždy to najlepšie.[23]

Apríl 1945, piatok 27.

Včera vysvitlo, že Slováci pozajtra odcestujú cez Salztal a Bischofshofen. Tiso odcestoval do Bavorska, Altöttingu.

Apríl 1945, pondelok 30.

Čo sa tuná všetko deje. Minulý piatok chcel posledný slovenský minister vnútra,[24] na ktorého sa nemecká vláda pozerá s nedôverou, ale od Sicherheitsdienstu[25] Salzburskej centrály má všetky možné doklady, odtiaľto vycestovať autom do Švajčiarska. Pred odcho-

16 Kematen an der Krems je obec v okrese Linec-vidiek v Hornom Rakúsku.

17 Na inom mieste sa v denníku nachádza nasledovný záznam: *„Tiso a jeho ministri už vedeli, že budú označenia odsúdení ako vojnoví zločinci."* Denník priora Richarda Rankla, zv. XX, S. 92. Tu citované podľa: HUNDSTORFER, R., OSE: *Das Stift unterm Hakenkreuz,* s. 77

18 Išlo o posledné stretnutie prezidenta Tisu s priorom Ranklom.

19 Jozef Tiso bol za prezidenta Slovenskej republiky zvolený na slávnostnom zasadaní Snemu Slovenskej republiky hlasmi všetkých prítomných poslancov 26. októbra 1939. Pozri ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso. 1887 - 1947. Životopisný profil.* Bratislava 2006, s. 247 - 249.

20 Slovenské národné povstanie Tiso vnímal ako protištátny puč.

21 Nespravodlivý agresor.

22 Planá nádej.

23 Denník priora Richarda Rankla, zv. XX, s. 98 - 101. Citát od: HUNDSTORFER, R., OSB: *Das Stift unterm Hakenkreuz,* s. 77 - 78.

24 Myslí sa tým Ferdinand Ďurčanský, ktorý bol v rokoch 1939 - 1940 ministrom zahraničných vecí a súčasne ministrom vnútra. V origináli je nad slovom „Innenminister" ceruzkou napísaná poznámka „Čulansky?".

25 Bezpečnostná služba.

dom mu na jeho aute prepichli pneumatiky. Medzitým sa tunajší Sicherheitsdienst spojil so Salzburgom, očividne dostal pokyn spomaliť vycestovanie. Faktom je, že po dokončení opravy pneumatík chcel minister vycestovať, bol však pri vrátnici zdržaný traktorom s dvomi vlečkami, ktorý vyše hodiny nikto neodstavil. Keď sa konečne niekto našiel, kto traktor dal do pohybu a minister mohol cez otvorenú bránu vyjsť von, čakalo tam naňho auto Sicherheitsdienstu. Očividne zo Salzburgu, z ktorého vystúpili dvaja muži, ktorí chceli vraj ministra sprevádzať na ceste do Švajčiarska. Odcestoval s nimi preč - kam?

Beáta Katrebová-Blehová:
Jozef Tiso in his Kremsmünster Exile: From the Diary of Prior Richard Rankl

President of the Slovak Republic Jozef Tiso arrived to the Benedictine Abbey in Kremsmünster, the Upper Austria, with remaining members of the Slovak Government on 5 April 1945. His political exile began in that historic monastery lasting till his arrest and later extradition to renewed Czechoslovakia on 27 October 1945. But he stayed in Kremsmünster till 27 April only, i.e. a little bit longer than three weeks, after he moved to a safer place in Capucine Abbey in Altötting, Bavaria as the East front was getting closer Tiso's stay in Kremsmünster is depicted relatively by detail in a diary of the then Prior, Father Richard Rankl, being preserved in the abbey archive. It is made available in a Slovak edition for the first time.

Mozaika dokumentov o aktivitách Štátnej bezpečnosti v období prestavby koncom 80. rokov 20. storočia

Mgr. Peter Jašek, PhD.

(1983), absolvent Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Druhá polovica 80. rokov 20. storočia bola v krajinách sovietskeho bloku v znamení perestrojky, procesu, ktorý dostal svoje meno v Sovietskom zväze, kde prebiehal po nástupe Michaila Gorbačova do funkcie generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu 11. marca 1985. Politika perestrojky bola reakciou sovietskych komunistov na prehlbujúce sa problémy v Sovietskom zväze, resp. celom socialistickom bloku a snahou o ekonomické reformy, ktoré mali zachrániť komunistickú ekonomiku a v konečnom dôsledku celý spoločensko-politický systém pred hroziacim krachom. V širšom zmysle znamenala v spojení s politikou glasnosti politické aj spoločenské uvoľnenie v komunistických štátoch strednej a východnej Európy, nie nepodobné tomu v Československu v roku 1968. V zahraničnopolitickej oblasti sa nová sovietska politika prejavila popri zmiernení napätia vo vzťahoch USA - ZSSR aj v zásade nemiešať sa do vnútorných záležitostí jednotlivých komunistických štátov, ktoré mali byť sami zodpovedné za svoju vnútornú politiku.

Normalizačný režim komunistického Československa, dosadený k moci v dôsledku invázie vojsk Varšavskej zmluvy, tak zostával osamotený na riešenie svojich, koncom 80. rokov už veľkých problémov. Vidina praktického naplnenia programu perestrojky (v Československu sa hovorilo o politike prestavby) vyvolávala v jeho reprezentantoch skôr obavu o stratu svojej mocenskej pozície ako možnosť vylepšiť spoločenské podmienky v Československu. Tomu zodpovedala aj ich politika, snažiaca sa oddialiť a spomaliť nevyhnutné reformy a zotrvávajúca v konfrontačnom postoji voči aktivistom z prostredia nelegálnych štruktúr.

Napriek tomu všeobecné uvoľnenie v socialistických štátoch viedlo aj v Československu k aktivizácii spoločenských síl nesúhlasiacich s komunistickým režimom Impulzov bolo, pochopiteľne, viac ako iba perestrojka. Aktivizácia nelegálnych štruktúr a protirežimových aktivistov bola viditeľná už od roku 1985, odkedy dochádzalo k stále častejším otvoreným vystúpeniam už nielen hŕstky disidentov, ale doslova aj k masovým zhromaždeniam, na ktorých zaznievali kritické slová a výzvy na adresu režimu. Či už išlo o náboženské púte s niekoľkotisícovou účasťou veriacich alebo vznik nových organizovaných skupín, požadujúcich dodržiavanie ľudských práv, nastoľujúcich problém ochrany životného prostredia alebo alternatívneho či undergroundového životného štýlu. Všetky podobné aktivity boli z hľadiska Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ako ochrankyne komunistického režimu neprípustné, pretože nekorešpondovali s predstavami režimu, podľa ktorých mala mať Komunistická strana Československa (KSČ) kontrolu nad všetkým, čo sa v republike dialo Zásadným prelomom bol potom brutálny zásah proti pokojnému priebehu Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988 v Bratislave, ktorý ukončil „vek nehybnosti" v Československu.

Aktivizácia nelegálnych štruktúr, ale aj všeobecná zahraničnopolitická a vnútropolitická situácia v druhej polovici 80. rokov pôsobila aj na Štátnu bezpečnosť, ktorá zostávala jedným z najspoľahlivejších orgánov slúžiacim záujmom štátostrany KSČ. Jej hlavnou úlohou zostávalo aj v druhej polovici 80. rokov chrániť komunistický režim, čo realizovala intenzívnou kontrolou celej spoločnosti.[1] Zahranično- a vnútropolitické faktory spôsobili, že v posledných rokoch existencie komunistického režimu prešla zložitou transformáciou.[2] Tá vyvrcholila v jej reorganizácii v lete roku 1988, nakoľko od druhej polovice 80. rokov aj samotné vedenie Federálneho ministerstva vnútra (FMV) pripisovalo ŠtB nízku vý-

1 PEŠEK, J.: Pohľad štátnej moci na disent na Slovensku v „ére prestavby". In: PEŠEK, J. - SZOMOLÁNYI, S. (zost.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky.* Bratislava 2000, strana (s.) 45.

2 ŽÁČEK, P.: Iluze a realita: Poslední pokus o reformu Státní bezpečnosti, 1987 - 1989. In: *Securitas Imperii,* 1996, číslo (č.) 3, s. 7.

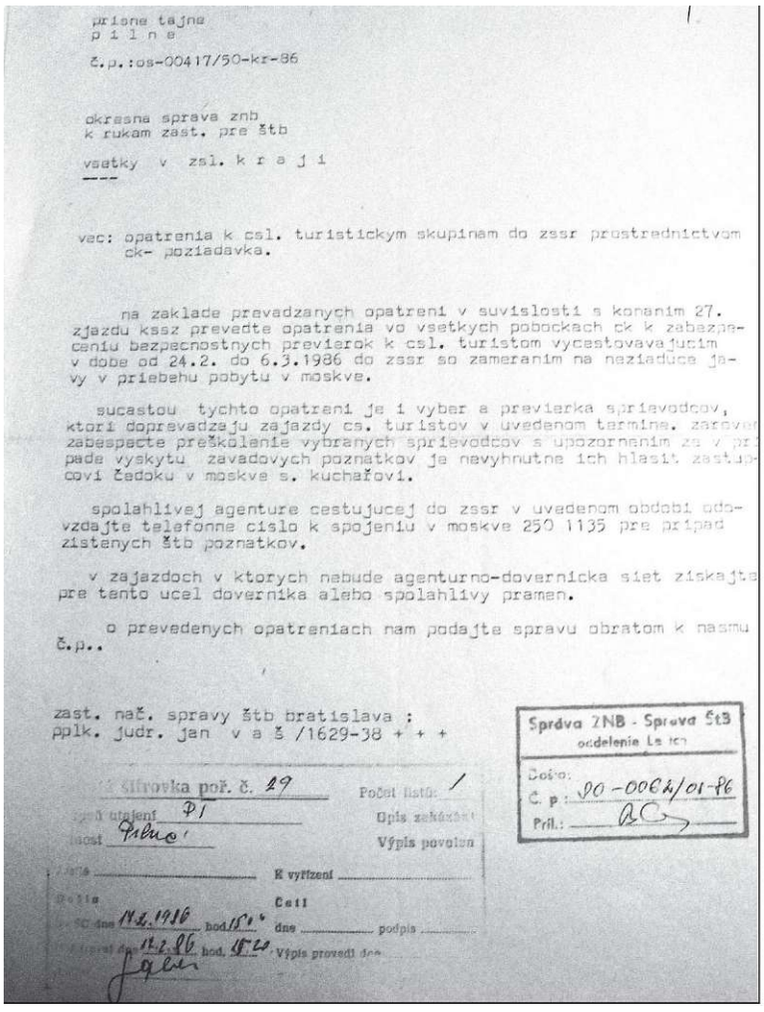

prisne tajne
p i l n e

č.p.:os-00417/50-kr-86

okresna sprava znb
k rukam zast. pre štb

vsetky v zsl. k r a j i
---

vec: opatrenia k csl. turistickym skupinam do zssr prostrednictvom ck- poziadavka.

na zaklade prevadzanych opatreni v suvislosti s konanim 27. zjazdu kssz prevedte opatrenia vo vsetkych pobockach ck k zabezpeceniu bezpecnostnych previerok k csl. turistom vycestovavajucim v dobe od 24.2. do 6.3.1986 do zssr so zameranim na neziaduce javy v priebehu pobytu v moskve.

sucastou tychto opatreni je i vyber a previerka sprievodcov, ktori doprevadzaju zajazdy cs. turistov v uvedenom termine. zarove zabespecte preškolenie vybranych sprievodcov s upozornenim za v pripade vyskytu zavadovych poznatkov je nevyhnutne ich hlasit zastupcovi čedoku v moskve s. kuchařovi.

spolahlivej agenture cestujucej do zssr v uvedenom obdobi odovzdajte telefonne cislo k spojeniu v moskve 250 1135 pre pripad zistenych štb poznatkov.

v zajazdoch v ktorych nebude agenturno-dovernicka siet ziskajte pre tento ucel dovernika alebo spolahlivy pramen.

o prevedenych opatreniach nam podajte spravu obratom k nasmu č.p..

zast. nač. spravy štb bratislava :
pplk. judr. jan v a š /1629-38 + + +

Správa ZNB - Správa ŠtB
oddelenie Le ...
Došlo:
Č. p.: 00-0062/01-86
Príl.:

šifrovka poř. č. 29
Počet listů: 1
Opis zakázání
Výpis povolen
K vyřízení
Četl
dne 14.2.1986 hod. 15.00
dne podpis
12.2.86 hod. 15.20
Výpis provedl dne

Zdroj: A ÚPN

konnosť a slabé pracovné výsledky. Jej hlavnými problémami boli zlá koordinácia útvarov pri operatívnej práci, veľká šírka práce kontrarozviedneho rozpracovania, nedostatky v operatívnom rozpracovaní a v analytickej práci.[3]

Napriek tomu nemožno tvrdiť, že by aktivity ŠtB voči odporcom režimu poľavili. Práve po spomínanej reorganizácii, po ktorej sa počet pracovníkov kontrarozviednych útvarov znížil, boli odbory zamerané na boj proti vnútornému nepriateľovi personálne posilnené.[4] Napokon cieľom samotnej reorganizácie bolo predovšetkým zefektívniť prácu ŠtB, zlepšiť operatívnu a analytickú činnosť a urýchliť informačný tok štátno-bezpečnostných informácií smerom k straníckym politickým špičkám. Hlavnou úlohou ŠtB na úseku boja proti vnútornému nepriateľovi bolo *„prehlbovať poznávací proces v prostredí pravicových a anti-socialistických síl; včas zisťovať signály o pokusoch vnútornej opozície zneužívať proces prestavby a demokratizácie našej spoločnosti. Aktívnymi opatreniami a účinnými formami preventívno-výchovnej a profylaktickej práce eliminovať tieto snahy. Zabrániť otvoreným nepriateľským vystúpeniam vnútornej opozície (...)"*.[5]

Napriek určitým zmenám v politike KSČ a v metódach práce ŠtB aj v druhej polovici 80. rokov ŠtB intenzívne sledovala všetko, čo sa v republike dialo a v prípadoch otvorených vystúpení proti režimu neváhala pristúpiť k represiám proti aktivistom protirežimových vystúpení. Jej činnosť sa v sledovanom období zamerala predovšetkým na preventívne opatrenia, ktorými sa snažila neutralizovať aktivity nelegálnych štruktúr a protirežimových aktivít už v ich zárodkoch a zabrániť, aby v štáte prišlo k masovým vystúpeniam proti komunistickej vláde.

Publikované dokumenty dokazujú, akú pozornosť ŠtB venovala aj v poslednom období komunistickej vlády všetkým významnejším spoločenským akciám, ktoré sa v Československu udiali a neboli pod priamou kontrolou KSČ. Pri výbere dokumentov ide o tie, ktoré sa zachovali ku konkrétnym akciám, svedčiace o snahe eliminovať protirežimové vystúpenia, pretože ŠtB realizovala preventívne a bezpečnostné opatrenia pri každom pamätnom dátume spojenom s pamätným výročím - pri výročiach komunistického prevratu vo februári 1948, pri príležitosti sviatku práce 1. mája, pri výročí okupácie vojskami Varšavskej zmluvy 21. augusta či pri výročí vzniku Československa 28. októbra. Pritom bolo bežnou praxou najmä pri okrúhlych výročiach zatýkanie vytipovaných osôb, vyhrážanie sa predpokladaným účastníkom a organizátorom, zadržania či odchod z mesta.

O tom, akú intenzívnu preventívnu činnosť ŠtB jednotlivým prípadom venovala svedčí, že pokyny na vykonanie konkrétnych opatrení sa dostali až po okresnú úroveň aj do tých okresov, na teritóriu ktorých sa neodohrávali. Jednotlivé dokumenty vznikli v období rokov 1986 - 1988, keď sa pojem prestavba stal samozrejmou súčasťou slovného arzenálu československých komunistických politikov. To im ale neprekážalo dostupnými prostried-

3 SIVOŠ, J.: Reforma štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu, in: BALUN. P. (zost.): *1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty.* Bratislava 2009, s. 70.

4 Tamže, s. 82.

5 SIVOŠ, J.: *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 - 1989.* Bratislava 2008, dokument číslo 14, s. 157.

kami ovplyvňovať a usmerňovať všetky významné spoločenské podujatia, pri ktorých hrozili prejavy masovej nespokojnosti.

Cieľom publikovaných dokumentov je ukázať, akým rôznym spoločenským akciám pripisovala Štátna bezpečnosť dôležitosť, ktoré chcela mať pod svojou kontrolou a zároveň akú veľkú váhu prikladala ŠtB, resp. štátne vedenie tomu, aby mali informácie o všetkých aktivitách obyvateľstva. Popri tom dokumenty na viacerých miestach odhaľujú metódy práce Štátnej bezpečnosti, vrátane využívania siete tajných spolupracovníkov či realizácie pohovorov v práci, ktoré mali formou vyhrážok a udelenia pracovných povinností viesť k tomu, aby sa známi odporcovia režimu vzdali svojich protirežimových aktivít. Vybrané dokumenty chcú ukázať, že popri veľkej váhe, ktorú ŠtB kládla na rozpracovávanie akcií skrytej cirkvi, ktoré prerastali do masových zhromaždení (púte, dokument [dok.] č. 2, 4, 8, 11 a 12), či akcií Charty 77 s politickým podtextom (dok. č. 5, 6 a 7), venovala širšiu pozornosť aj veľkým športovým a spoločenským akciám, ktoré boli v jej očiach nie sviatkom športu a možnosťou prezentácie krajiny, ale skôr obavou pred protikomunistickým vystúpením (dok. č. 11). ŠtB sa však nevyhla ani kontrole emigrácie či čs. občanov vycestúvajúcich do zahraničia, hoci aj do krajiny najbližšieho spojenca - Sovietskeho zväzu (dok. č. 1).

Dokumenty sú zoradené chronologicky podľa dátumu vzniku a pri prepise boli opravené iba viditeľné preklepy. Ich pôvodcom je Správa ŠtB Správy Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja. Predstavujú výber z nemnohých dokumentov, ktoré sa dotýkali aktivít ŠtB v boji proti vnútornému nepriateľovi a zostali zachované. Dokumenty viažuce sa k aktivitám ŠtB v súvislosti s najvýznamnejšími výročiami, ktoré mobilizovali obyvateľstvo, už boli publikované.[6]

Dokument č. 1

1986, 14. február, Bratislava. Opatrenia k československým turistickým skupinám do Sovietskeho zväzu prostredníctvom cestovných kancelárií.

Prísne tajné
Pilné
Č.p.:[7] os-00417/50-kr-86

Okresná správa ZNB
K rukách zast. pre ŠtB
Všetky-[8] v zsl.[9] kraji

Vec: Opatrenia k čsl.[10] turistickým skupinám do ZSSR[11] prostredníctvom CK[12] - požiadavka

Na základe prevádzaných opatrení v súvislosti s konaním 27. zjazdu KSSZ[13] prevedte opatrenia vo všetkých pobočkách CK k zabezpečeniu bezpečnostných previerok k čsl. turistom vycestovávajúcim v dobe od 24. 2. do 6. 3. 1986 do ZSSR so zameraním na nežiaduce javy v priebehu pobytu v Moskve.

Súčasťou týchto opatrení je í výber a previerka sprievodcov, ktorí sprevádzajú zájazdy čs. turistov v uvedenom termíne. Zároveň zabezpečte preškolenie vybraných sprievodcov s upozornením, že v prípade výskytu závadných poznatkov je nevyhnutné ich hlásiť zástupcovi ČEDOK-u[14] v Moskve s.[15] Kuchařovi.

Spoľahlivej agentúre cestujúcej do ZSSR v uvedenom období odovzdajte telefónne číslo k spojeniu v Moskve pre prípad zistených štb.[16] poznatkov.

V zájazdoch, v ktorých nebude agentúrno-dôvernícka sieť, získajte pre tento účel dôverníka alebo spoľahlivý prameň.

O prevedených opatreniach nám podajte správu obratom k nášmu č. p..

Zast. náč.[17] Správy ŠtB Bratislava:

6 Pozri napr. SIVOŠ, J.: Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. In: *Pamäť národa,* ročník (roč.) 5, 2009, č. 3, s. 40 - 67.
7 Číslo podacie.
8 Podčiarknuté v origináli.
9 Západoslovenský.
10 Československý.
11 Zväz sovietskych socialistických republík.
12 Cestovná kancelária.
13 Komunistická strana Sovietskeho zväzu.
14 Československá dopravná kancelária.
15 Súdruh.
16 Štátno-bezpečnostné.
17 Zástupca náčelníka.

Ppłk. RSDr. Štefan HOMOLA, v rokoch 1986 - 1990 náčelník XII. správy ZNB. Zdroj: A ÚPN

pplk. JUDr. Ján Vaš[18] / 1629-38+++

Zdroj: Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Okresná správa ŠtB Levice, inventárne číslo (i. č.) 9, číslo spisu (č. s.) OS - 0062/86

Dokument č. 2

1986, 20. marec, Bratislava. Opatrenia na zabezpečenie 17. zjazdu KSČ a osláv Veľkonočných sviatkov.

Prísne tajné
Pilné
Č. p.: os-00593/50-vn-86

Všetky OS-S-ŠtB[19]
vzsl. kraji

Vec: Zabezpečenie 17. zjazdu KSČ[20] a osláv veľkonočných sviatkov - prijatie opatrení

Na základe rozhodnutia operačného štábu FMV zo dňa 18.3. 1986 žiadam, aby v súvislosti so zabezpečením 17. zjazdu KSČ bola v rámci Vášho teritória zaistená kontrola cirkevného prostredia, predovšetkým nadchádzajúcich osláv veľkonočných sviatkov s cieľom zamedziť prípadným protispoločenským akciám nelegálnej cirkvi a laikov pri masových zhromaždeniach veriacich.

Ďalej žiadam, aby v prípade zistenia signálu a pripravovaných výjazdoch záujmových osôb, alebo laických skupín na veľkonočné oslavy bola neodkladne informovaná správa ŠtB Bratislava.

Náčelník správy ŠtB Bratislava:
pplk. RSDr. - HOMOLA Štefan[21] /2897-2907+++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 9, č. s. OS - 00104/86

Dokument č. 3

1986, 15. máj, Bratislava. Pokyny pre okresné správy ŠtB v súvislosti s púťami v Šaštíne a v Marianke.

Prísne tajné
Pilné
Č. p.: os. 00836/50-vn-86

Všetky OS ZNB
V zs. kraji
(okrem Senice)

Vec: Náboženská púť veriacich r. k.[22] cirkvi v Šaštíne a Marianke - pokyny

Dňa 17. - 18. 5. 1986 sa uskutoční v Šaštíne a Marianke, okr.[23] Senica a Bratislava vidiek, púť veriacich rim. kat. cirkvi. Nakoľko možno odôvodnene predpokladať zvýšený záujem veriacich o účasť na predmetných púťach,[24] nariaďujem s cieľom zamedziť zneužitiu uvedeného podujatia k protispoločenským vystúpeniam tesne pred voľbami do zastupiteľských zborov všetkých stupňov,[25] plniť nasledovné pokyny:

- Silami a prostriedkami ŠtB a VB[26] zisťovať snahy o organizovanie hromadnej účasti veriacich z Vášho teritória, kde sa predovšetkým zamerať na zisťovanie prípravy k zne-

18 Pplk. JUDr. Ján VAŠ (1935), do služieb ZNB vstúpil v roku 1967, keď nastúpil ako referent na 1. oddelenie II. odboru správy ŠtB Bratislava. V roku 1971 sa stal náčelníkom 1. oddelenia I. odboru S ŠtB Bratislava. Od roku 1979 pôsobil ako náčelník I. odboru Správy ŠtB Bratislava a od roku 1982 bol zástupcom náčelníka Správy ŠtB Bratislava. Zdroj: AÚPN, Personálna karta Jána Vaša,

19 Okresná správa - správa Štátnej bezpečnosti.

20 XVII. zjazd Komunistickej strany Československa sa konal v dňoch 24. - 28. marca 1986.

21 Pplk. RSDr. Štefan HOMOLA (1937), v ZNB od roku 1958. V rokoch 1970 - 1974 bol zástupcom náčelníka oddelenia ŠtB v Považskej Bystrici, v rokoch 1974 - 1981 náčelník oddelenia ŠtB v Považskej Bystrici. Od júla 1981 bol zástupcom náčelníka Správy ŠtB Bratislava a od júla 1983 jej náčelníkom. V rokoch 1986 - 1990 bol náčelníkom XII. správy ZNB. Zdroj: SIVOŠ, J:. *XII. správa ZNB,* s. 35.

22 Rímsko-katolícka.

23 Okres.

24 Obavy ŠtB boli vzhľadom na masovú účasť veriacich v tomto prípade namieste. Už v roku 1984 sa podľa odhadov zúčastnilo na púti na Mariánskej horev Levoči asi 150 000 ľudí. V roku 1985 sa začalo s masovými púťami, ktorých príkladmi boli Velehrad a Levoča s účasťou okolo 200 000, resp. 150 000 pútnikov. Masová púť na Velehrade 6. - 7. júla 1985 pri príležitosti pripomenutia si jubilea bola najväčšou náboženskou manifestáciou od komunistického prevratu, zúčastnilo sa jej asi 150 000 - 200 000 ľudí. Podľa odhadov sa na spomínanej púti v Šaštíne zúčastnilo v roku 1986 asi 50 000 veriacich. Bližšie HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných.* Bratislava 1991, s. 169.

25 Voľby do miestnych zastupiteľských orgánov sa konali 23. a 24. mája 1986.

26 Verejná bezpečnosť.

užitiu prostriedkov hromadnej prepravy patriacim jednotlivým podnikom a prijímať adekvátne opatrenia na ich zamedzenie,

- Operatívnymi prostriedkami, oficiálnymi stykmi zisťovať poznatky, ktoré by smerovali k zneužitiu púte v Šaštíne a Marianke zo strany exponentov LA[27] a NC,[28] ktorí pôsobili v minulosti aktivizačne na Velehrade alebo v Šaštíne. Pod vhodnou legendou previesť s vytypovanými osobami pohovory s cieľom zabrániť ich organizačnej a aktivizačnej činnosti medzi veriacimi, najmä s NO DIRIGENT[29] a SPO FANATIK,[30]

- K účasti na púti v Šaštíne a Marianke úkolovať dostupný agentúrny aparát, ktorý bude na mieste púte riadiť vyslaný OP[31] podliehajúci počas púte náčelníkovi riadiaceho štábu

- Prijať opatrenia na eliminovanie účasti KZO,[32] spolitizovaných živlov a skupín závadovej mládeže na púti.

Akékoľvek závažnejšie poznatky k zneužitiu uvedenej akcie zasielajte okamžite písomne na 2. odb. S-ŠtB[33] Bratislava.

Náčelník Správy ŠtB Bratislava:
Pplk. RSDr. HOMOLA Štefan /4679-87 + + +

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 9, č. s. OS - 00144/86

Dokument č. 4

1986, 9. jún, Bratislava. Návšteva Jána Pavla II. v Poľsku.

Prísne tajné
Pilné
Č. p.: os-Q0133/5Q-vn-87

Všetky okresné správy ZNB
V západoslovenskom kraji
Vec: Pápež Ján Pavol 2. a jeho pobyt v PLR[34] - dožiadanie.

V čase od 8. 6. 1987 sa zdržiava na svojom treťom pobyte v PLR[35] počas svojho pontifikátu pápež Ján Pavol 2. V tejto súvislosti vás žiadam o prijatie vlastných opatrení, zameraných na zamedzenie hromadného vycestovania veriacich z Vášho teritória prostriedkami hromadnej dopravy, resp. organizovane skupiny súkr.[36] motorovými vozidlami. Zároveň Vás žiadame o úkolovanie agentúrneho aparátu k zisťovaniu snáh exponentov LA a NC a organizovanie podpisových akcií, rozširovanie letákov, výziev atď.

Získané poznatky o aktivite veriacich LA a NC zasielajte priebežne k nášmu č.p.

(opatrenie vykonané dňa 11. 6. 1987)[37]

Náčelník správy ŠtB Bratislava:
mjr. JUDr. HORÁK Ladislav[38] / 6538 - 47 + + +

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 10, č. s. OS - 00155/87

Dokument č. 5

1986, 3. júl, Bratislava. Opatrenia na zamedzenie emigrácie československých občanov.

Prísne tajné
č.p.: os - 001621 /50-kr-86

všetky odb. ŠtB
v západoslovenskom kraji
Vec: Emigrácia čsl. občanov - opatrenia

Mjr. JUDr. Ladislav HORÁK, v rokoch 1986 - 1990 náčelník Správy ŠtB Bratislavy a západoslovenského kraja. Zdroj: A ÚPN

27 Laický apoštolát.
28 Nelegálna cirkev.
29 Nepriateľská osoba. Spis nepriateľskej osoby „DIRIGENT" vedený na osobu Ján Schulz bol založený oddelením ŠtB Trnava v problematike kultúra pod reg. číslom 27 013 dňa 13. 5. 1982. Spis bol dňa 12. júla 1988 uložený do archívu a 6. 12. 1989 zničený
30 Spis preverovanej osoby „FANATIK" vedený na osobu Rudolf Chudý bol založený oddelením ŠtB Trenčín v problematike rímsko-katolícka cirkev pod reg. č. 30 487 dňa 29. 10. 1984. Dňa 21. 8.1986 bol spis odstúpený na oddelenie ŠtB Topoľčany. 9. 3.1989 bol zväzok prevedený do kategórie kandidát tajnej spolupráce a 12. 12. 1989 zničený.
31 Operatívny pracovník.
32 Kriminálno-závadové osoby.
33 2. odbor správy ŠtB mal na starosti boj proti vnútornému nepriateľovi.
34 Poľská ľudová republika.
35 Ján Pavol II. bol na svojom 3. pobyte v Poľsku počas svojho pontifikátu v období 8. - 14. júna 1987. Počas týchto dní navštívil Varšavu. Lublin. Tarnov, Krakov, Štetín, Gdyňu, Gdansk, Lodž a Czenstochowu.
36 Súkromný.
37 Dopísané rukou.
38 Mjr. JUDr Ladislav HORÁK (1947), pôvodným povolaním strojný technik, do služieb ZNB vstúpil v roku 1970, keď nastúpil ako referent a neskôr ako starší referent na oddelení ŠtB Bratislava-vidiek. Na tomto poste zostal do roku 1979. Medzitým v roku 1975 začal študovať na Vysokej škole ZNB v odbore Trestné právo. Po vyštudovaní bol ustanovený za zástupcu náčelníka S ŠtB Bratislava-vidiek. V júli 1982 odišiel na S ŠtB Bratislava, kde sa ujal pozície zástupcu náčelníka Oblastného odboru, V roku 1984 sa stal zástupcom náčelníka S ŠtB Bratislava a v roku 1986 náčelníkom S ŠtB Bratislava. Zdroj: Personálny spis Ladislava Horáka. Archiv bezpečnostných zložek. Praha.

Operatívna porada NS-ZNB hl. m.[39] Bratislavy a zsl. kraja, konaná v mesiaci apríl 1986, k prejednávanej správe: Analýza spôsobu a predpokladaných príčin emigrácie čsl. občanov do kapitalistického zahraničia a návrh opatrení na jej obmedzovanie, prijala mimo iných nasledovné opatrenia:

- zabezpečiť vykonanie bezpečnostných previerok a všetkých žiadateľov o VD[40] do Rakúska loďou, cestou ŠtB alebo VB, podľa charakteru osoby.

Termín: ihneď

Poznámky: jedná sa o krátkodobé zájazdy organizovane CK Tatratour a SlovakoTurist. Zoznamy osôb Vám budú priebežne zasielané.

- výkon kontrarozviednej činnosti sústrediť k odhaľovaniu a dokumentovaniu kanálov emigrácie čsl. občanov tzv. nezisteným spôsobom, za tým účelom:

a) prehodnotiť všetky doposiaľ evidované prípady takejto emigrácie z pohľadov kategórie osoby, predpokladaného alebo dodatočne získavanými poznatkami zdôvodneného podozrenia zo spôsobu emigrácie.

b) zaviesť SPO,[41] spracovať plány AOP[42] a prijať konkrétne účinné agentúrno-operatívne opatrenia k odhaleniu a dokumentovaniu kanálov emigrácie tzv. nezisteným spôsobom, s cieľom postihu organizátorov a vykonávateľov tejto formy tr.[43] činnosti.

Termín: do 31. 7. 1986
Hodnotiť polročne

- v rámci vyhľadávacej činnosti stálu pozornosť venovať vyhľadávaniu vhodných typov k propagandistickému využitiu, najmä z radov navrátilcov, čsl. emigrácie a ich príbuzných

Termín: priebežne v r. 1986
Hodnotiť polročne

Žiadam o zabezpečenie a vykonanie uvedených opatrení v stanovených termínoch do 31. 7. 1986 predložte informáciu o splnení úloh k emigráciám tzv. nezisteným spôsobom za roky 1984, 1985 a 1986, s uvedením stručného zhodnotenia doposiaľ získaných i nepreverených poznatkov o pravidelnom spôsobe ich emigrácie a zoznam týchto osôb.

Do 10. 12. 1986 predložte súhrnnú informáciu o výsledku vykonávania previerkových opatrení v spisoch PO.[44] Zaujímavé poznatky o kanáloch emigrácie tzv. nezisteným spôsobom zasielať priebežne 5. od. 1 .odboru S-ŠtB Bratislava.

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 9, č. s. OS - 00185/86.

Dokument č. 6

1986, 5. august, Bratislava. Opatrenia na zabránenie účasti československých občanov na púti v Czestochowej.

prísne tajné

okresná správa ZNB
o - Š t B
v zs. kraji

Vec: Opatrenia k zamedzeniu účasti čsl. občanov na púti v Czestochowej v PLR - žiadosť o súčinnosť

Žiadame Vás o vykonanie opatrení za účelom zamedzenia masovej účasti čsl. občanov na púti v Czestochowej v PLR, ktorá sa bude konať v dňoch 15. - 17. 8. 1986.

Operatívnou cestou boli získané poznatky o tom, že čsl. občania, ktorí sa do PLR chystajú na pozvanie vycestovať, majú zaistené ubytovanie v poľských katolíckych rodinách. Tieto osoby budú chcieť pravdepodobne vycestovať do PLR už o týždeň skôr s tým, že budú sústredení vo Varšave, odkiaľ je organizovaný masový peší pochod veriacich do Czestochowej.

Snahou cirkevných kruhov v PLR je, aby sa týchto cirkevných osláv zúčastnilo čo najviac osôb zo soc.[45] krajín, a aby tak bola demonštrovaná sila rímsko-katolíckej cirkvi v týchto krajinách.

39 Náčelník správy Zboru národnej bezpečnosti hlavného mesta.
40 Vycestovacia doložka.
41 Spis preverovanej osoby.
42 Agentúrno-operatívna práca.
43 Trestná.
44 Preverovaná osoba.
45 Socialistický.

Vzhľadom k uvedeným skutočnostiam vás žiadam o vykonanie opatrení v súčinnosti s odd. PaV[46] na teritóriu vášho okresu k zamedzeniu účasti čsl. občanov na púti a zároveň i zamedzenie autobusových zájazdov v inkriminovanej dobe do Pl1R.

O výsledku opatrení nás informujte obratom k nášmu č. p.

Vybavuje: npor. Dr. Čomaj

zast. náč. S ŠtB Bratislava
pplk. JUDr. VAŠ Ján/8546-55++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 10, č. s. OS - 00210/86.

Dokument č. 7

1987,11. jún, Bratislava. Žiadosť Správy ŠtB Bratislava o súčinnosť Správy ŠtB Levice pri akciách DROZD 87 a OROL 87

Prísne tajné
Pilné
Č. p.: os-001197/50-vn-87

Všetky OS ŠtB
V zs. kraji

Vec: Akcia OREL 87, DROZD 87 - žiadosť o súčinosť.

V dňoch 3. - 5. 7. 1987 sa uskutoční na Velehrade akcia OREL 87 a v Levoči akcia DROZD 87,[47] tradičná púť rím. kat. cirkvi. V rámci pokynu 10. S-ZNB,[48] ale i podľa nami získaných poznatkov a skúseností sa jedná o podujatia, ktoré presahujú rámec teritória, na ktorom sa uskutočnia. Predovšetkým vzhľadom na účasť množstva veriacich z celej ČSSR. Z tohto dôvodu Vás žiadam o prevedenie nasledujúcich opatrení:

- priebežne zamerať pozornosť ag.[49] aparátu k získavaniu poznatkov o záujmoch kléru a laikov o zneužitie púti proti zámerom a cieľom súčasnej cirkevnej politiky.
- Vyhľadávaciu činnosť zamerať na ustanovovanie organizátorov zájazdov a procesií a hromadného presunu skupín do miesta konania púti, pričom do 30. 6. 1987 previesť na svojom teritóriu aktívne opatrenia s cieľom zabrániť zneužitiu hromadných dopravných prostriedkov, autobusov ČSAD,[50] JRD,[51] TJ[52] a pod. zo strany veriacich k presunu na miesta konania púti.
- Zaistiť aktívnu kontrolu rozmnožovacích strojov vo Vami obhospodarovaných objektoch za účelom eliminácie snahy laikov, kléru atď. o rozširovanie letákov, transparentov, sarn izdatov atď.
- So známymi organizátormi a aktivizátormi veriacich prevedťte v týždni pred púťami nútené styky s cieľom zamedziť výskytu nežiadúcich javov v priebehu oboch pútí, resp. ich účasti na nich.

O výsledku prevedených opatrení nás informujte do 30. 6. 1987. Poznatky majúce vzťah k obom púťam nám predbežne odstupujte krátkou cestou kvyššie uvedenému č. p

Zást. náč. správy ŠtB Bratislava:
pplk. JUDr. VAŠ Ján/6949+++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 10, č. s. OS - 00162/87

Dokument č. 8

1987, 11. december, Bratislava. Opatrenia na zabránenie účasti protisocialisticky orientovaných osôb na demonštráciách v Prahe.

Prísne tajné
Pilné
č.p..: os-002834/10-vn-87

všetky O ŠtB v zsl. kraji
k rukám zást. náčelníka pre ŠtB

Vec: Opatrenia k zamedzeniu účasti protisocialisticky orientovaných osôb sympatizujúcich s Chartou na demonštráciách v Prahe

Pplk. .JUDr. Ján VAŠ, v rokoch 1982 - 1990 zástupca náčelníka Správy ŠtB Bratislava. Zdroj: A ÚPN

46 Oddelenie pasov a víz.
47 Na púti v Levoči sa v roku 1987 zúčastnilo podľa odhadov asi 250 000 ľudí. Bližšie pozri HLINKA, A . *Sila slabých,* s. 182.
48 X. správa ZNB mala na starosti boj proti vnútornému nepriateľovi.
49 Agentúrne.
50 Československá štátna automobilová doprava.
51 Jednotné roľnícke družstvo.
52 Telovýchovná jednota.

Agentúrnou cestou boli zistené a potvrdené poznatky, že Charta 77 usporiada dňa 10. 12. 1987 o 17,00 hod. na Staromestskom námestí v Prahe u sochy Jana Husa demonštráciu zameranú na otázky ľudských práv v ČSSR.

Na základe rozhodnutia MV[53] ČSSR je nutné zabrániť možnosti výjazdov osôb, ktoré by boli ochotné sa takejto akcie zúčastniť. Vzhľadom k tomu je nutné previesť nasledovné opatrenia u vytypovaných osôb:

1. v spolupráci so zamestnávateľom uvedených osôb zamedziť možnostiam ich výjazdu do Prahy v dobe od 7. 12. do 15. 12. 1987 tým spôsobom, že im neudeliť riadnu dovolenku, resp. náhradné voľno.

2. v odôvodnených prípadoch uplatniť požiadavku o kontrolu objekta v spolupráci so 4. odborom 12. S ZNB[54] Bratislava minimálne v dňoch 8. 12. až 10. 12. 1987 a v prípade, že sa pokúsia vycestovať do Prahy tomuto výjazdu zamedziť.

3. v prípade, že by nebolo možné previesť opatrenia podľa bodu 1 a 2 je nutné, aby spoločne s jednotlivými objektmi pricestoval do Prahy i RO[55] konkrétnej akcie, ktorý osobne pozná objekta, aby bolo možné objekta zadržať v Prahe ešte pred konaním demonštrácie a aby sa v prípade nutnosti mohol zúčastniť opatrenia na Staromestskom námestí a súčasne previesť i následný výsluch. Jednotliví objekty v akcii musia v tomto prípade byť pod kontrolou 4. odboru tak, aby ich v Prahe mohla prevziať 4. S-ZNB.

V súvislostí s plnením úloh ukladám:

- obratom zaslať spôsob a formu zabezpečenia vytypovaných osôb
- denne informovať 1. oddelenie 2. odboru[56] správy ŠtB do 9,00 hod. o dennom režime vytypovaných osôb, najmä objektov akcií REBEL,[57] ROHÁČ,[58] MAJSTER,[59] MARI, ARCHITEKT,[60] LIST.[61]
- Vzhľadom na závažnosť opatrení upozorňujem na zodpovedné plnenie úlohy.

Náč. Správy ŠtB Bratislava:
mjr. JUDr. HORÁK
Ladislav/14675-14684+++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 10, č. s. OS - 00285/87.

Dokument č. 9

1987, 17. december, Bratislava. Opatrenia pri 19. výročí upálenia sa Jana Palacha.

Prísne tajné
Pilné
Č.p.: os-002977/30-vn-87

Okresná správa ZNB
Oddelenie ŠtB
Vzsl. kraji

Vec: 19. výročie upálenia bývalého študenta FF UK[62] Praha Jana PALACHA - dožiadanie.

Dňa 16. 1. 1988 pripadá 19. výročie upálenia bývalého študenta FF UK Jana PALACHA.[63] Doposiaľ získanými poznatkami je zistené, že uvedené výročie môže byť zneužité vnútornými antisocialistickými dementmi a osobami z radov mládeže. Na základe pokynu 1. NMV[64] ČSSR žiadam o okamžité vykonanie nasledovných opatrení.

- aktivizácia všetkých agentúrno-operatívnych prostriedkov k signalízovaniu poznat-

53 Ministerstvo vnútra.
54 4. odbor XII. správy ZNB bol odborom sledovania.
55 Riadiaci orgán.
56 1. oddelenie II. odboru sa zaoberalo problematikou PRAVICA, resp. PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS.
57 Spis preverovanej osoby „REBEL" vedený na osobu Ján Hozza bol zaregistrovaný 8. októbra 1987 na 1. oddelení II. odboru S ŠtB Bratislava v problematike pravica pod reg. č. 37 289. Spis bol zničený 3.2.1988.
58 Zväzok preverenia signálu „ROHÁČ" (reg. č. 21 938) vedený na osobu Štefan Roháček bol prevedený zo spisu preverovanej osoby oddelením ŠtB Trenčín 7. 5. 1986. Zväzok bol dňa 22. 4. 1987 odstúpený na II. odbor správy ŠtB Bratislava, uložený do archívu 10. 8. 1989 pod arch. č. 101 602.
59 Spis nepriateľskej osoby ..MAJSTER" na osobu Ján Kolarovič bol vedený na oddelení ŠtB Trnava pod reg. číslom 14 579 od 7. i. 1974. Zväzok bol dňa 19. 10. 1983 odstúpený na útvar ZNB Bratislava IV.
60 Zväzok preverenia signálu „ARCHITEKT" vedený na osobu Karol Jakubčík bol založený na oddelení ŠtB Trnava v problematike rímsko-katolícka cirkev pod reg. číslom 36 302 dňa 16. 3. 1987. Zväzok bol zničený 12. decembra 1989.
61 Zväzok preverenia signálu „LIST" vedený na osobu Vojtech László bol vedený na oddelení ŠtB Nitra v problematike maďarský nacionalizmus pod reg. č. 29 607 od 26. marca 1987. Zväzok bol zničený 12. decembra 1989.
62 Filozofická fakulta Univerzity Karlovej.
63 Podčiarknuté v origináli.
64 Námestník ministra vnútra.

kov o snahu organizovať k tomuto výročiu protispoločenské akcie, typovať ich organizátorov a možných účastníkov a prostredníctvom preventívno-výchovných a rozkladných opatrení týmto pokusom predchádzať a zamedzovať.

- U vytypovaných osôb z teritória Vášho okresu, ktoré sa v minulosti zúčastnili akýchkoľvek protispoločenských akcií alebo sú zisťované poznatky o ich protisocialistickej orientácii, všetkými dostupnými prostriedkami zabrániť ich príchodu do Prahy v období 15. - 17. 1. 1988.

- Zabezpečiť okamžité odovzdanie akýchkoľvek poznatkov o pripravovaných akciách k tomuto výročiu na 2. odbor S ŠtB Blava.

Náčelník správy ŠtB Bratislava:
mjr. JUDr. HORÁK Ladislav / 15 637 +++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 10, č. s. OS - 00296/87.

Dokument č. 10

1988, 11. január, Bratislava. Opatrenia na zabránenie účasti protisocialisticky orientovaných osôb na politickom fóre v Prahe.

Prísne tajné
Pilné
Č. p..: os-0051/10-vn-88

Všetky O-ŠtB v zsl. kraji
K rukám zást. náč. pre ŠtB

Vec: Opatrenia k zamedzeniu účasti protisocialisticky orientovaných osôb sympatizujúcich s Chartou na 3. tzv. politickom fóre v Prahe.

Dňa 17. 1. 1988 chce Charta 77 uskutočniť 3. tzv. politické fórum, ktorého programom má byť diskusia na tému :

1. politická situácia v ČSSR a možnosti jej zlepšenia, politický systém v ČSSR a možnosti jeho zlepšenia
2. akú úlohu v zmene politického systému ČSSR môže zohrať Charta 77, prípadne iné nezávislé hnutie.

Vzhľadom k tomu, že zo strany FMV bol daný pokyn nepripustiť konanie 3. fóra, je potrebné zaistiť:

- u predpokladaných účastníkov z radov signatárov Ch 77[65] a osôb sympatizujúcich s Chartou z Vášho teritória a ďalších vytypovaných osôb, ktoré sa aktívne podieľajú na nepriateľskej činnosti zabezpečiť v dňoch 15. - 17. 1. 1988 ich aktívnu kontrolu a nepripustiť ich odchod do Prahy v uvedenom období.

- Agentúrno-operatívne prostriedky zamerať na získanie ďalších informácií k príprave a organizovaniu 3. fóra

- V prípade, že by tieto hodlali do Prahy cestovať, v priebehu týždňa je nutné zabezpečiť cestou zamestnávateľa, aby v dňoch 11. - 15. 1. 1988 týmto osobám nebola udelená riadna dovolenka ani aby neboli vysielaní na služobné cesty,

- V prípade, že i napriek prevedeným opatreniam niektorá z Vami vytypovaných osôb bude v termíne 15. - 17. 1. 1988 mimo kontrolu je nutné túto skutočnosť nahlásiť okamžite 1. odboru 10. správy ZNB[66] a zabezpečiť dňa 17. 1. 1988 prítomnosť riadiaceho organa akcie od 8,00 hod. na 1. odbore 10. S-ZNB, aby v prípade zadržania osoby mohol uskutočniť schválené opatrenia.

V súvislosti s plnením úloh ukladám :

- obratom zaslať spôsob a formu zabezpečenia vytypovaných osôb
- denne informovať 1. oddelenie 2. odboru správy ŠtB do 9,00 hod. o dennom režime vytypovaných osôb, najmä objektov akcií REBEL, ROHÁČ, MAJSTER, MARI, ARCHITEKT, LIST.

Vzhľadom na závažnosť opatrení upozorňujem na zodpovedné plnenie úloh.

Náč. Správy ŠtB Bratislava:
mjr. JUDr. HORÁK Ladislav/311-320+++

Zdroj: Archív ÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 11, č. s. OS - 0023/88

Dokument č. 11

1988, 15. február, Bratislava. Aktívne protiopatrenia ŠtB voči podpisovej akcii veriacich.

Prísne tajné
Pilné

65 Charta 77.
66 1. odbor X. správy ZNB mal na starosti boj proti vnútornému nepriateľovi.

Č. p.: os-00321 /50-vn-88-6

Okresné správy ZNB
Oddelenie ŠtB
Vzsl. kraji

Vec: Podpisová akcia[67] - aktívne protíopatrenia

Nadálej sú získavané poznatky o pokračujúcej aktivite nelegálnej cirkvi a reakčných osôb získavať signatárov na podporu 31 požiadaviek smerujúcich svojím obsahom k zásadným zmenám právnych vzťahov medzi katolíckou cirkvou a čs. štátom. Podľa súčasných poznatkov dochádza veľmi často k situáciám, že veriaci signujú požiadavky, pričom nepoznajú obsah a vychádzajú v podstate iba z doporučujúceho listu kardinála Tomáška.[68] Za tejto situácie niektorí veriaci po následnom oboznámení sa s 31 požiadavkami vyjadrujú nesúhlas so spôsobom akcie a prejavujú záujem na odvolaní svojho podpisu. Na doplnenie uvádzam, že ordinári rím. kat. cirkvi v jednotlivých diecézach otvorene Tomáška nepodporili a často v rámci svojej právomoci prijali opatrenia ku tlmeniu priebehu uvedenej akcie.

Na podporu zámerov štátnych orgánov a k prehĺbeniu izolácie kardinála Tomáška, Vás žiadam o urýchlené prevedenie protiopatření v nasledujúcom rozsahu. V rámci svojich teritórií spracujete v rôznych formách dopisy veriacich, ktoré svojím obsahom zameraite k odvolaniu podpisu a účasti v podpisovej akcii z dôvodu neznalosti textu pôvodného materiálu a nesúhlas s ním. Kritiku zameraite na prevedenú formu a na postup kardinála Tomáška, ktorý ich týmto spôsobom vystavil do situácie, ktorá nie je v súlade s ich vedomím.[69] Niektoré z listov svojím obsahom zamerajte ako reakciu na článok s. Janků[70] uverejnený v čs. tlači dňa 5. 2. 1988 s tým, že podpisová akcia môže skomplikovať ďalšie jednanie čs. štátu s Vatikánom.

Na základe uvedeného žiadam prehodnotiť okamžite možnosť realizácie uvedených protiopatření prostredníctvom agentúry vo Vašom teritóriu a nahlásiť na 2. odbor S ŠtB výsledok s cieľom koordinácie postupu a foriem pri realizácii v rámci hl. mesta Bratislavy a zs. kraja.

V prípade vhodných podmienok k realizácii protiopatření prostredníctvom agentúry treba dodržať nasledovné úlohy :

- listy adresovať miestnym ordinárom a na vedomie kardinálovi Tomáškovi
- odosielanie listov organizovať z rôznych prostredí. Podmienkou je, aby nebolo možné preveriť existenciu jednotlivého spracovateľa. Alebo celej rodiny (Väčšie miesta, kúpele, nečitateľné podpisy autorov a pod.)

Uvedené opatrenia budú vykonávané priebežne do polovice mesiaca marec 1988.

Vybavuje: npor. Dr. Monsberger
(Kl. 26-46)

Náčelník správy ŠtB Bratislava:
mjr. JUDr. HORÁK Ladislav / 1582-91 +++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, í. č. 10, č. s. OS - 00

Dokument č. 12

1988, 14. apríl, Bratislava. Plán agentúrno-operatívnych opatrení ku kontrarozviednemu zabezpečeniu 41. ročníka Pretekov mieru.

XII. správa ZNB
Bratislava
2. odbor 3. oddelenie
V Bratislave 14. 4. 1988
Výtlačok č. :
Počet listov: 5
schvaľujem :
Náčelník X. správy ZNB
Plk. Zdeněk WIEDERLECHNER[71]
Dňa 29.4. 1988

67 išlo o podpisovú akciu iniciatíva moravských katolíků, známu aj ako 31 požiadaviek, za ktorou stál moravský angažovaný laik Augustin Navrátil. Išlo v podstate o dokument, ktorý v 31 bodoch formuloval požiadavky náboženskej slobody. Popri pražskom arcibiskupovi Tomáškovi ho podpísalo asi 600 000 ľudí, čo predstavovalo najväčšiu petičnú akciu počas dejín komunistického Československa.

68 František kardinál Tomášek (1899 - 1992), kardinál a pražský arcibiskup v rokoch 1977 - 1992. V období normalizácie svojou činnosťou a podporou protirežimových aktivít katolíckej cirkvi prispel k pádu komunistického režimu v Československu.

69 Podčiarknuté v origináli.

70 Vladimír Janků stál v rokoch 1983 - 1989 na čele Sekretariátu pre cirkevné veci.

71 Plk. Zdeněk WIEDERLECHNER (1930) pôsobil v rokoch 1953 až 1962 ako príslušník vojenskej kontrarozviedky. V roku 1962 vstúpil do ZNB a do 80. rokov pôsobil na Správe ŠtB v Českých Budějoviciach, kde dosiahol až post náčelníka správy ŠtB. Od júna 1982 bol preložený na X. správu ZNB, kde prevzal post jej náčelníka, ktorý zastával až do reorganizácie v auguste 1988. Zo služieb ZNB odišiel 31 januára 1989.

P L Á N

agentúrno-operatívnych opatrení ku kontrarozviednemu zabezpečeniu 41. ročníka Pretekov mieru

V zmysle záverov súčinnostnej porady s 3. odborom X. správy ZNB[72] Praha predkladám ku schváleniu *Plán agentúrno-operatívnych opatrení ku kontrarozviednemu zabezpečeniu 41. ročníka Pretekov mieru.*

OPERATÍVNA SITUÁCIA:

41. ročník Pretekov mieru sa uskutoční v dňoch 9. mája až 23. mája 1988. Preteky mieru budú otvorené dňa 9. mája 1988 v hlavnom meste SSR[73] v Bratislave a ďalšie etapové miesta na území SSR sú stanovené v Leviciach, Banskej Bystrici, Dubnici nad Váhom a Žiline. Na základe rozhodnutia medzinárodného vedenia Pretekov mieru bolo určené, že ČSSR bude hlavným organizátorom 41. ročníka Pretekov mieru. Zároveň bolo rozhodnuté, že od 41. ročníka bude oficiálny názov pretekov „Preteky mieru" s tým, že z názvu sa vynecháva pomenovanie hlavných miest Praha, Berlín, Varšava.

K príprave 41. ročníka Pretekov mieru bol ustanovený organizačný výbor zložený z 10 osôb, z radov funkcionárov ÚV ČSZTV[74] a pracovníkov hromadných oznamovacích prostriedkov so sídlom v Prahe. Rovnako boli ustanovené organizačné výbory v jednotlivých etapových mestách v SSR.

Na Pretekoch mieru sa predpokladá účasť asi 530 osôb, z toho 220 pretekárov a trénersko-technického doprovodu, 140 novinárov z ČSSR, ako aj 140 - 170 osôb z radov rozhodcov, čestných hostí, zdravotníckych pracovníkov a technických pracovníkov.

Doposiaľ bola potvrdená účasť oficiálnych hostí predsedu UCI[75] Luisa PUIGA zo Španielska, generálnej sekretárky CIAC Carly GUILIANI z Talianska, generálneho pokladníka UCI Agostína OMINIHO z Talianska, predsedu technickej komisie UCI Arthura CAMBELLA z Anglicka, ako aj troch cyklistických firiem, ktoré sú zmluvne viazané s Pragosportom, konkrétne fy.[76] LUIGI MANTAGNER, FIRR FRANCO ARIGONNI a GIPIEMME ADRIANO PIAN ALTO. Zároveň potvrdili účasť predstaviteľa denníka L HUMANITE a L UNITA. Doposiaľ je prihlásených 93 zahraničných novinárov.

V Bratislave majú účastníci Pretekov mieru zabezpečené ubytovanie v hoteli BRATISLAVA pre pretekárov a realizačný doprovod. Novinári zahraniční hostia majú ubytovanie zabezpečené v hoteli JUNIOR SPUTNIK, kde bude pôsobiť aj tlačové stredisko. Dňa 9. 5. 1988 budú Preteky mieru otvorené o 14.00 hod na Gottwaldovom námestí prológom. Slávnostný štart 1. etapy je dňa 10. 5. 1988 o 12.30 hod. na Gottwaldovom námestí a ostrý štart o 13.00 hod. v Rači pred polygrafickým stredným odborným učilišťom. Počas pobytu v Bratislave je pre vedúcich zahraničných výprav a hostí pripravené prijatie u predsedu

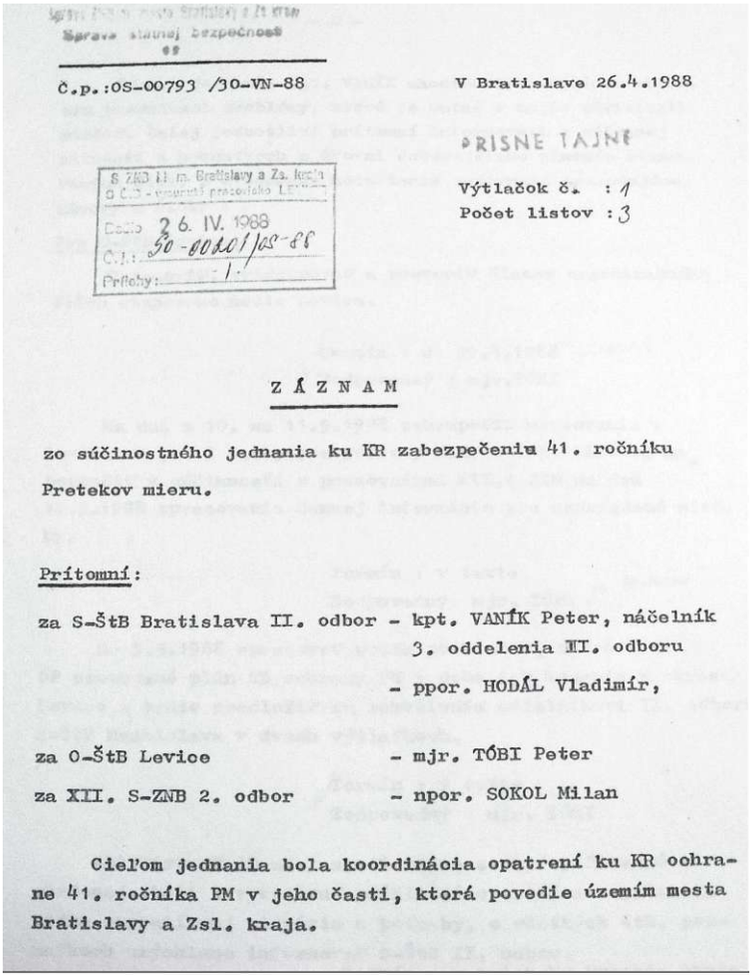

Správa štátnej bezpečnosti

Č.p.:OS-00793 /30-VN-88

V Bratislave 26.4.1988

PRÍSNE TAJNE

Výtlačok č. : 1
Počet listov : 3

S ZNB II. m. Bratislavy a Za. kraja
a ČS - vojenskí prezidiálo Letnany
Došlo 26. IV. 1988
Č.j.: 30-00201/OS-88
Prílohy: -1-

Z Á Z N A M

zo súčinostného jednania ku KR zabezpečeniu 41. ročníku Pretekov mieru.

Prítomní:

za S-ŠtB Bratislava II. odbor - kpt. VANÍK Peter, náčelník 3. oddelenia III. odboru
- ppor. HODÁL Vladimír,

za O-ŠtB Levice - mjr. TÓBI Peter

za XII. S-ZNB 2. odbor - npor. SOKOL Milan

Cieľom jednania bola koordinácia opatrení ku KR ochrane 41. ročníka PM v jeho časti, ktorá povedie územím mesta Bratislavy a Zsl. kraja.

Záznam z porady venovanej opatreniam pri príležitosti 41. ročníka pretekov mieru. Zdroj: AÚPN

72 3. odbor X. správy ZNB mal na starosti odhaľovanie a dokumentovanie protištátnej činnosti v oblasti školstva, mládeže a športu.

73 Slovenská socialistická republika.

74 Ústredný výbor Československého zväzu telesnej výchovy a športu.

75 Union Cycliste Internationale, Medzinárodná federácia cyklistiky.

76 Firma.

vlády SSR dňa 8. mája 1988, kladenie vencov na Slavíne a otvorenie výstavy a histórie Pretekov Mieru.

V ďalších etapových mestách jev Leviciach ubytovanie pre pretekárov zabezpečené v hoteli ATOM a pre novinárov v hoteli ROZKVET, v Banskej Bystrici pre pretekárov v hoteli LUK a vysokoškolskom internáte a pre novinárov v hoteli Národný dom, v Dubnici nad Váhom pre pretekárov v internáte Vysokej školy dopravy a spojová pre novinárov v hoteli SLOVAKIA. Na území ČSSR končia preteky dňa 14. mája 1988 v Žiline prechodom do PLR.

CIEL:

Cieľom organizovaných agentúrno-operatívnych opatrení bude zabezpečenie nerušeného priebehu Pretekov mieru na území SSR a zamedzenie zneužitia tohto významného športového a spoločensko-politického podujatia k protisocialistickým prejavom, ako aj kontrola záujmových osôb, ktoré sa akcie zúčastnia.

NÁVRH AGENTÚRNE-OPERATÍVNYCH OPATRENÍ:

1. Aktivizovať agentúrno-dôvernícku sieť v problematike ŠPORT s cieľom signalizovania negatívnych javov smerujúcich k narušeniu akcie a prijímať účinné opatrenia k ich predchádzaniu.
T[77]: priebežne
Z[78]: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB[79]
náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava
náčelník 2. odb. S-ŠtB Ban. Bystrica

2. Zabezpečiť informačný tok k záverom zasadnutí organizačného výboru Pretekov mieru, etapových výborov a priebehu akcie v jednotlivých teritóriách v SSR.
T: počas akcie
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB

3. Uskutočniť komplexné previerkové opatrenia k zahraničným účastníkom Pretekov mieru a novinárom z KZ.[80] Zabezpečovať zaslanie výsledku previerok zainteresovaným súčastiam z hľadiska ich diferenciácie.
T: 25. 4. 1989
Z: náčelník 3. odb. X. S-ZNB

4. U vytypovaných osôb, ku ktorým budú získané poznatky o ich negatívnej činnosti, resp. stykoch na nepriateľské osoby z radov nositeľov pravicového oportunizmu a z oblasti cirkvi zabezpečiť ich kontrolu a agentúrno-operatívnymi prostriedkami zamedziť nežiaducim stykom. V tomto smere v súčinnosti s príslušnými oddeleniami zabezpečiť aj kontrolu rozpracovaných objektov.
T: 9. - 14. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB
náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava
náčelník 2. odb. S-ŠtB Banskej Bystrice

5. Cestou 1. odboru S-ŠtB[81] Bratislava a Banská Bystrica zabezpečiť ubytovanie záujmových osôb, vytypovaných ku kontrarozviednej kontrole na úkonových izbách[82] v zmysle požiadaviek 3. odboru 2. správy ZNB Praha.[83]
T: 8. - 14. 4. 1988
Z: náčelník 2. odb. Bratislava
náčelník 2. odb. Banská Bystrica

6. V súčinnosti s 1. odborom S-ŠtB Bratislava a Banská Bystrica zabezpečiť agentúrno-operatívnu kontrolu v ubytovacích zariadeniach k činnosti a stykom záujmových osôb.
T: počas akcie
Z: náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava
náčelník 2. odb. S-ŠtB Banská Bystrica

7. V súčinnosti s 1. odborom XII. S-ZNB[84] zabezpečiť cestou agentúrno-dôverníckej siete tlačové stredisko. Zabrániť akreditácii nežiadúcich osôb so zameraním sa na nelegálnu periodiku CHARTY 77 LIDOVE NOVINY.
T: počas akcie
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB

8. Uskutočniť previerkové opatrenia k čsl. účastníkom, členom organizačného výboru,

77 Termín.
78 Zodpovedný.
79 2. odbor XII. správy ZNB mal na starosti boj proti vnútornému nepriateľovi.
80 Kapitalistické zahraničie.
81 1. odbor Správy ŠtB Bratislava mal na starosti boj proti vonkajšiemu nepriateľovi.
82 Išlo o špeciálne upravené izby v hoteloch, na ktorých boli nainštalované odpočúvacie zariadenia a na niektorých dokonca tajné kamery.
83 3. odbor II. správy ZNB mal na starosti problematiku Anglicka a Francúzska v rámci boja proti vonkajšiemu nepriateľovi.
84 1. odbor XII. správy ZNB mal na starosti boj proti vonkajšiemu nepriateľovi.

ako aj etapových výborov Pretekov mieru a u vytypovaných zabezpečiť ich aktívnu kontrolu resp. vyradenie z účasti na akcii.

T: 5. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB
náčelník 2. odb. S-ŠtB Ban. Bystrica
náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava

9. Počas akcie Pretekov mieru zabezpečiť do zálohy pracovníkov 4. odboru XII. S-ZNB Bratislava a 4. odboru S-ŠtB Banská Bystrica.[85]

T: počas akcie
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB
náčelník 2. odb. S-ŠtB Banská Bystrica

10. Cestou 2.odb. S-ŠtB Bratislava a S-ŠtB Banská Bystrica prijať príslušné agentúrno-operatívne opatrenia v jednotlivých etapových mestách v Leviciach, Žiline a Dubnici nad Váhom.

T: 25. 4. 1988
Z: náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava
náčelník 2. odb. S-ŠtB Banská Bystrica

11. Informačný tok a príprava a priebeh Pretekov mieru na teritóriu SSR bude zabezpečovať v zmysle súčinnostného jednania s 3. odb. X. S-ZNB Praha XII. S-ZNB Bratislava.

T: 9. až 14. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB

ORGAN IZAČNO-TECHNICKÉ OPATRENIA:

1.Cieľom zabezpečenia plnenia úloh informačného toku počas akcie v SSR vyčleniť 2 OP[86] a referentské vozidlá.

T: 9. 5. 1988 - 14. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB

2.V rámci jednotného informačného toku organizovať v zmysle konania akcie súčinnostné porady na 2. odbore XII. S-ZNB s cieľom vyhodnotenia poznatkov a ich zaslanie do 10.00 hod. na 3. odb. XII. S-ZNB Praha. Súčinnostné porady vykonávať v období od 9. 5. - 14. 5. 1988 v čase od 7.00 hod. Za účasti pracovníkov zainteresovaných súčastí.

T: 9. 5. - 14. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. XII. S-ZNB

3.Cestou teritoriálnych oddelení S-ŠtB v etapových mestách zabezpečiť podmienky pre informačný tok na 3. odb. X. S-ZNB Praha a ubytovania pre 2 pracovníkov XII. S-ZNB Bratislava.

T: 9. 5. - 14. 5. 1988
Z: náčelník 2. odb. S-ŠtB Bratislava
náčelník 2. odb. S-ŠtB Banská Bystrica

4. Zabezpečiť možnosť legalizácie OP formou novinárskych preukazov v mieste tlačového strediska.

Predkladá: Náčelník 2. odb. XII. S-ZNB
pplk. JUDr. Anton FAŤOL[87]

Súhlasím:
Náčelník XII. S-ZNB
plk. RSDr. Štefan HOMOtA

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 11, č. s. OS - 00201/88

Pplk. JUDr. Anton FAŤOL, v rokoch 1987- 1988 náčelník II. odboru XII. správy ZNB. Zdroj: A ÚPN

Dokument č. 13

1988, 4. júl, Bratislava. Pokyn k prijatiu bezpečnostných opatrení pri návšteve predsedu rady ministrov ZSSR Nikołaja Ryžkova.

Prísne tajné
Pilné
Č. p.: OS-001137/03-U-88

Všetkým zástupcom
pre ŠtB na OS ZNB
zsl. kraja

Vec: Návšteva člena politického byra ÚV KSSZ a predsedu Rady ministrov ZSSR Nikołaja Ryžkova v ČSSR - pokyn k vykonaniu bezpečnostných opatrení.

V dňoch 5. 7. - 7. 7. 1988 sa v hl. meste

85 Odbor sledovania.

86 Operatívny pracovník.

87 Pplk. JUDr. Anton FAŤOL (1937), do služieb ZNB vstúpil v roku 1961. Od roku 1974 pôsobil ako zástupca náčelníka II. odboru na XII. správe FMV. Od roku 1979 bol vo funkcii zástupcu náčelníka XII. správy a od roku 1985 dokonca ako I. zástupca náčelníka XII. správy. Od roku 1987 pôsobil ako náčelník II, odboru XII, správy ZNB, Zdroj: SIVOŠ, J. (zost,): *XII. správa ZNB.* s. 24.

ČSSR Prahe uskutoční 44. riadne zasadnutie RVHP.[88] Rokovanie bude vedené na úrovni predsedov vlád členských krajín RVHP.

Delegáciu ZSSR povedie člen politického byra ÚV KSSZ a predseda Rady ministrov ZSSR Nikolaj RYŽKOV, ktorý v dňoch 8. 7. - 9. 7. 1988 navštívi i so svojím doprovodem hlavné mesto SSR Bratislavu a zsl. kraja v rámci pripravovaného programu navštívi n. p.[89] DUSLO Šaľa a JRD DRUŽBA v Šali.

V tejto súvislosti na základe pokynu zástupcu náčelníka správy ŠtB Bratislava žiadam, aby bola venovaná zvýšená pozornosť všetkým negatívnym javom, ktoré môžu mať za následok vznik mimoriadnej udalosti v národnom hospodárstve.

Zaktivizujte agentúrno-dôvernícku sieť k získavaniu ohlasov operatívne záujmových osôb na priebeh a závery 44. riadneho zasadania RVHP, k získavaniu poznatkov o príprave jednotlivcov, alebo skupín k antisovietskej alebo antisocialistickým provokáciám, teroru, diverzií, sabotáže, nedovoleného ozbrojovania a zneužívaniu reprografickej techniky.

Ďalej žiadam, aby ste v dňoch 8. 7. - 9. 7. 1988 prijali príslušné opatrenia proti zneužitiu malých lietadiel k únosom, útokom na leteckú techniku alebo inému zneužitiu na letiskách dislokovaných vo Vašom teritóriu.

Získané poznatky neodkladne odstupujte vedeniu správy ŠtB Bratislava.

Náč. 3. odboru S-ŠtB Bratislava:
ppłk. Ing. KOČAN Michal[90]/7366-75++

Zdroj: AÚPN, f. Okresná správa ŠtB Levice, i. č. 11, č. s. OS - 00292-88

Peter Jašek: Mosaic of Documents on State Security Activities in the Period of Perestroika at the End of 1980s

A selection of documents on State Security activities in the second half of 1980s when a vocable "perestroika" became part of Czechoslovak Communist politicians' vocabulary. It should become a symbol of new thinking, but as proved also by the given documents it was a word with no contents. Among the documents there are plans of ŠtB regarding anti-regime events as religious pilgrimages or planned social events. ŠtB paid attention also to sport events or visits of politicians coming from the countries called friendly in those days. The documents show not only the methods used by ŠtB against the political opponents, but also the range and diversity of monitored events. It is a selection of documents focusing on so-called interior enemy that have been preserved in the archives.

88 Rada vzájomnej hospodárskej pomoci.

89 Národný podnik.

90 Ppłk. Ing. Michal KOČAN (1945), do služieb ZNB vstúpil v roku 1967 ako starší referent na KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica. V rokoch 1971 - 1972 pôsobil ako starší referenta zástupca náčelníka V. odboru HS ŠtB MV SSR. Od roku 1974 bol zástupcom náčelníka a od roku 1978 náčelníkom odboru na ochranu ekonomiky XII. správy FMV. V rokoch 1979 - 1980 bol aj jedným zo zástupcov náčelníka XII. správy ZNB. Od júla 1981 bol 1. zástupcom náčelníka a od apríla 1982 náčelníkom XI. správy. Od januára 1988 pôsobil ako náčelník III. odboru S ŠtB Bratislava. Zdroj: SIVOŠ, J. (zost.): *XIi. správa ZNB*, s. 24.

Denník zo zajatia v Nemecku 1945 - Mikuláš Mózer

PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M. A.

(1973), absolvent Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, študijný odbor história - angličtina. Pracuje na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici

Osud slovenských dôstojníkov, ktorí sa zapojili do Slovenského národného povstania (SNP) a po jeho porážke padli do nemeckého zajatia, bol iný ako osud povstaleckých vojakov a poddôstojníkov. Jedným z mnohých dôstojníkov zajatých Nemcami bol aj nadporučík pechoty v zálohe Mikuláš Mózer. Mikuláš Mózer sa narodil 8. decembra 1912 v Turčianskom Svätom Martine. Jeho otec Štefan bol poštárom, matka Irma Mária rodená Róglová zomrela zhruba dva mesiace po pôrode vo februári 1913 na otravu krvi a zápal pľúc. Otec sa druhýkrát oženil s Annou Šalecovou, ktorá mu porodila dve dcéry Elenu a Irmu, a vychovala nevlastného syna Mikuláša. Ešte pred rozpadom rakúsko-uhorskej monarchie sa rodina presťahovala do Lučenca, kde Štefan Mózer dostal vedúcu funkciu na tamojšej pošte. V Lučenci Mikuláš Mózer navštevoval maďarskú rímskokatolícku ľudovú školu, pretože slovenská tam v tom čase neexistovala. Po jej skončení nastúpil na meštiansku školu a následne na Štátny učiteľský ústav v Lučenci. Na meštianskej škole i učiteľskom ústave učili výlučne českí učitelia (dokonca aj slovenský jazyk!).[1] Učiteľský ústav M. Mózer absolvoval v rokoch 1927 - 1932. Po jeho úspešnom ukončení získal kvalifikáciu učiteľa pre ľudové školy. Ešte v roku 1932 nastúpil na miesto učiteľa v rímskokatolíckej ľudovej škole v obci Hrachovo.[2] V Hrachové učil v jednotriedke, ktorú navštevovalo vyše 90 žiakov! Žiaci tam dochádzali aj z okolitých obcí. Onedlho však prestúpil do novej štvortriednej školy, ktorú otvorili v obci Divín. O novom mieste sa dozvedel od jednej kolegyne. V Divine dostal na starosť najstarších žiakov(7., 8. a 9. ročník), ktorí boli združení v jednej triede.[3]

Po dvojročnej učiteľskej praxi Mikuláš Mózer nastúpil 16. júla 1934 k výkonu dvojročnej povinnej vojenskej služby do československej armády. Počas jej trvania absolvoval dôstojnícku školu v Nitre. Povinnú službu ukončil 28. júna 1936 v hodnosti čatár ašpirant. Dva mesiace po návrate do civilu sa M. Mózer oženil v rímskokatolíckom kostole v Divine s miestnou rodáčkou Idou Fridrichovou. Roku 1937 sa im narodil syn ivan. M. Mózer sa vrátil k učiteľskému povolaniu, avšak pohnuté politické udalosti ho neustále zväzovali s armádou i v nasledujúcom období. V rokoch 1937 - 1938 absolvoval dve cvičenia v zbrani. Prvé v trvaní dvoch týždňov od 30. júla do 16. augusta 1937 a druhé trvajúce necelý mesiac od 11. júla do 6. augusta 1938. Počas septembrovej mobilizácie čs. armády vtom istom roku Mikuláša Mózera 25. septembra opäť povolali do armády. Z činnej služby bol v dôsledku demobilizácie prepustený 6. decembra 1938.[4] Po vzniku prvej Slovenskej republiky (SR) 14. marca 1939 pokračovali vojenské cvičenia, tentokrát už v slovenskej armáde. Tá od začiatku zápasila s nedostatkom dôstojníkov a špecialistov, preto povolávala do činnej služby záložných dôstojníkov predovšetkým z radov učiteľov. Mikuláš Mózer bol prezentovaný na vykonanie cvičenia v zbrani už 31. júla 1939. Mimoriadne cvičenie v zbrani potom absolvoval v čase vojny proti Poľsku od 29. augusta do 23. októbra 1939. Dňa 31. januára 1940 bol prevedený do vojenskej služby v 1. zálohe ako poručík pechoty. V predvečer vojny proti Sovietskemu zväzu M. Mózer absolvoval v dňoch 8. mája až 4. júna 1941 ďalšie, takmer 28 dňové cvičenie v zbrani. Cvičenie absolvoval ako veliteľ pešej čaty pešieho pluku 3 vo Zvolene Dňa 21. júna 1941, teda deň pred útokom Veľkonemeckej ríše proti Sovietskemu zväzu bol por. pech. Mikuláš Mózer povolaný k výnimočnej činnej službe. Po mesiaci v službe bol 20. júla 1941 prepustený do civilu.[5] Nasadeniu do vojny proti Sovietskemu zväzu sa mu podarilo vyhnúť vďaka tomu, že bol ženatý a mal dieťa. Na východný front išli predovšetkým slobodní alebo bezdetní ženatí muži.

Až do augusta 1944, keď bol opäť povoíaný do činnej služby, M. Mózer učil na cir-

1 Archív autora. Rozhovors Mikulášom Mózerom. Divín 4. 2. 2011.

2 Vysvedčenie o učiteľskej spôsobilosti pre ľudové školy. Číslo 66/II, 1936.

3 Archív autora. Rozhovors Mikulášom Mózerom. Divín 4. 2. 2011.

4 Ministerstvo obrany SR, Vojenský archív Trnava. Číslo popisné (Č.p.): VaT-193-302/2003-Hld. Výpis z dokladov Mikuláš MÓZER, Trnava 9. októbra 2003.; Archív autora. Rozhovor s Mikulášom Mózerom. Divín 4. 2. 2011.

5 Ministerstvo obrany SR, Vojenský archív Trnava. Č.p.: VaT-193-302/2003-Hld. Výpis z dokladov Mikuláš MÓZER, Trnava 9. októbra 2003.

Fotografia npor. M. Mózera urobená v nemeckom zajateckom tábore. Na tabuli pod jeho menom je rímskou číslicou uvedené číslo zajateckého tábora a arabskými číslicami jeho zajatecké číslo. Zdroj: Archív M. Mózera

kevnej ľudovej škole v Divine. Dňa 8. augusta 1944 ho telegraficky vyzvali, aby nastúpil na velitelstvo pešieho pluku 3 vo Zvolene, Na druhý deň sa pri nástupe dozvedel, že má ísť vymeniť veliteľa roty na východný front. Zdravotnú prehliadku mal absolvovať vo vojenskej nemocnici v Ružomberku. Tam sa však stretol so stotníkom zdravotnej služby MUDr. Bohušom Štekláčom, ktorý študoval na gymnáziu v Lučenci a s ktorým často hrávali volejbal. Ten napísal M. Mózerovi taký zdravotný posudok, aby sa na front nedostal. Poradil mu tiež, aby nešiel na veliteľstvo pluku do Zvolena, ale rovno na Veliteľstvo pozemného vojska (VPV) do Banskej Bystrice. M. Mózer svojho známeho bez váhania poslúchol. Na VPV v Banskej Bystrici mu pomohol veliteľ spojovacieho vojska mjr. Jozef Marko, ktorý npor. Mózerovi na základe zdravotného posudku vypísal zdravotnú dovolenku. Mjr. Marko mu tiež naznačil, že sa pripravuje povstanie. Mikuláš Mózer sa vrátil do Divina a v civile čakal na výzvu. Do povstaleckej armády k svojmu kmeňovému peš. pluku 3 vo Zvolene nastúpil ihneď po vyhlásení povstania v rozhlase 29. augusta 1944. Ako záložného dôstojníka npor. Mózera poverili funkciou zástupcu veliteľa vystrojovacej roty (rote velil npor. pech. Vladimír Gašparovič, otec súčasného prezidenta SR), ktorá postupne prichádzajúcich vojakov vystrojila, vyzbrojila a po zorganizovaní jednotky ich odosielala do bojových úsekov. Po skončení mobilizácie sa činnosť vystrojovacej roty skončila a npor. Mózer prevzal vojenský dozor nad poštovým úradom I. vo Zvolene. Okrem cenzúry mal na starosti aj kontrolu telefónnych liniek prechádzajúcich týmto komunikačným uzlom. Tesne pred obsadením Zvolena nemeckými okupačnými vojskami dostal npor. Mózer prostredníctvom rádiogramu rozkaz ihneď sa hlásiť na veliteľstve povstaleckej armády. V chaose všeobecného ústupu našiel veliteľstvo už na Donovaloch. Plk. Mikuláš Ferienčík mu dal rozkaz vyhľadať jednotku pod velením majora Kordu a odovzdať mu písomný rozkaz na urýchlené obsadenie cesty vedúcej na vrchol Šturca. Rozkaz sa npor. Mózerovi napriek všeobecnému chaosu podarilo mjr. Kordovi odovzdať.[6]

V tom čase sa už povstalecká armáda rozpadala a prestávala klásť organizovaný odpor. Npor. Mózer strávil noc z 28. na 29. októbra 1944 s ostatnými príslušníkmi veliteľstva armády bez spánku v Športhoteli na Donovaloch. V tú noc padlo rozhodnutie ustúpiť cez Kozí chrbát a Prašivú na Ďumbier, kde sa malo prejsť na partizánsky spôsob boja. Pochod hrebeňmi Nízkych Tatier bol fyzicky veľmi náročný. Npor. Mózera spolu s ďalšími štyrmi dôstojníkmi prekvapivo zajali nemeckí vojaci v kosodrevine na Prašivej 30. októbra 1944. Nemci im nariadili odložiť batohy, kľaknúť si na kolená a namierili na nich guľomet. Slovenskí dôstojníci sa báli, že ich postrieľajú a niektorí začali plakať. K Nemcom však prišla spojka s nejakým rozkazom, takže zajatým dôstojníkom nariadili vstať a odviedli ich do Liptovskej Osady. M. Mózer strávil noc zatvorený v školskej pivnici. Na druhý deň musel ísť s ostatnými zajatcami peši do Ružomberka, kde dôstojníkov oddelili od mužstva. Noc strávili v posádkovej vojenskej väznici v delostreleckých kasárňach a na druhý deň ich rýchlikom odviezli do Bratislavy. V Bratislave bol s ďalšími dôstojníkmi väznený vo vojenskej väznici do decembra 1944. Tesne pred odsunom do zajateckého tábora vo Veľkonemeckej ríši ho spolu s viacerými inými dôstojníkmi formálne odsúdili v bývalom dievčenskom gymnáziu na Dunajskej ulici. Nad ránom 12. decembra 1944 zajatých povstaleckých dôstojníkov natlačili po 40 mužoch do dobytčích vagónov a hneď opustili Bratislavu. O 7.00 hod. už stáli na železničnej stanici Wilfleinsdorf v západnom Rakúsku. Odtiaľ v studenom daždi pochodovali do zajateckého tábora Stammlager XVII-A Kaiserstein bruch. Po príchode do tábora nasledovala prehliadka, odvšivenie, evidencia

6 Tamže; Rozhovor s Mikulášom Mózerom. Divín, 4. 2. 2011.

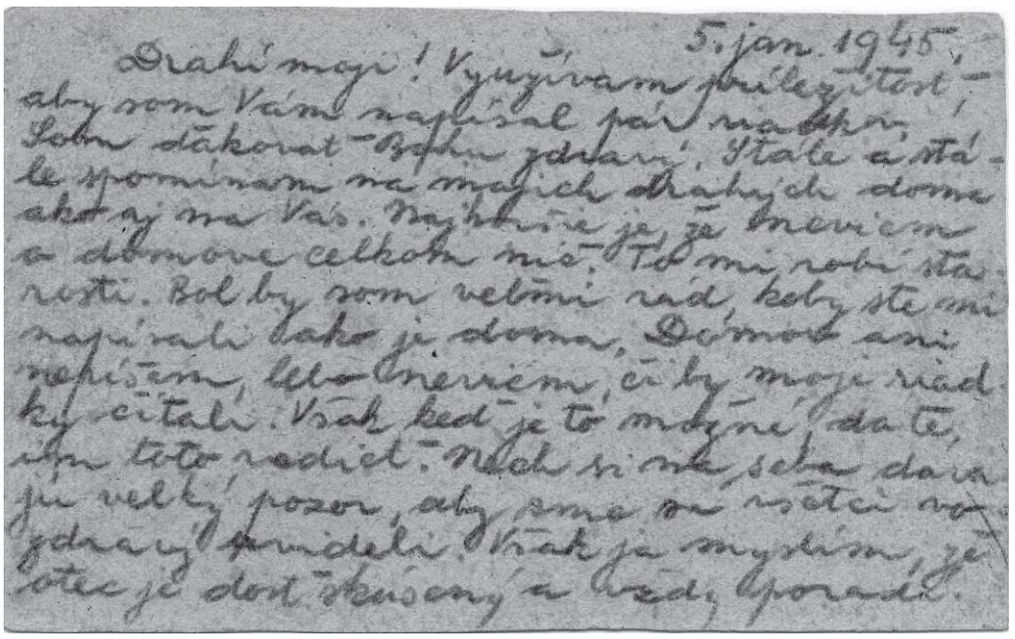

List M. Mózera z 5. 1. 1945, ktorý napísal svojej rodine zo zajateckého tábora Stammlager XVII-A Kaisersteinbruch. Bolo to jediný raz, keď im Nemci povolili napísať domov. Zdroj: Archív M. Mózera

a ubytovanie v baraku č. 11. Npor. Mózer dostal zajatecké číslo 163 788. Zajatci potom dostali tzv. „zupu", čo bola polievka z repy, repových listov a neidentifikovateľnej horkej zeleniny. Stravu im nosili sovietski zajatci.[7] Na konci januára 1945 zajatých slovenských dôstojníkov premiestnili do zajateckého tábora v Altemburgu južne od Lipska vo východnom Nemecku. Zajatci cestovali do nového tábora od piatku 26. januára do piatku 2. februára 1945. Pomery v novom tábore M. Mózera príjemne prekvapili: „*Ubytovanie a strava proti minulému táboru rozhodne lepšia o 100%. Na izbe (drevený barák) je nás 20. Chovanie oproti nám korektné. Strava čistá, chutná v tanieroch a hrnčekoch. Zemiaky a cukor osobitne fasované. Kúrenie uhoľné brikety. Po umytí, holení a očistení uložili sme sa na pohodlných posteliach."*[8]

Mikuláš Mózer sa v tomto zajateckom tábore dočkal spolu s ďalšími slovenskými dôstojníkmi konca vojny. Ich tábor 15. apríla 1945 oslobodila americká armáda.[9] M. Mózer sa však vrátil domov do Divina cez Plzeň, Prahu a Bratislavu až 12. júna 1945. V Prahe ešte dostal na Ministerstve národnej obrany potvrdenie o prepustení mimo činnú službu odo dňa 10. júna 1945.[10] M. Mózer sa opäť vrátil k učiteľskému povolaniu. V roku 1946 sa mu narodil druhý syn Marian. Ťažkosti sa M. Mózerovi nevyhli ani po vojne. Hoci bol veriacim a praktizujúcim katolíkom vstúpil do Komunistickej strany Československa (KSČ) a v zmysle zákona číslo (č.) 255/1946 ho uznali aj za odbojára so všetkými s tým súvisiacimi výhodami. V roku 1968 však nesúhlasil so vstupom vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Svoj nesúhlas verejne vyjadril aj na schôdzach KSČ a neodvolal ho ani pred preverovacou komisiou. V roku 1973 musel preto predčasne opustiť učiteľské povolanie. M. Mózer sa živil ako natierač, skladník v obecnej prevádzkárni v Divine, premietač v miestnom kine a pracoval aj v Jednotnom roľníckom družstve v Divine. Privyrábal si tiež učením slovenského jazyka robotníkov z Líbye, Kuby a Vietnamu, ktorí boli na stáži v Detve. V roku 1983 mu napokon odobrali aj osvedčenie č. 255 o účasti v odboji. Ako zámienka poslúžilo jeho členstvo v Hlinkovej mládeži, ktoré však bolo pre učiteľov počas prvej Slovenskej republiky povinné.[11] Mikulášovi Mózerovi sa dostalo zadosťučinenie ako učiteľovi po páde komunistického režimu. Komisia pre rehabilitovanie nespravodlivo postihnutých učiteľov za postoje a názory v roku 1968 a v nasledujúcich rokoch, vytvorená pri odbore školstva Okresného národného výboru v Lučenci, od-

7 Spomienka. V Divine dňa 26. apríla 1970; Archív autora. Rozhovor s Mikulášom Mózerom. Divín 4. 2. 2011.

8 MÓZER, M.: *Denník zo zajatia v Nemecku.* Piatok 2. feb. 1945.

9 Tamže, Nedeľa 15. apr, 1945.

10 MNO, Úrad štátneho tajomníka, Číslo: 101.070/Dôv.št.taj,1945, Praha, dňa 9. júna 1945.

11 List adresovaný Slovenskému zväzu protifašistických bojovníkov, 1990; Archív autora. Rozhovor s Mikulášom Mózerom. Divín 4. 2.2011.

poručila Okresnému národnému výboru, aby sa M. Mózerovi ospravedlnil. Ten to aj 15. júna 1990 urobil.[12] Ako príslušníkovi odboja sa však M. Mózerovi ani po viac ako 20-ročnom úsilí nepodarilo dosiahnuť plnú rehabilitáciu! Problémom je jeho členstvo v Hlinkovej mládeži. Publikovanie jeho denníka zo zajatia v Nemecku je preto aspoň malým zadosťučinením mužovi, ktorý sa ani takmer ako 99-ročný nemôže dočkať spravodlivosti. Jeho denník je zároveň mimoriadne zaujímavým svedectvom o živote, vnútornom svete a túžbach slovenského dôstojníka, ktorý trpel v nemeckom zajatí. Denník je publikovaný s láskavým dovolením jeho autora Mikuláša Mózera.

Pavel Mičianik

Dokument

Utorok 16,1. 1945

Včera večer prišla zpráva o príchode balíkov. Rozruch medzi nami. Dnes od rána netrpezlivé očakávanie. Dostanem aj ja? Čítajú zoznam „balíkarov". Moje meno až ku koncu. Od koho? Čakal som od p. prof. Moyzesa. Aké však prekvapenie, 2 balíky od mojej drahej Idky. */ďalej nečitateľné/*

Streda 17.1. 1945

Až veľmi skoro som sa zobudil. Nemohol som potom zaspať. Prvý raz som si doprial vydatné raňajky. To zo včerajšieho balíku. Spomenul som si na svoju drahú Idku, ktorá slzami kropila tie kúsky, potravín ktoré ma teraz sýtia. Celé doobedu som písal listy: Idke, Milke, a kol. Poračíkovej. Pýta! som od nej knihy, papuče a potraviny. Obed bol až po 1 hodine. Obyčajne býva po 11 hod. Mali sme kašovú „zupu",[13] ktorú nám v kotloch priniesli Rusi. Chlieb- dnes nebol. Teraz však mám zásob, chvála Bohu, takže nechybuje chlieb. Fasujeme asi 300gr. chleba na deň, niekedy sa stáva, že za niekoľko dní ho nedostaneme. Poobede sme si prilepšili z mojej tlačenky. Dobre som sa nasýtil a išiel na prechádzku na dvor. Prišli listy. Ja som nedostal. Práve počujem, že predvčerom bol doposiaľ najväčší nálet na Viedeň. Sedím na svojej posteli, nohy pod dekami, a čakám večernú zupu. Čo bude? Myslím, že červená repa (cvikla). Bola veru „kaša, mati naša". Ďakujem P. Bohu za tento deň a prosím ho, aby požehnal mojich milých doma.

Štvrtok 18. I. 1945

Moji kamaráti a známi s ktorými sdielam spoločný osud sú: Imro Šatara, Viktor Dubec, Jožko Alakša, Edo Lackovský, Julo Varga, Eugen Duchoň, Dr. Alex. Kovalík, Julo Slanina. Kamarátsky triumvirát tvoríme: Ja (163788), Imro Šatara (163858) a Števo Jombík (163394) s ktorým som sa soznámil tu. Pomáhame si pospolu a delíme sa o potraviny i cigarety. S Imrom spávame na jednej posteli pod spoločnými dekami. Je nám takto teplejšie. Včera večer po 20.(hod.) přišly balíky. Z triumvirátu dostal balík Števo Gombík. Mali sme radosť, lebo balík bol dosť obsažný. Zase sa zväčšily naše zásoby. Časť slaniny sme ztopili do e. sklenic. Dnes chlieb zase neprišiel. Na obed bola kaša, taktiež na večeru. Opral som si prádlo. Napísal som do Zvolena aj domov. Neviem, či lístky dôjdu. Mám starosti čo je s mojimi doma, lebo noviny píšu o bojoch v Lučenci. Spolieham na otca, ktorý si bude vedieť poradiť.[14] Preletela zpráva, že pojdeme odtiaľto. Neviem či to bude pravda. Bolo bytu lepšie neďaleko od Bratislavy.

Piatok, 19. I. 1945

Z Bratislavy sme odchádzali 12. XII. 1944. Zobudili nás o 3 hod. ráno. Nemali sme ani poňatia kde pôjdeme. Mnohí z nás mysleli, že domov, ako nám to stále hovorili. Keď nám brali aj vreckové nožíky a silná stráž nás prebrala na dvore, boli sme na čistom. Ideme do zajatia do „Rajchu".[15] Na stanici naložili nás po 40 do dobytčích vagonov, zaplombovalí a tak sme cestovali až na stanicu Wilfleischdorf.[16] Tu nás vyložili až ráno okolo 7. hod. Dobre nám padlo nadýchať sa po viac než 24 hod. čerstvého vzduchu. Do lágru v Keisersteinbrucku (Stamlager XVII)[17] pochodovali sme v daždi. Mrzli sme celou cestou a bola nám zima. Po prehliadke (pobrali nám konzervy atď) nás odvšivili, vykúpali, zapísali do evidencie zajatcov, dali čísla, vzali peniaze, nachovali, „zupom" a zaviedli do baraku

12 ONV - odbor školstva, mládeže a telesnej výchovy v Lučenci. V Lučenci 15. júna 1990.
13 Polievku.
14 Otec Mikuláša Mózera býval v Lučenci.
15 Hovorový výraz pre Veľkonemecku ríšu.
16 Správne Wilfleinsdorf v západnom Rakúsku.
17 Správne Stammlager XVII-A Kaisersteinbruch.

11. Tu už boli slovenskí dôstojníci (Lackovský, Jombík), Rumuni, Taliani, Poliaci, Srbi. Od večera 13. dec. 1944 začína náš skutočný zajatecký život v Lágri. Dnes sme mali na obed kašu. Aj chlieb sem dostali. Imro dostal návštevu. Prišiel mu balík. Zase väčšia spoločná zásoba, Počuť zasa, že dnes lebo zajtra pôjdeme preč (!?) Práve odchádzajú Poliaci (niekde až k Berlínu). Na večeru sme mali zemiakovú „zupu". Vôbec sa nejako zlepšila strava. Z počiatku, keď sme sem prišli, ledva sa dala zjesť. Väčšinou to bola repa, listy z repy nejaká zelina (horká). Zemiak (nečistený) sa objavuje len u šťastlivca. Keď bola kaša, tešil sa každý. Na Štedrý večer boly dokonca aj sušené slivky v kaši. Vo štvrtok, sobotu a nedeľu bývala suchá večera: marmeláda, margarín, salám (tie dávky!). Od času tieto večery nemávame len „zupu". Túto nám nosia Rusi vo veľkých hrncoch. Každý z nás dostane asi 1 l na obed a na večer. Ráno býva čaj (bylinný) lebo káva (neviem z čoho). Priletela zpráva o páde Budapešti, Lodž, Čenstochová, Kutno.

Sobota 20. I. 45

Podľa zpráv v novinách boje sú v oblasti Lučenca. Ohrožený je môj kraj. Daj Bože, aby sa mojim milým nič nestalo a náš skromný majetok vojna nezničila. Mám starosti. Dúfam, že sa naši vysťahujú na lazy, alebo, že front nezasiahne našu obec. Teraz som iste odtrhnutý od mojich milých. Bože mi pomáhaj ku skorému návratu. Dnes dostal balík Imro a Števo Jombík. Ubytovaní sme v baraku, ktorý je veliký a studený. Dlážka je kamenná, obloky nepriliehajú, sklo popraskané, alebo vypadané. Kúri sa len málo s raždím, ktoré prinesú Rusi, niekedy si prikúpime drevo za cigarety. Cigarety sú tu vlastne platidlom. Jeden chlieb je za 40 - 50 cigariet. Sväzok dreva za 3 - 5 cigariet. Postele sú umiestnené po tri nad sebou a tak husto, že niet skoro miesta pre pohyb. Na našej izbe je vyše 200 postelí. V papierových slamníkoch je miesto slamy drevená stružlina. Prikrývky sú vyradené, tenké a dieravé. Imro má však ešte našu vojenskú deku. Tá nám robí dobrú službu. Dnešný obed: zemiaková zupa, večera: zemiaková zupa. Chlieb sme dostali. Večer správa o balíkoch. Vraj 20 balíkov. Pomodlil som sa, ako obyčajne z modlitebnej knižočky, spomínal na svojich doma a o 21.30 hodine odobral na nočný odpočinok.

Nedeľa 21. jan. 1945

Dnes je nedeľa, Deň Boží, a ja myslím ako bývalo doma a ako trávia nedeľu moji najmilší. Možno ani oni nemôžu do kostola práve tak ako ja. Po prechádzke na dvore píšem denník a chystám sa na privátnu pobožnosť. Táto modlitebná knižka je mi nepostrádateľná: potecha a sila duševná, prostriedok spojenia s Bohom. Chlieb sme dostali. Obed: zemiaková zupa, večera 1/5 margarínu a 2 - 3 lyžice marmelády. Po obede sme si odbavili ruženec (radostný) a litanie loretánske. Je tu avízo, že Imro má na pošte balík.

Pondelok 22. jan.1945

Ráno vstávam s myšlienkami na moju rodinku. V modlitbách prosím P. Boha o pomoc. Ďakujem mu za doterajšiu pomoc. V posledný čas sa nemôžem sťažovať na telesné potreby. Duša mi však túži po dobrej četbe a po duševnom rozptýlení. Čakám za knihami, ktoré som si objednal. Chcel bych sa aj odborne vzdelávať, aby čas tuná prežitý nebol nevyužitý. Medzi nami organizovali sa jazykové kurzy a spevokol. Neprihlásil som sa ani do jedného. Zamestnávam sa sám so sebou. Na obed aj na večer bola zemiaková zupa. Aj chlieb sme dnes dostali. Imro dostal balík. Zajtra má dostať zasa aj on aj Jombík. Neviem či aj ja nedostanem.

Utorok 23. jan. 45

Z rána, keď mal byť nástup pre balíky prišlo prekvapenie: zbaliť všetko a nástup na odvšivenie, Okúpali sme sa a šaty nám dali do plynu. Úplne nahí, len v jednej deke, čakali sme niekoľko hodín na odev. Pred večerom zaviedli nás do iného baraku bez okien. Spali sme na drevených příčnách. Na nešťastie bol mráz a to silný, takže do pozdného večera a zavčasu ráno na druhý deň chodili sme popri stenách aby sme sa zahriali.

Streda 24. jan. 1945

Celé telo mám skrehnuté od mrazu. K tomu mám hnačku, ako väčšina z nás. Niektorí tvrdia, že od plynu, ktorý je otravný. Išli sme pre balíky. Ja som dostal 3. Večer nám oznámili, že zajtra sa ide preč. Hádame kde. Debatujeme o našom ďalšom osude.

Štvrtok 25. jan. 1945

O 5 hod. budíček. Káva a nástup. Utvorili z nás skupiny po 120 mužoch. Sme radi, že naša trojica dostala sa do tej istej skupiny Odovzdali sme deky a šálky. Pri vchode do tábora obklopila nás stráž. Pred odchodom bola osobná prehliadka. Imrovi zobrali kus slaniny. Asi cez obed pochodovali sme 3 - 4 km na stanicu. Cesta ťažká, záveje. Na poludnie naložili nás po 46 mužov do Z vagonov na stanici Wiefleinsdorf. Balíky, ktoré priviezli financi na nákladnom aute, nám nedovolili prevziať. Mal som tam aj ja obsažný balík. V zatvorenom vagone čakali čakali sme do 26. jan.

Piatok 26. jari. 1945

Sobotu 27. jan. 1945

Nedeľa 28. jan. 1945

Pondelok 29. jan. 1945

Utorok 30. jan. 1945

Streda 31. jan. 1945

Štvrtok 1. feb. 1945

Piatok 2. feb. 1945

Od piatku 26. jan. 1945 do piatku 2. feb. 1945 cestovali sme do lagra v Altenburgu.[18] Zima, útrapy, nie pohodlného cestovania. Cesta Viedeň, Melk, Linec, Mníchov, Hut, Zvikau (Sasko), Altenburg. Ustatý, špinavý, čakal som zadelenie do barakov. Osobná prehliadka. Odovzdal som 2 RM[19] a železničnú legitimáciu. Ubytovanie a strava proti minulému táboru rozhodne lepšia o 100%. Na izbe (drevený barák) je nás 20. Chovanie oproti nám korektné. Strava čistá, chutná v taniero ch a hrnčekoch. Zemiaky a cukor osobitne fasované. Kúrenie uhoľné brikety. Po umytí, holení a očistení uložili sme sa na pohodlných posteliach. Od 23. jan. (po 10 dňoch) som sa dobre vyspal.

Sobota 3. feb. 1945

Celý deň prebehol úpravou ubytovacieho miesta. Som rád a ďakujem P. Bohu, že mi pomohol lepšie znášať zajatie. Cítim sa dobre a hľadím s nádejou do budúcnosti. Len nech aj doma vytrvajú na zdraví, aby sme sa radostne privítali. Na obed bola kvaka a zemiaky. I keď bol obed chudobný, dobre nám padol. Na večeru sme mali kávu a masť. Sme na tieto naše pomery spokojní.

Nedeľa 4. feb. 1945

Budíček o 7 hod. Raňajky, káva. O 9 hod. apel. Poprechádzal som sa po dvore, pozrel na známych v iných izbách. Pomodlil som sa. Obed o 13 hod.: hrachová polievka s mäsom. Poobede som si ľahol. O 15 hod. mali sme súkromnú spoločnú pobožnosť: Ruženec a Laretánske litánie. O 16 hod. večera: káva, masť, salám. Píšem denník, ktorý som od pondelka 22. jan. nemal príležitosť písať. Večera: čaj, masť, salám. Chlieb dostávame denne. Večer spomínam na mojich drahých doma.

Pondelok 5. feb. 1945

Zavčasu ráno (5 hod) Imro vstáva a odchádza vlakom k zubárovi. Aspoň niečo skúsi a počuje, prípadne aj kúpi za cigarety. O 10 hod. je apel. Nastupujeme na dvor. Večer býva apel o 8 (20) hod. Dosiaľ definitívny poriadok nebol vydaný. Čas tu ubieha, lebo sa mám stále čím zamestnávať. Modlím sa, čítam, učím sa, píšem denník. Poobede sa vrátil Imro. Vytrhli mu zub, lebo mu hnisal v koreni. Vo štvrtok pôjde zase. Večera: čaj a marmeláda.

Utorok 6. feb. 1945

Vstal som o 7 hod. chytil som sa do prania. Píšem list domova p. prof. Moyzesovi. Obed: kvaka s krúpami. Je celkom chutná. Dal som si totiž do nej masť a zápražku. Cez poludnie je letecký poplach. Počuť zvuk let. motorov, protiletecké batérie pália. V diaľke výbuchy. Večera: marmeláda, káva.

Streda 7. feb. 1945

Máme s Jombíkom posluhu na izbe. Vstávame prví niečo pred 7. hod. Zakúrime, zametáme, nosíme stravu, vodu, fasujeme brikety. Na obed máme kvaku a zemiaky. Na večer priniesli surovú repu, 20 dkg na osobu. Večera: čaj, 3 dkg salámu.

Štvrtok 8. feb. 1945

Imro zasa ide so zubami. Vstáva zavčasu ráno. Vymenili mi deku. Teraz mi bude v noci teplejšie, lebo je dosť hrubá. Ako počuť naväzujeme styky s medzinárodným ČK.[20] Balíky z domu sotva už dôjdu, preto by bolo dobre dostať balíky od ČK. O situácii vonku mimo tábor nič nevieme. Poobede som sa prechádzal na dvore. Je zamračené ale príjemne. Prechádzka dobre padne na širšom priestranstve ako na tesne obmedzenom mieste v Keisersteinbrucku. Okolo tábora sú budovy. Tábor sa nachádza v meste. Mesto samé je pekné, ako väčšina miest v Nemecku. Domy sú staré a výstavné, štýlové. V strede mesta je hrad. Celé mesto leží na miernej vyvýšenine. - Večera: čaj, masť. Z Imrom sme sa pohádali pre chlieb. Chce sa oddeliť od našej skupiny.

18 išlo o Stammlager IV-E Altemburg - zajatecký tábor v Altemburgu asi 45 km južne od Lipska v Nemecku.

19 Rišske marky.

20 Červený kríž.

Piatok 9. feb. 1945

Na raňajšom apele rozdelili nás podľa hodností. Bola to kontrola pre výplatu náležitostí. Budeme vraj dostávať plat podľa Ženevskej konvencie ako zajatí dôstojníci. Dopoludnia plátam ponožky a opravujem sveter. - Obec: zupa z kvaky. Cez obed je letecký poplach do 14 hod. - Večera: čaj, salámová paštéta.

Sobota 10. feb. 1945

Posluhu má Imro. Zase sa pohádal so Števom Jombíkom. Zase sa sním vyká. Ako sa vidí, zajatie znervózňuje, že človek stráca autokritiku svojho jednania. Po obede strúham figurky na človeče nezlob sa. Budeme aj to hrávať. Zabijeme tým časť dňa. - Večera: čaj, margarín.

Nedeľa 11. feb. 1945

Fašiangová nedeľa. Ako to bolo vlani doma. Spomínam. Čo robia moji milí? Pampušky, hojnosť, alebo aj tam bieda ako tu? Stále sa mi sníva s mojou drahou Idkou a s Ivankom. Sv. omšu sme nemali od Štedrého dňa. Odbavím si pobožnosť sám. Poobede budeme mať spoločné litánie. - Dnes je nejako zima. V noci mrzlo, takže v tomto drevenom baraku (z dosák) je cítiť zimu. Každý sa sťažuje na chlad. - Obed: hrachová polievka s mäsom a zemiakmi. Zemiaky sa varia v šupkách osobitne. Každý dostane 4 - 5 . Večera asi 3 dkg krvavej salámy, trochu margarínu a káva. - Referovali nám, že sa naväzuje styk s medzinárodným ČK, takže balíky môžme dostať do konca t. m. Je to však len predpoklad. Má sa tu sriadiť pre nás kantína. Čo sa v nej bude predávať to dosiaľ nevieme. Tento láger je expozitúrou officírlágru v Hartminnštat. Peňažné náležitosti podľa Konvencie MČK nám nebudú vyplácať ale zakúpené veci sa odpíšu z osobného konta. - Imro sa pomeril so Števom. Vidieť, že sa s ním pohádal len v duševnom rozpoložení, ktoré nás často postihuje. - Počuli sme, že každú nedeľu bude k nám prichádzať francúzsky kňaz, aby nám slúžil malú tichú svätú omšu. Sme tomu všetci radi.

Pondelok 12. feb. 1945

Na apele nám oznámili, že dnes začínajú kurzy účtovnícky, pedagogický a chemický. Prihlásim sa do nich. - mená ubytovaných na našej izbe (01): Veliteľ npor. Zubaľ Michal 164 053, npor, Špak Gustáv 164 052, npor. Antalík Štef. 163 738, npor. Koperdan Michal 163 923, npor. Slosiarik Ondrej 163 793, npor. Krška Pav. 164 058, npor. Súmrak Ondrej 163 864, npor. Lobík Ján 163 863, npor. Omasta Júl. 163 809, npor, Maňuch Ján 163 749, por. Jombík Štefan 163 394, npor. Šatara Imro 163 858, npor. Lackovský Edo 163 392, npor. Dubec Viktor 163 790, npor. Alakša Jozef 163 789, npor. Dr. Liday Jozef 163 391, npor. Surzen Romuald 163 402, por. Gotzmann Pav. 163 403. Skoro všetci sú učitelia. Najstarší medzi nami je npor. Surzen Má vyše 50 rokov. - Večera: čaj, marmeláda. - každý večer po apele rozvinie sa debatu o budúcnosti. Ja sám netúžim po inom, len aby P. Boh dal koniec vojny a tak sa zdravý navrátil domov ku svojim a tých našiel tiež zdravých.

Utorok 13. feb. 1945

Posledný fašiangový deň. Fašiangujeme 'en z toho čo dostaneme. Ráno káva, na obed kvaková zupa a večer káva, trochu syntetickej masti a kvargle. - po raňajšom apele som sa prechádzal, potom učil geometriu a ruštinu. Zážitky dňa sú také, že ani nemám čo značiť. Dni jednotvárne plynú a len tužba po domove plnia hodiny.

Streda 14. feb. 1945

Včera som spomínal na nedostatok zážitkov. V noci však zažili sme viac než sme mohli očakávať. Po 22. hod. a po 1. hod v noci bol letecký poplach. Ten býva často, ale nie taký, aký bol dnes v noci. Bolo to pravé peklo. Všade koldokola osvetlené výbuchmi bom a palbou protileteckých batérií, reflektormi, svetelnými raketami, požiarmi. Bomby boly shadzované kobercovite i jednotlive. Náš drevený barak sa len otriasal a každú chvíľu sme očakávali, že sa srúti na nás. Keď sme počuli fičanie bomby, pozoskakovali sme s postelí a pritlačili k zemi. Modlil som sa, aby nás P, Boh zachránil. Keď najhoršie pominulo, otvorili nám barak a zaviedi do okopov, ktoré predsa len chránia. Tam vo vode a blate očakávali sme koniec poplachu. Na okolí bolo vidieť žiaru požiarov. Okolo jednej hod., sotva sme si zdriemli po prvom nálete museli sme znova do zákopov. Ráno len o bombardovaní bola reč. Nevieme kde a ktoré okolité ciele boly bombardované, ale iste bomby dopadli aj v meste. Ďakujem P. Bohu, že ma zachránil. - pre kurzy, ktoré sa tu medzi nami vedú, uvoľnili nám barák R. Dnes sa prihlásim do motorového kurzu. - Počuť, že boje u nás preniesly sa od Lučenca za Zvolen. Mám vieru, že sa mojím milým nič nestalo. Však sa mohli vysťahovať na čas do lazov. - Cez poludnie bol poplach. - Obed: kvaka, večera: asi 3 dkg salámy a káva.

Štvrtok 15. feb. 1945

Noc zo stredy na štvrtok bola najstrašnejšia z môjho života. Daj Bože, aby som nie-

čo takého neprežíval ani ja a ani ľudské pokolenie vôbec. Dopraj Bože našej zemi mier a pokoj! Okolo 20. hod. večerzahučaly sirény predpoplach. Na barakoch bola tma (už druhý deň sme bez svetla). V tom sme sa poobliekali a pripravili na odchod do zákopov, ktoré sú asi 100 m od našej izby. Varil som práve kávu z kávovej konzervy na kachľoch. Za pár minút na to vyhlásený bol poplach a všetci sme sa ledabolo uberali do zákopov. Kávu som nechal prikrytú vĺčkom od šálky a nechal na kachliach. Mnohým sa ani nechcelo do zákopov a zostali na izbách. Ja som bol s Imrom spolu vedľa seba v mokrom a zablatenom zákope. Už aj bolo počuť hukot leteckých motorov a paľbu protilet. kanónov. Každý bol kľudný a spokojný. Zrazu však vo výške nad riedkymi oblakmi zažiarily rakety jedna za druhou. Bola to krásna podívaná ako na pravú bengálsku noc. Rakety na padákoch, „vianočné stromčeky" ožiarily tmavú noc a premenily na najjasnejší deň. Chytro sme sa však spamätali z peknej podívanej a uvedomili si nebezpečenstvo, ktoré hrozilo aj nám. Niektoré lietadlá Metaly nízko nad nami, iné hučaly silným hukotom vo výške. Paľba z tlakov doplňovala rev motorov. Zrazu zatriasol vzduch výbuch bomb. Dopadali kobercovite i jednotlivé. Vlna lietadiel za vlnou zhadzovala bomby, osvetľovala cieľ raketami, takže sme mysleli, že to už nemá konca. Čo sme tu prežívali ťažko opísať. Výbuchy a hvízdanie bômb pritlačili nás všetkých k zemi. Jeden na druhom v kľaku, v sede tlačili sme sa na seba. Všetci sme prežívali ťažké chvíle. Jedni sa od hrúzy triasli a očakávali to najhoršie, iní sa modlili v hrúze. Pri Imrovi, ktorý sa triasol a jajkal čupel som pri stene zákopu. Triasol som sa od ľaku a modlil sa, prosiac P. Boha a P. Máriu o pomoc. Oddával som sa do vôle Božej. Za najprudšieho bombardovania lúčil som sa v duchu s mojou žienkou a s Ivankom. Prosil som Boha za odpustenie mojich hriechov. Nemôžem opísať doslova čo som tu duševne prežíval, len toľko viem že po nálete, ktorý trval celé ^{3}A hodiny bol som (ako aj všetci) tak malátny, že som ledva myslel a stál na nohách. Keď sa poplach skončil vydýchol som si uľahčením a prvá moja myšlienka patrila P. Bohu: vďaka za jeho nesmiernu dobrotivosť, že nás zachoval. Cestou do baraku (požiare osvetovali našu cestu) ozývaly sa stále výbuchy časovaných bômb (ešte aj dnešného dňa vybuchujú). Na izbe tlak vzduchu rozhádzal vecí z políc, porozbíjal hrnčeky a taniere, káva zostala na kachliach len prikrývka odletela na zem. Súsedná izba mala vytlačenú stenu smerom von. Keď sme sa shromáždili na izbe, ďakovali sme P. Bohu spoločnou modlitbou. V noci bol ešte jeden poplach. Spali sme málo, lebo výbuchy čas. bômb a hukot ojedinelých lietadiel ako aj rozrušená myseľ nedala nám spať. Naši ubytovaní v budove F prežívali ešte väčšie duševné trampoty, lebo zostali po celý čas bombardovania v budove. Zabudli ich vypustiť. Výjavy na tej izbe boly strašné, lebo im vytrieskalo okná, ba vytrhalo aj niektoré okenné rámy. Dnes ráno pozorovať mohutné stĺpy dymu vystupujúce zo zasiahnutých cieľov. Niektoré budovy majú na okolí vytrieskané okná a rozhádzané škrydlice na strechách. Na poludnie je zasa poplach. Bombardujú však dálej. Obed je pozde lebo sme bez vody. Večera: káva, margarín. Prišiel zajatý francúzsky kňaz. O 6. hod. večer mali sme svätú omšu. Druhá sv. omša ako som zajatý. Omša bola v miestnosti, kde boly okná pri bombardovaní roztrieskané. Kňaz sám odhŕňal črepiny, aby upravil miesto pre jednoduchý oltár. Každý z nás oddal sa so skrúšeným srdcom pobožnosti. Ja ďakoval som P. Bohu i prosil ho o ďalšiu pomoc pre mňa i pre moju rodinu. Spievali sme: pred trón tvoj, ó, Kriste Matka plače Bože čos ráčil a Pápežskú hymnu. Omšovú modlitbu modlil som sa z modliacej knihy len zpočiatku, lebo medzi tým sa zotmelo a svetlo nebolo. Po sv. omši prosili sme kňaza, aby prišiel k nám v nedeľu. Sľúbil, že príde od soboty na týždeň poobede. Budeme aj prijímať. Zasa bez sv. spovedi a po obede.

Piatok 16. feb. 1945

V noci poplach nebol. Spokojne sme sa vyspali. Na izbe sú osobné vadenice o úpravu izby a umiestnenie postele, lebo prišli k nám traja zo (???) ktorá má vytlčené okná po bombardovaní. Divím sa, že po duševných útrapách, ktoré posledne každý zažil, nevstúpili do seba. Po apele sa modlím aj krížovú cestu je prvý pôstny piatok, a myslím na domov, kde sa tiež odbavuje v kostole. Obed: kapusta, zemiaky. Večera: margarín.

Sobota 17. feb. 1945

Dnes je pekný, jasný deň. Slniečko prihrieva. Boli sme v meste na vodu. Mesto je skutočne pekné. Má asi 40 tis. obyvateľov. V záhradách videl som kvitnúť liesky. Na obed bola kvaka a zemiaky, večer: margarín a čaj.

Nedeľa 18. feb. 1945

Prvá pôstna nedeľa. Spomínam na domov. Daj Bože, aby som bol na Veľkú noc doma. Sv. omšu nemáme, preto si ju odbavím v súkromnej pobožnosti. Poobede sme si spoločne odbavili krížovú cestu a Loretánske litánie. Obed: hrachová polievka s mäsom a zemiaky, večera: čaj, margarín, syrečky. Máme už vodu

aj elektrické svetlo. Večer je poplach. Ideme do okopov. Chvála P. Bohu skoro sa skončí.

Pondelok 19. feb. 1945

Přišly balíky zo Slovenska cestou ČK. Od tých čias čo sme tu sú to prvé. Medzi šťastlivcov patrí aj Števo Jombík. Na obed mali sme kapustu, večer marmeládu. Okolo 20. hod. bol poplach.

Utorok 20. feb. 1945

Dnes ráno o 4 hod. bol zase poplach. Bombardovali neďaleko. Pri apele oznamujú nám novú adresu, totiž udávanie tohoto lágru ako offlager.[21] Na obed bola kapusta. Po obede som bol v meste na vodu. Ľudia už pracujú na svojich záhradkách. Zeleninárstvo a ovocinárstvo je tu vyspelé. Večer prišli desiati Slováci do lágru. Aj na našu izbu prišli dvaja. Večera: káva, margarín. Po apele bol poplach.

Streda 21. feb. 1945

Ráno išli pre balíky na poštu. Aj Imro dostal balík cestou ČK. Potešili sme sa tomu. Na obed: kvaka. Poobede sme sa kúpali. Cez poludnie bol len predpoplach. Boli sme tomu radi, lebo v zákopoch je voda. V noci totiž prišalo. Pred večerom sme si urobili „paláner". Dobre sme si zajedli z balíkov.

Štvrtok 22. feb. 1945

Bola krásna mesačná noc. Spali sme všetci kľudne. Dal som sa do prania. Viem si teraz oceniť domácu prácu a podľa toho budem uľahčovať robotu mojej milej a drahej žienky. Chápem, že tá práca okolo našej domácnosti bola nad jej sily a predsa ju bez reptania vykonávala. Cez poludnie bol zase poplach. Obed. kapusta. Večera: salám. Do lágru majú prísť Francúzi.

Piatok 23. feb. 1945

Heslo dňa: „Buď ku každému milý, úslužný!"

Umienil som si, že budem cvičiť svoju vôľu a zdokonaľovať svoj charakter. Pre každý deň určím si heslo, ktoré stoj čo stoj dodržím. Myslím, že týmto mnoho získam pre ďalší môj život. To najdôležitejšie lásku k P. Bohu a pevné náboženské presvedčenie už mám. Svoje postavenie k veciam duchovným, dúfam je v mojej duši vykrištalizované. Treba mi len v tomto zameraní zdokonaľovať sa v obcovaní so svojim bližným, uskutočniť pravú lásku k blížnemu, a potom starosť o seba samého. - Deň je jednotvárny, plný spomienok na

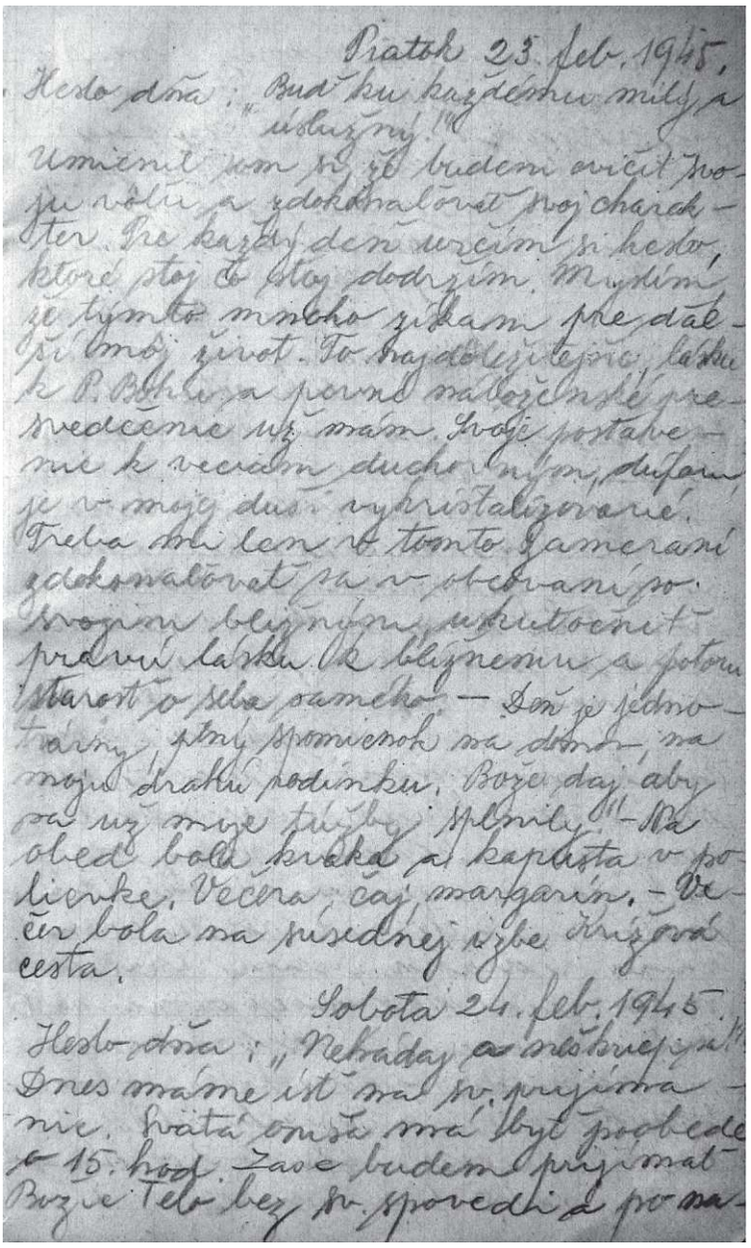
Piatok 23. feb. 1945.
Heslo dňa: „Buď ku každému milý, úslužný!"
Umienil som si, že budem cvičiť svoju vôľu a zdokonaľovať svoj charakter. Pre každý deň určím si heslo, ktoré stoj čo stoj dodržím. Myslím, že týmto mnoho získam pre ďalší môj život. To najdôležitejšie lásku k P. Bohu a pevné náboženské presvedčenie už mám. Svoje postavenie k veciam duchovným, dúfam, je v mojej duši vykristalizované. Treba mi len v tomto zameraní zdokonaľovať sa v obcovaní so svojim bližným, uskutočniť pravú lásku k blížnemu a potom starosť o seba samého — Deň je jednotvárny, plný spomienok na domov, na moju drahú rodinku. Bože, daj, aby sa už moje túžby splnily! - Na obed bola kvaka a kapusta v polievke. Večera: čaj, margarín. - Večer bola na susednej izbe Krížová cesta.
Sobota 24. feb. 1945.
Heslo dňa: „Nehádaj a neškriep sa!"
Dnes máme ísť na sv. prijímanie. Svätá omša má byť poobede o 15. hod. Zase budem prijímať Božie Telo bez sv. spovedi a po na-

Jedna strana z denníka npor. M. Mózera. Takmer každý deň si vytýčil heslo, ktorým sa potom snažil do konca dňa riadiť.
Zdroj: Archív M. Mózera

domov, na moju drahú rodinku. Božie, daj, aby sa už moje túžby splnily! - Na obed bola kvaka a kapusta v polievke. Večera: čaj, margarín. - Večer bola na susednej izbe Krížová cesta.

Sobota 24. feb. 1945

Heslo dňa: „Nehádaj a neškriep sa."

Dnes máme ísť na sv. prijímanie. Svätá omša má byť poobede o 15. hod. Zase budem prijímať Božie Telo bez sv. spovedi a po najedení. Pripadá mi to neuveriteľné takto pristúpiť ku sv. prijímaniu, ale súčasná doba pripúšťa aj toto. Doobedu som sa pripravoval na sv. prijímanie. Naša nádej, že dnes prijmeme sv. Hostiu bola sklamaná. Sľúbená sv. omša ne-

21 Zajatecký tábor pre dôstojníkov.

bola, lebo kňaz neprišiel. Príde vraj až o týždeň o 14. hod. - Na obed bola kvaka s kapustnými listami. Večera: káva, salám.

Nedeľa 25. feb. 1945

Heslo dňa: „Modli sa a Boh ti pomôže."

Pred apelom prechádzal som sa so Siebertom po dvore a spomínali sme na Divín. Nezabudol na Ivanka a spomínal na neho. Rozprávali sme sa aj o tom, ako to je dnes v Divine, či sú už pomery kľudné. Bol by som rád, keby vojnových hrôz čo najmenej zažili. Však dá P. Boh, že sa domov skoro dostanem keď sa vojna skončí a budem vedieť všetko. Po apeli som sa pomodlil omšové modlitby. Bol som v meste po vodu do kuchyne. - Na obed: hrachová zupa, večera: salám, margarín. O 17 hod. odbavili sme si bolestný Ruženec a Loretánske litánie. Po tieto dni som nejako roztúženýza domovom. Každú chvíľu si pripomínam drahé tváre, stále mám pred očami milé miesta domova v Divine.

Pondelok 26. feb. 1945

Heslo dňa: „Nezávidď blížnemu."

Teraz som sa dozvedel, že prišlo niekoľko slov. vojakov z Mostu. Budú tu konať pomocné práce v tábore. Na obed je kvaka. Dnes majú prísť do lágru Francúzi. Cez celý deň nás fotografujú. Na jednu dosku berú troch. Ja som fotografovaný so Siebertom a Rettingerom, lebo ideme podľa čísel za sebou 163 786. 163 787 a ja 163 788. Fotografovaný sme bez čiapky, pred nami je tabuľa s menom a číslom. - Večera: margarín. - Predvečerom prišli Francúzi. Nesmeli sme byť pri ich príchode na dvore.

Utorok 27. feb. 1945

Heslo dňa „Odpúšťaj!"

Dnes mám posluhu. Vstal som 6.10 hod. a zakúril som do pece, aby bolo teplo keď ostatní budú vstávať. Pri kúrení spadol mi kutáč na dlážku, trochu to buchlo. Jeden (Špak) mi preto nadal do hoväda, začal kričať a pozobúdzal ostatných. To som dostal za moju ochotu včaššie vstať k vôli druhým. Iné posluhy vstávajú keď aj my o 7 hod. Slušne som mu vytkol jeho nesprávne chovanie a odpustil mu v duchu, lebo viem, že to urobil v návale chvíľkovej zlosti. - Pozoroval som dnes Francúzov, ich chovanie a činy. Sú celkom iní než my. Medzi nimi sú aj Poliaci. Obed sme dostali o 11 hod., lebo sa varí na smeny keďže do lagru pribudlo asi 850 mužov. Cez obed bol poplach. Obed kvaka, večera marmeláda.

Streda 28. feb. 1945

Heslo: „Buď kľudný!"

Treba mi to stále zdôrazňovať pre seba, lebo som poznal ako pôsobí duševný nekľud a nepokoj na telo človeka. A mne ide o to, aby telo vydržalo, lebo ma doma čaká Ivanko, Idka moja a ostatní z rodiny. - Doobedu bola sv. omša na dvore. Sú tu vraj 6-ti francúzski kňazi, ktorí budú denne odsluhovať sv. omšu. Ak to je pravda, teším sa, lebo, od účasti na denných sv. omšiach mnoho očakávam. - Na obed sme mali kvaku, na večeru umelú masť. Nejak sa dnes cítim slabý v kolenách. Z prechádzky po dvore som sa vrátil na barak. Divím sa, ako mohli títo Francúzi vydržať až päť rokov v zajatí. - Dnes rozostavili po lágri maďarských policajtov ako strážnych. - Večer sa rozvinula debata o manželskej morálke populačnej a o náboženstve. Pre moje presvedčenie ma niektorí osobne napádajú.

Štvrtok 1. marca 1945

Ráno nejem, lebo pôjdem na sv. prijímanie. Keď som sa umyl a obliekol pripravoval som sa na sv. prijímanie. Po apele bola sv. omša na baraku „N". Kňaz ju odslúžil za nás, našich milých doma a za náš národ. Sv. prijímanie som obetoval za mojich drahých doma a prosil P. Boha, aby sa vojna skončila tento mesiac, lebo bych si prial Vskriesenie sláviť doma. Zajtra bude sv. omša ako prvý piatok aj so sv. prijímaním. Dnes a zajtra je miesto spovedi gen. absolúcia, ale potom sa budeme jednotlíve spovedať. Zavedú sa spovedné lístky, aby sme sa s francúz. kňazom týmto spôsobom dorozumeli. - Na obed bola kvaka a kalerábom, na večeru salám a tvaroh.

Piatok 2. marca 1945

Celú noc fúkal studený vietor. Aprílové počasie teraz v marci. Dážď sa strieda so snehom. Bolo mi v noci zima, musel som sa celý poobliekať. Po apeli bol som zase na sv. prijímaní. Teraz v živote prvý raz pociťujem na svojej duši silu Eucharistie. Už cez sv. omšu bol vytrúbený poplach. Videl som sostrelenie amerického bombardovacieho lietadla. Črepiny protileteckej obrany hviždály nad nami a dopadaly na láger. Tesne na kraji zákopu nad mojou hlavou dopadla tiež črepina. Myslím, že by človeku poriadne ublížila. Preto si budem dávať na hlavu složenú deku, aby ma proti črepinám chránila. - Na obed sme mali kvaku s kalerábom. Večera: masť. - Noc bude zase studená

Sobota 3. marca 45

Ráno bol dvor pokrytý snehom. Po apele prišiel rozkaz, aby sme sa oholili, lebo príde nem. generál. Došiel som len na koniec sv.

omše. - Pretože ubytovacie pomery nevyhovujú pre terajší počet zajatých - pravdepodobne odídeme my a Francúzy ostanú tu. Nevieme ako veliteľstvo definitívne rozhodne. Čo P. Boh robí všetko dobré je. Preto som spokojný. - Píšem listy domov, do Zvolena, do Bratislavy Bračokovej a p. prof. Moyzesovi s veľkonočným prianím Vzkriesenia. - Na obed máme kvaku s kalerábom, na večeru salám a syr.

Nedeľa 4. marca 1945

Celý deň padá sneh. Je zima na baraku Okolo pásu si dávam deku. Po apeli okolo 10. hod. je veľká sv. omša. Hoci bola na susednej izbe v baraku, cítil som sa ako v kostole. Poobede o 16. hod. majú byť litánie, ktoré odbaví francúzsky kňaz. - Na obed sme mali hrach a v ňom kde-tu fazuľka. Tak bych si jej teraz zajedol a pochutil. Doma som si fazuľku nevedel vážiť, ale teraz bych ju jedol ako sviatočné jedlo. Na večeru sme mali syntetickú masť a kávu. - večer sa stala „nehoda". Štefan si sadol na Imrovu posteľ, kde už sedel aj Imro. Imro spí na druhom „štoku" a pretože je posteľ drevená a slabá, srútila sa celá na Lackovského. Na šťastie sa mu nič nestalo. Celá izba sa tomu smiala. Imro sa na noc usalašil na stole.

Pondelok 5. marca 45

Je stále zima, chladno. Uhlia (brikety) dostávame len za jedno vedro. Zmenšili nám aj dávku chleba a zemiaky, vôbec jedlo. - Zase bola sv. omša na vedľajšej izbe. Zajtra sa sberám na sv. spoveď a prijímanie. Mám úmysel dať odslúžiť omšu svätú na moju rodinu. - Na obed sme mali kvaku. Dostal sa mi jeden zemiak. - Keď sa naša životná situácia zhoršila, naša spoločnosť troch sa rozpadla, čo sa týka zásob už skromných. Števo chcel, aby sme sa so zásobami podelili. Neviem či si našiel túto zámienku, ale fakt je, že Imro predal časť kávových konzerv za cigarety. Takto mu vraj nemôže dôverovať a preto trval na delení. - Na večeru: marmeláda. Jeden chlieb, ktorý sme dosiaľ dostávali na 6 mužov na deň odo dneska dostávajú deviati. Cukru je tiež menej.

Utorok 6, marca 1945

Ráno bol zasa napadnutý sneh. Je chladno. Po apeli som sa vyspovedal a išiel na sv. prijímanie. - Dnes prvý krát som sa išiel hrabať ku kuchyni do sudov na odpadky. Nasbieral som kožky z karelábu a uvaril na večeru. - Na obed sme mali kaleráb. Aj zupa sa zhoršila razom. Prosím len Pána Boha, aby túto vojnu ukončil. - Večera: synt. masť.

Streda 7. marca 45

Stále je chladno. Ráno bolo blato zamrznuté až na kosť. Po apeli bola pietna spomienka na 95. výročie nar. T.G.M. Zase prišlo šesť balíkov cestou ČK. Na našej izbe dostali dvaja: Alakša a Súmrak. Dúfam, že v krátkej dobe budem mať aj ja šťastie. Alakša dostal aj list z Bratislavy. - Na obed bola karelábová zupa. Po obede bol som v meste pre vodu. Vracal som sa v snehovej fujavici. - Počuť, že pôjdeme odtiaľto preč. Vraj asi dva km. - Na večeru: synt. masť.

Štvrtok 8. III. 45

Ráno zamrznuté, mrzlo. Raňajky sme nedostali. Mal som hneď zrána robotu s čistením plášťa od blata. Po apeli bola sv. omša. Imro nasbieral kvaku a kareláb. Uvarili sme to, hoci to bolo zamrznuté. Na obed: polievka z mletého prosa. Na večeru salám. Kávu sme nedostali. Spomínam na domov, na mojich drahých. Bože, vyslyš modlitby moje! Pozde večer doniesli nám trochu kávy.

Piatok 9. III. 45

Včera som si vymenil deku, a preto som dobre spal. Ani plášťom som sa v noci neprikryl a nebola mi zima. Predtým som bol v noci častejšie hore (2 až 3 krát), lebo mi ľadviny nachladly. Tejto noci bol nočný apel asi o 22.30 hod. Boli sme celkom prekvapený, že čo sa robí. Zo súsednej izby vraj dvaja ušli. Vyviedli takú hlúposť a tým nám iba zhoršili situáciu. Obaja boli chytení a sú zatvorení tu v lágri. - Po apeli (raňajšom) bol som s Imrom pri kuchyni na repné odpadky. Neuchytili sme si však nič, lebo sme sa nechceli tlačiť medzi ostatných. Bola aj sv. omša. Nemal kto miništrovať, preto som si umienil, že sa naučím. - Poobede o 16. hod. mali sme krížovú cestu s kňazom. Odbavoval latinsky aj modlitby. Na obed bola kvaka, na večeru synt. masť a čaj.

Sobota 10. marca 1945

Dnes som už 133 dní zajatý. Ťažká životná skúška pre mňa a zaiste aj pre moju drahú Idku. Celá moja rodina aj s Ivankom ťažko snáša toto odlúčenie, viem si to predstaviť. No nezúfam, verím, že milostivý Pán Boh nám pomôže. Po apeli bola sv. omša. Na obed bola kvaka a jeden zemiak. Posledný, lebo vraj viac už nebudeme dostávať ani zemiaky. Na večeru dostali sme za lyžičku surového mletého mäsa. - počasie je chladné a daždivé.

Nedeľa 11. marca 1945

Mám so Števom Jombikom posluhu. Posluha má za povinnosť vyniesť moč, kto-

rý sa v noci nasbieral v ročke /v noci sme zamknutý/, prinášať vodu, zakúriť, prinášať stravu, zametať, vynášať špinavú vodu. Po apeli sv. omša vo dvoch barakoch. Hoci je nedeľa, slúžila sa len tichá svätá omša. Na obed sme mali hrachovú polievku takej akosti sme v zajatí dosiaľ nemali. Zemiaky ovšem neboly. Na večeru bola káva a synt. masť. - Po obede o 16. hod., mali sme sv. Ruženec a litánie. Boli tu prítomní obaja franc, pátri, ktorí nám denne vysluhujú sv. omšu. Dostal som od nich na pamiatku sv. obrázok s venovaním a podpismi. Obrázok je originálny. Dal som si požehnať modlitebnú knižku.

Pondelok 12. III. 1945

Už je počasie teplejšie, hoci je stále daždivé. - Zase sa mi snívalo s mojou Idkou a s Ivankom. Škoda, že som tak tvrdo spal, že si nemôžem dopodrobna pripomenúť čo sa mi snívalo. Zajtra má prísť nejaký generál na prehliadku ubikácií. Máme si dať izbu do vzorného poriadku. - Po apeli bola sv. omša. Na obed bola sušená kvaka. Celkom to bolo dobré. Večera: kúsok salámy a káva.

Utorok 13. III. 1945

Vstal som o 7. hod., složil deky, obliekol, umyl, vypil kávu bez cukru s oblátkou chleba, pomodlil a išiel na dvor na prechádzku. Prechádzal som sa s Rettingerom a spomínal domov. Po apeli som bol na sv. omši. Generál prišiel aj na našu izbu. Neviem dosiaľ aký účel má táto prehliadka. Na obed bola kvaka. Večera: synt. masť, syr. Večer, ležiac na posteli, nedá mi nemyslieť na domov, na mojich drahých. Po večernej modlitbe, v ktorej sa modlievam za Ivanka a za Idku, dávam im dobrú noc.

Streda 14. marca 45

Spalo sa mi príjemne, totiž nebola mi zima. Musím vstávať presne o 7 hod., aby som bol s raňajšou úpravou skôr hotový. Chcem sa totiž denne prechádzať: ráno, na obed a večer, lebo cítim už telesnú slabosť preto, že sa málo pohybujem. - Po apeli som bol na sv. omši. Doobedu čítam a píšem tento denník. Na obed: kvaka a zemiaky po niekoľkých dňoch zasa. Večera: kúsok tvarohu a kúsok (2dk) krvavej salámy. S Imrom sme si nechali od obedu zemiaky a uvarili polievku. Do nej sme si dali za hrsť šťavy, ktorú sme našli pri baraku. Dnes poobede bolo krásne počasie, ako jarný deň. Sedel som na slniečku, cítil hrejivé lúče, ktoré tak potrebujem. Pri partii šachu spomínal som na môjho zlatého Ivanka, s ktorým by som si najradšej zahral. Dá Pán Boh, že aj to bude. - Dnes dostali štyria balíky. Kedy a či dostanem aj ja?

Štvrtok 15. marca 1945

V noci bol poplach, spal som menej, no ráno sa cítim svieži. Nádherné jarné ráno so spevom vtáčím. Doma by som si vedel ceniť takýto deň. Bol by radostný v kruhu mojej drahej rodiny. Takto v tomto prostredí, jarný deň len roztúži po domove. - Bol som na sv. omši. Prišli balíky, avšak ja som nedostal. Doručili mi lístok, ktorý som bol poslal ešte prvé dni z Keisersteinbrucku ako nedoručiteľný, lebo poštová doprava je tam zastavená. Na obed sme mali cestovinu. Ako som v zajatí, je to druhý raz (na Vianoce a teraz). Keby aspoň raz za týždeň dávali tento obed. Na večeru: umelá masť.

Piatok 16. marca 1945

Od dnešného dňa je apel ráno o 9. hod. Mnohí sa tomu tešia, že môžu dlhšie spať. Ja sám vstávam na čas o 7 hod, ale som tomu rád, lebo skôr uplynie čas do obeda, ktorý s nedočkavosťou očakávam. Bol som na sv. omši. - Přišly dva balíky. Ja dosial nič som nedostal. - Je reč o odchode. Nevieme však nič určitého. - Na obed: kvaka, na večer: synt. masť. - Skoro celý deň som bol na slniečku. Vyrezal som krížik z dreva nad moju posteľ. Urobím si ešte rámik, aby som mal mojich drahých stále na očiach. - Po obede o 16. hod. sme mali na dvore krížovú cestu.

Sobota, 17. marca 1945

Zase je chladno a nebo zamračené. V marci aprílové počasie. Po apeli bol som na sv. omši. Zajtra pôjdem zasa na sv. spoveď a sv. prijímanie. Keď bude slnečno budeme mávať denne debatne hodinky na dvore s franc, pátri o náboženských otázkach. - Na obed: kvaka a zemiaky, večer: synt. masť. Zemiaky si s Imrom odkladáme navečer, aby sme neboli tak hladný. Robíme to denne. - Dnes sme mali zase špatný deň. Letecká akcia v blízkosti. Ďakovať Pánu Bohu nám sa nič nestalo. Nech nás ochraňuje aj v budúcnosti. - Urobil som si rámik a zarámoval mojich drahých k posteli, aby som ich mal stále na očiach. Fotku som zavesil pod krížik.

Nedeľa, 18. marca 1945

O 9. hod. bola na baraku „N" veľká sv. omša. Zúčastnil som sa, po riadnej spovedi na sv. prijímaní. Stalo sa tak štvrtý raz ako som v zajatí. Ďakujem P. Bohu za túto veľkú milosť. Duševne som takto úplne vyrovnaný, je to pre mňa skutočne posilou v trpkom zajateckom živote. Cez sv. omšu spomínal som ako to vypadá u nás na smrteľnú nedeľu. Vlani nebol bych si spomenul čo má na takto rok očakáva. - Na obed boly zasa nudle. Vyše polovice som si

odložil na večer. - Poobede bol som určený doniesť vodu do kuchyne. V meste veru nebolo badať nedeľňajšieho ruchu. Takto som vymeškal litánie. Odbavim si ich teraz večer. - Na večeru bola krvavá saláma a umelý tuk. Denne dostávame asi 20 dkg chleba. Beriem si ho na tri dni razom. Aby som s tým za tri dni vystačil, rozrežem ho na tenké krajíčky. Takto ma P. Boh učí oceniť si chlieb každodenný.

Pondelok 19. III. 1945

Dnes je deň sv. Jozefa. Jožko Alakša má meniny. Gratuloval som mu a on mi ponúkol cigaretu. Zapálil som si ju s chuťou na tri razy, lebo veru cigarety už asi mesiac nemám. Ako každý deň, aj dnes som bol na sv. omši. - Na obed sme mali kvaku bez zemiakov. Večera: syr, masť.

Utorok 20. III. 1945

Pozorujem, že väčšina z nás je nábožensky založená. Jak katolíci, tak aj evanjelici. Neviem, či aj v minulom živote hralo u nich náboženstvo tak prvoradú úlohu, ale je isté, že veľké percento z nás vráti sa na cestu zbožnosti, na cestu, ktorá vedie k Bohu. V takomto kríži chápe človek potrebu duševneho života, pozná posilu v Pánu Bohu. Na obed: kvaka, zemiaky (3). Večera: krvavý salám, čaj. Chystáme sa na pašie. Zajtra začneme cvičiť.

Streda 21. marca 1945

Prvý jarný deň. Je však chladno. Ráno (zavčasu) mali sme zase rušno. Celé okolie bolo osvetlené. Po apeli ako obyčajne bola sv. omša. Na obed sme mali makarony, na večeru margarín. Aby sme si chlieb presne mohli deliť, urobil som pre nás vážky. Takto nie je nikto ukrivdený na množstve. Dosiaľ sa delil chlieb len odhadom, takže jeden väčší, lebo menší kúsok a často bola z toho nespokojnosť a hádky. - Spomínam často na domov a túžim po chvílke v ktorej sa všetci v radosti uvidíme. Prosím denne P. Boha o vyslyšanie mojich modlitieb. Mnohokrát denne pozerám sa na zarámovaný obrázok mojich drahých, ktorý mám zavesený pod krížikom pri posteli. - Pri večernom apeli jeden z nás odpadol. Odniesli ho na barak.

Štvrtok 22. marca 1945

Ráno okolo šiestej hod. som už bol na nohách. Mám s Imrom posluhu. Je krásny deň, radosť byť vonku. Pred ôsmou hod. išiel som na vodu. Boli sme v mestskom parku. Vodu sme načierali z rybníka. Pekne je to tu upravené. Na rybníku plávala aj labuť. V druhej skupine naberali vodu Francúzy. Zároveň vyberali nožíkmi púpavu na varenie. Ja sám som natrhal pŕhľavu a doma upravil na večeru. Polovicu som dal Imrovi. Veľmi si to pochvaľoval. I mne chutila mladá pŕhľava. Neľutoval som, že ma popŕhlila, hlavná vec, že som jedol niečo zelené a čerstvé, čo obsahuje nejaké vitamíny. Preto, že som mal prácu na izbe ako posluha, išiel som až na druhú svätú omšu. - Na obed bola kvaka, zemiaky neboly. Večera: margarín.

Piatok 23. marca 1945

Dezinfekcia baraku a odvšivovanie. Niektoré veci sme si vyniesli na dvor, lebo celý deň sa zdržujeme na dvore. Na šťastie je pekný deň. Sv. omša nebola lebo Francúzi mali prísny apel podľa kartotéky. Na obed bola kvaka a zemiaky, na večeru salám. O piatej hodine bola krížová cesta a loretánske litánie. Žatým sme precvičovali pašie. Budem spievať Petra. Na Veľkonočnú nedeľu bude spoločná sv. omša s prijímaním. Budeme na nej spievať sborové piesne striedavo s Francúzmi. - Na barak sme išli až o 16. hod. Bol tam neznesiteľný smrad. Museli sme vetrať. Budeme musieť mať otvorené okná celú noc. - Cítim celkovú slabosť, až sa mi kolená podlamujú.

Piatok 24. marca 1945

Noc bola veru studená a nepríjemná, lebo dezinfekcia dráždila nos a očnú sliznicu. Snívalo sa mi o mojom drahom Ivánkovi. Neviem si však v pamäti vybaviť čo sa mi o ňom snívalo. Ráno po apeli išiel som na poštu pre balíky. Prišlo ich 120. Ja mám nemám ani jeden. Aj zo Zvolena prišli Murárskemu, Koperdenovi, Hovorkovi. Myslel som, že aj ja budem mať od Milky. Teraz som videl trochu aj mesto. Je staré s typickými domami. Sú tu aj pekné kostoly. Bohužiaľ nemôžem ani do jedného. V kostole som nebol už päť mesiacov. Dá Pán Boh, že skoro sa mu budem môcť poďakovať za jeho dobrodenia. - Na obed kvaka a zemiaky (3), večera margarín. Po večernom apeli mali sme skúšku na pašie a spev. (Stála matka ľutujúca).

Kvetná nedeľa 25. III. 1945

Vstávam zavčasu, lebo sa chcem oholiť, umyť. Sv. omša je ešte pred apelom o 8.30 hod. na spievanej veľkej sv. omši spievali sme sborové pašie a „Stála matka ľutujúca..." Omšovú pieseň „Pred trón Tvoj, ó, Kriste..." spievali sme jednohlasne. Na pašiach spieval som vo sbore I. bas a kňaza. Spomínam, ako to bolo doma pred rokom a ako je asi teraz. Kto spieva miesto mňa? Spomienky bolia, ale aj vzbudzujú nádej, že všetko sa ešte raz vráti. - Po raňajšom apeli prišla zpráva, že na pošte je asi 30 balíkov. Budem tam mať aj ja? Teším sa. Dostal som lístok zo Zvolena od

Karčiho a potom na moju na moju veľkú radosť od drahej ldky. Nech Pán Boh dá, aby sa im nič nebolo stalo a všetci sme sa zdraví privítali. - Na obed sme mali makarony s trochou mäsa (kde-tu rozvarený kúsok). - O 14. hod. mali sme slávnosť posvätenia ratolestí, sv. ruženec, Litánie k ... najsv. Srdcu Ježišovmu s požehnaním. Slávnosť bola krásna a dojímavá. Spomenul a modlil som sa za mojich doma. - Na večeru: krvavý salám, margarín, zemiaky.

Pondelok 26. marca 1945

Vstal som o 6. hod ráno. Nad ránom nemohol som už spať. Na svätej omši som bol na baraku „K", kde chodia Francúzi. Súčasne sa odbavovaly tri sv. omše. - Po apeli přišly balíky. Zase nič nedostal. Veru som už biedne so zásobami. Bude zle keď mi balík nedôjde, lebo si nebudem môcť prilepšovať. Dosiaľ som si zavše zajedol z mojej rezervy, aby som si udržal telesnú kondíciu na minimálnom stupni. - Na obed bola kvaka bez zemiakov. Na večeru margarín. - Večer sa objavil okolo mesiaca kruh. Všetci sa oddali povere a tvrdili, že to znamená koniec vojny. Večer bola skúška na spev (Kyrie...).

Utorok 27. marca 1945

Vstal som pred siedmou hod. Je chladné ráno. Keď som sa upravil a vypil čaj bez cukru a bez chleba, pomodlil raňajšie modlitby, išiel som na francúzsku omšu. Pred obedom sme mali skúšku na spev. Obed bol pomerne dobrý, ale množstvo malé. V polievke boly kvaka, kareláb, mrkva a krúpy. Po obede som si trochu ľahol, aby mi prešiel čas do večera. Na večeru: salám, káva. Dnes mám dostať aj chlieb.

Streda 28. marca 1945

Vstávam o 6.30 hod. Vonku je zamračené, ale celkove dosť teplo. Doobedu som si opisoval piesne, ktoré máme spievať na nedeľu. Sv. omša bola na baraku „N". Na obed sme mali kvaku a zemiaky. Do kvakovej zupy dal som si včera večer uvarenú přhľavu, ktorú sme s Imrom nasbierali návode. Ešte aj na večer som si nechal so zemiakmi. Na večeru máme margarín. Zasa prišla zásielka balíkov. Ja som nedostal. Budíš mal návštevu. Bola tu jeho manželka z Bratislavy

Štvrtok 29. marca 1945

Zelený štvrtok, Veľkonočné sviatky a krásne obrady v kostoloch. Aj tu máme na šťastie kňazov, takže sme prítomní svätej omši a cirkevných obradov. Po apeli mali sme sv. omšu a poobede obrady na Zelený štvrtok. - Na obed bola kvaka a zemiaky, na večeru krvavý salám. Pred večerom bol Imro v meste na vodu a mal šťastie, lebo priniesol špenát a přhľavu. Špenát si uvaríme aspoň na 3 - 4 krát. Budeme ho mať na sviatky ako prilepšenie.

Veľký piatok 30. III. 1945

Veľkopiatkové obrady začaly sa pred apelom o 8.30 hod. Obrady boly až veľmi jednoduché, ale tým viac dojímavé. Nejedno oko slzilo spomienkami a pravou ľútosťou nad hriechami. Uvedomujeme si veľkosť a nekonečnosť lásky Božej, keď sa obetoval za nás na kríži. Poobede odbavovala sa krížová cesta a litánie k Božskému Srdcu Ježišovmu. - Na obed: kvaka a málo zemiakov, na večeru cukor, syr. Zasa sme si uvarili v soli špenát a přhľavu. Celý deň je zamračené a niekedy prší. Večer sa vyjasnilo. - Ráno som zistil na vlastnom tele, že sú aj na našom baraku ploštice. Števo Jombík zabil jednu pod mojou posteľou. - Bože môj, vyslyš naše vrúce modlitby a daruj (????) tu pokoja!

Biela sobota 31. III. 1945

Ráno sa chystám na Sviatky. Preobliekol som si prádlo. Aj to mi pripomína domov, tichý a spokojný rodinný kútik. Je chladné ráno. Skutočne mi je zima. V zákope, kde som sa utiahol za let. poplachu, až som sa triasol od chladu. Svätá omša a obrady dnešného dňa dojaly ma až mi hrdlo žiaľ stískal. Poobede o 15. hod. mali sme slávnosť Vzkriesenia. Spievali sme sborové nacvičené latinské piesne a žalmy. Jednoduchá slávnosť zapôsobila na naše duše. Moje myšlienky boly v modlitbách za ukončenie vojny a za mojich drahých doma. Iste aj tí plačú vo svojich spomienkach na mňa. Veru ťažko je prežívať už druhé krásne sviatky v biede, starostiach, strádaní. - Poobede som sa vyspovedal. Zajtra chcem ísť nasv. prijímanie. Obetujem ho za moju rodinu a šťastlivý návrat domov. - Na obed sme mali kvaku a zemiaky, na večer margarín (3dkg včerajšej dávky) a 3dkg pečienkovej salámy. Idka ako si na večer ukrajujem oplátky chleba navečer, iste by zaplakala. - Prajem vám, moji drahí doma, spokojné Veľkonočné sviatky. Nech vzkriesený Ježiš dá Vám síl a útechy v radostné stretnutie!

Veľkonočná nedeľa 1. IV. 1945

O 8.30 hod. veľká slávnostná sv. omša. Mala byť vonku na dvore spoločná pre celý láger. Počasie však je chladné, nepriaznivé: vietor i spŕška. Preto Slováci máme sv. omšu osobitne na baraku Qa. Spievali sme sborové na Kyrie, Ofertorium a Agnus. Bol som na sv. prijímaní. - Je mi zima aj na izbe, preto som si

okrútil deku okolo drieku a pripevnil opaskom. Od rána, ešte na posteli, chytá mi kŕč lýtka, takže sa mi ťažko chodí. Sedím pri stole a pozerám na fotografie. Spomínam. Aj čas je sychravý, sychravo je i duši mojej. - Na obed: nudle (nie plná dávka a nie riedke), večera: kvargle a margarín. Taksom bol lačný, že som naraz zjedol aj cukor i chlieb. - Poobede boly litánie a krížová cesta. Pri večernej modlitbe som sa roztúžil po domove. Radšej som si ľahol, abych nemusel myslieť.

Veľkonočný pondelok 2. IV. 45

Oblievačka. Ako je doma? Ivanko chodí po oblievaní? Ako trávia sviatky doma? Sú aj zo Zvolena v Divine? Je doma dostatok? Spomínam na hojnosť minulej Veľkej noci. Predvčerom, včera a dnes zahryzol som si z pečiva, ktoré som si uložil ešte z prvého balíku. Tri mesiace som to opatroval pre túto príležitosť. Ponúkol som aj Imra, Števa a Dubca. Moje myšlienky patřily tej, ktorá toto piekla a balila, ktorá mala každý kúsok vo svojich rukách, mojej drahej Idke. Ej, či sú dobré tieto praclíky a biskupský chlieb. Kedy ich budem zase jesť? - Dnes začína letný čas. Sv. omša (veľká) je po apeli. Bol som zasa na svätom prijímaní. Na obed: hrach, večera: margarín, syr. Poobede boly litánie a krížová cesta.

Utorok 3. apr. 1945

Dnes mám posluhu. Deň mi uteká, lebo stále niečo robím. Opral som si aj bielizeň, ktorú som si na Sviatky preobliekol. Na obed bola kvaka, a zemiaky, večera: salám. Večer bola skúška na sborový spev.

Streda 4. apríla 1945

V noci bola zasa zima, takže som celý oziabol a každú chvíľu sa budil. Raňajší čaj, ktorý som vypil bez cukru a bez chleba, ma trocha ohrial. Vonku je síce pekne: slniečko ohrieva, obloha je bezmračná; ale vietor fúka studený. Na sv. omšu som došiel na pozdvihovanie, lebo som bol v zákope. Pred obedom bola skúška na spev. Na obed: kvaka a zemiaky. - Npor. Rázga priniesol listy. Akosi ma k nemu ťahalo. Skutočne som dobre v podvedomí cítil: prišiel list od mojej zlatej Idky. Radosť i žalosť v tých riadkoch. Radosť nad milými slovami, ktoré písala ruka mne drahá, radosť nad pripomenutím Ivanka a nad jeho podpisom. Žalosť nad Ivánkovou nehodou a nad nepríjemnou a povážlivou situáciou vo vojnou navštíveným domovom. V duši som však akosi vyrovnaný a verím, že Pán Boh nám pomáha a konečne sa toto všetko šťastne skončí. - Na večeru: margarín. Pri večernom apeli bol prítomný nemecký generál. Po jeho odchode počuli sme, že máme vyprázdniť barák „S" a dať ho k dispozícii Francúzom. Z bráku S sa vysťahujú na „R" a budú spávať na pryčnách. Budú to aspiranti a mladší poručíci. Francúzi dostanú zasa balíky od ČK. My nie. V najbližšie dni budú nam povolené prechádzky (po 30 - 50 v jednej skupine) po meste. Ovšem na čestné slovo a so strážnym.

Štvrtok 5. apr. 1945

Je chladné ráno po studenej zime. Som nevyspatý, lebo v noci sme boli vyrušovaný. Hneď pri apeli vytrúbený poplach. Už mi to ide na nervy. Na obed: kvaka, zemiaky neboly. Na večeru: marmeláda. Už sme ju veľmi dávno nemali. Po obede mi čas chytro prešiel, lebo som sa zamestnával písaním kuchárskych receptov. Keď prídem domov, dá P. Boh, moja Idka si z toho iste niečo vyberie. - Večer si líham so spomienkami na domov.

Piatok 6. apr. 1945

Cez apel zase hučí siréna. I keď je let. nebezpečenstvo, odchádzam na sv. omšu, kde naberiem duševných síl. Po sv. omši aj ja sa uberám do okopu. Obed je skorej, ako obyčajne: kvaka a pozdejšie priniesli zemiaky. Kvaka je kyslá. Neviem, či ostala od včera, alebo je v nej ocot. - Poobede dostali Francúzy proviant: cigarety, konzervy a pod. Mimo to práve im doviezli balíky ČK. Tešia sa ako deti, lebo posledné mesiace (od januára) nič od ČK nedostali. Nás samotných zaujala zpráva, že na veliteľstvo lágru prišlo vyrozumenie od Medzinárodného ČK zo Ženevy. Sme uznaní za riadnych vojnových zajatcov ako Čsl. dôstojníci. Podľa toho patria nám všetky práva zajatcov podľa Ženevskej konvencie. - Na večeru máme 3 dkg salámy. - Jeden z nás dostal balík z domova. Je možné, že ešte dostanem aj ja. Veru by som bol spokojnejší, lebo už nič nemám a som odkázaný jedine na zajateckú stravu, na ktorej moje telo asi ťažko vydrží. P. Boh mi pomáhaj v biede!

Sobota 7. apr. 1945

Celú noc počuť dunenie kanónov. Nadránom nemôžem zaspať a počúvam. Po apeli odchádzam na sv. omšu. Potom nás zavolal p. plukovník na schôdzu, kde odsúdil neprístojne chovanie jednotlivcov. Zamestnávam sa písaním receptov na pečenie. Je to ironia osudu, že práve v najväčšej biede života zamestnávam sa písaním príprav najlepších jedál. - Na obed je kvaka a zemiaky, večera: marmeláda a margarín. - Poobede prišlo asi balíkov. Ja zase nemám. - Francúzi dostávajú balíky od Amerického ČK. Majú teraz dostatok dobrých vecí na prilepšenie. - Práve som do-

stal lístok od mojej drahej Idky, ktorý písala vo Zvolene po ceste z Bratislavy 16. jan. t. r. Išiel skoro tri mesiace. Podľa toho očakávam ešte viac listov, ba snáď aj balíky. - Každý večer, keď líham modlím sa a posledný môj pohľad obrátim na kríža na fotku mojich milých, ktorá visí v rámiku pod krížom. Takto im dávam dobrú noc. Iste aj oni na mňa myslia každý večer.

Nedeľa 8. apr. 1945

Len čo som si včera večer ľahol, už sa ozvaly sirény a my kráčali do okopov. I keď poplach trval dlhšie predsa som sa, chvala Bohu, dobre vyspal. Ráno som vstával svieži. Pred apelom sv. omša. Obed: nudle. Neboli sme spokojní, lebo boly riedke. Veru je toho málo. Len aby človek vydržal. Doma iste majú lepší nedeľný obed. Nech im ho Pán Boh požehnáva aj naďalej, aby nikdy netrpeli a necítili to, čo ja. Poobede píšem recepty, aby som sa nejak zamestnal. Na večeru: 3dkg pečienkovej salámy.

Pondelok 9. IV. 1945

V noci sme boli zasa vonku. Ráno vstávam uzimený. Je chladno a hmlisto. Keby bolo počasie ako v marci, všetko by bolo zelené. Takto sa rozpuk zastavil a spomalil. Práve počuť, že prišlo 16 balíkov. Neviem, či budem mať šťastie. Nemám už zhola nič, preto by sa mi proviant naozaj sišiel. Viem iste, že mám balíky na ceste a neviem sa ich dočkať. Na obed máme kvaku a zemiaky. Večera: margarín. Každú chvíľu je poplach. Už mnohí ani nechodia do zákopov, len keď je už priame nebezpečenstvo. Ako včera aj dnes priletely stroje a zahájily paľbu z palubných zbraní. Večer si idem skôr ľahnúť, aby som sa vopred aspoň trochu vyspal, lebo v noci sotva bude kľud.

Utorok 10. IV. 1945

Večer sme boli vonku. Vyspal som sa dobre, hoci som bol celú noc oblečený. Ráno je mlhavé studené. Po sv. omši som čítal Evžena Onegína, potom sme mali skúšku na spev. Na obed bol hrach. Odložil som si aj z toho skromného na večeru. Dnes mám šťastný deň. Dostal som dva listy od mojej drahej Idky (z 16. jan. azo 17. jan. 1945). - Celý deň, od rána do večera je poplach. - Večeru marmeládu, dali nám pozde večer. V žalúdku mi cigáni vyhrávajú. I keď sa snažím byť kľudný a spokojný, predsa musím sa rozčuľovať nad biedou, ktorá ma morí. Vžívam sa však do nezmeniteľnej situácie a pomyslím si, že po utrpení, dá Pán Boh, svitne mi aj čas dostatku. Život ma ťažko skúša a tvorí nového človeka. - Spomínam pod dojmom dvoch dnešných listov z domova. Dojíma ma Ivankov výrok, že ho pri spomienke na mňa srdiečko zabolí. Slzím nad jeho synovskou láskou. Aj ja práve tak smutno prežívam spomienky na vás moji drahí a modlím sa za krajšiu budúcnosť, ktorú budeme spoločne v láske rodinnej prežívať v budúcnosti.

Streda 11. apríla 1945

V noci zase von. Po polnoci som si ľahol. Snívalo sa mi s Ivankom. Bol som v Lučenci, kupoval rôzne časopisi v hlavnej trafike (aj Ilustrovaný zpravodaj, Slovák: v ňom bola mapa celého sveta). Výklady boli zdobené ako na Deň slobody. Tak sa mi zdalo, že som s Ivankom dlhší čas nebol a keď som na neho do ulice zavolal, ohlásil sa mi za chrbtom. Ďalej sa mi snívalo, že som nakladal hnoj. - Odchádzajú niekoľkí Francúzi (asi 200). Odvezú sa na autobuse do iného lágru. - Na obed kvaka bez zemiakov, večera 3 dkg salámy. Cez poplach som si nasbieral pri ostnatom dráte (ten je za prvým drôtom, kde nesmieme vkročiť len za poplachu, keď ideme do okopov) skorocel a uvaril som ho so soľou. Bol veľmi horký, ale keď som prvú vodu slial, dal sa zjesť. Celý deň je poplach. Spojenecké stroje lietajú okolo nad krajom a pália, preto sa uťahujem do okopu a chránim sa ako môžem. - Príroda je okolo krásna, lipy, kry sú zelené, čerešne v plnom kvete. Pochybujem aby doma bolo tak skoré jaro. - Malátny a slabý sa cítim, kolená sa mi podlamujú. No držím sa duševne, lebo doma ma očakávajú moji najdrahší.

Štvrtok 12. apríla 1945

Zamračené, ale príjemné jarné ráno. Pozdejšie sa vyjasnilo. Zase prichádzajú lietadlá, ktoré ma znekľudňujú. Poobede sa objavujú zasa. Pre poplach nebol som ani na sv. omši. Neviem ani kde a kedy bola. Na obed mali sme kvaku, navečer margarín. - Do izby sa prisťahovali noví obyvatelia (6-ti). Medzi nimi je p. Varan. Sme tu doslova natlačení. Dúfam však, že to už takto dlho trvať nebude. Líham si oblečený ako posledné dni, lebo noci sú neisté. Poplachy a dunenie kanónov. - pozerám na mojich drahých a prosím Pána Boha, aby sme sa skoro zdraví uvideli.

Piatok 13. apríla 45

Vstávam a vypijem kávu bez cukru, bez

22 Išlo o plukovníka útočnej vozby Štefana Čániho.

chleba je to veru dlhá doba nejesť denne 18 hod. Jeme vlastne o 12 hod. a o 18. hod. Potom dlhá pauza. Telo slabne, kolená sa podlamujú, hlava zatočí, oči ustato pozorujú, žalúdok bolí od hladu, vôľa jedine drží človeka pri sile. Dušu posilňuje viera v Boha, v jeho nekonečnú dobrotu, láskavosť a milosrdenstvo. - Na ceste pri lágri zvýšený ruch voj. vozidiel. - Omša sv. je na bráku „N", Prichádzajú zprávy o páde Jeny a Zeisu, Lipska atď. - Je všeobecný príznak o blízkom fronte. - Okolo 14.45 hod zazneje siréna, ktorá trúbi 5 min. Hneď som mal tušenie o blížiacom sa fronte. To čo sa však stalo ma predsa prekvapilo, keď som bol pre každý prípad v zákope, zavolali franc, a nášho veliteľa. Náš pluk. Čáni[22] nás dal nastúpiť a tlumočil nám slová veliteľa lágru ppluk. Kriča, ktorý oznámil medzi iným: Musím vám oznámiť smutný koniec mojej ríše, čo ste vy už dávno predvídali. Potom upozornenia, aby sme do odovzdania do rúk Spojencov zachovali disciplinu. Za krátkym prejavom p. pluk. Čániho zaspievali sme ešte Hymnu. Francúzi, ktorí nástupu prizerali zdravili pri Hymne. Boly to chvíle dojímavé a historické. Každú chvíľu očakávame Spojenecké vojská, ktoré nás majú prevzať. Do teraz marne čakáme. Prídu asi len zajtra. Noc nebude pravdepodobne kľudná, lebo palba je aj večer silná. Pred 20 hod. sme mali spomienku na padlých za tejto vojny. Spomienka bola spoločná s Francúzmi a Poliakmi. Po spomienke mali Francúzi pobožnosti. Aj ja som chválil P. Boha v Tedeum za jeho dobrotu a láskavosť.

- Za súmraku hral na dvore Francúz na husie. Mal väčšie obecenstvo. - Bože, daj nám dobrú, spokojnú noc a chráň nás od všetkého zlého, aby sme ráno vstávali zdraví a silní. - Prežívajúc tieto dejinné chvíle spomínam teraz večer pred spaním na Vas moji drahí doma a prosím P. Boha aby nás skoro spojil v rodinnom kruhu živých a zdravých. Pre istotu líham oblečený.

Sobota, 14. apr. 1945

Deň plný udalostí. Pre duševný rozruch zaznamenávam až v nedeľu. Po nepokojnej noci, kedy som nemohol spať, prišiel deň očakávania rozhodujúcich udalostí. Každú chvíľu sme čakali príchod Spojencov. Nedočkali sme sa ich tohto dňa, lebo bojom obchádzali mesto so všetkých strán. Palba sa ozývala mostom a lietadlá krúžili vzduchom. Obed bol chudobný ako dosiaľ, ale naši chlapci išli do mesta, priniesli špenát, pŕhľavu, kvaku a obed sme si prilepšili. Aj Imro priniesol. V kuchyni „potiahol" aj zápražku. Cítil som sa sýtym.

- Na dvore je ruch a nervozita. Pozorujeme chaos civilného obyvateľstva a wehrmachtu. Nemecké vojsko uteká, mesto sa vyhlasuje za mesto ČK, takže sa v meste nebojuje. - Líham zase oblečený, modlím sa k P. bohu a spomínam na mojich drahých doma. Dúfam, že sa čoskoro vrátim do lona svojej rodiny. Nech mi Pán Boh pomáha.

Nedeľa 15. apr. 1945

Noc ako na fronte. Málo spánku. Stále palba delostrelectva, mínometov. Dopady granátov aj na mesto. Ráno o pol deviatej spoločná sv. omša s Francúzmi. Ďakujeme P Bohu. Spievame sborové Kyrie a Agnus Dei. Francúzi spievajú Gregorian na ostatné čiastky sv. omše. Aj cez sv. omšu sa ozýva palba, hučanie leteckých motorov a tankov pri meste. Po sv. omši hlásim sa do kuchyne, kde čistím špenát na večeru, aby som sa v murovanej budove chránil pre prípad bombardovania. Na láger pripínajú biele zástavy. Tam ma zastihla správa, že sú Američania už v lágri. Bežal som von a bol som nadšený pohľadom na statných chlapcov a dokonalú výzbroj, tanky, vozidlá atď. Odzbrojujú nemeckú stráž, maďarských policajtov. Prehadzujú nám cigarety, čokoládu, keksy, cukríky cez plot, lebo dosiaľ nesmieme von. Celým mestom prúdia nekonečné rady am. vojska. Pozdejšie idem von do mesta s Imrom. V meste je ruch. Vojsko hliadkuje. Vyhlásené je povinné odovzdávanie zbrane do 19. hod. Kto zbrane neodovzdá bude zastrelený. - Poobede máme litánie a Te Deum. Radosť je neopísateľná, lebo za pár dní máme odtiaľto odísť. Drahí moji, s Božou pomocou sa skoro uvidíme. - Jedla máme, lebo sme mali na obed nudle, na večeru špenát s mesom, marmeládu, salám, zvýšenú dávku chleba (700 gr.). Američania mi dali aj konzervu: mletá bravčovina s vajíčkami. - Teraz počujem, že minulé noci chceli vniknúť do lágru Nemci. Teraz si viem vysvetliť ten krik, ktorý som počúval minulé noci. Naši nemeckí strážni ich ovšem nepustili. To bolo naše šťastie Mohlo tu byť vraždenie, lebo sme neozbrojení. Dnes už máme vlastnú stráž.

Pondelok 16. IV. 1945

Nálada minulej noci vyvrcholila, debaty trvaly do noci. Niektorí jedli aj po polnoci. Spal som sotva pár hodín. Za svitania išiel som do mesta po vodu. Na uliciach ani živej duše. Zákaz do 9 hod. ráno. Vozíme proviant. Obed: polievka z fazule, krúpami a konzervy mäsovej. - po obede cítim horúčku, asi žalúdok. - Prichádza okupačná armáda.

Utorok 17. apr. 1945

Horúčka mi v noci prešla. Spal som po viacerých nociach kľudne. Ráno som išiel na sv.

omšu, potom do mesta s Imrom. Vrátili sme sa však hneď späť, lebo istota je istota. Je totiž zákaz zdržovať sa v určitých hodinách v meste. Na obed sme mali čerstvú teľacinu na paprike s ryžou. Ryžu som si pripravil s čokoládou a s cukrom. Na večeru: cig., čokoláda, cukor, káva, chlieb, 20 dkg. syr. Poobede som sa bol prejsť okolo táboru s Imrom. V najbližšie dni máme sa ubytovať v meste. - Americký veliteľ oznámil, že nás môžu použiť na poriadkovú službu v meste. Po uliciach sa môžeme pohybovať len s povolením. Kto bude prichytený pri krádeži, bude zastrelený.

Streda 18. apr. 1945

Kľudná noc. Dobre som sa vyspal. Túžby moje však ostaly nezmenené. Domov, domov... Vychádzka do mesta je dovolená. V meste samom začína sa nový život po rušných dňoch. Zaisťuje sa poriadok. Civilné obyvateľstvo fasuje v dlhých radoch potraviny. My sme spokojný so stravovaním, lebo sa najeme do sýtosti. Mnohí majú pokazené žalúdky a hnačku, lebo prechod z mizernej stravy k strave terajšej, hojnej a výživnej bol predsa len náhly. Na obed sme mali hovädziu polievku a zaváranú zelenú fazuľku; na večeru som si uvaril ryžu s čokoládou. Večer nás upozornili na nebezpečenstvo od jednotlivých ozbrojených skupín, ktoré sa v blízkosti objavily. Veru pre tento prípad mali by nás vyzbrojiť, aby sme boli kľudnejší.

Štvrtok 19. apr. 1945

Ráno som vstal svieži a vyspatý. Chvála P. Bohu nič sa v noci nestalo. O 8. hod. bol som na svätej omši. Denne sa bude odbavovať pre nás Slovákov o 8. a 8.30 hod. Po sv. omši som bol v meste aj s Imrom. Doniesli sme si kufry. Usporiadal som si veci v ňom. - Veľké sväzy lietadiel preletujú včera aj dnes nad nami. Sme však kľudný, lebo poplach nie je a do krytov už samozrejme nechodíme. - Včera som chcel do jedného kostola, ale je zatvorený. Otvorí sa len v nedeľu. Pôjdem sa tam pomodliť, lebo som už mesiace v kostole nebol.

Pavel Mičianik: Diary of a Prisoner-of-war Captured in Germany 1945 - Mikuláš Mózer

This published material is an authentic document written by the lieutenant Mikuláš Mózer by his own hand in German captivity. It is a diary depicting, almost on a daily basis, details about the stay of the lieutenant Mózer in German prisoner-of-war camp for officials in Altenburg, south of Leipzig, East Germany. The dairy begins with his arrival to that camp at the end of January 1945 and ends with its liberation by the US Army in the middle of April 1945. Mózer's diary is extraordinarily interesting evidence on life, spiritual world and desires of a Slovak officer who suffered in German captivity. The author is still living and the diary was published with his personal agreement.

Anton Hruboň - šéfredaktor periodika Druhá svetová.sk

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.
(1981), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor história - slovenčina. Pracuje v Ústave pamäti národa

Ste šéfredaktorom internetového periodika Druhá svetová.sk. Predstavte čitateľom svoje periodikum.

Časopis *Druhá svetová.sk* je odborný internetový občasník, ktorý v súčasnej podobe vychádza od augusta 2006 šesťkrát do roka. Jeho prioritným cieľom je popularizácia slovenských dejín a sprístupnenie najnovších výsledkov historického výskumu širokým vrstvám čitateľov. Za dobu svojej existencie si našiel pomerne slušnú čitateľskú obec, tak v rámci odborných, ako aj laických kruhov. Doteraz naše stránky navštívilo približne 600 000 ľudí, denne v priemere od 500 do 1 000. O istom „cvengu" časopisu svedčí i jeho zaradenie do prestížnej medzinárodnej súťaže World Summit Global Award Contest 2009, keď bol expertnou komisiou vyhodnotený ako najlepší multimedialny projekt v Slovenskej republike v kategórii e-learning a vzdelávanie. Na našich stránkach publikujeme vedecké štúdie, popularizačné články, dokumenty a materiály z oblasti politických, vojenských, hospodárskych či sociálnych dejín, viažuce sa najmä k obdobiu rokov 1938 - 1945. Okrem toho čitateľom prinášame aj pravidelný infoservis z historického diania na Slovensku v podobe rozličných upútaviek, foto a najnovšie aj videoreportáží. Popritom *Druhá svetová.sk* zastrešuje i viacero pozoruhodných projektov. Za všetky spomeniem databázu mien príslušníkov slovenskej armády padlých na východnom fronte či rozrastajúcu sa multimediálnu knižnicu a zvukový archív s veľmi zaujímavými materiálmi.

V čom tkvie podľa vás úspech vášho časopisu?

O úspechu by som nehovoril. Som však rád, že sa *Druhá svetová.sk* dostala do povedomia, a to nielen na Slovensku, ale i v zahraničí. Vďačí za to predovšetkým filozofii, ktorú sme si od počiatku vytýčili. Rozhodli sme sa prezentovať nové pohľady na rozličné aspekty slovenských dejín rokov 1938 - 1945, načrieť i do kontroverzných alebo tabuizovaných tém. Viacerým sme venovali takmer celú obsahovú náplň čísel. Publikovali sme štúdie o vojnových zločinoch, partizánskych represáliách či často obchádzanej problematike slovensko-poľských sporov v prvej polovici 20. storočia. Do budúcnosti chceme v nastúpenom kurze pokračovať. Tých menej známych tém je stále mnoho a ešte si hodnú chvíľu počkáme, kým sa o nich bude otvorene hovoriť a písať. Verím, že práve internet ako najpopulárnejší, najsledovanejší a najdostupnejší masovokomunikačný prostriedok ich môže priblížiť čo najširšiemu okruhu čitateľov.

Široký ohlas vášho časopisu tkvie možno aj v jeho forme. Súhlasíte s tým, že najmä mladí ľudia radšej nachádzajú informácie na internete ako v knihách? Alebo je to v niečom inom, napríklad v pohodlnosti... Je iste ľahšie vyhľadať niečo na internete ako v knihách. Aké máte skúsenosti vy?

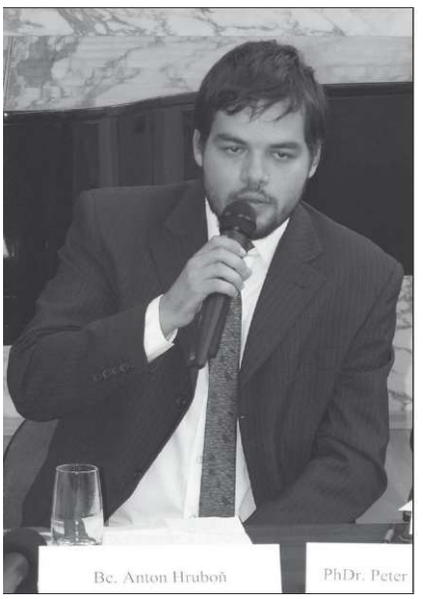

Anton Hruboň. Zdroj: ÚPN

Určite, no nie je to len o mladých ľuďoch. Stránky časopisu sledujú rozličné vekové kategórie a zo skúseností viem, že medzi nimi majú silné zastúpenie i tí skôr narodení. V dnešnej uponáhľanej dobe ľudia skutočne menej čítajú klasické knihy a dávajú prednosť internetu. Je to síce smutné, ale svojím spôsobom prirodzené. Tento fakt však musia rešpektovať i historici. Nemožno sa utiahnuť do ulity, robiť akademickú históriu len pre svoje potešenie a hŕstku kolegov. Ak sa neustále sťažujeme, aké slabé je historické povedomie našej spoločnosti, pozrime sa do vlastných radov a položme si protiotázku: robíme dosť pre to, aby sa dejiny - obrazne povedané - dostali k ľuďom? Možnosť popularizácie na internete má v tomto smere nezastupitelné miesto. Historické inštitúcie na Slovensku, ktoré vydávajú vlastný online časopis, sa dajú zrátať na prstoch jednej ruky. I tie však, bohužiaľ, vychádzajú v malej periodicite, ich propagácia je slabá a preto o nich vie len málokto. Na druhej strane vítam, že mnohé katedry histórie i ústavy začali v poslednej

Titulka internetového časopisu Druhá svetová.sk.

dobe ria svojich stránkach zverejňovať publikácie, ktoré vydávajú vo forme elektronických knižníc - či už sú to ročenky, periodiká alebo dokonca celé zborníky a monografie. Je to veľmi pozitívny krok smerom dopredu, najmä keď uvážime, že mnohé z nich by boli inak prakticky nezohnateľné. Knihy sú navyše v súčasnosti neuveriteľne drahé, veď v obchodoch kvalitnú literatúru pod 10 eur už pomaly ani nezoženiete.

Nachádzate dostatok prispievateľov? Narážam aj na finančnú stránku - určite si nemôžete ako občianske združenie dovoliť nadpriemerné honoráre prispievateľom. Ako sa vám darí finančne zvládať chod takej ekonomicky iste náročnej inštitúcie?

Máte pravdu, prevádzka časopisu nie je jednoduchá záležitosť - finančne, ani časovo. Financie, ktoré nám ako-tak vykryjú náklady na jeho fungovanie, získavame od drobných sponzorov. V tomto smere skutočne uvítame každú pomoc. Inak živá sila časopisu - t. j. redakcia, pracuje bez nároku na honorár. To isté platí i o našich prispievateľoch. Jedinou odmenou pre všetkých tak zostáva len dobrý pocit.

Stánok o.z. Historia nostra pri rekonštrukcii bojov na Hrone v júli 2008. Zdroj: Historia nostra

Nedávno ste sa dostali do konfliktu s časopisom SZPB Bojovník. Dostali ste od redakcie ospravedlnenie? S akými ďalšími problémami sa vo svojej práci stretávate?

Kauza s periodikom *Bojovník* je typickým príkladom porušovania zásad profesionálnej etiky. Ba povedal by som, že dimenzie, do akých prerástla, hraničia až s bezočivosťou. V čísle 4/2009 z 23. augusta 2009 sme publikovali spomienky komunistického odbojára Pavla Havaldu pod názvom „Kto bol čatár Ján Baranišin?". Na moje prekvapenie som ten istý článok od toho istého autora, s rovnakým nadpisom a takmer doslova identickým obsahom zahliadol vo vydaní *Bojovníka* č. 19 z 3. septembra 2009, len necelé dva týždne po tom, čo sa objavil na našich stránkach. Keďže ich zostavovateľ Martin Spišiak nedal súhlas na publikovanie v inom periodiku a Pavel Havalda svoje styky s *Bojovníkom* dávnejšie v zlom prerušil, obrátil som sa listom na šéfredaktorku tohto časopisu. Ako sa dalo očakávať, tá sa od obvinení plne dištancovala, pričom poukazovala na fakt, že Pavel Havalda jej spomienky poskytol už 10. januára 2006(1). Napriek tomu ich *Bojovník* po vyše tri a pol rokoch a navzdory neskoršiemu zákazu autora zaradil do svojho čísla. Skutočne veľmi zaujímavá zhoda náhod... Podobné problémy sme však v minulosti mali aj s ľuďmi z úplne opačného názorového spektra zo Slovenskej pospolitosti, ktorí zas na svojom webe zverejnili k nelegálne prevzatému článku o kpt. Stanekovi ilustrácie Melindy Majerčíkovej-Šteinerovej, publikované na *Druhej svetovej.sk* ako prílohy k cyklu poviedok *Kronika pološialených hrdinov* - podobne bez predošlého súhlasu redakcie či autorky. Čo viac k tomu dodať?

Pokiaľ ide o ďalšie problémy, už som ich čiastočne načrtol. Okrem chýbajúcich materiálnych prostriedkov ma mrzí najmä prístup niektorých ľudí voči redakcii. Viete, tie občasné útoky zľava i sprava, keď človeka raz niekto obviní z neoľudáctva a potom zasa z ovplyvnenia marxizmom sa dajú prehltnúť, veď ako sa hovorí, sto ľudí - sto chutí. Ak vás ale predstavitelia nemenovaných vedeckých ústavov sabotujú, lebo veria, že

si váš časopis niekto „sprivatizoval" a urobil si z neho priestor na propagáciu vlastných štúdii a názorov, a navyše tento nezmysel šíria poza váš chrbát, tak to už trošku nahnevá. Pritom pripomínam, že *Druhá svetová.sk* vždy bola, je a aj bude otvorená pre všetkých. Inak som vcelku spokojný.

Dá sa taká časovo náročná práca ako je práca šéfredaktora úspešného internetového časopisu zladiť s ďalšími záujmami? Ste relatívne úspešný študent, autor monografie 5. poľná rota Hlinkovej gardy, zostavovateľ zborníkov Moderné dejiny Slovenska...

Redakčná práca naozaj nie je jednoduchá - najmä keď už má časopis isté renomé a nemôžete si dovoliť klesnúť pod určitú latku. Príprava kvalitnej obsahovej náplne zaberá množstvo času i energie, z toho dôvodu sme sa rozhodli rozšíriť naše rady o nových spolupracovníkov. Aj s ich pomocou plánujeme na stránkach *Druhej svetovej.sk* prebrať v roku 2011 také zaujímavé témy, akými sú Slovensko vo vojne proti Sovietskemu zväzu, komunisti v opozícii a odboji v rokoch 1938 - 1945, tragédia karpatských Nemcov na Slovensku a mnoho ďalších. Pokiaľ ide o mňa osobne, musím priznať, že niekedy je to všetko dosť vyčerpávajúce, ale keď sa chce, tak sa dá.

Pristavili sme sa pri zborníku Moderné dejiny Slovenska, ktoré vydáva občianske združenie Historia nostra. To zastrešuje aj projekt Druhá svetová.sk. Aké ďalšie aktivity vykonávate v rámci združenia?

Hoci edičná činnosť tvorí gro našich aktivít, v minulosti občianske združenie usporiadalo napríklad besedy pre verejnosť so slovenskými a českými historikmi, rovnako sme sa podieľali

Anton Hruboň na diskusnom večeri ÚPN. Zdroj: ÚPN

i na medialnej propagácii každoročne konanej najväčšej rekonštrukcii bojov druhej svetovej vojny na Slovensku v Starom Tekove. Nedávno sme previedli kompletnú rekonštrukciu nášho portálu, na ktorom sme popri prebudovaní šatu časopisu a fóra spustili elektronický obchod s nízkonákladovou historickou literatúrou. Vďaka nemu sa čitatelia môžu dostať i k titulom, ktoré v klasických kníhkupectvách prakticky nenájdu.

Čo by ste zaželali na záver čitateľom Pamäti národa?

Aby sa na históriu pozerali vždy triezvo, s nadhľadom, aby k nej pristupovali a vnímali ju bez akýchkoľvek politických či ideologických predsudkov. Potom bude i historická kultúra na Slovensku (v najširšom ponímaní slova) na omnoho vyššej úrovni, ako je tomu v súčasnosti.

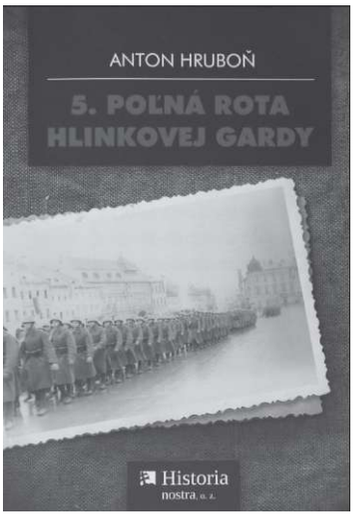

Najnovšia monografia Antona Hruboňa

Peter Sokolovič: A. Hruboň - Editor-in-chief of Druhá svetová.sk

A journal called Druhá svetová.sk (in English: Second World.sk) is a specialized internet intermittent that has been published in its current form since August 2006 six times a year. Its preferred objective is to popularize Slovak history and to make the latest historical research results available to wide public of readers. Anton Hruboň has already been the editor-in-chief for a longer time. Apart from his study at the university and publishing, he tries to make Slovak history popular among the public by his work in an internet journal.

Spomienky na maďarskú okupáciu

Mgr. Ján Mitáč

(1983), absolvent Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, študijný odbor história - náuka o spoločnosti. Pracuje v Ústave pamäti národa

Vyhlásenie Viedenskej arbitráže 2. novembra 1938 znamenalo výrazný zásah do života Slovákov na území južného Slovenska. Arbitrážnym rozhodnutím, na ktorom sa podieľalo Nemecko a Taliansko, stratilo Slovensko územie s rozlohou 10 390 km^2 s 854 218 obyvateľmi. Z nich sa podľa sčítania ľudu z roku 1930 hlásilo 503 980 osôb k maďarskej a 272 145 k slovenskej a českej národnosti. Proklamovaný etnický princíp bol porušený odtrhnutím 62 slovenských obcí so 76 tisíc obyvateľmi v okolí Nových Zámkov, Vrábeľ a Hurbanova, stratou kompaktného územia so štyrmi tisíckami obyvateľov pri Jelšave a napokon určením hraničnej čiary pri Košiciach, kde v 79 odtrhnutých obciach žilo 85 tisíc Slovákov.[1]

Maďarská armáda začala postupne obsadzovať územie južného Slovenska medzi 5. a 10. novembrom 1938. Okupované územie sa hermeticky uzavrelo, železničná a cestná osobná doprava sa zastavila pre obyvateľstvo, súkromný telefonický a telegrafický styk bol znemožnený. Hranice okupovaného územia bolo možné prekročiť len so zvláštnou legitimáciou a osobitným povolením hlavného veliteľa generálneho štábu.[2]

Komjatice v období okupácie. Zdroj: Archív E. Sopko vej

Na mnohých miestach sa jednotky maďarskej armády správali drasticky, čo v prvom slede zasiahlo kolonistov a časť inteligencie. Šéf maďarského generálneho štábu hneď 5. novembra 1938 vydal rozkaz vyhostiť všetkých českých a slovenských kolonistov. Tento krok odôvodňovali tým, že kolonisti nie sú autochtónnymi obyvateľmi na tomto území. Po kolonistoch podobný osud stihol aj verejných a štátnych zamestnancov slovenskej a českej národnosti. Napokon vyhostili alebo násilne vysťahovali aj všetkých tých, ktorých označili za nespoľahlivých a nežiaducich na „oslobodenom" území. Treba dodať, že tieto opatrenia sa vykonávali brutálnou formou a ich sprievodným znakom bolo fyzické násilie, došlo aj k streľbe a k obetiam na životoch.[3] V mestách nastalo plienenie majetku a obchodov obyvateľstva slovenskej a českej národnosti.[4]

Obdobná situácia nastala aj v školskej oblasti, kde zatvorili, resp. za maďarské vyhlásili 150 škôl Slovenskej ligy a 900 slovenských učiteľov, ktorí pôsobili v týchto školách, vyhostili s tým, že tieto školy boli zriadené pre deti československých štátnych zamestnancov, po odchode ktorých už nie sú potrebné. Počas vojenskej správy, pri mimoriadnom súpise ľudu v decembri 1938, ktorý sa konal za ozbrojenej asistencie a pod psychologickým nátlakom, v mnohých obciach sa počet obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti znížil natoľko, že bol oprávnený dôvod zrušiť slovenské školy a zriadiť maďarské. Slovenskí učitelia boli zastrašovaní a miestami fyzicky napádaní žandármi, aby obyvateľstvo nepovzbudzovali do boja za svoje národné školy.[5]

Protinárodný, antidemokratický a protiprávny postup vojenskej správy vyvolával medzi odtrhnutými Slovákmi vlnu nespokojnosti. Keď v porovnaní s pomermi v republike klesala životná úroveň, vznikali vážne existenčné problémy, zbavovanie zamestnania, strata majetku, vyraďovanie slovenskej inteligencie zo spoločnosti, napätie narastalo a koncom roka 1938 prerástlo do otvorených protestov.

1 HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 - 1945.* Nitra 2008, strana (s.) 15-16.

2 VIETOR, M.: *Dejiny okupácie južného Slovenska.* Bratislava 1968, s. 19-20.

3 Jedným z najvážnejších incidentov bolo zastrelenie štyroch českých kolonistov (Anton Mencl, Bedřich Potměšil, Josef Škvor a Vojtech Mornstein) maďarskými teroristami v obci Köbölkut (Gbelce), okres Štúrovo. Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Ministerstvo zahraničných vecí (MZV) 1939 - 1945, škatuľa (šk.) 326, dokument číslo (dok. č.) 1410/1939.

4 DEÁK, L.: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 - 1939.* Bratislava 1990, s. 133.

5 TILKOVSZKY, L: *Južné Slovensko v rokoch 1938 - 1945.* Bratislava 1972, s. 117.

Najmä surová odnárodňovacia politika nového režimu vyvolávala odpor medzi Slovákmi, ktorí sa nechceli zmieriť s osudom okupácie a odmietali antidemokratický postup maďarských orgánov, bránili sa proti odbúravaniu občianskych demokratických práv a sociálnych vymožeností, ktoré im poskytoval Česko-slovenský štát. Nespokojnosť pred Vianocami 1938 prerástla do verejných demonštrácií. Na múroch domov a vo vlakoch sa objavili nápisy: „Nechceme žiť v maďarskom otroctve!", „Preč od Maďarov!", „Vianoce chceme svätiť na Slovensku!". Vojenské orgány na tieto protesty odpovedali represáliami, nasadením žandárov, za tým nasledovalo zatýkanie, výsluch a fyzické týranie. Takýto priebeh mali udalosti, ktoré sa odohrali v Komjaticiach. Streľba maďarských žandárov do davu v Šuranoch v čase vianočných sviatkov, kde došlo aj ku krviprelievaniu a zastreleniu, vyvolala ostrú reakciu. Prirodzene, že slovenská verejnosť a vláda sa postavili na obranu práv Slovákov na okupovanom území, na čo v Budapešti reagovali obvinením slovenskej vlády z organizovania nepokojov medzi slovenským obyvateľstvom v Maďarsku.[6]

Ústav pamäti národa v rámci projektu Slovenský juh 1938 - 1945 zaznamenáva svedectvá pamätníkov na okupáciu južného Slovenska. Našou snahou je priblížiť obdobie okupácie očami týchto pamätníkov a prostredníctvom metódy oral history poukázať na tieto dejinné udalosti. Keďže udalosti okolo Viedenskej arbitráže a následnej okupácie sa odohrali pred viac ako sedemdesiatimi rokmi, sde väčšinou o svedectvá detí, resp. žiakov, ktorí sa na ne pozerali svojimi detskými očami. Treba konštatovať, že historici sa za posledných dvadsať rokov dostatočne nevenovali zbieraniu svedectiev, čím sme prišli o množstvo výpovedí, ktoré mohli zaujímavo dokresliť situáciu na okupovanom území. Čitateľom *Pamäti národa* chceme priniesť jeden z týchto rozhovorov. Rozhovor sme nahrali s pani Elenou Sopkovou (nar. 1926) v Komjaticiach v máji 2010.

Prosím Vás, aby ste sa nám predstavili, kedy a kde ste sa narodili a z akej rodiny pochádzate?

Volám sa Elena Sopková, rodená Grófova, narodila som sa 1. júla 1926 v Komjaticiach. Moji rodičia boli živnostníci, otec bol najprv mäsiar, potom hostinský a bývali sme tuná v Komjaticiach. Detstvo som prežila vo svojej dedine a chodila som tu do školy, do tzv. kláštora, kde vyučovali sestričky. To je teraz nová škola. Po skončení piatej triedy som odišla študovať na gymnázium do Nitry, na piaristické gymnázium v tridsiatom siedmom roku. Tam sme chodili celý rok, potom prišiel rok 1938.

Elena Sopková počas nakrúcania svedeckej výpovede.
Zdroj: ÚPN

Aká bola situácia v tridsiatom ôsmom roku u vás v obci?

Už to bolo búrlivé u nás v Komjaticiach, lebo naša dedina bola silne ľudácka dedina. Tu bol aj Hlinka, aj Tiso tu bol a už to všetko, pravda, vrelo ako to bude. Viem, že v tridsiatom ôsmom roku, 10. októbra bola tu birmovka. My sme 6. októbra s mamičkou a s mojou budúcou krstnou mamou birmovnou išli do Nitry. Išli mi kupovať látku na šaty, lebo ona bola krajčírka. A zastavili sme sa v Nitre na tom mieste, kde je teraz divadlo, tam bola kaplnka. Boli to októbrové litánie, tak sme tam išli a tam spievali „Bože čos ráčil" a tam vyhlásili slovenskú autonómiu. Ešte 10. októbra teda bola tá birmovka, ale to bolo vtedy tak, že to nebolo v kostole, lebo birmovky bývali každých šesť, sedem, aj osem rokov. To sme stáli ako v rade na ceste a tak ten pán biskup išiel a tak nás biřmoval. Potom, keď prišiel rok 1938, vrelo to v Komjaticiach, vrelo, lebo už sa chystalo, obsadia, neobsadia, prídu Maďari, neprídu Maďari. Hovorím, že sme čisto slovenská dedina a prebudilo sa veľmi národné povedomie.

Ako ste vnímali vyhlásenie Viedenskej arbitráže, čo to pre vás a vašu rodinu znamenalo?

Keď 2. novembra vyhlásili arbitráž, tak mali sme rádio, rádií bolo málo. Bolo to v kuchyni a ľudia stáli vonku, aj na dvore. To bolo všetko otvorené a ľudia stáli a počúvali. Pravda, kričali a vzdychali sme všetci. A čakali sme teda, že

6 DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž 2. novembra 1938: Dokumenty II.* Martin 2003, s. 23 - úvod.

Rodný dom E. *Sopkovej. Zdroj: Archív* E. *Sopkovej*

čo bude. 10. novembra prišli k nám Maďari, takto poviem surovo. Bolo to pred dnešným, voláme to, že je to hotel Včielka, Tam bol doktor Blaha,[7] boli tam zhromaždení ľudia a medzi nimi boli už aj tí prví maďaróni, ktorí sa hlásili k Maďarom. Už boli niektorí poobliekaní aj v maďarských krojoch a vykrikovali *„éljen, éljen".* My sme nevedeli, čo je to éljen, a to je nech žije, nech žije. A jedna tiež z týchto madárónskych, lebo to neboli čistí Maďari, lebo korene mali ešte slovenské. Krásavica jedna krásna, v maďarskom kroji oblečená a prichádzali od Nových Zámkov, po dolnej ulici prichádzali na krásnom bielom koni tí maďarskí dôstojníci a ona im recitovala báseň v maďarčine. A zase tí Maďari „éljen, éljen", čapkali a čapkali. Ale najzaujímavejšie bolo to, že odtiaľ, od Nových Zámkov prichádzali do Komjatíc a touto cestou, ktorá je nitrianska cesta, odchádzali slovenskí dôstojníci a vojaci, tí odchádzali. Čiže z jednej strany vchádzali Madári a tu ako je tá časť pri Cigáňoch alebo Božia muka tomu hovoríme, odtiaľ odchádzali slovenské vojská. Potom už tá druhá skupina tých madárskych vojakov, to už došli takí otrhaní, ale ten prvý efekt bol skutočne na bielom koni a vyčačkané tie kone mali. To mám taký silný dojem z toho zanechaný.

Študentky gymnázia v Šuranoch (štvrtá sprava E. Sopková). Zdroj: Archív E. Sopkovej

Naproti nás bývala, bola to aj rodina a tak nás aj udali, že sa u nás počúva rádio. Buď to na ulici okno bolo otvorené, aj do kuchyne bolo otvorené, ale niekto naraz skríkol - Madári idú, kosirkáši idú, to sa rozprchlo po celej dedine, po záhradách všetko to utekalo. Moja maminka bola strašná národovkyňa, hovorila, „keď nás oslobodia Slováci ja spravím takú zástavu, že celý dom ozdobím". A potom naraz skríklivtom rádiu, že Komjatice, Šurany späť. U nás nastal veľký krik, už sme oslobodení, už sme oslobodení.[8] Ale to bol len taký výkrik, že Komjatice, Šurany späť. A kedže u nás sa to schádzalo, tak môjmu otcovi zobrali licenčný list. To bolo pravdepodobne už v tridsiatom deviatom roku, v tridsiatom ôsmom nie, lebo to by bolo príliš zavčasu. Pamätám sa, že išiel do Budapešti vybavovať to a nejaká panička tam bola, že vraj jej nejaký dezert dal a že dlho bola v pivnici a hľadala tento spis o ňom. Potom vyšla von a dala mu ho. Bolo to 19. novembra, viem že doniesol šálky na kávu a teda potom 19. novembra nám vrátili naspäť tú krčmu, ktorú sme tu mali. Takže takéto spomienky sú.

Čo sa stalo s tými maďarónmi, keď skončila vojna?

Oni ostali tu, nikto si ich ani nevšímal. Tuto u nás, u susedov tuto boli, potom čo bol záhradník, jeho žena bola Maďarka. Potom tam na hradskej, také tri, štyri, päť rodín. Jedna pani učiteľka, to bola Maďarka, takže to boli takí Madári. Takže ináč také nepokoje neboli, žeby sa to až tak nejako vyhrocovalo.

Ako si pamätáte na odchod československého vojska, ako to ľudia vnímali?

No ľudia to vnímali tak, že prichádzali od Nových Zámkov, tam pri rampách, tam boli, prvýkrát, ako ich vítali, to nebolo také oficiálne, oficiálne to bolo tuná v centre a tie vojská slovenské odchádzali smerom na Nitru. Ja som mala vtedy desať - jedenásť rokov, takže mňa to tak strašne nezaujímalo.

7 MUDr. Albert Blaha bol komjatický lekár.

8 Obyvatelia obcí Komjatice a Šurany dúfali, že sa dostanú späť do Česko-Slovenska. Túto nádej im dávalo aj rokovanie delimitačnej komisie medzi Maďarskom a Česko-Slovenskom. Maďari požadovali za Komjatice a Šurany obce nachádzajúce sa na úseku Jelšava - Rožňava - Zlatá Idka, ktoré sa nachádzali na území Slovenska. K tejto výmene napokon nedošlo z dôvodu nevýhodnosti maďarskej ponuky. DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž 2. novembra 1938: Dokumenty III.* Martin 2005. O rokovaní delimitačnej komisie ohľadom výmeny týchto obcí pozri bližšie dok. č. 45, 51, 53, 69, 82.

Vieme, že v prvom slede museli okupované územie opustiť napríklad kolonisti, boli aj vo vašej obci?

Nie, nemali sme tu kolonistov. Nie, nie, v susednej dedine v Rastislaviciach, ale to bolo na Slovensku. Ale v Komjaticiach sme kolonistov nemali.[9]

Kto všetko musel z obce odísť a kto týchto ľudí nahradil?

Notár tu bol pán Ončák, jeho dcéra bola moja kamarátka, ten musel hneď odísť a došiel notár Brestenský, ale on mal prapôvod Slovák, lebo jeho brat mal za ženu Slovenku. A aj úradníci prišli sem. A poviem vám takú perličku, už títo Maďari boli takí „kézit csókolom" a chodili a takí boli. A už tie úradníčky boli Slovenky tam a došiel a predstavil sa tým úradníčkam a pobozkal ruku. Prišli sem madárskí úradníci, ale vedeli aj po slovensky, takže nebadali sme to tak.[10] Viem, pamätám sa, bol tu starosta a toho zbili, Dragún sa volal.

Teda Maďari obsadili faru, na škole boli tie sestričky a tam založili aj maďarskú triedu.[11] Tam sa učilo aj po maďarsky, potom na starej škole, ktorá je pri kostole, tam boli slovenské. Potom bol na železničnej stanici vedúci a bola tu založená aj tzv. colná stanica. To je tiež pri železničnej stanici taký dlhý dom, tam došli tí Maďari so svojimi paničkami, keď si chcel niekto priepustku pýtať, tak ho nútili, aby rozprával po maďarsky. Tak sa to tie ženičky naučili, „kézit csókolom", všelijako to motali, ale museli to po maďarsky vedieť. Potom tam mali na tej železničnej stanici takú veľkú ozdobnú tabuľu kvetinovú a tam bolo celé Rakúsko-Uhorsko a tam bolo napísané „igy volt, igy lesz" - takto to bolo a takto to aj bude. A tam sme chodievali obyčajne k vlakom ako mladé dievčence, kde sme mali ísť? Buď to na cintorín sme išli alebo k vlakom sme išli, a tiež tak to bolo tam napísané a ona tak si odpľula (jedno z dievčat, pozn. J. M.), zbadali to, do rána musela odísť na Slovensko.

Duchovné cvičenie vedené J. Ambrušom v Šuranoch v roku 1941.
Zdroj: Archív E. Sopkovej

Spomínali ste, že Maďari obsadili faru, čo to znamenalo?

Bol tu Ľudovít Žák,[12] potom odišiel do Vrábel a po ňom nastúpil pán farár Andrisz[13] a to už bol Maďar. Ten už držal len s tou vyššou smotánkou, lebo boli úradníci aj na grófstve.

No ešte toto poviem, potom bola vysviacka kostola, opravovali ho a prišiel sem biskup a začal kázať kázeň po maďarsky. A vykašlali ho, začali všetci ľudia kašlať, kašlať, najmä študenti stáli na čele, tak tých žandári zobrali a uväznili ich. Lebo oni, títo Maďari mali také kosírky, tak vykrikovali na nich, že sú kosirkáši. Potom ich bili, aj vyväzovali doslova veľmi surovo, až tak, že ich bili po pätách.[14] Takže potom všetci, ktorí mohli, títo poodchádzali, niektorí zostali, v Šuranoch dokončili, mnohí odišli. A odišli aj chlapci, ktorí mali rukoväť, nenarukovali do maďarskej armády, pár ich tu zostalo, ale ostatní odišli na Slovensko, tam sa ubytovali alebo celé rodiny tam odchádzali. Tam nemuseli byť vojaci, lebo boli cudzinci a našli si zamestnanie. A boli to, aj môj brat odišiel, býval v dedine Báhoň a tam si našli miesta.

Vy ste v tom období boli žiačkou, chodili ste do školy, aké zmeny nastali v tejto oblasti?

No takto bolo 10. novembra, boli sme doma, do školy sme nechodili, začalo sa vyjed-

9 Z Komjatíc pod vplyvom anektovania južného Slovenska a s ním aj Komjatíc do horthyovského Maďarska odišlo v prvých týždňoch okupácie asi 150 rodín na Slovensko. CIFRA, Š. - VRABCOVA, V. (zost.): *Komjatice 1256 - 2006.* Komjatice - Bratislava 2006, s. 145.

10 Úradníci, colníci a žandári prišli do Komjatíc aj s celými rodinami a nasťahovali sa do opustených domov. Ženy maďarských úradníkov sa nesmeli stýkať so slovenským obyvateľstvom. Tamže.

11 V maďarskej paralelnej triede v Komjaticiach, ktorú viedli maďarské rádové sestry, z 52 žiakov boli iba 4 Maďari. Slovenské obyvateľstvo voči rádovým sestrám prejavovalo veľkú antipatiu. TILKOVSZKY, L.: *Južné Slovensko...*, s. 120.

12 Ľudovít Žák bol komjatický farár, ktorý sa v roku 1939 zapojil do príprav okolo založenia Slovenskej kresťanskej ľudovej strany a časopisu *Slovenská Jednota* (SJ). Za tieto svoje aktivity bol maďarskou cirkevnou vrchnosťou preložený do Vrábel.

13 Rudolf Andrisz sa stal farárom v Komjaticiach po odchode Ľudovíta Žáka do Vrábel.

14 Dňa 18. decembra v deň volieb na Slovensku zorganizovali komjatickí študenti demonštráciu za pričlenenie Komjatíc ku Slovensku. Organizátori čakali pred kostolom, kde sa konala sv. omša. Keď ľudia vyšli z kostola, bolo ich asi 2 000, presunuli sa na námestie, kde spoločne zaspievali slovenskú hymnu. Žandári a jednotka pohraničného vojska vyzývali demonštrujúcich, aby sa rozišli, ale bez účinku. Nato zaútočili a bodákmi ich rozohnali do ulíc a záhrad, kde sa menšie skupinky postavili na odpor. Žandári ich zno-

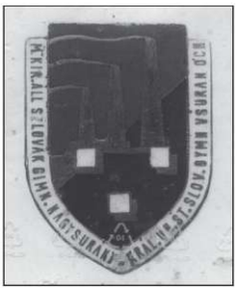

Odznak gymnázia v Šuranoch. Zdroj: Archív E. Sopkovej

dávať založenie gymnázia. Lebo gymnázium bolo v Nitre a Nových Zámkoch. Niektorí starší spolužiaci chodili do Nových Zámkov, niektorí do Nitry. A teraz, pravda, do Nových Zámkov tam nechceli slovenské gymnázium a do Nitry sa nemohlo chodiť, lebo už to bola cudzina. Takže potom začali vyjednávať, aby sa otvorilo slovenské gymnázium tu na juhu. Tak dvaja, čo sa tak pričinili o to, bol to pán Jozef Kelemen,[15] ktorý bol správca školy a aj šéfredaktor Slovenskej jednoty - časopisu a pán dekan Ľudovít Žák. Tí sa najviac zaslúžili, aby to gymnázium v Šuranoch bolo. Lebo tam bola meštianka slovenská. Tak sa potom medzi sebou dohodli s tým, že dopoludnia sa učili gymnazisti a popoludní meštiankári.[16]

No keď sme začali chodiť, bolo to 1. decembra 1938. Začali sme chodiť motorkou, jeden vagón išiel z Komjatíc o šiestej hodine ráno. Ale to nielenže my Komjatičania sme odchádzali, ale susedná dedina je Černík štyri kilometre, už odtiaľ prišli žiaci pešo do Komjatíc ktomu, na tú motorku. Došli sme pešo zo stanice pred gymnázium a tam bol školník Maďar a ten nás nechcel pustiť do budovy. Tak do pol ôsmej sme čakali pred budovou gymnázia. Potom rodičia, samozrejme, si to všímali, takže potom nám spravili tzv. vlakársku triedu. To bola taká fyzikálna, tak dohora to išlo a tam sme sa učili do tej pol ôsmej a potom sme išli do svojich tried.

Začali nás učiť, boli tam aj slovenskí profesori na čele s riaditeľom, pánom Jozefom Hudecom. Učili tam aj komjatickí profesori, pán profesor Dobrovodský, Šafár, Hlavatý[17] a v jednej dobe aj pán kaplán Kelemen.[18] Ale len tuším jeden alebo dva dni, museli ho stiahnuť a teda tí nás učili. A dávali nám sem profesorov za trest Maďarov, za trest, tak by sme povedali, ktorí dobre ani nevedeli po slovensky. Napríklad, keď vyhlasovali poplach, tak kričali „siréna sa húka", že hučí siréna. Tak viete ako to bolo. A potom, čo boli tí chlapci, týmto profesorom vycítili tie ich slabiny aké sú, tak keď si zapisoval do triednej knihy, tak mal na lavici tzv. kýchací prášok a začal kašlať. „Čo znamená to, ja bol som v septime, tam nemal som takýto veľký kach, ako mám tu veľký kach. Ja idem k pánu riaditeľovi, ja idem k pánu riaditeľovi." Utekali po chodbe, on vpredu, žiaci za ním, keď došiel pred tú riaditeľňú, vrátil sa chudáčik. Druhý, tiež bol, ten zase neznášal muchy. A tie muchy, samozrejme našli chlapci a naraz kričia, „pán profesor, mucha letí". Aon kričí, „kde je, muha letí, muha letí". Po celej triede behali, kričali a naháňali muchy. Potom nás učil maďarčinu, jeden nás učil maďarčinu, oni boli aj veľmi biedne oblečení, veľmi biedni. Také podkolienky nosil, čo nás učil maďarčinu a dejepis a tie podkolienky, on ich mal vyštopkané od päty skoro až po koleno, každé rôznymi farbami.

A my sme sa museli pred každou hodinou modliť maďarskú modlitbu: „Hiszek egy istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy istení ôrôk igaszsában, hiszek nagymagyarország feltamadasában amen."[19] Aj pred nemči-

vu rozohnali a vodcov, spolu 12 študentov a kaplána Bartiška zaistili. Napokon vojenský veliteľ v Komárne na naliehanie grófky Lujzy Esterházyovej dňa 21. decembra 1938 prepustil na slobodu všetkých zaistených. VIETOR, M.: *Dejiny okupácie,* s. 60 - 61. 0 násilnom zásahu žandárov hovorí aj zápisnica spísaná na sekretariáte Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) v Nitre s dvoma utečencami z Komjatíc: *„Keď maďarskí četníci nemohli dosiahnuť žiadny výsledok, pozvali si na pomoc asistenčnú čatu, ktorá priniesla so sebou gul'omety a ručné granáty. Takýmto spôsobom sa im podarilo rozohnať ľud, pričom sa však stali tieto prípady: Manželke Jozefa Š. niektorý z vojakov pažbou pušky vyrazil zuby. Ďalej vojaci verejne opierali ostrie bodákov o hrud' manifestujúcich, ktorí vypínali svoju hrud' a vyzývali ich, nech pichnú, keď majú odvahu. Vojaci pažbami pušiek bili ženy a deti, že tieto majú od toho modriny. Istý študent menom Anton 0., vidiac, že sa na neho rúti vojak s puškou, dal sa do behu, pričom ho vojaci chytili a vliekli na četnícku stanicu, kde s ním priamo zverský zachádzali. Keď jeho kamaráti sa pokúšali ho ospravedlniť, aj týchto četníci zadržali a ponechali na četníckejstanici."* DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž2. novembra 1938: Dokumenty II.,* s. 207 - 208, dok. č. 169.

15 Jozef Kelemen bol správcom Ľudovej školy v Komjaticiach, zapojil sa do menšinového života, bol zakladateľom a zodpovedným šéfredaktorom časopisu SJ a po vzniku Strany slovenskej národnej jednoty (SSNJ) v roku 1941 sa stal jej generálnym sekretárom. Bol tiež spoluzakladateľom slovenského gymnázia v Šuranoch.

16 Ľudovít Žák sa chopil iniciatívy okolo založenia gymnázia. Stretol sa s novozámockým vojenským veliteľom, ktorý odobril založenie slovenského gymnázia pod podmienkou, že sa nájde dostatočný počet učiteľov. Po tomto prísľube odcestoval ľ. Žák do Bratislavy, kde na Ministerstve školstva a národnej osvety dostal prísľub pomoci. Ministerstvo poverilo založením gymnázia Dr. Jozefa Hudeca, bývalého profesora na Československom štátnom gymnáziu v Lučenci. Keďže mesto Nové Zámky si neprialo slovenskú školu, rozhodlo sa napokon, že sa gymnázium zriadi v Šuranoch. Vyučovanie začalo 1. decembra 1938, keď do školských lavíc zasadlo viac ako tristo slovenských študentov. ŠTEFÁNIK, R: *Slovenské gymnázium v Šuranoch v rokoch maďarskej okupácie 1938- 1945.* Šurany 2007, s. 11 - 14.

17 V roku 1939 musel zo šurianskeho gymnázia odísť Ignác Šafár, aby nemusel narukovať do maďarskej armády. Štefan Hlavatý tiež odišiel na Slovensko roku 1939 zo strachu pred perzekúciou zo strany úradov. Ako dôvod uviedol zatknutie levických spolupracovníkov časopisu SJ Fiačana a Drienského za špionáž, s ktorými sa často stýkal. Zo strachu pred podobným zatknutím a obvinením zo špionáže radšej opustil Maďarsko a usadil sa na Slovensku. Ján Dobrovodský opustil gymnázium roku 1940 z dôvodu vyšetrovania jeho osoby žandármi vo veci nedovoleného prekročenia hraníc a udania. SNA, f. MZV 1939 - 1945, šk. 375, dok. č. 10 349/40, dok. č. 317/41.

18 Kaplán Anton Kelemen učil na gymnáziu len dva dni, potom ho stiahla maďarská cirkevná vrchnosť.

19 Verím v jedného Boha, verím v jednu vlasť, verím vo večnú božiu spravodlivosť, verím vo vzkriesenie veľkého Uhorska.

nou, „Ich glaube eine got, ich glaube..." a po slovensky asi ani nie.

Ale mali za cieľ, aby dali prepadnúť 30 - 35 žiakov z triedy, to bolo, oni chceli dokázať. Takže takto sme prežívali tieto roky gymnaziálne. A vtedy vznikli aj tie piesne. Takže, keď sme mali duchovné cvičenie, tri dni trvalo to duchovné cvičenie, nesmelo sa vtedy rozprávať, ale písať mohli. A písali tie piesne: „Komjatice, Šurany ukradli nám Maďari zobuďte sa všetci bratia tam pod Tatrami. Rež a rúbaj do krve, nebude to poprvé, dokiaľ Slovák na Slovensku pánom nebude. Keď Maďari k nám došli ničoho nám nedali, leventášske čapice nám rozhadzovali, my čapice nechceme, my bojovať budeme a Maďarov zo Slovenska von vyženieme." A tak takto to bolo.

Z čoho ste sa učili v škole?

Najviac sme písali, všetko čo nám profesori diktovali a my sme sa z toho učili. To čo nám oni povedali, my sme sa len zo zošitov učili. Takže mali sme to napísané a keď sme si kúpili knihu, tak to bola od staršieho žiaka, spolužiaka, ktorý bol. Staré knihy sme mali, nové knihy sme nemali. Od tercie sme mali latinčinu, maďarčinu, a potom po fronte nemčina nebola, potom sme začali ruštinu, profesori učili sa s nami teda tú ruštinu.

Vy ste sa museli učiť v škole maďarsky, vy ste predsa predtým maďarsky nevedeli, tak ako vám to išlo?

My sme sa učili. Mali sme profesora, ten nás učil aj slovenčinu, aj maďarčinu nás učil, to boli takí. Potom nejaký profesor Porubszký, niektorí boli dobrí tí profesori, ale niektorí boli takí, hovorím, že za trest tu boli dodaní.

Čo sa týka hospodárskej situácie, aké tu bolo zásobovanie, mali ste dostatok tovaru, zmenilo sa niečo?

No myslím, že my sme sa tu po tejto stránke nemali zle. Na Slovensko, tam sa prenášali veci, tu sa potom utvorila hranica a načierno sa chodilo. Pretože boli tu tzv. stavania a bolo deväť stavaní a šesť stavaní bolo u Maďarov po Degeš - Rastislavice a ostatné bolo na Slovensku, takže môj brat bol taký študentík, ten ich fotografoval na tie priepustky a oni tam išli a tam si obrábali tie svoje role. A tadiaľ sa spravila tá hranica, že sa načierno prechádzalo na Slovensko. Odtiaľ sa nosili látky a tam sa zasa prenášali potraviny od nás k nim na Slovensko. Alebo masť prenášali tak, že dali do fľašky masť, nechali ju stuhnúť, a potom to zaliali mliekom a nesieme si mlieko. Cigarety sa prenášali, pašovalo sa, hodne sa pašovalo, však jedného aj zastrelili na hraniciach.[20]

Ako ste to vnímali, že ste boli sedem rokov v Maďarsku, dúfali ste, že sa dostanete späť do Československa?

No dúfali. No to každý veril, to nikto neveril, žeby sme mali tu ostať. To ani nikomu neprišlo na rozum, žeby sme tu mali zostať. Nie, fakt, my sme veľmi národná dedina. Každý sme verili, všetci sme verili, že sa to vráti.

Maturitné tablo gymnázia v Šuranoch.
Zdroj: Archív E. Sopkovej

Ján Mitáč: Recollections on the Occupation

Nation's Memory Institute has been recording recollections of personal observers of South Slovakia occupation within the project South of Slovakia 1938 - 1945. We strive to bring more details about the period of occupation as observed by these witnesses and to show these historical events using the oral history method. Due to the fact that the events related with the Vienna Award and the resulting occupation took place more than seventy years ago, the recollections come mostly from then children or pupils as they observed the events with their children eyes. Presented interview with Elena Sopková is of that character. It brings a unique view of occupation and life of the Slovaks on the occupied territory.

20 K hospodárskej situácii na okupovanom území pozri bližšie: TILKOVSZKY, L.: *Južné Slovensko...*, s. 48 - 82.

Štefan Demjan

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

(1979), absolvent Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis - občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa

Štefan Demjan

Štefan Demjan sa narodil 26. februára 1923 v Oždanoch v okrese Rimavská Sobota. Otec pracoval ako železničiar, matka sa starala o domácnosť. Po skončení meštianskej školy sa vyučil za stolára a až do konca 2. svetovej vojny pracoval ako stolársky pomocník vo Fiľakovských priemyselných závodoch.

Vyrastal v slovensko-maďarskom prostredí (matka mala maďarskú národnosť), navyše v rámci Viedenskej arbitráže pripadla Maďarsku aj časť Poiplia a Gemera. V období sa povinne zúčastnil výcviku maďarskej polovojenskej organizácie Levente.

Po oslobodení vstúpil 26. apríla 1945 do Komunistickej strany Slovenska (KSS) a aktívne sa zapojil do práce v jej regionálnych štruktúrach - na okresnom výbore KSS vo Feledinciach (dnes Jesenské). Od októbra do decembra 1946 absolvoval trojmesačnú náhradnú vojenskú službu u pešieho pluku 25 v Kremnici a v polovici marca 1947 nastúpil na dvojmesačný kurz v Ústrednej politickej škole KSS v Bojniciach. Po jeho absolvovaní prevzal ako 24-ročný funkciu vedúceho tajomníka okresného výboru KSS v Šafárikove. Stranícke povinnosti si plnil zodpovedne aj počas februárových udalostí roku 1948, za čo mu bola neskôr udelená strieborná medaila „Rád 25. Februára". Ocenením jeho straníckej práce však bolo premiestnenie na krajský výbor KSS v Banskej Bystrici, kde v roku 1949 prevzal funkciu referenta organizačného oddelenia. Začiatkom marca 1950 absolvoval šesťmesačnú Ústrednú politickú školu Komunistickej strany Československa (KSČ) v Prahe a prešiel do straníckeho aparátu na Ústrednom výbore KSS v Bratislave ako vedúci branného odboru.

Pomerne významným rokom v živote Štefana Demjana bol rok 1952. Vo februári najprv deklaroval svoj vzťah k strane vystúpením z evanjelickej a. v. cirkvi, začiatkom marca sa oženil[1] a v polovici roka nastúpil ako jeden z máia Slovákov na trojročné štúdium Vysokej straníckej školy pri ÚV KSSZ[2] v Moskve.

Po návrate zo Sovietskeho zväzu nastúpil v roku 1955 na krajský výbor KSS v Banskej Bystrici ako vedúci 1. oddelenia. Pre absolventa moskovskej straníckej školy však bolo len otázkou času, kedy ho strana poverí zodpovednejšou úlohou.

Začiatkom roku 1956 vrcholilo preverovanie pracovných metód (tzv. nezákonných postupov) vyšetrovateľov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) v čase zakladateľského obdobia komunistického režimu. Vláda Československej republiky (ČSR) v tejto súvislosti odvolala I. námestníka Ministerstva vnútra (MV) Antonína Prchala[3] a námestníka ministra vnútra Karia Košťála,[4] ktorí začiatkom 50. rokov viedli vyšetrovanie bývalých komunistických prominentov, a v rámci straníckej kontroly sa rozhodla dosadiť na významné miesta v rezorte vnútra preverených funkcionárov straníckeho aparátu. Prvý tajomník ÚV KSČ Antonín Novotný a minister vnútra ČSR Rudolf Barák predložili 5. apríla 1956 politickému byru ÚV KSČ návrh na schválenie štyroch straníckych funkcionárov do vedúcich pozícií na ministerstve vnútra. Jozef Kudrna, ktorý bol spolužiakom Štefana Demjana na moskovskej politickej škole a od polovice roku 1955 pracoval ako inštruktor odboru bezpečnosti ÚV KSČ pre Štátnu bezpečnosť, bol navrhnutý do funkcie 1. námestníka ministra vnútra ČSR. Jozef Brůcha, vedúci odboru súdnictva ÚV KSČ, mal prevziať funkciu náčelníka správy vyšetrovania MV a Karel Zika, zástupca vedúceho oddelenia orgánov strany, odborov a mládeže ÚV KSČ, sa mal stať náčelníkom správy kádrov MV. Štefana Demjana navrhovali do funkcie námestníka ministra vnútra ČSR. V návrhu uviedli: „S. *Demjan se ve funkcích osvědčil. Má poměrně dobré organisační schopnosti,*

1 Manželka Emília, rod. Chobotová (1929) pracovala v tom čase na krajskom veliteľstve NB v Banskej Bystrici

2 Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

3 Antonín Prchal (1923 - 1996) bol I. námestníkom ministra vnútra ČSR od 14. 9. 1953 do 1. 4. 1956. Za trestné činy, ktorých sa dopustil v 50. rokoch, bol v roku 1963 odsúdený na šesť rokov nepodmienečne. Už nasledujúci rok však bol z väzenia prepustený. Viac pozri: CAJTHAML, P.: Antonín Prchal. In: *Securitas Imperii,* číslo (č.) 13, 2006, strana (s.) 113-115; Tenže: Antonín Prchal. In: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra vletech 1948- 1989. Ministři a jejich náměstci.* Praha 2010, s. 151-153; FROLÍK, J.: Plukovník Antonín Prchal a jeho doba. In: *Minulosti Západočeského kraje,* č. 31, 1996, s. 129 - 186.

4 Karel Košťál (1921 - 2009) bol námestníkom ministra vnútra ČSR od 1. 10. 1953 do 1. 4. 1956. Od roku 1950 zastával vysokú funkciu na vyšetrovacom sektore Ministerstva národnej bezpečnosti (MNB). V roku 1963 bol súdený spoločne s Antonínom Prchalom, odsúdený na sedem rokov nepodmienečne, no už v roku 1964 prepustený. Pozri: KALOUS, J.: Karel Košťál. In: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra vletech 1948 - 1989. Ministři a jejich náměstci,* s. 98 - 101.

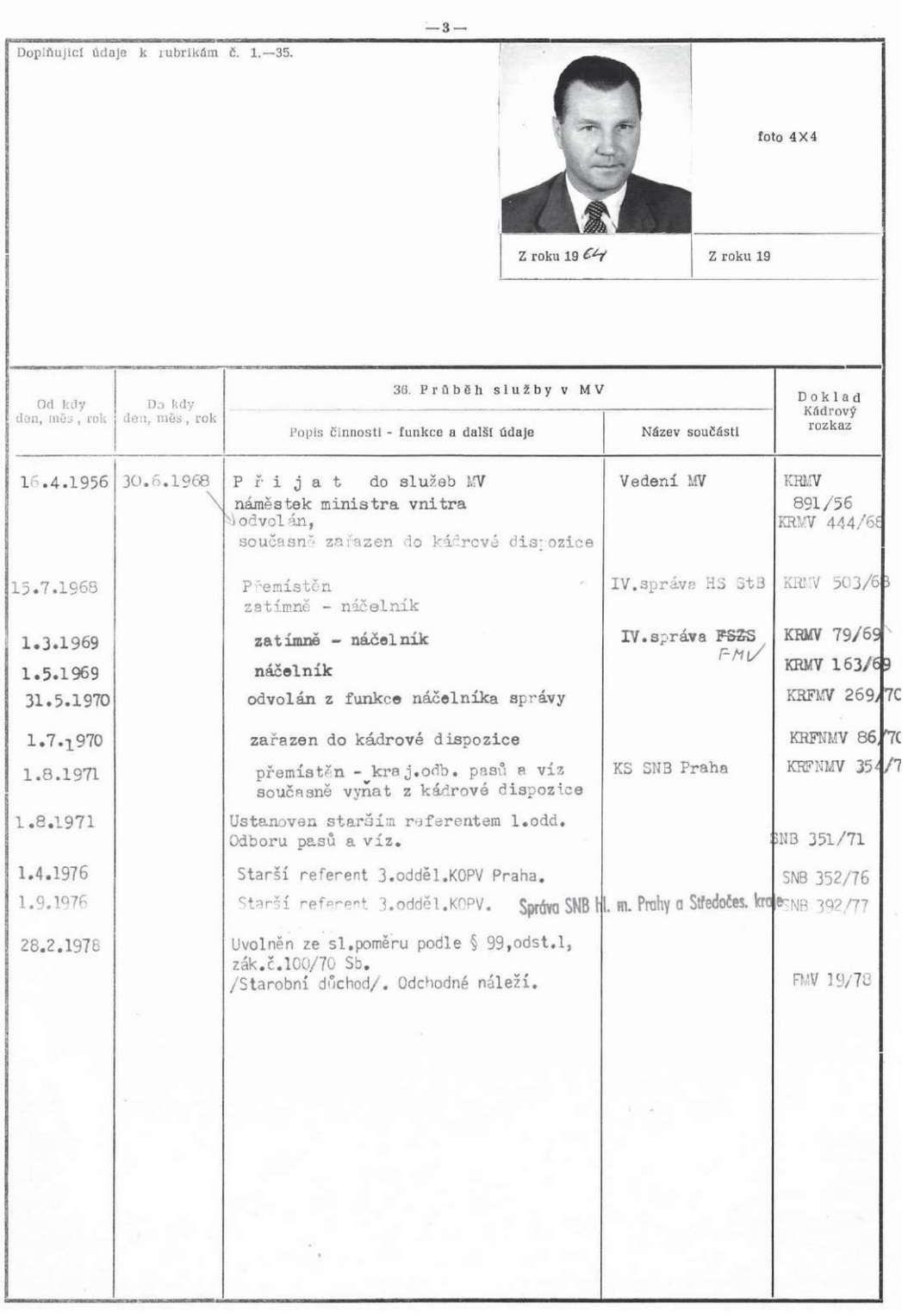

—3—

Doplňující údaje k rubrikám č. 1.—35.

foto 4X4

Z roku 19 64 | Z roku 19

Od kdy den, měs., rok	Do kdy den, měs., rok	36. Průběh služby v MV — Popis činnosti - funkce a další údaje	Název součásti	Doklad Kádrový rozkaz
16.4.1956	30.6.1968	P ř i j a t do služeb MV náměstek ministra vnitra odvolán, současně zařazen do kádrové dispozice	Vedení MV	KRMV 891/56 KRMV 444/68
15.7.1968		Přemístěn zatímně - náčelník	IV.správa HS StB	KRMV 503/68
1.3.1969		zatímně - náčelník	IV.správa FSZS FMV	KRMV 79/69
1.5.1969		náčelník		KRMV 163/69
31.5.1970		odvolán z funkce náčelníka správy		KRFMV 269/70
1.7.1970		zařazen do kádrové dispozice		KRFNMV 86/70
1.8.1971		přemístěn - kraj.odb. pasů a víz současně vyňat z kádrové dispozice	KS SNB Praha	KRFNMV 354/7
1.8.1971		Ustanoven starším referentem 1.odd. Odboru pasů a víz.		SNB 351/71
1.4.1976		Starší referent 3.odděl.KOPV Praha.		SNB 352/76
1.9.1976		Starší referent 3.odděl.KOPV. Správa SNB hl. m. Prahy a Středočes. kraje		SNB 392/77
28.2.1978		Uvolněn ze sl.poměru podle § 99,odst.1, zák.č.100/70 Sb. /Starobní důchod/. Odchodné náleží.		FMV 19/78

Osobná evidenčná karta Š. Demjana, Zdroj: ABS

dovede samostatně rozhodovat a je důsledný při zajišťování a plnění úkolů. Zejména se osvědčil v boji proti úchylce v národnostní otázce. Je theoreticky vyspělý. Studium ve VSŠ v Moskvě zakončil s vyznamenáním. V průběhu studia studovanou látku správně spojoval s praktickou činností. V kolektivu je oblíben pro svůj soudružský poměr k lidem."[5]

Politické byro ÚV KSČ na svojej 14, schôdzi dňa 9. apríla 1956 predložené návrhy schválilo[6] a 15. apríla 1956 prevzal Štefan Demjan

5 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (A ÚPN), fond (f.) Ján Lángoš, škatuľa (šk.) 1. Personálni návrhy ministerstva vnitra.

6 Rozhodnutie o odvolaní Stanislava Zadrobílka z postu náčelníka správy kádrov MV a schválenie Karla Zíky do tejto funkcie politbyro odložilo na neskôr. Karel Zika pôsobil vo funkcii náčelníka správy kádrov MV od 15. 8.1956 do 16. 8.1962.

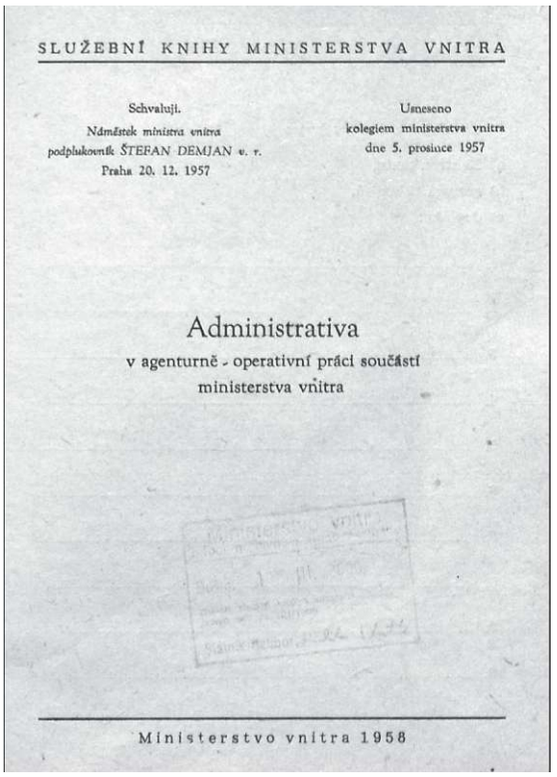
SLUŽEBNÍ KNIHY MINISTERSTVA VNITRA

Schvaluji.
Náměstek ministra vnitra
podplukovník ŠTEFAN DEMJAN v. r.
Praha 20. 12. 1957

Usneseno
kolegiem ministerstva vnitra
dne 5. prosince 1957

Administrativa
v agenturně - operativní práci součástí
ministerstva vnitra

Ministerstvo vnitra 1958

V roku 1957 schválil predpis o administratíve v agentúrno-operatívnej práci súčastí MV. Zdroj: ABS

funkciu námestníka ministra vnútra ČSR. Odpoveď na otázku, prečo práve Demjan, je pomerne jednoduchá. Bol absolventom politickej školy v Moskve, v straníckej práci sa osvedčil. Navyše Slováci v tom čase vo vedení ministerstva nemali nijaké zastúpenie.[7] V jeho prospech hrala aj skutočnosť, že nepatril ku skupine „buržoáznych nacionalistov".

Demjan prevzal zodpovednosť za správu vyšetrovania MV, technickú správu (IX, správa MV), operatívnu evidenciu a archív (I. zvláštny odbor MV), kontrolu korešpondencie (II. zvláštny odbor MV), problematiku pasov a víz (III. zvláštny odbor MV), ako aj kontrarozviedne rozpracovanie dopravy a spojov (V. správa MV).

Z titulu svojej funkcie sa zúčastňoval bilaterálnych a multilaterálnych stretnutí predstaviteľov tajných služieb Nemeckej demokratickej republiky, Maďarska, Poľska, Rumunska, Sovietskeho zväzu, ale aj iných štátov, na ktorých sa riešili predovšetkým otázky operatívnej techniky, rádioobrany, rádiokontrarozviedky, štátnobezpečnostného vyšetrovania, ale týkali sa aj všeobecných otázok vzájomnej súčinnosti a spolupráce. V januári 1959 viedol delegáciu ministerstva vnútra ČSR na pražských rokovaniach s delegáciou Ministerstva pre Štátnu bezpečnosť NDR (MfS). Námestník ministra pre Štátnu bezpečnosť Bruno Beater[8] a náčelník východonemeckej kontrarozviedky Josef Kiefel[9] vtedy kritizovali úroveň spolupráce ŠtB s MfS.[10] Aj napriek tomu zástupcovia MfS napokon odovzdali funkcionárom ministerstva vnútra ČSR a ŠtB zoznam agentov BND - Spolkovej spravodajskej služby - pracujúcich proti ČSR.

Rok predtým dostal Demjan vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu" a ako člen skupiny príslušníkov ministerstva vnútra ČSR sa zúčastnil svetovej výstavy v Bruseli.

Vo februári 1959 prerozdelil minister vnútra Rudolf Barák[11] zodpovednosť za riadenie útvarov ministerstva vnútra ČSR. Štefan Demjan aj naďalej riadil správu vyšetrovania MV, technickú správu (IX. správa MV), operatívnu evidenciu (I. zvláštny odbor MV) a kontrolu korešpondencie (II. zvláštny odbor MV). K novým útvarom, ktoré mal ako námestník ministra vnútra ČSR kontrolovať a usmerňovať, patrila rádiokontrarozviedka (V. zvláštny odbor MV), rádioobrana - rušenie zahraničného vysielania (VI. zvláštny odbor MV), spojovací odbor a problematika šifry (zvláštna správa MV).[12]

K 1. januáru 1961 bol povýšený do hodnosti plukovníka a v priebehu roka mu bola udelená medaila „Za službu vlasti".

V súvislosti s menovaním nových námestníkov ministra vnútra Karia Peprného (vo funkcii od 17. 1. 1962) a Jana Zárubu (vo funkcii od 19. 3. 1962) prerozdelil minister vnútra ČSSR Lubomír Štrougal[13] v polovici marca 1962 zodpovednosť za riadenie útvarov MV ČSSR a Demjanovi navyše podriadil správu sledovania.[14] Pri ďalšom prerozdeľovaní zodpovednosti za riadenie útvarov MV, ktorá sa uskutočnila v polovici mája 1963, bola Demjanovi zverená správa pasov a víz, naopak, minister Štrougal mu v prospech Jaroslava Klímu odobral operatívnu evidenciu (I. zvláštny odbor) a správu vyšetrovania MV.[15]

7 Oskar Jeleň (1904 - 1986) bol z funkcie námestníka ministra vnútra ČSR odvolaný už 31. 12. 1954

8 Bruno Beater (1914 - 1982) bol námestníkom ministra pre Štátnu bezpečnosť NDR v rokoch 1955 - 1974 (od roku 1964 ako námestník). Pozri: *Das MfS Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatsicherheit der DDR.* Berlin 2011, s. 52 - 53.

9 Josef Kiefel (1909 - 1988) bol náčelníkom kontrarozviedky (Hauptabteilung II) v rokoch 1953 - 1961.

10 Išlo napr. o malú seriózność agentov, povrchné a primitívne vedené vyšetrovanie, nekvalifikované rozpracovávanie osôb, unáhlené prezentácie dosiahnutých výsledkov, diletantstvo v personálnom obsadení akcií. Východonemeckí „priatelia" sa dotkli aj niektorých nevydarených spoločných akcií. Pozri: HARALÍKOVÁ, K.: Počátky spolupráce bezpečnostních aparátu NDR a ČSSR. In: *Securítas Imperii,* č. 14, 2006, s. 224 - 225.

11 Rudolf Barák (1915 - 1995) bol ministrom vnútra ČSR od 14. 9. 1953 do 20. 6. 1961. Viac pozri: TOMEK, *P: Život a doba ministra Rudolfa Baraka.* Praha 2009.

12 Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. A6/4, inventárna jednotka (inv j) 694. Rozkaz ministra vnútra (RMV) ČSR č. 11/1959 z 3. 2. 1959 „Podřízenost součástí centrály minsterstva vnitra".

13 Lubomír Štrougal (1924) bol ministrom vnútra ČSSR od 22. 6. 1961 do 23. 4. 1965.

14 ABS Praha, f. A6/4, inv. j. 838. RMV ČSSR č. 5/1962 z 15. 3. 1962 „Podřízenost součástí centrály ministerstva vnitra".

15 Tamže, inv. j. 891. RMV ČSSR č. 12/196311:4. 5. 1963 „Podřízenost součástí centrály ministerstva vnitra".

V rámci reorganizácie ministerstva vnútra sa v decembri 1963 zlúčila technická správa (IX. správa MV) s odborom previerky korešpondencie (II. zvláštny odbor) a rádiokontrarozviedkou (V. zvláštny odbor MV) do správy operatívnej techniky (VI. správa MV). Aj naďalej však zostávala v kompetencii Štefana Demjana

Po menovaní nového ministra vnútra Josefa Kudrnu[16] v apríli 1965 a následnom prerozdelení zodpovednosti zostali Demjanove útvary nezmenené.[17] Podstatne sa zmenili až v marci 1966, keď prevzal zodpovednosť za riadenie správy nápravno-výchovných ústavov a väzníc, hlavnej inšpekcie požiarnej ochrany, štábu civilnej obrany štátu a správy pasov a víz.[18]

V roku 1966 prepožičal prezident republiky na návrh ministra vnútra ČSSR Demjanovi medailu „Za zásluhy o obranu vlasti".

Pomerne stereotypný život vysokého funkcionára ministerstva vnútra sa začal meniť začiatkom roku 1968 po uvoľnení Antonína Novotného z najvyššej straníckej funkcie, v dôsledku rozhodnutia o nezlučiteľnosti funkcií prezidenta a I. tajomníka ÚV KSČ, a nástupe Alexandra Dubčeka. Demjan tento krok považoval za nešťastný a zvolenie Dubčeka hodnotil kriticky: *„pokud ho znám je liberálně zaměřený a jeho zvolení straně neprospěje".*[19]

Vo februári 1968 odišiel na trojtýždňové liečenie do kúpeľov. Po návrate bol konfrontovaný s novou realitou. V dôsledku spoločenských zmien, ktoré nastali po Dubčekovom nástupe k moci, nabrala situácia na ministerstve vnútra rýchly vývoj. Vláda ČSSR odvolala 15. marca 1968 Josefa Kudrnu a 8. apríla menovala do funkcie ministra vnútra Josefa Pavla Pavel bol starý člen KSČ a účastník španielskej občianskej vojny. V rokoch 1948 - 1950 zastával funkciu námestníka ministra vnútra Nasledujúce štyri roky ho vyšetrovali a väznili. Na vlastnej koži prežil brutálne vyšetrovacie metódy, ktoré predtým sám podporoval. Po nástupe do funkcie presadzoval v rezorte ministerstva vnútra politiku „socializmu s ľudskou tvárou". Kritizoval metódy práce ŠtB, menil zameranie práce politickej polície, ktorá mala pôsobiť už len proti vonkajšiemu nepriateľovi a v rámci reorganizácie plánoval s preradením, resp. odchodom až 5 000 príslušníkov ŠtB. Podporoval vznik Klubu bývalých politických väzňov K 231 a pripúšťal ich rehabilitáciu.[20]

V rámci plánovaných zmien sa mal do kompetencie ministerstva spravodlivosti previesť Zbor nápravnej výchovy (ZNV). Príslušníci Zboru vyjadrovali svoju nespokojnosť a Demjan musel chystané zmeny obhajovať priamo v niektorých väzenských zariadeniach. Navyše sa začali ozývať aj väzni. V apríli sa uskutočnila vzbura v nápravno-výchovnom ústave Minkovice, ktorú potlačili príslušníci Zboru nápravnej výchovy, Verejnej bezpečnosti a Ludových milícií.[21] Situáciu čiastočne upokojila amnestia z 9. mája 1968.

Demjan musel následne riešiť aj celoštátny štrajk príslušníkov požiarnej ochrany za zvýšenie platov a zlepšenie postavenia. Štrajk ukončili až po zdĺhavom vyjednávaní s centrálnymi orgánmi a krajskými národnými výbormi.

Hromadné oznamovacie prostriedky kritizovali Demjana za skutočnosť, že nepovolil rozhovor s bývalým ministrom vnútra Rudolfom Barakom, ktorý sa v tom čase nachádzal vo výkone trestu.

V júni 1968 viedol Demjan rokovanie s delegáciou MfS, ktorá prišla konzultovať problematiku väzenstva a, podľa jeho slov, sondovať situáciu u nás. Neskrýval svoje konzervatívne názory a otvorene kritizoval ministra vnútra Josefa Pavla, ktorý *„umŕtvuje práci bezpečnosti a nepodniká nie proti skandalizaci bezpečnostních orgánů".*[22] Politickú situáciu hodnotil negatívne: *„Politickou situaci jsem hodnotil jako špatnou, uvedl jsem, že vedoucí úloha strany se jenom proklamuje* a za *marxizmus se vydávají maloměšťácké názory. Dále, že nátlakové akcie využívají*

16 Jozef Kudrna pôsobil vo funkcii ministra vnútra ČSSR od 25. 4. 1965 do 15.3. 1968.

17 ABS Praha, f. A6/4,, inv. j. 941. RMV ČSSR č. 16/1964 z 3. 3.1964 „Organizace ministerstva vnitra, krycí označenia spisové značky součástí".

18 Tamže, inv. j. 1030. RMV ČSSR č. 12/1966 z 24. 3. 1966 „Organizační změny v centrále, krajích a okresech".

19 ABS Praha, f. personálni spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. Doplněk k dotazníku MV z 26. 1. 1972.

20 DVOŘÁČEK, P.: Josef Pavel. In: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra vletech 1948 - 1989. Ministři a jejich náměstci* s. 136 - 138; GREGOR, M.: Josef Pavel a jeho pád. In: *Pamäť národa,* ročník (roč.) VI, 2010, č. 4, s. 82 - 86.

21 Vzbura vypukla 22. 4. 1968 vo večerných hodinách a zapojili sa do nej odsúdení v 2. nápravno-výchovnej skupine. Nasledujúci deň bezpečnostné zložky nepokoje postupne zlikvidovali. Minister Pavel poďakoval príslušníkom, ktorí sa akcie zúčastnili formou rozkazu ministra vnútra. Vzhľadom na vyhrotenú situáciu vo väzenskom sektore v závere uviedol: *„Vzhledem k vlivu této vzpoury na odsouzené v ostatních nápravně výchovných ústavech a věznicích a s ohledem na vzrůstající nervozitu odsouzených vyslovuji přesvědčení, že všichni příslušníci SNV budou i nadále odpovědně plnit všechny své úkoly, které mají uložené zákonem a předpisy."* Pozri: RMV ČSSR, č. 21/1968 z 2. 5. 1968 „Vzpoura odsouzených v NVÚ Minkovice".

22 ABS Praha, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. Doplněk k dotazníku MV z 26. 1. 1972.

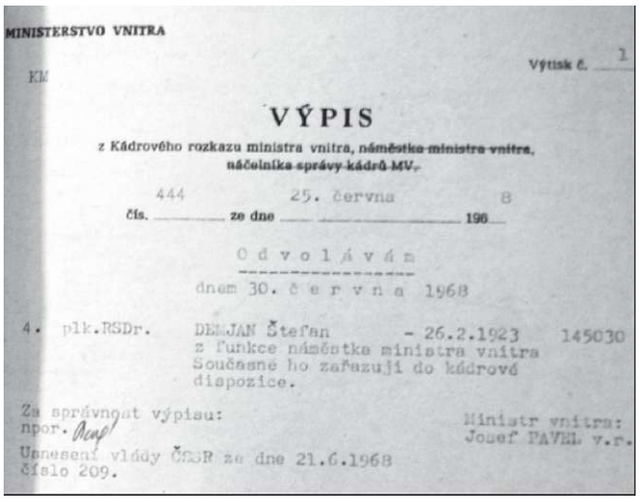

MINISTERSTVO VNITRA

KM

Výtisk č. 1

VÝPIS

z Kádrového rozkazu ministra vnitra, ~~náměstka ministra vnitra, náčelníka správy kádrů MV~~.

Čís. 444 ze dne 25. června 196 8

Odvolávám

dnem 30. června 1968

4. plk.RSDr. DEMJAN Štefan - 26.2.1923 145030
z funkce náměstka ministra vnitra
Současně ho zařazuji do kádrové dispozice.

Za správnost výpisu:
npor. [signature]

Ministr vnitra:
Josef PAVEL v.r.

Usnesení vlády ČSSR ze dne 21.6.1968 číslo 209.

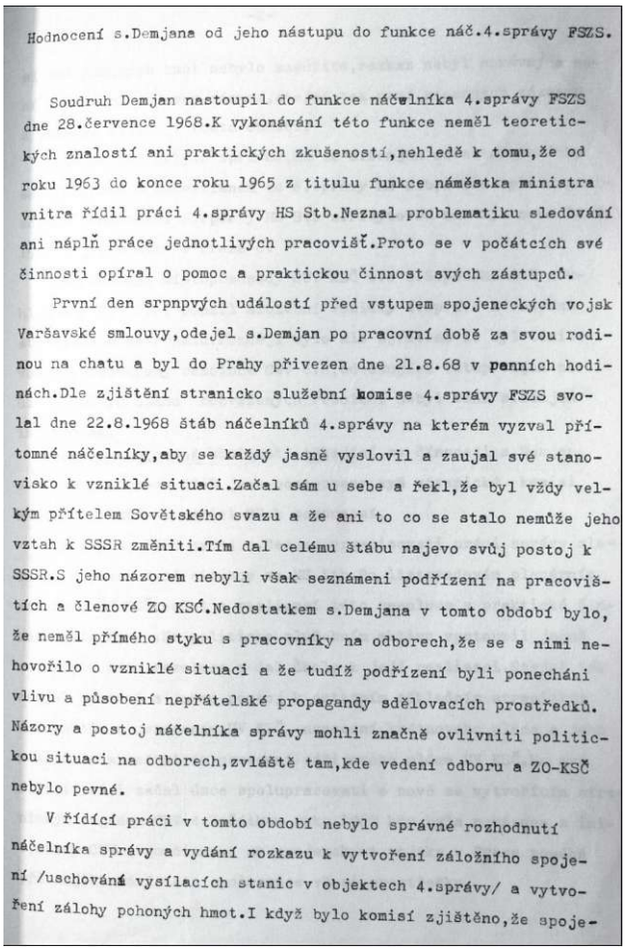

Hodnocení s.Demjana od jeho nástupu do funkce náč.4.správy FSZS.

Soudruh Demjan nastoupil do funkce náčelníka 4.správy FSZS dne 28.července 1968.K vykonávání této funkce neměl teoretických znalostí ani praktických zkušeností,nehledě k tomu,že od roku 1963 do konce roku 1965 z titulu funkce náměstka ministra vnitra řídil práci 4.správy HS Stb.Neznal problematiku sledování ani náplň práce jednotlivých pracovišť.Proto se v počátcích své činnosti opíral o pomoc a praktickou činnost svých zástupců.

První den srpnpvých událostí před vstupem spojeneckých vojsk Varšavské smlouvy,odejel s.Demjan po pracovní době za svou rodinou na chatu a byl do Prahy přivezen dne 21.8.68 v panních hodinách.Dle zjištění stranicko služební komise 4.správy FSZS svolal dne 22.8.1968 štáb náčelníků 4.správy na kterém vyzval přítomné náčelníky,aby se každý jasně vyslovil a zaujal své stanovisko k vzniklé situaci.Začal sám u sebe a řekl,že byl vždy velkým přítelem Sovětského svazu a že ani to co se stalo nemůže jeho vztah k SSSR změniti.Tím dal celému štábu najevo svůj postoj k SSSR.S jeho názorem nebyli však seznámeni podřízení na pracovištích a členové ZO KSČ.Nedostatkem s.Demjana v tomto období bylo, že neměl přímého styku s pracovníky na odborech,že se s nimi nehovořilo o vzniklé situaci a že tudíž podřízení byli ponecháni vlivu a působení nepřátelské propagandy sdělovacích prostředků. Názory a postoj náčelníka správy mohli značně ovlivniti politickou situaci na odborech,zvláště tam,kde vedení odboru a ZO-KSČ nebylo pevné.

V řídící práci v tomto období nebylo správné rozhodnutí náčelníka správy a vydání rozkazu k vytvoření záložního spojení /uschování vysílacích stanic v objektech 4.správy/ a vytvoření zálohy pohonných hmot.I když bylo komisí zjištěno,že spoje-

I/o funkcii námestníka MV ČSSR pôsobil Demjan do konca júna 1968. Zdroj: ABS

nepřátelé socialismu a nezodpovědná stanoviska funkcionářů narušují dobré vztahy ČSSR k SSSR a dalším spojeneckým zemím."[23]

Koncom júna 1968 bol Demjan z funkcie námestníka ministra vnútra ČSSR odvolaný. Rozhodla o tom vláda ČSSR na návrh ministra vnútra Josefa Pavla. Odvolanie sa zdôvodňovalo tým, že *„na úseku vyšetřování StB nedokázal odstranit důsledně nedostatky z dřívější doby, které přetrvávali jeho deformace v práci státní bezpečnosti. Kromě toho nezvládl odborné problémy na úsecích, které řídil. Doporučuje se proto, aby byl zařazen na funkci úměrnou jeho schopnostem".*[24]

Po uvoľnení z funkcie námestníka odišiel na krátky čas na Slovensko. Po návrate do Prahy ho náčelník Hlavnej správy ŠtB Josef Hrubý[25] informoval o zámeroch jeho menovania do funkcie náčelníka správy sledovania. Ako neskôr uviedol, nebol rozhodnutý, či funkciu príjme, pretože nové zaradenie s ním nikto nekonzultoval. Nemal praktické ani teoretické skúsenosti z odboru sledovania, nepoznal, až na výnimky, pracovníkov správy ani pracovnú náplň jednotlivých oddelení. Po dohode s vedúcim skupiny sovietskych poradcov na ministerstve vnútra gen. Kotovom, bývalým ministrom vnútra Jozefom Kudrnom, bývalým náčelníkom vnútornej správy ministerstva vnútra Jaroslavom Šilhavým a ďalšími zástancami konzervatívneho krídla, funkciu prijal z dôvodu *„aby se nevyklízelo pole lidem Pavla".*[26] Minister vnútra ČSSR Josef Pavel ho do funkcie náčelníka správy sledovania menoval k 15. júlu 1968, do úradu však nastúpil až o dva týždne neskôr - 28. júla 1968. Vo funkcii nahradil Antonína Kavana, ktorého odvolali kvôli podielu na nezákonnostiach v 50. rokoch.[27]

Demjan skočil do „rozbúreného mora". Situácia na správe sledovania, podobne ako v celom rezortne vnútra, bola neprehľadná. Nemohol sa oprieť o celoútvarový výbor KSČ, ktorý bol už skôr zrušený, ani o osobné kontakty: *„neznal (jsem) příslušníky a jejich názory a oni neznali mne".*[28]

V predvečer vstupu vojsk Varšavskej zmluvy odišiel za rodinou na chatu. Do Prahy sa

23 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. Doplněk k dotazníku MV z 26.1 1972.

24 BÁRTA, M.: Štefan Demjan. In: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra vletech 1948 - 1989. Ministři a jejich náměstci,* s. 55.

25 Josef Hrubý (1923) zastával funkciu náčelníka Hlavnej správy ŠtB od 15. 7.1968.

26 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. Doplněk k dotazníku MV z 26.1 1972.

27 URBÁNEK. M.: Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948 - 1989 (Stručný nástin organizačního vývoje). In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra,* č. 3, 2005, s. 194.

28 Tamže.

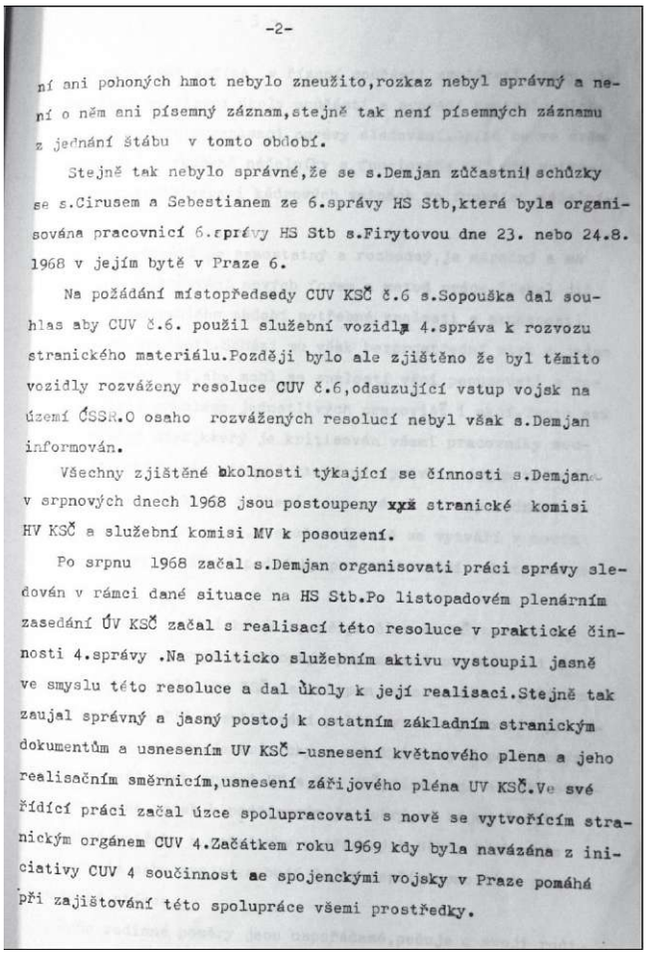

-2-

ní ani pohonných hmot nebylo zneužito,rozkaz nebyl správný a není o něm ani písemný záznam,stejně tak není písemných záznamu z jednání štábu v tomto období.

Stejně tak nebylo správné,že se s.Demjan zúčastnil schůzky se s.Cirusem a Sebestianem ze 6.správy HS Stb,která byla organisována pracovnicí 6.správy HS Stb s.Firytovou dne 23. nebo 24.8. 1968 v jejím bytě v Praze 6.

Na požádání místopředsedy CUV KSČ č.6 s.Sopouška dal souhlas aby CUV č.6. použil služební vozidla 4.správa k rozvozu stranického materiálu.Později bylo ale zjištěno že byl těmito vozidly rozváženy resoluce CUV č.6,odsuzující vstup vojsk na území ČSSR.O osahu rozvážených resolucí nebyl však s.Demjan informován.

Všechny zjištěné skolnosti týkající se činnosti s.Demjana v srpnových dnech 1968 jsou postoupeny xyx stranické komisi HV KSČ a služební komisi MV k posouzení.

Po srpnu 1968 začal s.Demjan organisovati práci správy sledován v rámci dané situace na HS Stb.Po listopadovém plenárním zasedání ÚV KSČ začal s realisací této resoluce v praktické činnosti 4.správy .Na politicko služebním aktivu vystoupil jasně ve smyslu této resoluce a dal úkoly k její realisaci.Stejně tak zaujal správný a jasný postoj k ostatním základním stranickým dokumentům a usnesením UV KSČ -usnesení květnového plena a jeho realisačním směrnicím,usnesení zářijového pléna UV KSČ.Ve své řídící práci začal úzce spolupracovati s nově se vytvořícím stranickým orgánem CUV 4.Začátkem roku 1969 kdy byla navázána z iniciativy CUV 4 součinnost se spojenckými vojsky v Praze pomáhá při zajišťování této spolupráce všemi prostředky.

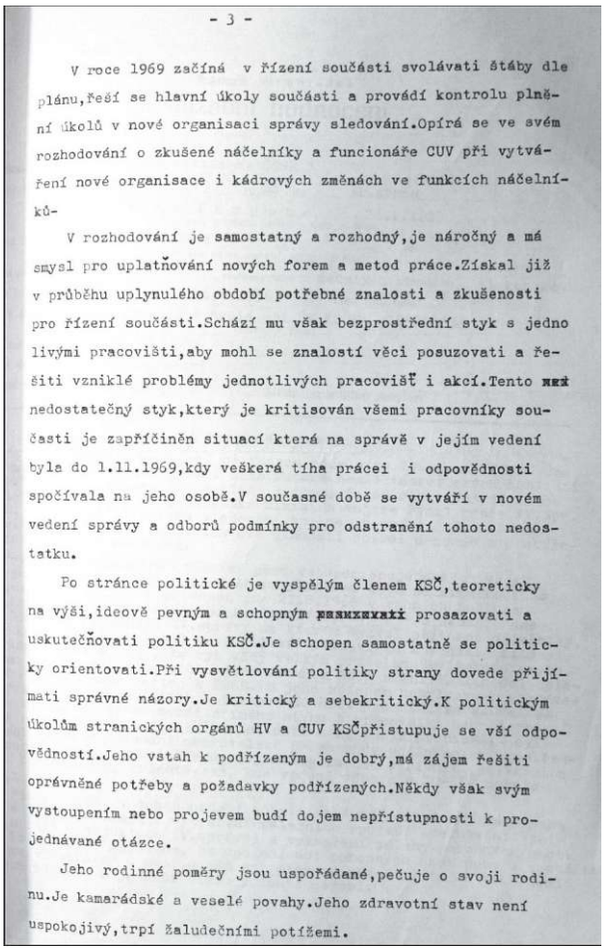

- 3 -

V roce 1969 začíná v řízení součásti svolávati štáby dle plánu,řeší se hlavní úkoly součásti a provádí kontrolu plnění úkolů v nové organisaci správy sledování.Opírá se ve svém rozhodování o zkušené náčelníky a funcionáře CUV při vytváření nové organisace i kádrových změnách ve funkcích náčelníků-

V rozhodování je samostatný a rozhodný,je náročný a má smysl pro uplatňování nových forem a metod práce.Získal již v průběhu uplynulého období potřebné znalosti a zkušenosti pro řízení součásti.Schází mu však bezprostřední styk s jednotlivými pracovišti,aby mohl se znalostí věci posuzovati a řešiti vzniklé problémy jednotlivých pracovišť i akcí.Tento nedostatečný styk,který je kritisován všemi pracovníky součásti je zapříčiněn situací která na správě v jejím vedení byla do 1.11.1969,kdy veškerá tíha prácei i odpovědnosti spočívala na jeho osobě.V současné době se vytváří v novém vedení správy a odborů podmínky pro odstranění tohoto nedostatku.

Po stránce politické je vyspělým členem KSČ,teoreticky na výši,ideově pevným a schopným prosazovati a uskutečňovati politiku KSČ.Je schopen samostatně se politicky orientovati.Při vysvětlování politiky strany dovede přijímati správné názory.Je kritický a sebekritický.K politickým úkolům stranických orgánů HV a CUV KSČpřistupuje se vší odpovědností.Jeho vstah k podřízeným je dobrý,má zájem řešiti oprávněné potřeby a požadavky podřízených.Někdy však svým vystoupením nebo projevem budí dojem nepřístupnosti k projednávané otázce.

Jeho rodinné poměry jsou uspořádané,pečuje o svoji rodinu.Je kamarádské a veselé povahy.Jeho zdravotní stav není uspokojivý,trpí žaludečními potížemi.

Hodnotenie služobnej činnosti z rokov 1968 - 1969. Zdroj: ABS

vrátil 21. augusta. Nasledujúci deň zavolal do kancelárie svojich zástupcov. Prezentoval im svoje konzervatívne názory a uviedol, že musia jasne deklarovať, na ktorej strane barikády stoja. Po súhlase zástupcov zvolal štáb náčelníka správy sledovania, na ktorom prezentoval vlastné názory ako názory vedenia správy.

V nasledujúcich dňoch sa nevyhol protichodným rozhodnutiam. Na jednej strane odmietol požiadavku prosovietskej skupiny na sledovanie Ota Šika a Jiřího Pelikána, na druhej strane súhlasil so zvýšením ochrany zastupiteľských úradov niektorých kapitalistických štátov, Juhoslávie a Rumunska.

Vydal tiež rozkaz na vytvorenie záložného spojenia (uschovanie vysielacích staníc v objektoch správy sledovania) a zálohy pohonných hmôt. Na žiadosť podpredsedu celoútvarového výboru KSČ dal súhlas s použitím služobných vozidiel správy sledovania na rozvoz straníckeho materiálu. V skutočnosti nimi distribuovali stranícke rezolúcie, ktoré odsudzovali vstup vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Demjan však o tom nevedel. Na druhý alebo tretí deň po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa sa stretol v súkromnom byte s náčelníkom a inými príslušníkmi správy operatívnej techniky. Tieto kroky sa mu neskôr stali osudnými.

Po zmene vo vedení ministerstva vnútra pokračoval Demjan v riadení správy sledovania. Svoju pozíciu si udržal aj počas reorganizácie federálneho ministerstva vnútra, ktorá sa uskutočnila v súvislosti so štátno-právnymi zmenami. Federálny minister vnútra Jan Pelnář[29] ho 1. marca 1969 menoval dočasne náčelníkom správy sledovania a o dva mesiace ho vo funkcii potvrdil.

Demjan obnovil spoluprácu so sovietskymi spravodajcami a v Prahe zorganizoval poradu s vedením sovietskej sledovačky. Rok po invázii navyše velil zásahom správy sledovania počas bezpečnostných opatrení, za čo si správa vyslúžila vyznamenanie a Demjan finančnú odmenu.

29 Jan Pelnář (1911 - 1982) bol ministrom vnútra ČSSR od 31. 8.1968 do 28.1.1970.

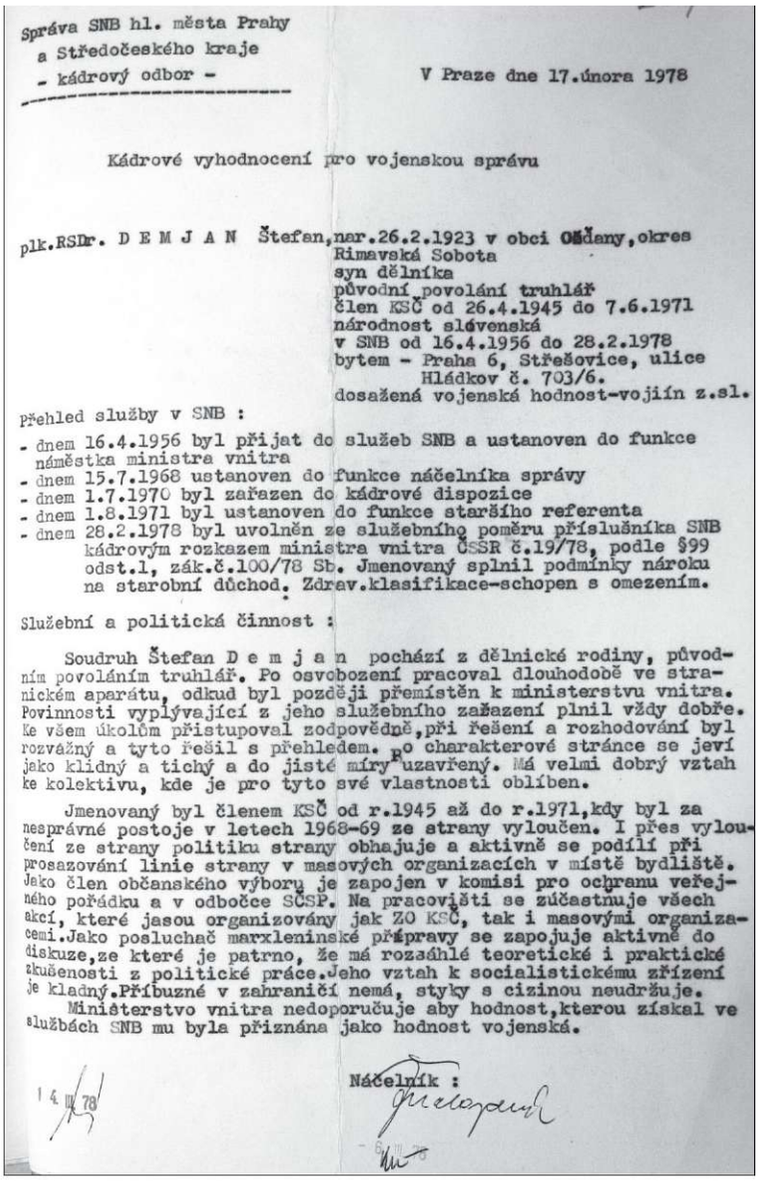

Správa SNB hl. města Prahy
a Středočeského kraje
- kádrový odbor -

V Praze dne 17.února 1978

Kádrové vyhodnocení pro vojenskou správu

plk.RSDr. D E M J A N Štefan, nar.26.2.1923 v obci Oščany, okres Rimavská Sobota
syn dělníka
původní povolání truhlář
člen KSČ od 26.4.1945 do 7.6.1971
národnost slávenská
v SNB od 16.4.1956 do 28.2.1978
bytem - Praha 6, Střešovice, ulice Hládkov č. 703/6.
dosažená vojenská hodnost-vojiín z.sl.

Přehled služby v SNB :

- dnem 16.4.1956 byl přijat do služeb SNB a ustanoven do funkce náměstka ministra vnitra
- dnem 15.7.1968 ustanoven do funkce náčelníka správy
- dnem 1.7.1970 byl zařazen do kádrové dispozice
- dnem 1.8.1971 byl ustanoven do funkce staršího referenta
- dnem 28.2.1978 byl uvolněn ze služebního poměru příslušníka SNB kádrovým rozkazem ministra vnitra ČSSR č.19/78, podle §99 odst.1, zák.č.100/78 Sb. Jmenovaný splnil podmínky nároku na starobní důchod. Zdrav.klasifikace-schopen s omezením.

Služební a politická činnost :

Soudruh Štefan D e m j a n pochází z dělnické rodiny, původním povoláním truhlář. Po osvobození pracoval dlouhodobě ve stranickém aparátu, odkud byl později přemístěn k ministerstvu vnitra. Povinnosti vyplývající z jeho služebního zařazení plnil vždy dobře. Ke všem úkolům přistupoval zodpovědně, při řešení a rozhodování byl rozvážný a tyto řešil s přehledem. Po charakterové stránce se jeví jako klidný a tichý a do jisté míry uzavřený. Má velmi dobrý vztah ke kolektivu, kde je pro tyto své vlastnosti oblíben.

Jmenovaný byl členem KSČ od r.1945 až do r.1971, kdy byl za nesprávné postoje v letech 1968-69 ze strany vyloučen. I přes vyloučení ze strany politiku strany obhajuje a aktivně se podílí při prosazování linie strany v masových organizacích v místě bydliště. Jako člen občanského výboru je zapojen v komisi pro ochranu veřejného pořádku a v odbočce SČSP. Na pracovišti se zúčastnuje všech akcí, které jsou organizovány jak ZO KSČ, tak i masovými organizacemi. Jako posluchač marxleninské přípravy se zapojuje aktivně do diskuze, ze které je patrno, že má rozsáhlé teoretické i praktické zkušenosti z politické práce. Jeho vztah k socialistickému zřízení je kladný. Příbuzné v zahraničí nemá, styky s cizinou neudržuje.

Ministerstvo vnitra nedoporučuje aby hodnost, kterou získal ve službách SNB mu byla přiznána jako hodnost vojenská.

14. IV. 78

Náčelník :

Vyhodnotenie pôsobenia Štefana Demjana v ZNB z februára 1978. Zdroj: ABS

Nadriadení hodnotili jeho činnosť po roku 1968 pozitívne - „*usmerňuje praktickú činnosť v duchu uznesení ÚV KSČ, na služobno-politickom aktíve vyjadruje jasný postoj k základným dokumentom a uzneseniam ÚV KSČ, má potrebné znalosti a skúsenosti na riadenie správy, spolupracuje s novým celoútvarovým výborom KSČ, napomáha súčinnosti so spojeneckými vojskami*". Kritizovali len jeho nedostatočný kontakt s podriadenými.

Aj napriek pozitívnym hodnoteniam musel Demjan v polovici roku vysvetľovať svoju činnosť roku 1968. Stranícka komisia ÚV KSČ napokon odporučila najvyššiemu stranníckemu orgánu v rezorte vnútra zavedenie disciplinárneho konania. Predsedníctvo Hlavného výboru KSČ 9. júla 1970 návrh schválilo. Disciplinárna komisia ÚV KSČ následne prípad prešetrila a navrhla predsedníctvu Hlavného výboru KSČ jeho vylúčenie z komunistickej strany. V polovici septembra 1970 predsedníctvo návrh na vylúčenie schválilo a cez oddelenie štátnej administratívy ho zaslalo na sekretariát ÚV KSČ. Demjan sa odvolal, sekretariát ÚV KSČ však rozhodnutie potvrdil a 7. júna 1971 mu zrušil členstvo v KSČ.[30]

V období straníckej previerky Demjan nepracoval. Koncom mája 1970 ho federálny minister vnútra Radko Kaska odvolal z funkcie náčelníka správy sledovania a zaradil do kádrových rezerv. V nasledujúcich dňoch vyčerpal dovolenku a od 1. septembra 1970 poberal polovičný príjem z poslednej funkcie.

Po ukončení straníckej previerky a vylúčení z KSČ požiadal federálneho ministra vnútra Radka Kasku o zotrvanie v službách ministerstva vnútra. Vedenie federálneho ministerstva vnútra vyslovilo s jeho žiadosťou súhlas s podmienkou, že nebude prichádzať do styku s utajovanými skutočnosťami. Dôvodom bola okrem iného skutočnosť, že Demjanov švagor sa v auguste nevrátil z dovolenky v Juhoslávii a neskôr sa usadil v Kanade.

Od začiatku augusta 1971 pracoval ako starší referent 1. oddelenia krajského odboru pasov a víz krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Praha. Najprv spracovával agendu emigrantov z rokov 1968 a 1969, následne prešiel na 3. oddelenie, kde preveroval a rozhodoval o žiadostiach čs. občanov na cesty do tzv. kapitalistického zahraničia a Juhoslávie, ako aj o predlžovaní pobytu čs. občanov v zahraničí. Paradoxne mal o dva stupne vyššiu hodnosť ako náčelník celého útvaru.

Na pracovisku bol hodnotený kladne: „*K pracovním úkolům pristupuje zodpovědně. Při řešení žádostí o výjezd je rozvážný a rozhodný. K zvládnutí svých úkolů si vytváří dobrou organizaci práce. Při styku s občany je velmi taktní. Je-li potřeba, nehledí na svůj pracovní čas (mnohokrát pracuje i v sobotu) a snaží se aby dané úkoly zvlá-*

30 Strana mu vyčítala rozhodnutia, ktoré ako náčelník správy sledovania v roku 1968 urobil, konšpiratívne stretnutie s pracovníkmi operatívnej techniky, rozširovanie straníckych rezolúcií, o ktorých Demjan nevedel, podobne ako o schovávaní spojovacej techniky a využívaní rádiostaníc na rušenie spojenia sovietskych vojakov. Kritizovali ho aj za to, že ako náčelník správy sledovania nezoznámil podriadených zo svojimi názormi a vystavil ich tak vplyvu nepriateľskej propagandy.

dl včas a bezezbytku. Při plnení svých úkolů měl by však věnovat více pozornosti vytěžování pasových spisů z hlediska rozkazu MV č. 41/70."[31]

Aktívne pôsobil aj v spoločenských organizáciách a pri politických podujatiach - ako člen komisie pre verejný poriadok pri občianskom výbore, člen Zväzu československo-sovietskeho priateľstva, člen agitačnej dvojky v predvolebnej kampani v rokoch 1971, 1976, ale aj pri rôznych straníckych diskusiách.

Pri príprave reorganizácie úseku pasov a víz v polovici roku 1974 počítalo vedenie krajského odboru pasov a víz s jeho prepustením z ministerstva vnútra. 51-ročný Demjan s podlomeným zdravím sa obrátil na ministra vnútra Jaromíra Obzinu: *„Svou prací jsem se snažil dokázat, že jsem nezatrpkl a že se plně ztotožňuji s politikou strany a podílím se na jejím uskutečňování."*[32] Vedenie ministerstva vnútra aj tentoraz vyjadrilo súhlas s jeho ponechaním v bezpečnostných zložkách.

V nasledujúcich rokoch vykonával pohovory s československými občanmi, ktorí cestovali za emigrantmi a záznamy z nich odovzdával na operatívne využitie. Koncom novembra 1977 požiadal o uvoľnenie zo služobného pomeru po dovŕšení 55 rokov. Minister vnútra jeho žiadosti vyhovel a 28. februára 1978 odišiel Demjan do starobného dôchodku.

Štefan Demjan celý svoj život obhajoval komunistické ideály. Stranu nezradil ani v roku 1968. Preto aj vylúčenie z KSČ bolo pre neho tvrdým trestom. V normalizačnej husákovskej ére však pre neho už nebolo miesto. Aj napriek tomu obhajoval naďalej myšlienky socializmu a aktívne sa zapájal do politického života.

Štefan Demjan zomrel v roku 1996.[33]

31 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. Služební hodnocení z 30. 11. 1972. RMV ČSSR č. 41/1970 z 28. 8. 1970 „Bezpečnostní opatření související s výjezdy, pobytem a návratem čs. občanů s kapitalistických států".

32 ABS Kanice, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 5309. List Š. Demjana federálnemu ministrovi vnútra J. Obzinovi z 26. 6. 1974

33 Spisový fond sekretariátu námestníka MV ČS(S)R Štefana Demjana (a jeho predchodcu Karla Košťála, 1953 - 1968) je uložený v Archive bezpečnostních složek v Kaniciach pod skratkou A 24.

Veteráni protikomunistického odboja v Žiline a v Košiciach

Mgr. František Neupauer, PhD.

(1979), absolvent Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, študijný odbor história - filozofia. Pracuje v Ústave pamäti národa

Tradícia slávnostného odovzdávania preukazov a dekrétov veteránom protikomunistického odboja sa viaže k roku 2009. Dňa 1. apríla 2009 vstúpil do platnosti zákon č. 58/2009 Z. z., ktorým Národná rada SR poverila Ústav pamäti národa (ÚPN) vydávať dekréty a preukazy *veteránom protikomunistického odboja* a *veteránom protikomunistického odboja in memoriam.* ÚPN nadviazal spoluprácu so samosprávnymi krajmi a spoločne pripravili slávnostné odovzdávanie dekrétov a preukazov na regionálnej úrovni. Prvým krajským mestom, ktoré pripravilo slávnostné stretnutie s veteránmi, bola Žilina (september 2009). Už vtedy Juraj Blanár, predseda Žilinského samosprávneho kraja (ŽSK) prejavil ochotu spolupracovať a podporiť túto aktivitu ÚPN aj v dálšom období, a tak sa opäť po dvoch rokoch odovzdávali preukazy a dekréty *veteránom protikomunistického odboja* a následne aj *veteránom protikomunistického odboja in memoriam* v tomto najsevernejšom krajskom meste Slovenska. Po Žiline nasledovalo odovzdávanie preukazov veteránom v Košiciach a začiatkom júna 2011 budú odovzdávané v Bratislavskom samosprávnom kraji.

Žilina

Dňa 14. marca 2011 v reprezentačných priestoroch Žilinského samosprávneho kraja Juraj Blanár, predseda ŽSK privítal a poďakoval svedkom a účastníkom protikomunistického odboja za ich odboj a odvahu. Následne sa prítomným prihovoril Ivan A. Petranský, predseda Správnej rady ÚPN a odovzdal dekréty a preukazy veteránov protikomunistického odboja 23 pozvaným občanom Žilinského samosprávneho kraja. Juraj Blanár venoval prítomným upomienkové a darčekové predmety. Svojich rodákov prišiel pozdraviť aj Stanislav Bella, viceprimátor mesta Ružomberok. Na záver prítomným poďakovala Anna Fodorová, podpredsedníčka organizácie Politickí väzni Zväzu protikomunistického odboja (PV ZPKO) a Hviezdoslav Breburda, predseda organizácie združujúcej internovaných v Pomocných technických práporoch (PTP), ktorý poďakoval a ocenil prácu ÚPN.

Medzi deviatimi ocenenými bolo 5 občanov zaradených do PTP a traja bývalí politickí väzni, z ktorých Jozef Melek (nar. 1932, Námestovo) bol odsúdený na 15 rokov odňatia slobody. Ján Otčenáš okrem internácie v PTP zažil aj útrapy väzenia. Držiteľom preukazu veterána protikomunistického odboja sa stal aj akademický maliar Ladislav Záhorský (nar. 1921, Tisovec), ktorý bol Krajským súdom v Žiline zo dňa 20. 05. 1954, sp. zn. T 5/54 v spojení s rozsudkami Najvyššieho súdu v Prahe zo dňa 07. 07. 1954, sp. zn. 2 To 62/54 a zo dňa 30. 12. 1954, sp. zn. 2 To 164/54 uznaný vinným z trestného činu velezrady podľa § 78 ods. 1 pism. c), ods. 2 písm, a), b) Tr. zák. z roku 1950 a odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 7 rokov, prepadnutie celého majetku a k strate čestných práv občianskych na 4 roky. Tento rozsudok a všetky nadväzujúce rozhodnutia boli v plnom rozsahu zrušené rozhodnutím Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 31. 07. 1990, sp. zn. 2 Rt 1/90.

Odovzdávanie preukazov a dekrétov veteránom protikomunistického odboja v Žiline. Zdroj: Archív ŽSK

S odsúdenými politickými väzňami trpeli celé ich rodiny, zvlášť ich manželky. Zo 14 dekrétov *veteránov protikomunistického odboja in memoriam* 7 získali príbuzní zaradených v PTP a sedem manželky bývalých politických väzňov. Aj keď každá minúta neslobody, nespravodlivého odsúdenia, väzenia, internácie a následné pohŕdanie osobou a celou jej rodinou vyvoláva zdesenie, ešte tragickejšie pôsobil verdikt súdu a výška trestov:

Leopold Šida, narodený v Ružomberku - odsúdený na 25 rokov odňatia slobody

Mgr. Pavol Brodňanský, nar. v Žaškove - odsúdený na 22 rokov odňatia slobody

Pavol Dobrodej, nar. v Chalette Sur Loing - odsúdený na 20 rokov odňatia slobody

Jozef Hanko, nar. v Prievidzi - odsúdený na 15 rokov odňatia slobody

Jozef Záhora, nar. v obci Bziny - odsúdený na 11 rokov odňatia slobody.

Košice

Dňa 31. marca 2011 boli v priestoroch Košického samosprávneho kraja (KSK) odovzdávané dekréty a preukazy 27 veteránom protikomunistického odboja. Ďalších 20 preukazov prevzali príbuzní zosnulých veteránov (in memoriam).

V úvode sa prítomným prihovoril Štefan Novák, predseda PVZPKO Košice. Nasledoval príhovor Ivana A. Petranského, predsedu Správnej rady ÚPN. Po úvodných príhovoroch Ivan A. Petranský slávnostne odovzdal preukazy a dekréty *veteránov protikomunistického odboja* a *veteránom protikomunistického odboja in memoriam.* V závere stretnutia sa prítomným prihovoril Dr. Vincent Samuely, predseda okresnej pobočky Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS) Košice a Möns. Jozef Tóth za organizáciu združujúcu občanov zaradených do PTP. Stretnutie moderovala Marta Košíková, riaditeľka sekretariátu ÚPN.

V roku 2009 boli v košickom kraji odovzdané preukazy 18 veteránom protikomunistického odboja. Prevažovali bývalí politickí väzni (15 osôb). O dva roky sa situácia zmenila a v roku 2011 prevažovalo ocenenie občanov zaradených do PTP, a to až v 23 prípadoch. Dvaja z prítomných boli bývalí politickí väzni. V prípade Pála Seböka a Jozefa Korbu došlo ku kumulácii väzenia a zaradenia do PTP.

Pál Sebôk (nar.1930, Štítnik) bol Štátnym súdom v Prahe zo dňa 01. 04. 1952, sp. zn. 4 Ts I 22/52 uznaný vinným z trestného činu podľa § 78 ods. 1 c), 2 a) zák. č. 86/50 Zb. a odsúdený k trestu odňatia slobody v trvaní 15 rokov, peňažnému trestu vo výške 20 000 Kčs, konfiškácii celého majetku a k strate čestných práv občianskych na 10 rokov. Tento rozsudok a všetky nadväzujúce rozhodnutia boli zrušené rozhodnutím Vyššieho vojenského súdu v Příbrami zo dňa 06. 03. 1991, sp. zn. Rtv 62/90. Pred odsúdením menovaný vykonával z dôvodu politickej nespoľahlivosti základnú vojenskú službu v 61. PTP od 15. 04. 1951 do 06. 12. 1951.

Jozef Korba (nar. 1929, Spišská Nová Ves) bol Okresným súdom v Spišskej Novej Vsi zo dňa 29. 04. 1949, sp. zn. T 46/49 - 49 uznaný vinným zo spáchania trestného činu podľa § 3 ods. 1 a 26 ods. 1 zákona č. 231/48 Zb. a odsúdený k trestu odňatia slobody v trvaní 4 mesiacov. Následne vykonával z dôvodu politickej nespoľahlivosti základnú vojenskú službu v období od 15. 04. 1951 do 25. 11. 1953 v 61. PTP.

Rovnako ako v Žiline, aj v Košiciach boli prvýkrát odovzdávané preukazy veteránom protikomunistického odboja „in memoriam". Dvadsať dekrétov a preukazov si prevzali prevažne manželky zosnulých veteránov. Z toho 13 dekrétov a preukazov bolo za zaradenie do PTP. V prípade Milana Bohuckého nešlo 'en o zaradenie do 53. PTP vrakoch 1950

Odovzdávanie preukazov a dekrétov veteránom protikomunistického odboja v Košiciach. Zdroj: ÚPN

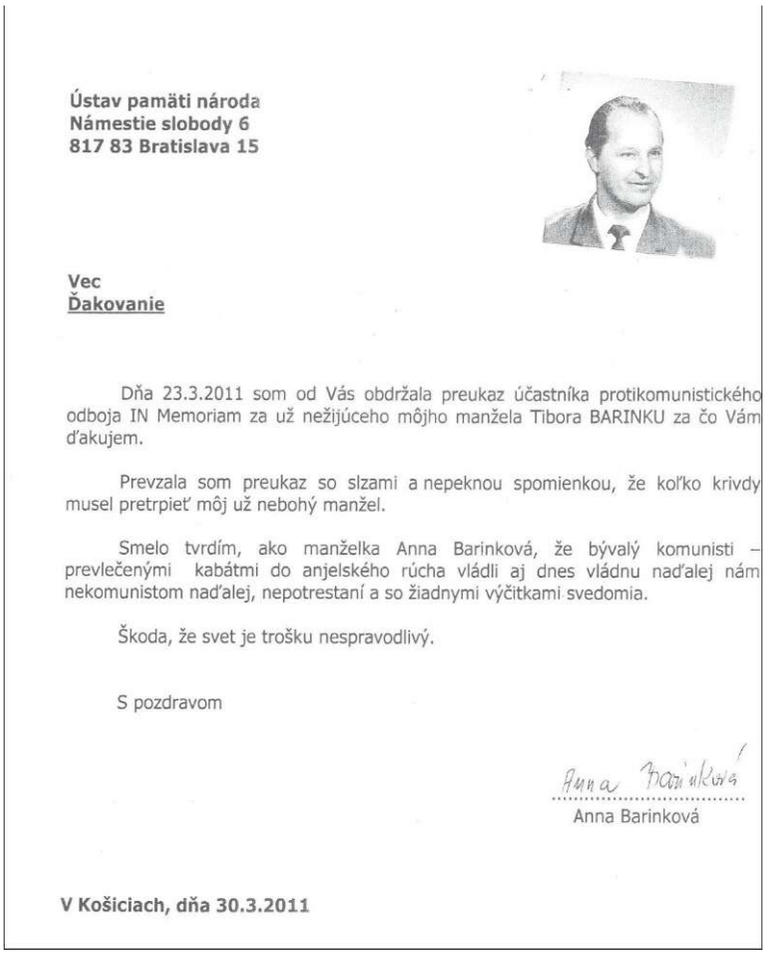

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15

Vec
Ďakovanie

Dňa 23.3.2011 som od Vás obdržala preukaz účastníka protikomunistického odboja IN Memoriam za už nežijúceho môjho manžela Tibora BARINKU za čo Vám ďakujem.

Prevzala som preukaz so slzami a nepeknou spomienkou, že koľko krivdy musel pretrpieť môj už nebohý manžel.

Smelo tvrdím, ako manželka Anna Barinková, že bývalý komunisti – prevlečenými kabátmi do anjelského rúcha vládli aj dnes vládnu naďalej nám nekomunistom naďalej, nepotrestaní a so žiadnymi výčitkami svedomia.

Škoda, že svet je trošku nespravodlivý.

S pozdravom

Anna Barinková

Anna Barinková

V Košiciach, dňa 30.3.2011

Poďakovanie A. Barinkovej

až 1953, ale aj o väzenie. Milan Bohucký (nar. 1930, Budkovce) bol Vyšším vojenským súdom v Prahe zo dňa 30. 10. 1953, sp. zn. T47/53-H uznaný vinným z trestného činu podľa § 80 odst. 1 zák. č. 86/50 Z.z. a odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 2 roky, prepadnutie 1/3 majetku a stratu čestných práv občianskych na 3 roky. Tento rozsudok a všetky nadväzujúce rozhodnutia boli v plnom rozsahu zrušené rozhodnutím Vyššieho vojenského súdu v Příbrami zo dňa 23. 01. 1991, sp. zn. Rtv 248/90.

Medzi ocenenými boli šiesti bývalí politickí väzni. Pani Jolana Lukáčová prevzala preukaz a dekrét veterána protikomunistického odboja in memoriam udelený Jánovi Lukáčovi (nar. 1928, Lastomír), ktorý bol Štátnym súdom v Bratislave zo dňa 19. 06. 1951, sp. zn. 2 Ts III 56/51 uznaný vinným z trestného činu velezrady podľa § 78 ods. 1 písm. c), ods. 2 písm. a) Tr. zák. z roku 1950 a odsúdený na trest odňatia slobody vo výške 12 rokov, prepadnutiu celého majetku, peňažný trest 10 000 Kčs a stratu čestných práv občianskych na dobu 10 rokov. Tento rozsudok a všetky nadväzujúce rozhodnutia boli v plnom rozsahu zrušené rozhodnutím Krajského súdu v Košiciach zo dňa 10. 10. 1990, sp. zn. 1 Rt 151/90.

Na 8 rokov odňatia slobody, prepadnutie celého majetku, peňažný trest 10 000 Kčs a stratu čestných práv občianskych na dobu 8 rokov bol odsúdený Michal Pleceník (nar. 1927, Slepkovce). Ocenenie prevzala manželka zosnulého, pani Margita Pleceníková.

Ústav pamäti národa v spolupráci so samosprávnymi krajmi aj naďalej pokračuje v slávnostnom odovzdávaní dekrétov a preukazov veteránom protikomunistického odboja. Držitelia preukazov môžu požiadať Vojenský úrad sociálneho zabezpečenia o rekreačnú a kúpeľnú starostlivosť. Ocenenie pozostalým po bývalých politických väzňoch, odvlečených do gulagu a PTP („in memoriam"), je predovšetkým morálneho charakteru. Záujemcovia o získanie štatútu veterána protikomunistického odboja a veterána protikomunistického odboja in memoriam môžu kontaktovať Referát protikomunistického odboja ÚPN (Námestie slobody 6, 817 83 Bratislava 15, resp. neupauer@upn.gov.sk). Formulár žiadosti sa nachádza aj na stránke ÚPN - www.upn.gov.sk.

MOLNÁR, I. (zost.): ***Omilostený na smrť. Dokumenty utrpenia Jánosa Esterházyho na základe záznamov Márie Esterházy-Mycielskej.*** **Budapešť 2010, 193 s.**

Imre Molnár, maďarský historik a sociológ, sa dlhé roky venuje spracovaniu najnovších dejín maďarskej menšiny na Slovensku. Publikoval početné štúdie a publicistické články, v ktorých dominuje vedúca politická osobnosť maďarskej menšiny János Esterhazy v čase česko-slovenského a slovenského štátu s osobitným zreteľom na jeho tragický koniec ako človeka a jeho politickej kariéry (v maďarskom jazyku vydal monografiu János Esterhazy 1901 - 1957, Dunajská Streda 1997). Popri publikačnej práci sa venuje aj organizačnej a politickej činnosti ako dlhoročný tajomník nevládnej organizácie Rákociho zväzu v Maďarsku. Zväz zakladá medzi obyvateľstvom maďarskej menšiny na Slovensku svoje odbočky, vyvíja rôzne aktivity a tiež ich financuje. Za hlavný cieľ si zväz vytýčil popularizovanie a rozširovanie politického odkazu J. Esterházyho na Slovensku, dosiahnutie jeho politickej a morálnej rehabilitácie (organizuje pamätné dni J. Esterházyho, konferencie, udeľovanie pamätných medailí, podporuje na slovenskom juhu odhaľovanie pamätníkov Esterházymu). Rákociho zväz úzko spolupracuje s dcérou J. Esterházyho Alice Malfatti-Esterházy, ktorá na medzinárodných podujatiach a fórach prezentuje otca ako antifašistu, demokrata, záchrancu židov na Slovensku, martýra maďarskej menšiny a horlivého zástancu maďarsko-slovenského zblíženia.

Celá Molnárova publicistická činnosť sa sústreďuje na prehodnotenie Esterházyho politickej činnosti, na idealizovanie jeho ľudských a morálnych hodnôt, ktoré podľa neho môžu poslúžiť ako východisková báza pri riešení povojnových kľúčových otázok maďarsko-slovenských vzťahov, najmä v otázke revidovania povojnového česko-slovenského právneho systému a jeho dôsledkov pre madárskú menšinu ma Slovensku.

I. Molnár si po páde komunistického režimu v Madársku osvojil novú doktrínu nastupujúcej politickej madárskej elity, ktorá zahrnula aj madárské menšiny v susedných štátoch do národno-štátnych záujmov Maďarska a začala ich hodnotiť z aspektu politicko-mocenských záujmov madárského štátu bez ohľadu na výsledky 1. a 2. svetovej vojny. V prípade J. Esterházyho nejde iba o revidovanie jeho politickej činnosti v rokoch 1938 - 1945, ktorý od roku 1918 nebol maďarským občanom, ale o vopred vypracovaný, účelový a spolitizovaný scenár jeho minulosti, o spochybnenie súdneho rozhodnutia Národného súdu, o jeho prezentovanie ako politicky nevinného, a tým zároveň zdôvodňuje medzi dvoma svetovými vojnami oprávnenosť územnej revízie Maďarska voči česko-slovenskému štátu.

Hoci od konca 90. rokov otázka politickej rehabilitácie J. Esterházyho v Madársku sa stala najvyšším štátnym záujmom maďarskej politiky a zvyšoval sa tlak voči Slovensku doma a v zahraničí, očakávaný výsledok sa nedostavil. Kým slovenskí historici pristupujú k hodnoteniu politickej činnosti J. Esterházyho na základe zachovaných dobových prameňov, jeho zaradenia do širokých medzinárodných súvislostí v rokoch 1938 - 1945 a výsledkov 2. svetovej vojny, vládna a zákonodarná reprezentácia v SR (s výnimkou maďarských politických strán) odmieta spájať udalosti rokov 1945 - 1948 s tzv. Benešovými dekrétmi, resp. s ich revíziou. Tieto rozdielne stanoviská sa prejavili najmä na slávnostnom zasadnutí maďarského parlamentu roku 2001 v Budapešti pri príležitosti stého výročia narodenia J. Esterházyho. Slovenská vláda a parlament tam neboli zastúpené (podujatia sa zúčastnila SMK, za ktorú B. Bugár prijal Pamätnú plaketu J. Esterházyho a F. Mikloško z KDH iba za svoju osobu). Ministerstvo zahraničných vecí SR vo svojom vyhlásení vyjadrilo znepokojenie nad okázalým podujatím v Budapešti a vyhlásilo, že Esterhazy bol kontroverznou osobnosťou, neprispieva k vzájomnej dôvere a ku konštruktívnej spolupráci medzi MR a SR.

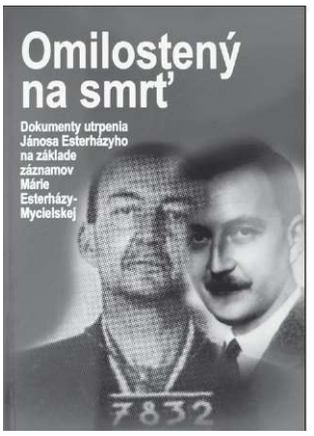

Na rozdiel od predchádzajúcich prác I. Molnára, v ktorých sa sústreďoval na celú oblasť politickej činnosti J. Esterházyho, v teraz vydanej publikácii ťažisko spočíva v osvetlení obdobia po 2. svetovej vojne, keď bol odsúdený Národným súdom a uväznený najprv v bývalom ZSSR a potom v Č-SR.

Hneď po skončení vojny bol Esterhazy zatknutý čsl. orgánmi a vyšetrovaný za svoju politickú činnosť v čase česko-slovenského a slovenského štátu. Vzápätí ho vyžiadali sovietske bezpečnostné orgány a odviekli na územie Sovietskeho zväzu. V Moskve ho obžalovali z nepriateľstva voči sovietskej moci a sovietskemu štátu a odsúdili na desaťročný trest nútených prác v gulagoch na Sibíri. Medzitým v septembri 1947 ho na Slovensku v neprítomnosti odsúdil aj Národný súd za rozbíjanie

PhDr. Ladislav Deák DrSc.
(1931), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história. Pracoval v Historickom ústave SAV

česko-slovenského štátu, kolaboráciu s okupantmi, ako politika Slovenského štátu a poslanca Slovenského snemu. Bol odsúdený na trest smrti. Po 4 rokoch nútených prác na Sibíři na žiadosť čsl. vlády na jar 1949 bol dopravený späť do republiky. Vrátil sa s podlomeným zdravím (pracoval s olovom v keramickom závode). Hneď po návrate požiadal prezidenta o zrušenie pôvodného rozsudku, ktorý ho roku 1950 zmenil na doživotný žalár. Za 8 rokov prešiel viacerými väzenskými zariadeniami v republike, ktoré sa po roku 1948 pretvorili na žaláre stalinského typu v duchu komunistickej triednej ideológie. V marci 1957 Esterhazy vo väznici v Mirove na Morave podľahol svojej zákernej chorobe. Rodina z jeho predčasnej smrti vinila zanedbanie väzenskej zdravotnej starostlivosti a neposkytnutie nemocničného liečenia, čo bolo len sčasti pravdivé, pretože sám Esterhazy vo svojej žiadosti prezidentovi o omilostenie už v júni 1949 napísal: *„Môj zdravotný stav je úplne nevyliečiteľný a moje dni sú spočítané."*

Po obsahovej stránke môžeme knihu rozdeliť do niekoľkých tematických okruhov. Začína sa úvodnými slovami dvoch autorov. Kým A. Várszegi, hlavný opát kláštora v Panonhalme v Maďarsku, vyzdvihol príkladnú oddanosť Esterházyho voči cirkvi, dôkaz hlbokého ľudského utrpenia a ako politika maďarskej menšiny, F. Mikloško, znalec sovietskych gulagov a komunistických väzníc v Č-SR, popri sile jeho viery upozornil na jeho maďarské národné povedomie, na inklinovanie k rodnému kraju a na ideu maďarsko-slovenského spolunažívania.

Za ucelený a tematicky blízky okruh môžeme považovať nasledujúce tri časti: úvod, záverečnú časť a spomienky na roky mladosti. Úvod napísal I. Molnár, v ktorom podáva základné informácie o vzniku diela, o problémoch spojených s vydaním publikácie a o iniciatíve Márie Mycielskej, sestry Esterházyho, ktorá sa zaslúžila o spracovanie dobovej rodinnej pozostalosti. Sem sme zaradili aj záverečnú časť („Zabudnuté roky" od J. Mayer), ktorá informuje čitateľa o rodinných pomeroch Esterházyovcov a vypovedá o osobách, priateľoch a známych, ktorí poskytli rodine materiálnu a morálnu pomoc v čase, keď ju najviac potrebovala. Tretiu časť tvorí stať s názvom „Stratený raj". Mária Mycielská-Esterházy ju napísala v 70. rokoch po svojom návrate do Poľska. Obsahuje spomienky na detstvo vo Veľkom Záluží s opisom kaštieľa a jeho okolia. Pôvodne tieto spomienky venovala svojej rodine, najmä svojim piatim deťom, ktorými im chcela priblížiť životné chvíle svojej mladosti.

Nasledujúci tematický okruh tvoria 4 časti: „Denník Márie Mycielskej-Esterházy", „Väzenské zápisky J. Esterházyho", „Krížová cesta J. Esterházyho" a „Dodatok". Svojou výpovednou hodnotou a obsahom je najdôležitejšia prvá časť (v rozsahu 120 strán). Zahrňuje denník, listy a iné záznamy z korešpondencie medzi Máriou, bratom Jánosom, sestrou Lujzou a ich matkou Alžbetou Esterhazy, rod. Tarnowskou. Všetky písomnosti pochádzajú z pozostalosti rodiny Mycielskej, zachovanej v Poľsku. Pôvodný zámer vznikol v kruhu rodiny, ale myšlienka spracovania a ich vydania tlačou dozrela až neskôr. Kedže najväčšie fyzické a psychické zaťaženie, ktoré súviselo s odsúdením a uväznením Jánosa Esterházyho, so záchranou jeho života a s liečením jeho choroby spočívalo na pleciach mladšej sestry Márie (v dôsledku politickej situácie po r. 1945 sa rodina rozdelila; v roku 1946 opustila republiku najstaršia sestra Lujza, o dva roky neskôr ich matka, potom syn Esterházyho János a dcéra Alice). Do záchrany brata Mária zainteresovala všetkých vplyvných priateľov a známych a intervenovala u najvyšších vládnych činiteľov až po prezidenta republiky. Chronologicky sa denník, listy a záznamy vzťahujú k pobytu J. Esterházyho v čsl. väzniciach od mája 1949 až po jeho skon v marci 1957. Denník sporadicky pokračoval aj po jeho smrti a záznamy sa týkajú žiadosti rodiny o vydanie urny s telesnými pozostatkami J. Esterházyho, čo sa nepodarilo pozitívne vyriešiť. Na jednej strane na žiadosť rodiny medzi písomnosti určené na publikovanie neboli zaradené materiály týkajúce sa rodiny, na druhej strane sa zámerne a účelovo v denníku a v korešpondencii kladie dôraz na politickú nevinu Esterházyho, na jeho psychické a fyzické utrpenie a zákernú chorobu, ktorá sa neustále zhoršovala. Toto všetko postupne prerástlo do glorifikovania posledných rokov života Esterházyho, prezentovalo sa ako martýrstvo a postupne sa začalo stotožňovať s politickým osudom celej maďarskej menšiny v Č-SR po roku 1945. Z publikovaného denníka, listov a záznamov sa len útržkovito dozvedáme, kto vypracoval právne podklady a argumentáciu na zrušenie pôvodného rozsudku, prípadne žiadosť o omilostenie alebo skrátenie rokov väzby. V tejto súvislosti treba uviesť, že Esterhazy bol naklonený myšlienke obnovenia súdneho konania v prípade, ak by vznikla pre to priaznivá politická atmosféra. Jeho priatelia a obhajcovia zastávali iné stanovisko a boli skôr za omilostenie, resp. za skrátenie väzby. Roku 1949 sa pripravovala aj eventualita tajného úteku z bratislavskej nemocnice do zahraničia, čo Esterhazy z viacerých dôvodov zamietol. Celú akciu považoval pre seba za krajne rizikovú,

s možnými nepriaznivými dôsledkami pre celú rodinu, a preto ju odmietol a rozhodol sa, že Slovensko neopusti.

Stať Väzenské zápisky obsahuje marginálne poznámky Esterházyho. Časť z nich bola zaznamenaná do jednej knihy, druhá bola zapísaná do ľudového kalendára a týkala sa osobných záležitostí a liečebnej kúry.

Súčasť publikácie tvorí aj stať o kresťanskom rozjímaní a pokání a nesie názov „Krížová cesta Jánosa Esterházyho". Je napísaná formou štrnástich biblických zastavení a symbolizuje jeho väzenskú kalváriu. Zostavovateľ chcel tým zdôrazniť jeho hlboké náboženské presvedčenie a oddanosť kresťanskej viere, ktorá v dôsledku vojnových hrôz, bezmocnosti a bezvýchodiskovej situácie v sibírskych gulagoch u Esterházyho nadobudla nové dimenzie a vyústila do mysticizmu. Nesporne k tomu prispel aj súdny proces v Moskve, kde v dôsledku fyzického týrania počas výsluchu a pod hrozbou bolo od neho vynútené nepravdivé priznanie, ktorým ešte viac priťažil sebe i svojim spoluväzňom z vedenia vlastnej strany, ktorých v rovnakom čase súdili v Moskve. Vtedy mu kresťanská viera dala nový zmysel a náplň života, za ktoré je hodno trpieť. Po tom všetkom sa Esterhazy svojej sestre priznal, že svoje hriechy chce dokonale oľutovať a znášať svoj kríž s pokorou a radostne. Tento duchovný prerod mu dlhé roky pomáhal nepodľahnúť zákernej chorobe a odolávať väzenskému režimu.

V stati „Dodatok" sú zahrnuté 4 svedectvá spoluväzňov(J. Bošňáka, A. Adamka, spoiuväzňov z llavy, J. Hetényiho zo sibírskeho gulagu a od J. Janků, spoluväzňa z Mirova) Vypovedajú o duševnom stave, o hlbokej náboženskej viere Esterházyho v najťažších chvíľach života. Zároveň sa dozvedáme aj o neľudských podmienkach, ktoré vládli v komunistických väzniciach, o dennom režime, trestaní väzňov a o vzájomných vzťahoch medzi väzňami.

S celkovou politickou činnosťou J. Esterházyho sa zaoberajú nasledujúce dve state: „Dôležité zastávky na jeho životnej púti" od I. Molnára a „Doslov" z pera T. Žilku (Kto je bez viny, nech hodí do neho kameňom!). Prvá časť v chronologickom slede uvádza zlomové politické udalosti, na ktorých mal Esterhazy podiel pri ich rozhodovaní alebo ich významne ovplyvňoval, Molnár pôvodný text napísal pred 20 rokmi v útlej brožúrke na popularizáciu J. Esterházyho, ktorý text s malými doplnkami zaradil aj do publikácie, kde sú mnohé historické fakty a udalosti už prekonané alebo sú tendenčne a nepravdivo interpretované Autor vytrhuje udalosti zo širšieho historického kontextu, hodnotí ich podľa politických kritérií horthyovského režimu a z iredentistických pozícií. Esterházyho podiel na udalostiach súvisiacich s Mníchovom, na príprave viedenského verdiktu, jeho pohľad na otázku autonómie Slovenska, vzniku slovenského štátu sú podané neobjektívne a v rozpore s historickými faktami. Jeho tvrdenie, že Esterhazy v čase mníchovských udalostí nepodporoval Hitlerovu agresívnu politiku proti Č-SR, je zavádzajúce. Rovnako sú nepravdivo interpretované Esterházyho rokovania v roku 1938 v Poľsku, Taliansku a Maďarsku, ktoré nemali nič spoločné so zjednocovaním stredoeurópskych štátov. Podobne Esterházyho názor na adresu etnickej slovensko-maďarskej hranice a na otázku slovensko-maďarského uzmierenia nezodpovedá pravde. Pokiaľ ide o Molnárovo konštatovanie v úvode knihy, že v rozsudku Národného súdu o J. Esterházym *„chýbali akékoľvek právne základy",* je v princípe neadekvátne a chybné.

Cieľom mimoriadnych súdov, ktoré boli zriadené SNR v máji 1945 na obmedzený čas, bolo potrestanie vedúcich politických činiteľov a poslancov čsl. a slovenského štátu, Esterhazy bol súdený podľa rovnakých kritérií ako ostatní obžalovaní. Podobné súdy boli vytvorené aj v iných štátoch, medziiným aj v Maďarsku, kde boli odsúdení na smrť viacerí premiéri a ministri. Stojí za zmienku, že Esterhazy bol odsúdený ešte pred nastolením komunistického režimu, ale paradoxne po návrate do republiky na intervenciu rodiny a niektorých politických činiteľov prezident odložil vykonanie rozsudku a zmenil pôvodné rozhodnutie NS na doživotný žalár. Ani toto rozhodnutie nemalo rozhodujúci vplyv na jeho ďalší politický osud, pretože figuroval nielen ako politický väzeň, ale aj ako triedny nepriateľ. Osobitne treba zdôrazniť, že obžalovací spis J. Esterházyho z roku 1947 nedisponoval rozsiahlym dôkazovým materiálom ako ho poznáme v súčasnosti po uplynutí vyše 60 rokov. Tento fakt Molnár ignoruje. Navyše, ani vtedajšie argumenty vypracované obhajobou a neskôr uvádzané v žiadosti o omilostenie J. Esterházyho nevyvracajú podstatu obžaloby, ale plnia skôr funkciu poľahčujúcich okolností.

Ďalší príspevok z pera literárneho vedca T. Žilku, ktorý pozná osobnosť J. Esterházyho iba sprostredkovane a najmä z maďarskej publicistickej literatúry, sa vyznačuje nekritickosťou a idealizáciou politickej činnosti Esterházyho. Žilka nepozná publikované dobové dokumenty, ktoré svedčia o jeho protištátnej činnosti. Myslím, že toto hodnotenie má veľké medzery, ktoré vyplývajú z nedostatočného poznania merita problému a z deformácií určitých historických faktov.

K celkovej koncepcii a k spracovaniu knihy treba uviesť, že uverejnenie písomnosti z pozostalosti M. Mycielskej-Esterhazy obsahujú fakty, udalosti a súvislosti, ktoré sa výlučne obmedzujú na otázky spojené s odsúdením J. Esterházyho, liečenia jeho vážnej choroby a na záležitosti omilostenia, resp. prepustenia na slobodu. Zámerne sú vypustené listy a korešpondencia, ktoré sa vzťahujú na politické otázky, na postup voči štátnym a väzenským orgánom, na prípravy podkladov a argumentácie pre obhajobu a pod. Korešpondencia medzi Máriou a bratom Jánosom, medzi sestrami Máriou a Lujzou je značne torzovitá a nedovoľuje vytvoriť si ucelený obraz o obsahu publikovanej korešpondencie. Z určitých marginálnych poznámok Márie vyplýva, že s bratom udržovala aj písomný styk konšpiračnou cestou, o ktorej nemáme v knihe nijaké údaje. Denník, listy a záznamy boli zaradené do publikácie s jasným cieľom, aby zodpovedali dopredu vypracovanej politickej koncepcii a téze o politickej nevine odsúdeného. Rovnako treba uviesť, že písomný materiál je publikovaný nepresne, sú vypustené určité časti a na mnohých miestach bol text štylisticky upravený. Navyše, niektoré písomnosti - hoci sú závažné - v publikácii chýbajú (napríklad žiadosť J. Esterházyho prezidentovi K. Gottwaldovi z 24. 6. 1949 o omilostenie, kde sa pisateľ priznáva, že mal negatívny postoj k republike). Kedže písomnosti z pozostalosti Márie Mycielskej-Esterházy svojím spracovaním, vonkajšou formou a neúplnosťou majú publicistický a popularizačný charakter, uberá im to na hodnovernosti a serióznosti. Preto možno položiť otázku, či sa dajú nazvať dokumentmi a či by nebolo adekvátnejšie denník, listy a záznamy nazvať písomným svedectvom Márie Mycielskej-Esterházy o väzenskom utrpení Jánosa Esterházyho, o jeho boji so zákernou chorobou a zápase rodiny o jeho oslobodenie.

Na záver treba pozitívne hodnotiť fakt, že text knihy obohacujú dobové ilustrácie z albumu rodiny Esterhazy, kópie listov, záznamov z písomnej pozostalosti M. Mycielskej a fotografie budov a mapy, kde bol Esterhazy a jeho bývali spoluväzni uväznení.

Napokon uvádzam niekoľko konkrétnych poznámok:

-správne meno mladšej sestry J. Esterházyhoznelo: MáriaMycielská, rod. Esterhazy. Tak sa sama podpisovala a rovnako jej adresoval listy aj brat;

-napriek tomu, že zostavovateľ knihy vynaložil maximálne úsilie pri zisťovaní plne neidentifikovaných mien, všetky sa nepodarilo rozlúštiť. Myslím, že by čitateľovi pomohlo, keby bol v závere knihy pripojený výberový register mien;

-kladiem si otázku, prečo medzi autormi, ktorí podali svedectvo o Esterházyho väzenskom utrpení, nefiguruje aj F. Mikloško, o ktorom je známe, že zbieral spomienky o pomeroch a ľuďoch v komunistických väzeniach;

-mám výhrady k spornému tvrdeniu Molnára a Žilku, že hlavnú vinu za odvlečenie Esterházyho nesie G. Husák, vtedajší poverenník vnútra. Ich tvrdenie sa opiera najmä o publicistickú literatúru. V úradnom spise Povereníctva vnútra pre Národný súd zo septembra 1947 sa uvádza, že *„počas vyšetrovania sa dostavila na úrad ruská vojenská hliadka a vyžiadala si uväzneného Esterházyho..."*. Nebolo to nič výnimočné, naopak, sovietske bezpečnostné orgány svojvoľne odvliekli z územia Slovenska desaťtisíce občanov;

- k informácii, že korešpondencia J. Esterházyho so sestrou Máriou sa viedla v slovenskom jazyku, treba dodať, že to nebolo ich slobodné rozhodnutie, ale nariadenie väzenských orgánov kvôli cenzúre listov. Rovnako si myslím, že si nezaslúžia osobitnú pozornosť poznámky zostavovateľa, ktoré slová alebo vetu Mycielská citovala po slovensky. Navyše neviem, či sú tieto poznámky uvedené aj v maďarskom vydaní.

Vzhľadom na to, že už dlhé roky sa programovo legendarizujú príbehy a politické činy o J. Esterházym, že ho mnohí považujú za martýra a dokonca za svätca, vydaná publikácia tento trend ešte umocňuje. O tom napokon svedčia aj slová panonhalmského opáta, ktorý napísal, že martýrium Jánosa Esterházyho zapísalo medzi mučeníkov 20. storočia, hodných blahorečenia. Z hľadiska zostavovateľa má kniha prispieť k hlbšiemu poznaniu Esterházyho a jeho rodiny, a najmä pripraviť priaznivú atmosféru pre jeho politickú a morálnu rehabilitáciu na Slovensku. K tomu niet čo dodať.

ŽIAK, M. - KRAJMEROVÁ, E. - NIŽŇANSKÝ, E. - SNOPKO, L. (zost.); *Park ušľachtilých duší 1-4.* Bratislava 2007 - 2010.

Mgr. Jarmila Švlhranová

(1986), absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história - anglický jazyk a literatúra. Pôsobí ako interná doktorandka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského

9. september je od roku 2001 Pamätným dňom obetí holokaustu a rasového násilia. Predvečer minuloročného pamätného dňa sprevádzalo úspešné zavŕšenie niekoľko rokov prebiehajúcej realizácie projektu Park ušľachtilých duší. Pamätník, iniciovaný Izraelskou obchodnou komorou na Slovensku, dodáva spomienke na obete nový rozmer - pripomína, že sa medzi ne neraz zaradili i tí, ktorých úmyslom bolo nezištne pomôcť prenasledovaným židovským spoluobčanom. Niekoľko stoviek Slovákov bolo za pomoc a záchranu života ocenených izraelským štátnym vyznamenaním „Spravodlivý medzi národmi". No nie každý, kto pomohol alebo sa o to pokúsil, sa mohol dočkať takejto verejnej pocty. Niekedy bola napriek najlepšej vôli jeho snaha márna a tí, ktorým pomáhal, sa konca vojny nedožili. Pomoc a záchrana bola navyše od jesene 1944 spätá aj s bezprostredným ohrozením života záchrancu. Pamätník Park ušľachtilých duší je venovaný Slovákom, ktorí prišli o život pri zachraňovaní Židov počas holokaustu. Vnáša tak do našej historickej pamäti i tých, ktorí o svojich skutkoch nikdy nemohli prehovoriť sami či ústami zachránených.

Štvordielna slovensko-anglická publikácia, vydávaná v rokoch 2007 - 2010, je spojená práve s týmto výnimočným projektom. Informuje čitateľa o jeho formálnej stránke, a zároveň prináša niekoľko štúdií rozširujúcich historické poznanie problematiky.

Prvý diel je zaujímavý z hľadiska historického bádania štúdiou Eduarda Nižňanského Slováci a Židia - vzťah slovenskej majority a židovskej minority počas vojny. (ŽIAK, M. - SNOPKO, L. (zost.): *Park ušľachtilých duší 1.* Bratislava 2007, 159 s.) Štúdia uvádza do pozornosti iný spôsob analýzy problému holokaustu, než je bežný pre doterajšiu slovenskú či zahraničnú literatúru o holokauste na Slovensku. Väčšina predošlých prác sa sústreďovala na Židov ako na minoritu, na ktorej slovenská majorita, respektíve vedúca elita realizovala antisemitskú politiku. Pri popise násilia vykonávaného na židovskej minorite predstavovali v týchto prácach majoritní Slováci nanajvýš pozadie opisovaného diania. E. Nižňanský navrhuje odlišný postup. Považuje za dôležité zamerať sa na sociálne prostredie holokaustu, ako aj na problém lokálnych agresorov. Takýto prístup pomôže odstrániť nedostatky vo výskume sociálneho pozadia holokaustu.

Text štúdie je rozčlenený na niekoľko častí. Po ozrejmení metodologických otázok autor uvádza problematiku vzťahu majority a minority v pasáži o autochtónnom antisemitizme na Slovensku, obsahujúcej typológiu antisemitizmu i popis jeho nositeľov. Autochtónny nerasový antisemitizmus zahŕňal viacero rovín, ktoré autor vysvetľuje. Poukazuje aj na snaženia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorá sa už počas existencie 1. ČSR príležitostne pokúšala uviesť tento typ antisemitizmu do politickej praxe, a zároveň aj na obmedzenia, ktoré pre takéto pokusy predstavovala parlamentná demokracia 1. ČSR. Zdôrazňuje, že autochtónny antisemitizmus HSI1S zohral svoju úlohu ako základ pre prípravu a realizáciu vlastnej slovenskej politiky antisemitizmu. Tá po prekrížení s nacistickým holokaustom vyústila do deportácií.

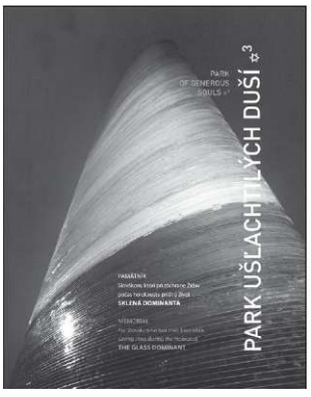

Rámec širších súvislostí dotvára stručné objasnenie základných čŕt antisemitskej propagandy za slovenského štátu. Autor v tejto otázke ponecháva priestor pre budúce zhodnotenie veľkosti, respektíve úspešnosti tejto propagandy. Už v danej fáze výskumu však môže konštatovať jej vplyv na dezinteres majoritného obyvateľstva.

Typológia vzťahov majority k židovskej minorite je v štúdii spracovaná na príklade dvoch výrazných fenoménov - arizácií a deportácií. Sociálnym dôsledkom arizácií, čiže ich vyústenia do pauperizácie a sociálnej závislosti Židov sa vo svojich prácach niektorí bádatelia už venovali. Autor však upozorňuje, že práve pohľad na konanie majoritného obyvateľstva za daných okolností môže zastávať významné miesto pri vytváraní typológie vzťahov majoritnej a minoritnej komunity. Rovnako je pri typologizácii potrebné vziať do úvahy aj s týmto konaním späté sociálne zmeny v majorite.

Štúdia predkladá príklady negatívneho správania majority, ako aj pozitívne príklady pomoci z jej radov. Negatívne prejavy sa dotýkali židovského hnuteľného aj nehnuteľného majetku. Celospoločenský kontext arizácií je naznačený pripomenutím vplyvu, ktorý mal na verejnosť fakt, že arizovaným majetkom sa obohatili aj verejné inštitúcie. K rozličným typom negatívnych prejavov sa vždy viazali konkrétne ľudské príbehy a nie je tomu inak ani v štúdii, v ktorej autor takéto správanie ilustruje na príkladoch čerpaných z archívnych fondov.

Archívny materiál však odhaľuje aj kladné pomáhajúce konanie. Zachované prame-

ne tak umožnili predstaviť aj pozitivně príklady. Tieto, rovnako ako tie negatívne, zahŕňajú nielen individuálne vystúpenia, ale ojedinele aj prejavy miestnej komunity.

Ako už bolo naznačené, v problematike arizácií autor vyzýva k dôkladnému bádaniu a riešeniu otázky, či bol dezinteres majority podmienený aj týmto sociálnym kontextom holokaustu. V tom prípade by štát zainteresovaním značnej časti populácie na zločine proti židovskej komunite vytvoril podmienky pre vznik „mlčiacej väčšiny" a následnú atomizáciu slovenskej spoločnosti, ktorá spôsobila, že v období slovenského štátu je možné nájsť len individuálne akty pomoci.

Iný rozmer táto záležitosť nadobúda z hľadiska autorových úvah o masovom porušení práva na majetok, ktoré sa dá chápať ako začiatok znárodňovania, teda aj situácie, v ktorej bola istá časť obyvateľstva zbavená majetku väčšinovou spoločnosťou.

Druhým výrazným problémom stojacim v jadre štúdie sú deportácie, ktoré autor prirodzene člení na dve etapy - rok 1942, v ktorom boli organizované slovenskou stranou a obdobie rokov 1944 - 1945, keď sa po obsadení Slovenska iniciatíva dostala do rúk okupantov. Toto rozdelenie nesie v texte význam nielen z hľadiska realizovania deportácií a z toho vyplývajúcej politickej zodpovednosti, ale aj z pohľadu na správanie majority, ktorej sa tresty za prípadnú pomoc Židom dotýkali v týchto dvoch etapách v odlišnej miere. Kým v roku 1942 bol pomáhajúci ohrozený uväznením v Have, kde bol bez rozhodnutia súdu odkázaný čakať, pokiaľ ho kompetentné orgány prepustia, od roku 1944 mu v prípade prichytenia hrozil hrdelný trest. Stať je aj v týchto častiach umocnená konkrétnymi príkladmi rôznorodých prístupov väčšinového obyvateľstva.

Prvý diel publikácie *Park ušľachtilých duší* obsahuje aj informatívnu recenziu edície dokumentov *Holokaust na Slovensku 1-7* (NIŽŇANSKÝ, E. a kol. (zost.): *Holokaust na Slovensku 1 - 7.* Bratislava 2001 - 2005) od Martina Macka.

Po štúdii E. Nižňanského, ktorá v prvom dieli dôkladne uviedla problematiku, nasleduje v druhom dieli pohľad na iné historiografické otázky. Tento diel, publikovaný pri príležitosti položenia základného kameňa pamätníka, obsahuje historické štúdie zamerané na regionálnu problematiku (ŽIAK, M. - SNOPKO, L. - NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Park ušľachtilých duší 2.* Bratislava 2008, 216 s.). Čitateľ je uvedený do dejinných momentov židovských komunít v Banskej Bystrici, Zvolene, Banskej Štiavnici a Hlohovci.

Spracovanie regionálnej histórie židovského obyvateľstva na Slovensku otvára Nižňanského príspevok k dejinám Židov v Banskej Bystrici. V úvodnej pasáži, približujúcej začiatky židovského osídlenia v tomto meste, popisuje dlhotrvajúce, od stredoveku sa ťahajúce pokusy o usadzanie sa židovského obyvateľstva v Banskej Bystrici. Ich príchod do banských miest bol právne regulovaný Maximiliánovým banským poriadkom, ktorý platil od roku 1571 a zakazoval Židom v Uhorsku obývať nielen samotné banské mestá, ale i presne vymedzené územie v ich okolí. Autor zachytáva niekoľko nasledujúcich etáp, počas ktorých bolo toto nariadenie dodržiavané s rozličnou striktnosťou.

Z hľadiska širšieho kontextu židovskej emancipácie v 19. storočí pôsobí zaujímavo zachytenie tohto procesu na regionálnej úrovni - stať nás informuje o viacerých snahách banskobystrických mestských predstaviteľov pokúšajúcich sa zabrániť zmenám existujúcich podmienok. Za daných okolností teda možno o rozvoji židovského spoločenstva v Banskej Bystrici začať hovoriť až od obdobia nasledujúceho po roku 1860, keď v Uhorsku prestal platiť zmieňovaný banský poriadok.

Autor spracováva roky rozvoja židovského osídlenia v meste, zaznamenáva lokálny prejav vlny protižidovských útokov tesne po prvej svetovej vojne, ako aj konsolidáciu vzťahov stojacu do veľkej miery na prvej ČSR a jej systéme parlamentnej demokracie. Tá zaručila nerušené ekonomické, politické či osobné rozvíjanie sa členov židovskej minority v celej krajine, Banskú Bystricu nevynímajúc.

V medzivojnovej ČSR sa zaujíma aj o problematiku prostredia komunity z hľadiska jazykovej orientácie a rôznych rovín diferenciácie medzi obyvateľstvom na sociálnej, etnickej či konfesionálnej úrovni, zasahujúcich do života majority a minority v meste. Autor spracúva problematiku nielen na základe štúdia doposiaľ publikovanej literatúry a je potrebné oceniť, že siahol aj po dobovej miestnej tlači.

Novú etapu v existencii židovskej komunity autor nezačína so zánikom prvej ČSR, no na výraznú zmenu podmienok upozorňuje už po vzniku autonómie 6. októbra 1938. Jedným z prejavov meniacich sa okolností bolo vyvezenie časti Židov na územia, ktoré boli v novembri 1938 po Viedenskej arbitráži pripojené k Maďarsku. Tento krok sa dotkol aj banskobystrického okresu, a tak sa dozvedáme o konkrétnom priebehu a atmosfére týchto krušných dní v miestnych podmienkach. Zmenu postavenia židovského obyvateľstva E. Nižňanský zachytil aj prostredníctvom ukážky zásahu úradov vo veci židovskej politickej a spolkovej činnosti. Aj v tomto prípade používa postup, pri ktorom súčasne s analýzou regionálnych udalostí poukazu-

je na spoločenskú klímu existujúcu na celom území Slovenska.

Komplexne je spracované obdobie Slovenského štátu, ktoré je tiež položené aj do širšieho celoštátneho kontextu prebiehajúcich udalostí. Autor sleduje osudy židovskej komunity cez líniu prvých protižidovských opatrení sociálneho a hospodárskeho charakteru, vystúpení Hlinkovej gardy až po radikalizáciu nastupujúcu po tzv. salzburských rokovaniach v lete 1940. Po analýze procesu arizácie židovského majetku a likvidácie židovských podnikov venuje najväčšiu pozornosť deportáciám v roku 1942, predstavujúcim radikálne vyvrcholenie antisemitskej politiky štátu. Pramene k tejto téme, ktoré reflektujú nielen priebeh udalostí, ale aj postoje majoritného obyvateľstva, pochádzajú z fondov Slovenského národného archívu a Štátneho archívu Banská Bystrica. E. Nižňanskýtieto pramene hojne využíva na ilustráciu zmienených otázok. Osobitná pozornosť je venovaná dvom príbehom záchrany, na ktorej sa podieľali príslušníci majority. Jeden z nich získava na pozoruhodnosti i tým, že sa o záchranu banskobystrickej židovskej rodiny zaslúžila celá obec (Ardanovce), ktorej obyvatelia neprezradili prítomnosť ukrývaných Židov ani počas kritických momentov nemeckých razií.

Aj druhá regionálna štúdia, zameraná na dejiny Židov v meste Zvolen, vyšla z pera Eduarda Nižňanského. Kedže Zvolen sa nachádza v blízkosti banských miest, na území, na ktorom nebolo povolené usídlenie židovského obyvateľstva, i tu sa samotné osudy židovskej komunity začínajú písať až od 19. storočia.

Aj vo Zvolene a jeho okolí boli roky 1918 a 1919 poznamenané protižidovskými nepokojmi - vo Zvolene išlo len o demonštrácie, no v okolitých dedinách nepokoje prerástli do násilností a ničenia židovského majetku. E. Nižňanský zaznamenáva procesy podnietené týmito udalosťami, napríklad rozhodnutie židovskej náboženskej obce vo Zvolene písať svoje zápisnice po slovensky, nakoľko sa práve v čase nepokojov prejavila národná či jazyková rovina antisemitizmu, keď bolo Židom vyčítané najmä ich používanie maďarského jazyka. Autor ukazuje súvislosť medzi protižidovskými náladami a touto rovinou antisemitizmu, upozorňujúc na protižidovskú vlnu, ktorá sa zdvihla po obsadení území na južnom a východnom Slovensku maďarskými vojskami.

V otázke integrácie Židov vo Zvolene do majoritnej spoločnosti sleduje aj ich zapájanie sa do činnosti slovenských spolkov. Všíma si tiež ekonomické postavenie židovskej menšiny vo Zvolene, ktoré odráža celoslovenský obraz, v ktorom Židia vystupujú do veľkej miery ako príslušníci klasickej strednej vrstvy.

Autor si i v tejto štúdii prirodzene najpodrobnejšie všíma fenomén arizácií, likvidácie židovského majetku a deportácií. Zaznamenáva aj pozoruhodný prípad spoločného vystúpenia zvolenských občanov proti likvidácii živnosti jediného zvolenského hodinára. Touto akciou, ktorá skončila neúspechom, ilustruje v celoslovenských pomeroch veľmi ojedinelý prípad spoločného vystúpenia obyvateľov v prospech židovského spoluobčana. Pri tomto aj pri iných príkladoch a údajoch, ktoré autor k téme uvádza, sa opäť do značnej miery opiera o výskum archívnych prameňov.

Problematika vzťahu majority a minority na historickom materiáli miest Banská Štiavnica a Hlohovec je reflektovaná v štúdiách Niny Paulovičovej a Martina Macka. V príspevku o pomeroch v banskoštiavnickom okrese od Martina Macka sa čitateľ na prvých stránkach stretáva s úvodnou pasážou sledujúcou líniu najdôležitejších dejinných udalostí židovskej komunity v danej oblasti. Prehľadne spracováva tému hospodárskeho pôsobenia židovskej komunity, ktoré malo napriek pomerne malému počtu Židov v okrese značný význam. Dopĺňa ju tabuľkou rozdelenia živností v okrese Banská Štiavnica podľa národnosti a konfesie ich vykonávateľov, ktorá názorne odzrkadľuje miestne ekonomické pomery.

M. Macko si všíma aj spoločenskú atmosféru prvej ČSR a jej odraz u obyvateľstva banskoštiavnickej oblasti. Upozorňuje, že záležitosti sociálneho a hospodárskeho charakteru a prípadné ťažkosti s nimi spojené vykazovali výraznú prevahu nad inými otázkami. Za daných okolností zostávali národnostné otázky v úzadí.

Vzťah majority a minority v období rozpadu prvej ČSR a vzniku Slovenského štátu sa pochopiteľne aj on pokúša demonštrovať na dvojici javov, ktoré v danom čase predstavovali najvýraznejší priestor pre rozličné prejavy majoritného obyvateľstva smerom k židovskej minorite. Pomocou dôkladného archívneho výskumu zachytáva zmeny vo vlastníctve podnikov. Zaznamenáva i istú rozporuplnosť vo vzťahoch k Židom, napr. v prípade pokračujúcich kontaktov niektorých členov miestnej honorácie či dokonca Hlinkovej gardy so židovskými známymi. Podobne ako E. Nižňanskému, aj M. Mackovi sa podarilo v archívnych prameňoch nájsť zriedkavé prípady spoločného vystúpenia obyvateľov v snahe zachovať živnosť židovského spoluobčana (v tomto konkrétnom prípade autor čerpal z fondov Štátneho archívu v Banskej Bystrici s pobočkou v Považskej Bystrici).

Autor štúdie sa zaoberá i správaním sa arizátorov. Na ilustráciu rozmanitých reakcií uvádza prípad pozitívneho správania nasmerova-

ného k ochrane pôvodného majiteľa pred deportáciou, ako aj ukážku ambivalentného postoja ovplyvneného celospoločenskou situáciou, keď bol arizátor ochotný pomôcť, no tento svoj postoj zmenil po príchode nemeckých vojsk v roku 1944.

Pri analýze okolností deportácií v roku 1942 na základe prameňov rozpracováva viacero otázok. Aj tie dopĺňa tabuľkami, ktoré istým spôsobom sumarizujú, a najmä sprehľadňujú niektoré kvantitatívne údaje. Ako príklad môžeme uviesť tabuľku zobrazujúcu počet Židov v rámci okresu Banská Štiavnica, ktorí sa v rôznych obdobiach nechávali pokrstiť na kresťanské vyznania. Táto štatistika poukazuje na líšiacu sa ochotu kňazov jednotlivých cirkví v banskoštiavnickom okrese poskytovať krst Židom. Autor pomocou nej demonštruje nárast krstov evanjelickými kňazmi v období po 14. marci 1939.

Na inom mieste poskytuje prehľad o dopadoch deportácií v roku 1942 na židovskú komunitu, keď ponúka komparatívny prehľad počtu Židov v okrese z marca a októbra deportačného roku. V súvislosti s deportáciami sa zmieňuje o niektorých typologicky zaujímavých prípadoch správania, ktoré reprezentujú regionálnu ukážku individuálnych ľudských aktov záchrany.

Regionálne pozadie vzťahov majority a minority dominuje aj v štúdii Niny Paulovičovej Problematika záchrany Židov na Slovensku v kontexte mesta Hlohovec. Autorka sa pokúša načrtnúť tému záchrany Židov a poukázať na niektoré problémy jej typológie na príklade tohto malého západoslovenského mesta. Pristupuje priamo k vykresleniu hospodárskych a spoločenských pomerov v Hlohovci, existujúcich v období prvej Československej republiky a Slovenského štátu. Pri práci jej poslúžila trnavská pobočka Štátneho archívu v Bratislave, v ktorej čerpala najmä z fondu Okresného úradu v Hlohovci.

N. Paulovičová zaujímavým spôsobom zaznamenáva okrem iného aj zmeny nálad pred a po vzniku Slovenského štátu, súvisiace s postojom k minoritám, keď upozorňuje na hlásenia hlohoveckého okresného úradu a veliteľstva žandárskej stanice zo začiatku a konca roku 1939. Kým v prvom hlásení vláde ešte jeho zostavovateľ nenachádza v regióne nijaký „cudzí element internacionálny", koncom roka je to už úplne inak a hlásenie uvádza ako prekážku konsolidácie pomerov prítomnosť Židov, Čechoslovákov a Čechov. Aj týmto spôsobom autorka na regionálnej úrovni ilustruje celoslovenský trend presunu určitých tém a rétoriky do centra pozornosti.

Podobne ako predošlé štúdie, aj N. Paulovičová, sledujúc jednotlivé akty správania sa väčšinového obyvateľstva, upozorňuje na rôznorodosť reakcií a nejednoznačnosť niektorých prípadov. Prináša rozličné typologické prípady, medzi nimi aj tie, v ktorých sú akty záchrany ovplyvnené faktormi, ktoré len ťažko možno odhaliť analýzou dokumentov na štátnej úrovni. Patria sem napríklad príbehy úspešnej či neúspešnej záchrany, v ktorých zohrali rolu medziľudské alebo rodinné vzťahy. Práve možnosť poodhaliť aj takéto dimenzie obsiahnuté v skutkoch záchrany podľa nás svedčí o mimoriadnej dôležitosti ďalšieho regionálneho výskumu pre rozvoj historického poznania.

Predposledná z radu publikácií, vydaná pri odhalení sklenej dominanty pamätníka, rozširuje regionálnu tematiku o nové poznanie (ŽIAK, M. - NIŽŇANSKÝ, E. - SNOPKO, L. - KRAJMEROVÁ, E. (zost.): *Park ušľachtilých duší 3.* Bratislava 2009, 160 s.). Pri riešení otázky, komu bude pamätník venovaný, narazili jeho iniciátori na problém územnej odlišnosti dnešného Slovenska a štátu z rokov 1939 - 1945. Dospeli k presvedčeniu, že pamätník sa má vzťahovať aj k šľachetným záchrancom z územia, ktoré Slovenskému štátu nepatrilo. Z tohto dôvodu sa v tomto dieli publikácie ocitla štúdia historika slovensko-maďarských vzťahov Lászlóa Szarku, týkajúca sa osudu komárňanského starostu Gaspára Alapyho, ktorý sa stal obeťou maďarského nacizmu.

Okrem náčrtu demografickej situácie v južných častiach Slovenska v období prvej ČSR sa L. Szarka v úvodnej časti state sústreďuje na vykreslenie zmien v náladách spojených so židovským obyvateľstvom. V krátkosti načrtáva atmosféru druhej polovice 30. rokov a v tejto súvislosti spomína i začiatok praktickej realizácie antisemitských zámerov slovenských čelných predstaviteľov, symbolizovaný pokusom zbaviť sa časti Židov ich vyvezením na odstúpené územia. Tento trend ukazuje aj na snahách maďarských vlád Imrédyho a Telekiho odstrániť z územia ľudí, ktorých považovali za nespoľahlivých, t. j. komunistova Židov.

Autor mapuje problematiku postavenia židovského obyvateľstva v Maďarsku a zvláštnu pozornosť zameriava na osudy Židov na pripojených územiach. Náčrt dejín židovského spoločenstva v Komárne, meste na dvoch brehoch Dunaja, je nasledovaný časťou venovanou Gašparovi Alapymu, konzervatívnemu kresťanskému politikovi, ktorého život sa vo vojnovom období priamo prepojil s osudmi jeho židovských spoluobčanov. Množstvo informácii o Alapyho životnej dráhe autor čerpal z archívu Múzea Györgya Klapku v Komárne.

G. Alapy po vypovedaní z Komárna v roku 1921 zastával viaceré funkcie v Novom meste na druhom brehu Dunaja, aby sa napokon

stal jeho starostom. V roku 1939 sa postavil na čele zjednoteného Komárna. Svojimi aktivitami všemožne dával najavo nesúhlas s protižidovskými opatreniami, ktorých dôsledky sa pokúšal zmierniť. Tieto jeho snahy vyvrcholili v osobnej tragédii, ktorá ho postihla po príchode nemeckých vojsk v roku 1944. L. Szarka sa zmieňuje aj o prevažne pozitívnom vnímaní týchto snáh miestnym obyvateľstvom, ktoré však bolo sprevádzané pomerne intenzívnymi útokmi miestnej tlače na Alapyho osobu. Štúdia sa teda do určitej miery vo všeobecnej rovine dotýka i nálad v rámci majoritného obyvateľstva.

Rok 2009, ktorý bol rokom odhalenia sklenej dominanty, sa prelínal so 65. výročím Slovenského národného povstania. Vypuknutie SNP, ako pripomenul jeden zo zostavovateľov publikácie a predseda predstavenstva Izraelskej obchodnej komory na Slovensku Miloš Žiak, predstavuje popri individuálnych vystúpeniach ďalšiu formu historického odporu voči nacizmu a fašizmu a zahŕňa i rovinu morálneho odkazu, obsiahnutého v kroku Slovenskej národnej rady, ktorá po začiatku SNP vrátila Židom všetky ich práva. Pri príležitosti odhalenia dominanty preto riaditeľ Múzea Slovenského národného povstania Stanislav Mičev zorganizoval medzinárodnú konferenciu na tému druhej vlny deportácií.

Jeho príspevok z konferencie vyšiel v publikácii pod názvom Osudy ušľachtilých duší. Štúdia uvádza čitateľa do brutalizovaných pomerov rokov 1944 a 1945, v ktorých došlo po príchode nemeckých jednotiek na Slovensko k výraznému zhoršeniu podmienok Židov, Rómov i tých, ktorí sa im pokúšali pomáhať. Autor pri výskume čerpal prevažne z fondov Múzea SNP, no pre prehĺbenie znalostí je podľa neho potrebné v budúcnosti vykonať terénny výskum, ktorý by mohol pomôcť zrekonštruovať niektoré príbehy.

V štúdii sú na pozadí činnosti nemeckých kománd, SS, Heimatschutz a POHG priblížené nielen tragédie a perzekúcia, ale aj ochota niektorých jednotlivcov pomôcť a zachrániť prenasledovaných.

Rok 2010 priniesol zavŕšenie projektu *Park ušľachtilých duší.* Aj sériu historických štúdií symbolicky zakončuje stať Eduarda Nižňanského Židia a Slováci - šľachetnosť a pomoc v čase holokaustu (ŽIAK, M. - NIŽŇANSKÝ, E. - KRAJMEROVÁ, E. (zost.): *Park ušľachtilých duší4.* Bratislava 2010, 120 s.). E. Nižňanský podáva súhrn výsledkov trojročného bádania historikovv otázkach vzťahu slovenskej majority a minority, pomoci a záchrany. Sumarizuje a znovu pripomína prípady rôznorodých prejavov spolucítenia a ochoty pomôcť - v kontexte arizácií to môže byť napríklad snaha zachrániť židovský majetok fiktívnou arizáciou alebo zabrániť likvidácii podniku či živnosti. V súvislosti s deportáciami jasne poukazuje na rozdiel v podmienkach a riziku, ktorému sa pomáhajúci vystavoval pri prvej vlne deportácií v roku 1942 a druhej vlne sprevádzajúcej poslednú etapu druhej svetovej vojny.

Problematika obohacujúca predošlé štúdie je obsiahnutá v druhej časti textu. Napriek priestorovému ohraničeniu, ktoré so sebou prináša napísanie akejkoľvek štúdie, tu autor na neveľkom priestore jasne a prehľadným spôsobom analyzuje otázku zodpovednosti za holokaust na Slovensku. Dotýka sa záležitosti pomoci zo strany predstaviteľov režimu a rozličnej politickej zodpovednosti za holokaust na Slovensku. V tejto súvislosti sleduje aj mnohokrát diskutovanú tému zodpovednosti prezidenta Jozefa Tisu a upozorňuje na niektoré aspekty prijímania antisemitských opatrení, Tisových verejných prejavov a vystupovania v médiách, rovnako ako sa zaoberá aj problematikou udeľovania prezidentských výnimiek. Na základe faktov jednoznačne odmieta chápať J. Tisu ako záchrancu Židov na Slovensku.

Štvordielna publikácia *Park ušľachtilých duší* je dielom, ktoré na jednej strane dokumentuje vznik samotného zvolenského pamätníka, vystavaného aby sa z našej pamäti nikdy nestratili tí, ktorí sa dokázali postaviť neprajným okolnostiam, prekonať obavy a prejaviť svoje morálne a ľudské presvedčenie pomocou svojim židovským spoluobčanom. Na strane druhej je to aj publikácia, ktorá prostredníctvom uverejnených štúdií zväčšuje historické poznanie vzťahu majority a minority v období holokaustu a na bádateľskom poli upriamuje pozornosť na štúdium zmieňovanej problematiky. Okrem hmotného monumentu stojaceho vo Zvolene tak pomáha budovať i monument iného charakteru - pravdivé a mnohostranné poznanie historickej skutočnosti.

SYRNÝ, M.: ***Slovenskí demokrati'44 -48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948.*** **Banská Bystrica 2010, 403 s.**

Mgr. Matej Medvecký, PhD.

(1977), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, študijný odbor história - angličtina. Pracuje v Ústave pamäti národa

Demokratická strana a jej pôsobenie počas troch povojnových rokov predstavuje v slovenských dejinách unikátny fenomén. V našich pomeroch ide o jedinú stranu, ktorej sa podarilo dosiahnuť dominantný volebný výsledok - aj keď, samozrejme, voľby z roku 1946 sa nedajú považovať za štandardné demokratické voľby. Napriek tomu sa strane podarilo aspoň do istej miery to, čo dovtedy nijakej inej - preklenúť tradičné konfesionálne rozdelenie na zväčša proti sebe stojacich katolíkov a evanjelikov. Vo svojom vrcholnom období (aj keď pod vplyvom vtedajšej politickej situácie) v sebe integrovala vplyvný agrárny politický prúd, spätý s protifašistickým odbojom a Slovenským národným povstaním, a politický katolicizmus, ale aj slovenské národovectvo s túžbou po harmonickom spolužití českého a slovenského národa v jednom štáte. Navyše aj napriek mnohým nedostatkom sa táto strana do našich dejín zapísala ako dôležitý súper komunistického snaženia o nastolenie mocenského monopolu, ktorej členovia skôr ako iné strany vtedajšieho politického spektra začali poukazovať na totalizačné tendencie komunistov.

Je teda vítané, že v roku 2010 Múzeum Slovenského národného povstania prikročilo k vydaniu práce historika Mareka Symého, ktorý sa témou slovenských demokratov dlhodobo zaoberal a publikoval o nej aj viacero čiastkových štúdii. Predkladaná monografia sa pokúša dejiny Demokratickej strany nielen popísať, ale aj syntetizovať. Aj keď netreba zabúdať napríklad na kľúčové dielo Štefana Šutaja o politických stranách (ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948*. Bratislava 1999) či ďalšie relevantné práce, v prípade práce M. Symého ide o prvú monografiu, ktorá sa zaoberá dejinami Demokratickej strany, a to na pomerne širokom priestore.

Autor čitateľom predkladá pomerne fundovaný pohľad a sleduje všetky aspekty fungovania politickej strany. Celé dielo je rozčlenené do troch väčších celkov - prvý sa zaoberá organizáciou strany, vrátane zjazdov, ale aj sekcií či odborov. V druhom analyzuje program a poukazuje na vrstvy obyvateľstva, ktoré demokrati oslovovali, či sa svojím programom aspoň snažili osloviť, a napokon v tretej časti nazvanej „Politika" M. Syrný popisuje konkrétne kroky strany v dobovej politickej aréne a zasadzuje jej pôsobenie do rámca vtedajších vnútro a zahraničnopolitických pohybov.

Práca sa, samozrejme, začína činnosťou DS, resp. jej významnejších členov v odboji v rokoch Slovenskej republiky 1939 - 1945. Autor tu na približne dvadsiatich stranách sleduje aktivity demokratov aj v administratívnych štruktúrach na povstaleckom území, ale aj založenie a etablovanie strany v povstaní a činnosť jej predstaviteľov v povstaleckých orgánoch. V tejto súvislosti je zaujímavé porovnanie aktivity členov Slovenskej národnej rady za komunistickú a demokratickú stranu.

Je takisto zaujímavé sledovať postupné etablovanie sa strany a zakladanie regionálnych organizácií - od počiatočných problémov, keď miestni komunisti či dokonca sovietske vojská bránili organizovaniu strany, až po masívny nárast organizovaného členstva, ktoré dosiahlo úctyhodný počet. Syrný sa tiež snaží zaznamenávať vystúpenia či interpelácie v Slovenskej národnej rade a parlamente, oblasti, v ktorých sa demokrati angažovali v exekutívnych funkciách (vláda, zbor poverenikov). Je pochopiteľné, že DS, ktorá čiastočne vyrastala zo zakázanej agrárnej strany, sa mimoriadne angažovala okrem iného v oblasti poľnohospodárstva.

Nasleduje pomerne podrobný popis ďalších oblastí straníckeho života - autor sa zaoberá prvým celoslovenským zjazdom strany, ktorý sa konal začiatkom júla 1945 v Martine a zmenám, ktoré strane priniesol. Jednou z najdôležitejších bola výmena na predsedníckom poste, keď Jána Ursínyho nahradil razantnejší Jozef Lettrich. Čitateľ tu nachádza aj prehľad a zameranie straníckej tlače, ktorá v danom období patrila k najdôležitejším komunikačným prostriedkom medzi stranou a jej sympatizantmi. Zaujímavá je kapitola s názvom „Hospodárske zabezpečenie strany". Čitateľ tu nájde popísaný spôsob financovania Demokratickej strany pomocou členského či odvodov z príjmu, ktorí platili straníci nominanti vo funkciách. Je však škoda, že sa nepodarilo nájsť viac dokladov a informácií o „menej štandardných príjmoch", ktoré aj vtedy zrejme tvorili nezanedbateľnú časť príjmov pokladnice každej strany.

Tretia časť publikácie sa zaoberá priamym politickým pôsobením Demokratickej strany v podmienkach ľudovej demokracie, reprezentovanej koaličným Národným frontom. Popisuje činnosť strany a jej štruktúr v rôznych etapách vtedajšieho diania - od aktivít v národných výboroch, cez ďalšie kľúčové medzníky povojnového obdobia na Slovensku

- voľby z roku 1946, nevydarený pokus o rozloženie strany počas procesu s ex-prezidentom Jozefom Tisom, priamy útok na stranu v jeseni 1947, a napokon obdobia februárového prevratu, keď sa predstaviteľom komunistickej strany podarilo dovtedajší systém vládnutia viacerých koaličných strán nahradiť totalitnou diktatúrou.

Kapitola tiež prináša viacero podkapitol, ktoré ilustrujú angažovanosť DS vo viacerých dôležitých oblastiach spoločenského diania. Poukazuje na názory demokratov na riešenie slovenskej otázky v povojnovom období a ich postoj k jednotlivým pražským dohodám. Rovnako tu čitateľ nachádza aj analýzu postoja predstaviteľov DS k Sovietskemu zväzu ako nastupujúcemu hegemónovi nášho regiónu, či napríklad postoj k maďarskej otázke, kde demokrati nedokázali prekročiť tieň rozbúrených nacionálnych vášní, ktoré v tomto období zmietali (aj) Československom. Na inom mieste sa autor zameriava aj na opis vplyvu strany (resp. jeho nedostatku) na bezpečnostné zložky. Vieme, že vplyv, ktorý strana mala v uniformovanej polícii (Národná bezpečnosť), nedokázal zamedziť neustálemu sledovaniu a provokovaniu štátnobezpečnostných a spravodajských zložiek Povereníctva vnútra, ktoré sa nachádzali pod takmer totálnym vplyvom komunistov.

Celá monografia je podľa môjho názoru vhodne zakončená pohľadom „za horizont" - pohľadom na aktivity významných členov strany po roku 1948 a na činnosť tých, ktorí odišli do emigrácie. Viacerí predstavitelia DS sa neskôr angažovali v Rade slobodného Československa a neskôr v Stálej konferencii slovenských demokratických exulantov, niektorých nachádzame aj v Slovenskej národnej rade v zahraničí či neskôr v Svetovom kongrese Slovákov. Bolo by však rovnako vhodné aspoň rovnakou stručnou formou priblížiť osudy z DS „vyakčnenej" Strany slovenskej obrody a jej predstaviteľov.

Publikáciu dopĺňa množstvo fotografických portrétov významných osobností tej doby a prepisov dôležitých dokumentov, z ktorých si čitateľ vie vytvoriť vlastný názor na tú-ktorú oblasť pôsobenia strany. Zvlášť publikovanie fotografií treba oceniť a uvítať.

Napriek celkove dobrému dojmu si však nemôžem odpustiť drobnú výčitku. Nazdávam sa, že na niektorých miestach publikácia pôsobí trochu plocho a uvítal by som, ak by tu autor išiel vo svojom výskume či analýze viac do hĺbky. Myslím, že by to na syntetickosti práce neubralo. Uvedená kritika však nič nemení na fakte, že monografia Mareka Syrného je vydareným pokusom o syntetické spracovanie dejín Demokratickej strany na Slovensku a jej pôsobenia v rokoch 1944 - 1948. Autor tu okrem vlastného výskumu prináša aj zosumarizovanie starších prác a nazdávam sa, že uvedené dielo spĺňa všetky kritériá kvalitnej monografie.

LETZ, R. (zost.): ***V hodine veľkej skúšky.*** **Trnava 2007, 720 s.**

S edíciami korešpondencie cirkevných hodnostárov sa v slovenskej historiografii nestretávame často. Kľúčová rola kňazov v politickom a kultúrnom živote Slovákov bola pritom až do prvej polovice 20. storočia nesporná. Niekoľkonásobne to platí o poprevratových slovenských biskupoch, ktorí boli vo svojej diecéze i v celoslovenskom kontexte vplyvnými autoritami. Ich činnosť, mnohostranné aktivity i reálny vplyv presahujúci rámec ich cirkevného pôsobenia však ešte v mnohých prípadoch nie sú historiografiou zdokumentované, k čomu často prispieva aj reálna nedostupnosť pramennej bázy. Veď aj oficiálne dokumenty, ktorými sa ordinári prihovárali veriacim, sa historikovi dohľadávajú ťažko, pokiaľ napríklad neboli publikované v celoštátnej cirkevnej alebo svetskej tlači. Ešte horšie je to s dokumentmi s diecéznou pôsobnosťou, keďže viaceré z biskupských archívov sú, žiaľ, doteraz pre väčšinu historikov uzavreté.

Práve edícia dokumentov Róberta Letza sprístupňuje v autentickej podobe mnohé z týchto prameňov, pričom prostredníctvom súkromnej korešpondencie odhaľuje aj pozadie ich vzniku. Poskytuje nám pohľad prostredníctvom osoby kňaza a neskôr biskupa Michala Buzalku. V rámci svojej biskupskej služby pôsobil v Bratislave a vďaka úzkym kontaktom bol v strede diania (cirkevného, politického i kultúrnospoločenského), hoci sa nikdy nestal biskupom „prvého rangu" - teda nikdy nebol sídelným diecéznym biskupom.

Edícia dokumentov sa skladá z troch základných častí. Prvú tvorí osobná korešpondencia biskupa, zahŕňajúca niekoľko tematic-

Ondrej Podolec, PhD.
(1975), absolvent Filozofickej a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu v Ústave pamäti národa

kých celkov, ktoré zhruba kopírujú chronológiu míľnikov v živote biskupa.

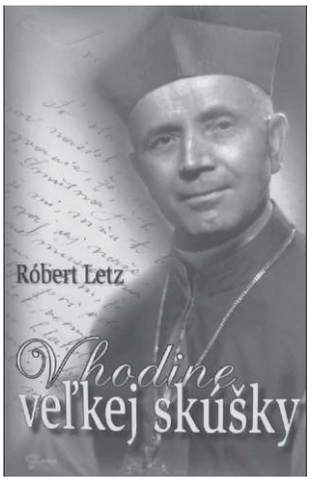

Prvé listy zachytávajú vzťah mladého M. Buzalku k svojmu birmovnému otcovi i duchovnému vodcovi Františkovi Richardovi Osvaldovi, významnej osobnosti slovenského národného í kultúrneho života na prelome 19. a 20. storočia. Poskytujú pohľad do mikrosveta dedinského farára a jeho farnosti počas 1. svetovej vojny, vzťah k arcibiskupovi Jánovi Černochovi i osobné dilemy, či prijať alebo neprijať ponuku na „lepšiu" farnosť. V podmienkach malej obce zažíva M. Buzalka aj vznik československého štátu, pričom sa osobne angažuje, keď listom informuje Slovenskú národnú radu v Martine o miestnej situácii a žiada o zaslanie exemplárov Deklarácie slovenského národa, aby ich mohol šíriť po okolí.

Po tejto skupine listov z ranej mladosti nasleduje dlhšia časová cezúra, v rámci ktorej sa Buzalkovu korešpondenciu editorovi pravdepodobne nepodarilo dohľadať. Ďalšiu skupinu osobných listov tvorí korešpondencia s pátrom Jozefom Bezdíčkom z Nepomucena, ktorý mu pomáhal pri organizácii biskupskej vysviacky v Ríme. Momentom biskupskej vysviacky nadobúda korešpondencia nový rozmer. Biskup začína na oficiálnej i súkromnej báze komunikovať nielen s ostatnými biskupmi a s diplomatickým zástupcom Vatikánu, ale aj najvyššími predstaviteľmi štátu. Z nich môžeme napríklad dešifrovať genézu sporov s predsedom vlády Vojtechom Tukom. Osobitné listy písal aj z titulu funkcie vojenského ordinára.

Časť osobnej korešpondencie biskupa (rovnako ako časť oficiálnych listov biskupov) sa dotýka aj neuralgického bodu jednej etapy slovenských dejín - tzv. riešenia židovskej otázky. V rámci stanoviska ku konceptu pastierskeho listu sa prihováral za jednoznačné odsúdenie protižidovských perzekúcií: *Veď je to celkom neľudské - o krestänskosti ani nehovorím -, ako s tými Židmi dievčenci zachádzali, bude to veľkou škvrnou na štáte vraj kresťanskom, ktorého prezident je kňaz Katolíckej cirkvi. Čo sa tebe nepáči, nečiň ani druhému!"* Rozhorčuje sa tiež nad ospravedlňovaním protižidovských opatrení ministrom Alexandrom Machom s údajným súhlasom cirkvi: *‚Ako sa opováži taký Š. M. v rozhlase a v novinách prízvukovať, že ich drakonický plán schvaľujú aj cirkevné kruhy?" V* ďalšom liste (nitrianskemu biskupovi Karolovi Kmeťkovi) opisuje rozhovor s A. Machom, ktorý trval na cenzúrnych zásahoch do textu pastierskeho listu. Intervencie v prospech prenasledovaných Buzalku natoľko zamestnávali, že musel listom požiadať o zastupovanie v niektorých pastoračných povinnostiach (vizitácie farností).

Mimoriadne cenným autentickým dokumentom je Buzalkov písomný záznam zo súkromnej audiencie u pápeža Pia XII. Primárnym cieľom biskupovej cesty do Vatikánu bolo ospravedlnenie sa za diplomatický incident, ktorý vznikol pri príchode (či skôr presídlení) diplomatického zástupcu Vatikánu Xaveria Rittera do Bratislavy. V zázname kladie pápež konkrétne otázky, zaujímajúc sa o pomery na Slovensku i v okolitých krajinách. Vyslovuje pritom obavy, ktoré sa čoskoro naplnia: „Jec/no *je však, čo nás obavou napĺňuje, či za takýchto okolností je prospešné pre všetky eventuality v budúcnosti, že na tak zodpovednom mieste štátnickom stojí dnes náš kňaz dr. Tiso."* Je škoda, že kvôli časovým lehotám sprístupňovania dokumentov k jednotlivým pápežským pontifikátom zatiaľ nemáme možnosť konfrontovať dokument so záznamom z druhej strany.

Osobitnú časť korešpondencie tvoria listy z väzenia a následnej internácie, ktorých obsah je limitovaný úradnou cenzúrou.

Osobné listy adresované jeho sestre rámcujú všetky etapy jeho života.

Druhú časť edície tvorí osobitná, hoci neveľkú zložka, zahŕňajúca korešpondenciu o vymenovaní Buzalku za biskupa, ktorá pochopiteľne nie je z jeho pera. Obsahuje svedectvá v rámci kanonického šetrenia o vhodnosti kandidáta svätenia. Táto časť sa metodicky vymyká z rámca publikácie, logickejšie by azda bolo zaradiť ju ako prílohu.

Treťou a najrozsiahlejšou zložkou sú spoločné prejavy biskupov. Edícia prináša po prvýkrát v ucelenej chronologickej forme zhromaždené pastierske listy a oficiálne vyhlásenia biskupov po roku 1936 a je tak pre historikov veľmi cennou pomôckou. Aj keby sa azda zdala jeho biskupská vysviacka logickejším začiatkom tejto časti, historik ako používateľ edície privíta širší časový rámec dokumentov, ktorý editor zvolil a v úvode aj náležite argumentačne zdôvodnil. Uväznenie biskupa v roku 1950 znamenalo zároveň aj ukončenie jeho verejnej pastoračnej činnosti. Jedinečným príspevkom tejto edície je aj fakt, že čitateľ má možnosť skrze vzájomnú korešpondenciu biskupov a výmenu ich názorov sledovať genézu jednotlivých pastierskych listov a aj vďaka kvalitnému a obšírnemu poznámkovému aparátu má možnosť konfrontovať koncepty listov, pripomienky k nemu s konečným znením. Edícia je tak zároveň aj sondou do názorové-

ho rozvrstvenia vtedajšieho slovenského katolíckeho episkopátu, ktorý z hľadiska postoja k politickým udalostiam väčšinou nebol celkom jednotný. Spoločnými prejavmi biskupov pritom nie sú len pastierske listy, ale aj ďalšie dokumenty súvisiace s biskupskou verejnou činnosťou.

Edícia je celkovo spracovaná veľmi kvalitne, nadštandardnému poznámkovému aparátu prakticky nie je čo vytknúť. Editor svojím až „puntičkárskym" prístupom posunul latku kvality editorského spracovania veľmi vysoko. Pokiaľ je to možné, odhaľuje aj genézu textu, vrátane autora konceptu. Napríklad pri pastierskom liste k vzniku Slovenského štátu z roku 1939 prikladá v rámci poznámky príslušný záznam z pojednávania pred Národným súdom, ktorý preveroval genézu textu. Cudzojazyčné dokumenty sú uvádzané v origináli i v slovenskom preklade.

Edícia je významným prameňom poznania slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. Vzhľadom na jej kvalitu, informačný prínos na jednej a minimálny počet ohlasov na druhej strane môžeme konštatovať, že ide o zatiaľ nedocenené dielo.

Vedecká konferencia pri príležitosti
70. výročia prijatia tzv. Židovského kódexu

Protiidovské zákonodarstvo na Slovensku a v Európe

Ústav pamäti národa a Európska sieť Pamäť a solidarita
v spolupráci
s Katedrou všeobecných dejín Filozofickej fakulty
a Katedrou právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského
vás pozývajú
pri príležitosti 70. výročia prijatia tzv. Židovského kódexu
na vedeckú konferenciu Protižidovské zákonodarstvo
na Slovensku a v Európe,
ktorá sa uskutoční

8. - 9. septembra 2011
v priestoroch Právnickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave.

Cieľom podujatia je prezentovať výsledky výskumu v oblasti protižidovského zákonodarstva a vymedziť jeho úlohu v procese prenasledovania a likvidácie židovskej komunity. Konferencia má priblížiť využívanie existujúcich právnych noriem na perzekúciu židovského obyvateľstva, tvorbu nového protižidovského zákonodarstva a ukázať vzájomný vzťah protižidovskej legislatívy, diskriminácie a likvidácie židovskej komunity v 30. a 40. rokoch 20. storočia. Konferencia má poukázať na spoločné črty protižidovskej legislatívy, ale aj na jej špecifiká v jednotlivých krajinách.

Reakcia osobností na snahu vlády zmeniíi zákon o pamäti národa

Vážená pani
Iveta Radičové
predsedníčka Vlády Slovenskej republiky

Úrad vlády SR
Námestie slobody 1
813 70 Bratislava

Vážená pani predsedníčka vlády,

z parlamentných kruhov sme boli informovaní, že vláda pripravuje zmenu zákona o Ústave pamäti národa vo veci vymenovania predsedu správnej rady ÚPN, tvorby správnej rady ústavu, ako aj funkčného obdobia členov správnej rady ústavu. Obraciame sa preto na Vás so žiadosťou, aby sa zákon o ÚPN nemenil takým spôsobom, ktorý umožní kedykoľvek politicky zasahovať do personálnych otázok ústavu.

ÚPN sa vypracoval na ďalšie centrum výskumu najnovších dejín Slovenska. Jeho činnosť a publikácie nemusia vyvolávať všeobecný súhlas, ale zatiaľ obstáli v zásadnom vedeckom hodnotení. Pre pravdivý výskum a publicistiku o dejinách je dôležité, aby boli slobodné a chránené pred politickými tlakmi. Doterajšie znenie zákona to vo veľkej miere umožňuje. Zmena zákona o ÚPN, ktorá umožní výmenu predsedu Správnej rady a Správnu a Dozornú radu pred uplynutím funkčného obdobia, vystaví ÚPN politickým tlakom. Nové vedenie ústavu bude vplývať na výskumníkov, aby svoje výskumy prispôsobili požiadavkám momentálnej politickej moci, pretože inak bude hroziť opakovaná zmena vedenia ústavu. Zmena vedenia ústavu bude môcť byť aj pri každej zmene vlády. Odstrašujúci je príklad obdobného ústavu v ČR - Ústavu pro výskum totalitních režimů. V priebehu roka sa tam vystriedali štyria riaditelia.

Vážená pani premiérka, Vaša vláda bojuje proti korupcii vo verejnom živote, a to je chvályhodné. Zmena zákona o ÚPN však vytvorí podmienky pre politickú korupciu pri historickom výskume.

Bratislava, dňa 2. 5. 2011

František Mikloško, v. r.

Ján Čarnogurský, v. r.

Milan Zemko, v. r.

Jozef Jablonický, v. r.

Za „tichým hrdinom" Františkom Petrášom st.

Patrik Dubovský, PhD.
(1965), absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor archívnictvo. Pracuje v Ústave pamäti národa

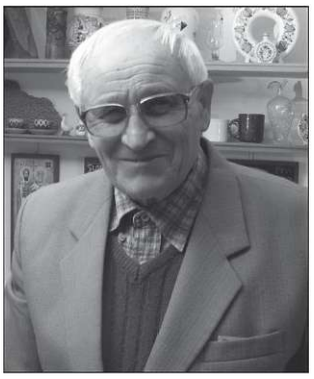

Vo veku nedožitých osemdesiatín zomrel 15. mája 2011 „tichý hrdina" František Petráš starší zo Šenkvíc. Zádušnú sv. omšu 18. mája koncelebroval Don Anton Srholec, SDB a viacero kňazov a bratov františkánov. Pochovaný je na hornom cintoríne v Šenkviciach.

Narodil sa 12. decembra 1931 v Šenkviciach. V 50. rokoch prežíval prvé strety s komunistickou mocou, keď jeho otca prenasledovali ako roľníka a matku po tvrdej vyšetrovacej väzbe odsúdili za údajnú sabotáž. František Petráš bol prepustený z práce.

Po založení rodiny sa venoval vinohradníctvu a výrobe vína, aj omšového. Mal dve deti, pracoval ako žeriavnik, bol veriaci a tak postupne sa v ňom budoval prirodzený odpor voči komunistickému režimu. Jeho prvými nekonformnými aktivitami boli návštevy rehoľných sestričiek, ktoré boli začiatkom 50. rokov násilne vyvezené zo Slovenska do Čiech. Navštevoval aj kňazov a pomáhal im aj tým svojím omšovým vínom. Táto pomoc sa postupne vyvinula na veľkú tradíciu, keď František Petráš začal každoročne dorábať hektolitre vína, ktoré zdarma rozdával kňazom verejným i tajným a rehoľníkom po celom Československu. Z iniciatívy Jozefa Mikloška sa víno F. Petráša dostalo až k Jánovi Pavlovi II., začo F. Petráš dostal z Vatikánu ďakovný list.

V 80. rokoch na požiadanie Silvestra Krčméryho začal F. Petráš u seba doma s tajným tlačením samizdatov. Tlačiareň priviezol od I. Polanského. So spolupracovníkmi z tajnej cirkvi tlačili Náboženstvo a súčasnosť, Rodinné spoločenstvo, neskôr Bratislavské listy. Tlačil tiež skriptá pre tajných bohoslovcov, encykliky pápežov či knihu pre pražských chartistov. Samizdaty následne rozvážal na svojom aute.

F. Petráš pred novembrom 1989 chodil na procesy s náboženskými aktivistami, kde im aj s ďalšími svojou účasťou vyjadroval podporu a solidaritu. Niektoré procesy tajne nahrával na malý magnetofón.

Neúnavne sa zúčastňoval pútí, kde svojím príkladom povzbudzoval nás mládež. Nechýbal na púťach vo Velehrade v roku 1985, v Šaštíne, v Levoči, Marianke. Zúčastňoval sa tajných stretnutí náboženských aktivistov, kde nikdy nechýbalo jeho víno. V roku 1987 skrýval u seba kňaza Štefana Javorského, ktorého hľadala Štátna bezpečnosť (ŠtB) a s ktorým sa nebojácne zúčastnil pohrebu zavraždeného kňaza Štefana Poláka. Vyšetrovala ho ŠtB a robili mu domovú prehliadku. Všetkým nebezpečenstvám odolal, režimu sa ho nepodarilo uväzniť.

Počas tých plodných rokov spolupracoval s F. Mikloškom, V. Juklom, L. Vrábelom, J. Romanom a neodmysliteľnými bratmi františkánmi.

František Petráš, robotník, vinohradník a vinár vedel jednoducho pomenovať hodnoty. „Boh nás má rád, a preto nám dal slobodu, ale my si ju musíme vážiť," bola a je jedna z jeho posledných myšlienok, ktoré zazneli pri audio-vizuálnom zaznamenaní jeho života pracovníkmi Ústavu pamäti národa. Bol tichým a disciplinovaným človekom zápasu za zachovanie viery a znovunadobudnuté slobody v našej krajine. Inokedy povedal: „Je umenie prežiť život dobre. Rád som pracoval, aby na Slovensku bola sloboda." No jeho hádam najcharakteristickejšou myšlienkou - prianím, keď podával ruku na rozlúčku, zostane: „Drž sa, aby si držal ostatných." Bez pátosu možno povedať, že pán František Petráš starší je hrdinom, ktorý sa zaslúžil o slobodné Slovensko.

Za Helenou Kordovou

Ing. **Marta Košíková**
(1963), absolventka Vysokej školy ekonomickej v Bratislave. Pracuje v Ústave pamäti národa

V Martine sme 1. júna 2011 odprevadili na poslednej ceste pani Helenu Kordovú-Wildovú, ktorá zomrela 25. mája 2011.

Helena Kordová, rodená Karpjaková, sa narodila 5. 8. 1917 v Kežmarku v rodine majiteľa hotela. Stredoškolské vzdelanie nadobudla na gymnáziu vo svojom rodnom meste, kde s vyznamenaním zmaturovala. Už počas stredoškolského štúdia absolvovala osobitné jazykové štúdium v Anglickom ústave v Prahe. V roku 1940 sa ako 24 ročná vydala za kapitána Alexandra Kordu, dôstojníka z povolania. Pri plnení náročných úloh i v roku povstania pani Helena ustavične stála po boku manžela aj so svojím synom. Hoci po skončení vojny počas návratu z nemeckého väzenia plukovníka Kordu krajania z Vrútok vítali ako hrdinu, v máji 1949 ho zatkli, podrobili brutálnemu výsluchu a napokon odsúdili vojenským senátom na doživotie. Vo väzení r. 1958 aj zomrel. Roku 1950 sa vo väzení ocitla aj pani Helena. Bola väznená v Prahe na Pankráci a po odsúdení na 14 rokov odňatia slobody r. 1951 v Prahe Ruzyni, Rakovníku. V roku 1960 bola prepustená na slobodu. Keď sa jej roku 1968 naskytla príležitosť odísť aj so synom do Anglicka, využila ju a na Slovensko sa vrátila až po roku 1989.

Pani Helena Kordová sa na Slovensku stala známou najmä ako korunná svedkyňa v procese blahorečenia sestry Zdenky Schelingovej. Vzácny a hodný poznania je však aj jej životný príbeh - príbeh silnej a statočnej ženy, ktorá napriek mnohým príkoriam, utrpenej nespravodlivosti a nenávisti dokázala začínať odznova, po neľahkých zápasoch dokázala odpustiť a žiť zmierená. Najmä v posledných rokoch odvážne vydávala svedectvo o neľahkom živote celej širokej rodiny, ktoré zostáva zachované ako vzácny odkaz pre budúce generácie.

hlavní organizátori:

Ústav pamäti národa
www.upn.gov.sk

Konfederácia politických väzňov Slovenska
www.kpvs.sk

OZ Nenápadní hrdinovia
www.november89.eu

Michal Buzalka
Sv. Anton
biskup
trest: doživotie

Bernard Jaško
Černová
príslušník ZNB
trest: poprava

Zdenka Schelingová
Krivá, rehoľná sestra
trest: 10 rokov
zomrela na následky väzenia

Ján Košút
Vígľaš, branec
trest: 9 rokov
GULAG-u

Albert Púčik
Trenčín, študent
člen Bielych légií
trest: poprava

Emma Olbrichová
Viedeň, kuchárka
trest: 10 rokov
zomrela vo väzení

www.november89.eu

Ústav pamäti národa, Konfederácia politických väzňov Slovenska a OZ Nenápadní hrdinovia otvárajú III. ročník projektu pre základné a stredné školy

NENÁPADNÍ HRDINOVIA

v zápase s komunizmom

v rokoch 1945 - 1989

Medzi nami žijú ľudia, ktorí išli proti prúdu.
Za svoje hrdinstvá zaplatili vysokú daň,
na ktorú sa dnes už skoro zabudlo.

design natália ferenčíková ©

VYPÁTRAJ ICH A NAPÍŠ ICH PRÍBEH
UZÁVIERKA JE 24. OKTÓBRA 2011
NAJLEPŠIE PRÁCE BUDÚ ODMENENÉ

Študentská konferencia sa uskutoční v mesiaci november v Bratislave.

www.november89.eu

partneri:

BRATISLAVA

LUX COMMUNICATION

KOLEGIUM

ŠKOL

postoy.sk

Konrad Adenauer Stiftung

Výstava
v Slovenskom národnom múzeu

PRÍSNE TAJNÉ!

Dejiny ŠtB na Slovensku

Prostredníctvom dobových dokumentov, fotografií, predmetov a odborných textov výstava oboznamuje s vývojom bezpečnostných zložiek po roku 1945, ovládnutím ŠtB členmi komunistickej strany, jej neskorším organizačným vývojom a personálnym obsadením vedúcich funkcií, spoluprácou s tajnými službami krajín sovietskeho bloku, používaním nezákonných metód činnosti, ako aj s obeťami týchto praktík a ich vykonávateľmi.

ÚSTAV • PAMÄTI • NÁRODA

Termín:

12. 5. – 11. 9. 2011

Miesto:

Slovenské národné múzeum
Vajanského nábrežie 2
Bratislava

Organizátori:

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

SNM SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

PAMÄŤ NÁRODA

Generálny partner SNM:

POŠTOVÁ BANKA

Partneri:

ATTA-K

bigmedia

Slovensko www.slovakia.travel

Hlavní mediální partneri:

Slovenský rozhlas

SITA SLOVAK NEWS AGENCY

Medzinárodné kolokvium v Berlíne

Príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského. Foto: Ondrej Podolec

Pri príležitosti 20. výročia prijatia deklarácie Slovenskej národnej rady k odsunu karpatských Nemcov sa 9. mája 2011 konalo v Berlíne medzinárodné kolokvium „Karpatskí Nemci a Slováci. Spolužitie v slobodných i neslobodných časoch". Jeho hlavnými organizátormi boli Ústav pamäti národa, Karpatendeutsches Kulturwerk Slowakei a veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Berlíne. V prvej časti sa poprední slovenskí i nemeckí historici zaoberali dejinami spolužitia oboch národov na Slovensku a v následnej panelovej diskusii hovorili bývalí slovenskí a nemeckí politici o politickom a historickom význame pamätnej deklarácie. Príspevky účastníkov budú publikované v pripravovanom zborníku.

Účastníci diskusného panelu. Foto: Ondrej Podolec

Ústav pamäti národa predstavil svoju činnosť v Prahe

Dňa 12. apríla 2011 sa v priestoroch Slovenského inštitútu v Prahe konala za účasti autora prezentácia publikácie českého autora Petra Kubíka Slovensko-talianske vzťahy 1939 – 1945 a publikačnej činnosti ÚPN. Činnosť ÚPN predstavil predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský a riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu Ondrej Podolec.

Zľava: riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Ondrej Podolec, autor knihy Petr Kubík, historik Vojech Čelko a predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský. Foto: Ján Pálffy

Konferencia Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945

V dňoch 22. a 23. marca 2011 sa v Mestskom múzeu v Šuranoch uskutočnila vedecká konferencia „Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945" za účasti 19 odborníkov z piatich krajín. Konferencia svojím širokým záberom priniesla nové poznatky z obdobia okupácie, ktorá zásadným spôsobom zasiahla do života všetkých vrstiev obyvateľstva bez ohľadu na národnostnú, rasovú, sociálnu či náboženskú príslušnosť. Konferenciu zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s mestom Šurany. Záštitu nad konferenciou prevzal predseda Nitrianskeho samosprávneho kraja Milan Belica.

Účastníci jedného z panelov. Foto: Branislav Kinčok

Zľava: R. Holienčinová zo SNM, predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský, predseda OZ Pamäť národa Ondrej Podolec a jeden z autorov výstavy Ján Pálffy. Foto: Branislav Kinčok

Výstava PRÍSNE TAJNÉ! Dejiny ŠtB na Slovensku

Vo štvrtok 12. mája 2011 sa v priestoroch Slovenského národného múzea konala vernisáž výstavy PRÍSNE TAJNÉ! Dejiny ŠtB na Slovensku. Vôbec prvá komplexná výstava o Štátnej bezpečnosti obsahuje panely s odbornými textami, ktoré popisujú vznik, fungovanie, metódy práce, spoluprácu so sovietskou KGB, vybrané akcie a zánik Štátnej bezpečnosti. Súčasťou výstavy sú aj dokumentárne filmy z produkcie ÚPN, propagandistické filmy vytvorené komunistickým režimom a tiež autentické zábery Štátnej bezpečnosti z monitorovania občianskych nepokojov v rokoch 1969 a 1989. Mimoriadne zaujímavé sú technické prostriedky útvarov sledovania a spravodajskej techniky. Výstava potrvá do 11. septembra 2011.

Nové knihy ÚPN

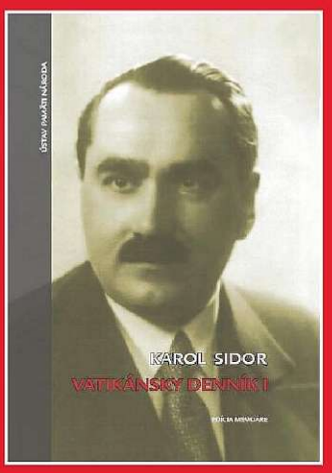

SIDOR, K.: *Vatikánsky denník I.* Bratislava: Ústav pamäti národa 2011. ISBN 978-80-89335-42-8, 514 strán.

Karol Sidor (1901 – 1953) bol slovenský novinár, politik a spisovateľ. V tridsiatych rokoch 20. storočia bol výraznou osobnosťou slovenského spoločenského života. Hoci patril k hlavným predstaviteľom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, na nátlak Nemecka bol od marca 1939 vyradený z aktívnej politiky. V rokoch 1939 – 1945 pôsobil ako vyslanec Slovenskej republiky pri Svätej stolici. Publikácia predstavuje prvú časť jeho denníkových zápiskov z obdobia pôsobenia v Ríme. Časovo je ohraničená Sidorovým nástupom do funkcie vyslanca v júni 1939 a salzburskými rokovaniami v júli 1940. Denníky sú unikátnym dokumentom nielen o dianí na slovenskom vyslanectve pri Svätej stolici a vzťahoch Slovenskej republiky a Svätej stolice, ale aj o politickom vývoji na Slovensku v dramatickom období rokov 1939 – 1940.

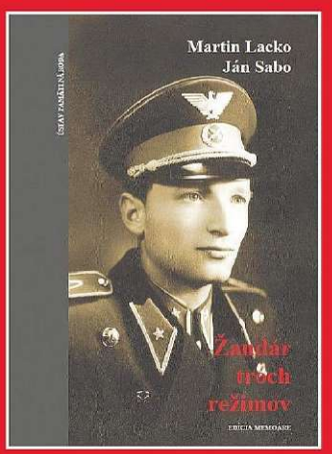

LACKO, M. – SABO, J.: *Žandár troch režimov. Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942 – 1972*. Bratislava: Ústav pamäti národa 2011. ISBN 978-80-89335-44-2, 320 strán + prílohy.

Kniha ponúka neobvyklý pohľad na mimoriadne spletité dejiny Slovenska v 20. storočí cez prizmu životného príbehu príslušníka bezpečnostného aparátu. Ústredná postava tohto diela, Gustáv Polčík, rodák z Veľkých Kostolian (1918), bol najprv príslušníkom Zboru žandárstva SR (1941 – 1944), potom povstaleckým četníkom, potom znova žandárom za nemeckej okupácie a nakoniec partizánom. Po vojne bol zas príslušníkom Národnej bezpečnosti, neskôr SNB, v rokoch 1954 – 1966 bol pridelený k jej štátnobezpečnostnej zložke (OO MV Prievidza). Jeho životný príbeh je tak na slovenské, ako aj československé pomery výnimočným. Len veľmi zriedka sa totiž stávalo, aby jeden človek vydržal v tomto, politicky najviac exponovanom, rezorte vo všetkých protichodných režimoch, kontinuálne od začiatku služby až do penzie. Osobitne cenné sú jeho poznatky k téme slovenského žandárstva, ktoré podnes ostáva bielym miestom historiografie, ako aj k fungovaniu komunistickej bezpečnosti a jej konkrétnym akciám v 50. rokoch, ku ktorým sa nezachovali archívne dokumenty. Biografia je príspevkom nielen do mozaiky dejín Bezpečnosti na Slovensku, ale rovnako aj príspevkom k tzv. malým dejinám v 20. storočí.

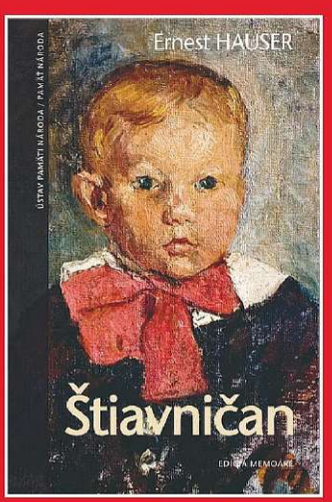

HAUSER, E.: *Štiavničan*. Bratislava: Ústav pamäti národa, o. z. Pamäť národa 2011. ISBN 978-80-89335-41-1, 187 strán.

Kniha je prerozprávaním životného príbehu autora. Narodil sa v roku 1932 v Banskej Štiavnici. Po ukončení strednej školy a neprijatí na vysokoškolské štúdium išiel pracovať do uhoľnej bane v Karvinej, kde pri banskom nešťastí len o vlások unikol smrti. Po polroku z bane zo zdravotných dôvodov odišiel a zamestnal sa v Mostárni Brezno ako konštruktér-kreslič. Po neúspešnom pokuse o ilegálny prechod hraníc na Západ bol ako politicky nespoľahlivý zaradený do Pomocného technického prápora v Stříbre v Čechách. Po prepustení sa zamestnal v magnezitke v Lubeníku ako technik a pracoval aj ako chatár v rekreačnom stredisku na Prednej Hore. Po ťažkej chorobe predčasne odišiel do dôchodku. Vojenská klasifikácia „E" (politicky nespoľahlivý) sa s ním vliekla až do roku 1989, keď so svojimi priateľmi založil Demokratickú stranu v Revúcej.

ISSN 1336-6297